

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

ӘОЖ 005.342+338.48 (574)

Қолжазба құқықтарында

ШОХАМАНОВА АРАЙЛЫМ МУРАТОВНА

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде

8D04107 – Инновациялық менеджмент

Философия докторы PhD
дәрежесін алуға арналған диссертация

Ғылыми кеңесшілер
экономика ғылымдарының докторы,
профессор
А.Т. Тлеубердинова,

PhD, қауымдастырылған профессор,
И. Ангелов
(Болгария, София)

Қазақстан Республикасы
Қарағанды, 2026

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР.....	3
БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР.....	4
КІРІСПЕ.....	6
1 ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ РӨЛІ.....	11
1.1 Жастар инновациялық кәсіпкерлігі: мәні мен дамуының ерекшеліктері.....	11
1.2 Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы туристік дестинацияның бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде.....	20
1.3 Туризм саласындағы бәсекеге қабілетті стартап жобаларды дамытудың шетелдік тәжірибесі.....	33
2 ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІНІҢ ӘЛЕУЕТІН ТАЛДАУ.....	43
2.1 Қазақстандық туристік бизнесті дамытудың жалпы құрылымындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі.....	43
2.2 Туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін және оның туристік саланың бәсекеге қабілеттілігіне әсерін бағалау.....	57
2.3 Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін талдау.....	68
3 ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТІК САЛАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ....	90
3.1 Туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру.....	90
3.2 ҚР жастар инновациялық туристік кәсіпкерлігін дамытудың бәсекеге қабілетті стратегиясын әзірлеу.....	100
ҚОРЫТЫНДЫ.....	128
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ.....	133
ҚОСЫМША А – Қызметке енгізу актілері.....	152
ҚОСЫМША Ә – «Кәсіпкерлік», «Жастар кәсіпкерлігі», «Инновациялық кәсіпкерлік», «Стартегия» ұғымдарының авторлық анықтамалары.....	155
ҚОСЫМША Б – 2017-2024 жж ҚР облыстары бойынша туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің субъектілері.....	166
ҚОСЫМША В – Әлеуметтік сауалнама.....	169
ҚОСЫМША Г – Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі төңірегіндегі нормативтік-құқықтық актілер.....	174

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Осы диссертацияда келесі стандарттарға сілтемелер қолданылған.

Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211 Заңы.

Мемлекеттік жастар саясаты туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ.

«Инновациялық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 8 маусым N 775.

Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.

Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысымен бекітілген.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 247 қаулысымен бекітілген.

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 262 қаулысымен бекітілген.

«Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

«Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

«Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам». Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2024 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты 2025 жыл 8 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АҚ	- акционерлік қоғам
АҚШ	- Америка Құрама штаттары
БАӘ	- Біріккен Араб Әмірлігі
БАҚ	- бұқаралық ақпарат құралдары
БҰҰ	- біріккен ұлттар ұйымы
ҒЗТҚЖ	- ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар
ДЗМҰ	- Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы
ДТҰ	- дүниежүзілік туристтік ұйым
ДЭФ	- дүниежүзілік экономикалық форум
ЕЭК	- Еуропалық экономикалық комиссия
ЖИК	- жастар инновациялық кәсіпкерлігі
ЖИКДС	- жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы
ЖК	- жеке кәсіпкер
ЖОО	- жоғарғы оқу орны
ЖӨӨ	- жалпы өңірлік өнім
ЖІӨ	- жалпы ішкі өнім
ҚР	- Қазақстан Республикасы
ҚР ҒЖБМ	- Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім
ҒЖБССҚК	министрлігінің Ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті
ҚРЗ	Қазақстан Республикасының заңы
МЖӘ	- мемлекеттік-жекешелік әріптестік
ММ	- мемлекеттік мекеме
ТТЖҚҚ	- тікелей туризмдегі жалпы қосылған құн
ҰКП	- ұлттық кәсіпкерлер палатасы
ХӘКҚ	- халықаралық әуе көлігі қауымдастығы
ХЕҰ	- халықаралық еңбек ұйымы
ХТҚО	- халықаралық табиғатты қорғау одағы
ШОБ	- шағын және орта бизнес
ШОК	- шағын және орта кәсіпкерлік, шағын және орта кәсіпорын
AI	- artificial intelligence (жасанды интеллект)
BCG	- Boston Consult Group (Бостон консалтингтік тобы)
CAGR	- Compound Annual Growth Rate (орташа жылдық өсу қарқыны)
ICT	- Information and Communication Technologies (Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар)
ILO	- International Labour Organization (Халықаралық еңбек ұйымы)
GEM	- Global Entrepreneurship Monitor (Ғаламдық кәсіпкерлік мониторингі)
MVP	- minimum viable product (минималды өміршең өнім)
SBIR	- Small Business Innovation Research Program (шағын бизнесті инновациялық зерттеу бағдарламасы)

TTCI	- Travel and Tourism competitiveness index (туризм және саяхат бәсекеге қабілеттілік индексі)
TTDI	- Travel & Tourism Development Index (туризм және саяхат даму индексі)
UNWTO	- United Nations World Tourism Organization (Біріккен Ұлттар Ұйымының Дүниежүзілік Туристік Ұйымы)
WTTC	- World Travel&Tourism Council (Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі)

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Туризм әлемдік экономикада мультипликативтік әсері орасан зор, жоғары динамикалы сектор саналады: 2024 жылы оның тікелей, жанама және индуцирленген үлесі дүниежүзілік ЖІӨ-нің 10 %-ына жетті, яғни 10,9 трлн АҚШ доллары көлемінде бағаланды [1]. UN Tourism барометрі туризмнің таза тікелей қосылған құны шамамен 3 % деңгейінде қалып отырғанын көрсетеді; осылайша, саланың шынайы ықпалы ресми макрокөрсеткіштерден анағұрлым кең, өйткені ол көлік-логистика, құрылыс, ақпараттық технологиялар, креативті индустриялар секілді аралас салаларды да жандандырады [2]. Қазақстан жағдайында туризм стратегиялық өсім нүктесі ретінде айқындалғанымен, 2023 жылы оның ЖІӨ-дегі үлесі әлі 1 % шамасында ғана; бұл әлеует толығымен іске қосылмағанын білдіреді. Мемлекеттік бағдарлар мен инфрақұрылымдық жобалардың нәтижесі біртіндеп көріне бастағанымен, салааралық инновациялар мен жас кәсіпкерлердің үлесі жеткіліксіз.

Әлемдік көрсеткіштер аясында Қазақстанның бәсекелік позициясы нығайып келеді: 2024 ж. Дүниежүзілік экономикалық форумның Travel & Tourism Development Index-інде (TTDI) ел 119 мемлекеттің ішінде 52-орынды иеленіп, жиынтық балын 4,07-ге дейін арттырды; 2021 ж. рейтингінде бұл көрсеткіш 66-орын болған еді [3]. Дегенмен туризмдегі адами капитал, инновациялық кәсіпкерлік және цифрлық сервистер индикаторлары орташа мәннен жоғары емес. Бұл, бір жағынан, жас кәсіпкерлік субъектілерінің туризмге аз тартылуымен түсіндіріледі: ҚР Ұлттық статистика бюросының дерегінше, жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлердің 40 %-ы – 35 жасқа дейінгі азаматтар, бірақ олардың тек шамамен 4 %-ы ғана туристік қызмет түрлерін жүзеге асырады.

Мәселенің өзектілігін Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2024 жылдың 13 маусымында өткен туризмді дамыту жөніндегі кеңесте нақты атап өтті: «Соңғы төрт жылда туризмнің ұлттық экономикадағы үлесі 3,7 %-дан 3,2 %-ға дейін төмендеді – бұл әлемдік орташа деңгейден үш есе кем; сапалы серпіліс үшін шұғыл жүйелі шаралар қажет» [4]. Бұған қоса, 2025 жылдың 8 қыркүйегіндегі «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауында Президент туризм саласында шешімін күткен түйткілдердің барын ашық көрсетіп, «осы саладағы бәсекеге қабілетіміз әлі де шамалы» екенін атап өтті, ал өңірлік туризмнің серпінді дамуы үшін «ең өзекті мәселе – заманауи инфрақұрылым салу» қажеттігін айқындады [5]. Сондай-ақ 2026 жыл қарсаңындағы Жаңа жылдық құттықтауында Президент шағын және орта бизнесті қолдау, туризм саласында көлік-логистика мен инфрақұрылымды дамыту, сондай-ақ цифрландыру және жасанды интеллектіні енгізу сияқты ұлттық басымдықтарды атап өтті, бұл туризмде сервистерді жаңғыртуға және нарықтық мүмкіндіктерді кеңейтуге институционалдық негіз қалыптастырады [6]. Осы міндеттерді іске асыруда жастар әлеуетінің орны ерекше: Жолдауда жастар үшін патриотизмнің басты өлшемі «жасампаздық пен жаңашылдық» екені, олардың «халыққа пайдасы тиетін жаңалық ашу, жаңа іс бастауға»

ұмтылатыны және жаһандық өзгерістер жағдайында жасанды интеллектінің маңызы жоғары екені көрсетілген. Демек, халықаралық бәсекенің күшеюі мен ұлттық көрсеткіштердің төмендеуі жағдайында Қазақстанның туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын қалыптастыруды өзекті ғылыми-тәжірибелік міндет ретінде алға қояды, өйткені дәл осы стратегия туризмде цифрлық сервистерді, жаңа туристік өнімдер мен бизнес-модельдерді кеңейту арқылы саланың тұрақты өсімі мен бәсекелік артықшылықтарын күшейтуге бағытталады. Осылайша, халықаралық бәсеке күшеюі, ұлттық көрсеткіштердің төмендігі және Президент белгілеген шұғыл шаралар қажеттілігі жастар инновациялық кәсіпкерлігін туризмдегі өсім драйверіне айналдыруды өзекті ғылыми-тәжірибелік міндет ретінде қояды.

Зерттеу тақырыбының ғылыми зерттелу дәрежесі. Зерттеу пәні бойынша алдыңғы зерттеулерді келесі бағыттар бойынша топтастыруға болады: кәсіпкерлік, жастар кәсіпкерлігі, инновациялық кәсіпкерлік, туристік кәсіпкерлік, даму стратегиясы, кәсіпкерлік экожүйе. Кәсіпкерлікті дамыту мәселелерін зерттеген шетелдік ғалымдар Р. Кантильон, А. Смит, А. Маршалл, Ф. Уолкер, Й. Шумпетер, Ж. Б. Сэй, П. Друккер, Л.ф. Мизес және туристік кәсіпкерлік бойынша Ф. Найт, Ф. Хайек, А. Тюнен, С. Пратт тағы да басқалары. Отандық ғылымда кәсіпкерлік теорияның негізін қалаушылар О. С. Сабден, А.Н.Токсанова, К.К.Жуйриков, Кошербаева А.Б., Бириншинова Г.Б., Кошанов А.К., Мухамеджанов Б.Г., Сейдахметов А.С., Бектимисова С.Т., Накипова Г.Е., Алипов А.Р., Шеденова У.К. және басқалар. Ал жастар кәсіпкерлігінің инновациялық бағыты оның тұлғалық қасиеттеріне, дербестікке және бастамашылдыққа негізделетінін келесі зерттеушілер атап өтеді: Н.В. Ахиярова, Е.К. Осифуах, С. Риахи, С.Г. Петросян, А.В. Иванова, А.И. Далибожко, Хусаинова Ж.С., Жартай Ж. және басқалар. Қазіргі отандық еңбектерде кәсіпкерліктің мәселелері және оның жұмыспен қамтуды арттырудағы рөлі Г.С. Ақыбаева, С. Ш. Мамбетова, А. О. Мұсабекова және т. б. жұмыстарында зерттеледі, онда институционалдық жағдайларға, шағын және орта бизнесті дамытуға және кәсіпкерліктің әлеуметтік-экономикалық дамудағы рөліне ерекше назар аударылады.

Туризм саласындағы кәсіпкерлікті дамыту мәселелерін зерттеуге ресейлік ғалымдар айтарлықтай үлес қосты: Бусыгин А.В., Боголюбов В.С., Шапиро А.И., Винокуров Б.Л., Можяева Н.Г., Жукова М.А., Сенин В.С., Зорина И.В., Кабак Г.В., Котляров Е.А. және басқалар. Қазақстан Республикасының туризм саласын және туристік кәсіпкерлікті дамыту мәселелеріне келесі ғалымдардың еңбектері арналады: Глеубердинова А.Т., Шаекина Ж.М., Борбасова З.Н., Салауатова Д.М., Садуов А.Ж., Смыкова М.Р., Шохан Р., Орынбасарова Е.Д., Косе Ж.К. және басқалары.

Ғылыми зерттеулерінде инновациялық қызмет, инноватика және инновациялық дамуды басқару мәселелеріне елеулі назар аударған авторлар қатарында Алиев Э.А., Бугаян И.Р., Каймачникова Н.В., Ярославская Е.А., Якубов Б.А., Крутилина С.Ф. және т.б.. Отандық ғалымдар арасында бұл мәселе

Аймағамбетов Е.Б., Алимбаев А.А., Притворова Т.П. және т.б. зерттеулерінде қарастырылған. Әр түрлі деңгейдегі жүйелерді дамыту стратегиясы мәселелерін зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері М. Портер, М. Хаммер и Д. Чампи, Г. Хамель, Ким и Мауборн, А. Чандлер, Г. Минцберг және басқалардың еңбектерінде қамтылған. Ал кәсіпкерлік экожүйе мәселесін зерттеуде Д.Айзенберг, Е. Стам, Мейсон және Браун, Спигел Б., Рахман Н., Новелли М. еңбектерін атап өткен жөн.

Алдыңғы ғылыми зерттеулер кәсіпкерлік саласындағы жекелеген аспектілерді анықтағанына қарамастан, саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегияларын қалыптастыруды зерделеуге арналған зерттеулер әлі де жеткіліксіз. Диссертациялық зерттеу дәл осы ғылыми олқылықтардың орнын толтыруға бағытталған және инновациялық менеджмент теориясы мен туризмология арасындағы алшақтықты азайтады.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты Қазақстанның туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың ғылыми негізделген стратегиясын әзірлеу болып табылады.

Зерттеудің мақсаты **диссертацияның келесі міндеттерін** шешуді көздейді:

- «жастар инновациялық кәсіпкерлігі» ұғымының мәні мен дамуының ерекшеліктерін нақтылау;
- жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде айқындау;
- туризм саласындағы бәсекеге қабілетті стартап жобаларды дамытудың шетелдік тәжірибелерін талдау;
- қазақстандық туристік бизнесті дамытудың жалпы құрылымындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігінің орнын талдау;
- туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін және оның туристік саланың бәсекеге қабілеттілігіне әсерін бағалау;
- Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін талдау;
- туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру жөніндегі ұсыныстар;
- Қазақстан Республикасы жастар инновациялық туристік кәсіпкерлігін дамытудың бәсекеге қабілетті стратегиясын әзірлеу.

Зерттеу нысаны Қазақстанның туристік саласында жастар инновациялық кәсіпкерлік қызметін қалыптастыру және дамыту үрдісі болып табылады.

Зерттеу пәні жастар инновациялық туристік кәсіпкерлігінің дамуы үрдісінде туындайтын ұйымдастырушылық – экономикалық қатынастар және даму стратегиясын айқындайтын факторлар болды.

Диссертациялық жұмыстың теориялық-әдістемелік негізін инновацияларды басқару және кәсіпкерлік экожүйелерді басқару саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі еңбектері құрады. Әдістемелік

негізін диалектикалық, абстрактілі-логикалық, статистикалық және эконометрикалық әдістер, сондай-ақ саланың бәсекеге қабілеттілігін бағалау және мақсатты бағдарламаларды әзірлеу әдістері құрады. Эмпирикалық бөлігі туристік қызметтерді тұтынушылардың сараптамалық бағалауы мен әлеуметтік сауалнама нәтижесіне негізделген.

Диссертациялық жұмыстың ақпараттық базасын зерттелетін тақырып бойынша отандық және шетелдік экономист ғалымдардың еңбектері, Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік-құқықтық актілері, Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының деректері, Дүниежүзілік туристік ұйымның статистикалық деректері, Global Entrepreneurship Monitor талдамалы деректері, зерттеу мәселесі бойынша мерзімді баспа материалдары, ғаламтор желісінің ақпараттық ресурстары және ғылыми жарияланымдар құрайды.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы. Ғылыми жаңалықты қамтитын және **қорғауға шығарылатын ең маңызды нәтижелерге** мыналар жатады:

1) «жастар инновациялық кәсіпкерлігі» ұғымына авторлық түсіндірме ұсынылып, оның мәні мақсаттар, міндеттер, критерийлер, факторлар және даму әсерлері жүйесі арқылы ашып көрсетілген;

2) «жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы» ұғымына авторлық түсіндірме беріліп, оны жастардың инновациялық және кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыру құралы ретінде әзірлеудің артықшылықтары негізделді;

3) туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының теориялық моделі тұжырымдалды;

4) халықаралық тәжірибе негізінде туристік стартаптардың негізгі бәсекеге қабілеттілетті сипаттамалары айқындалды;

5) Қазақстан Республикасы туристік саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігіне арналған авторлық кәсіпкерлік экожүйе моделі әзірленді;

6) 2027-2036 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының туристік саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы ұсынылды.

Қорғауға шығарылатын диссертациялық зерттеудің негізгі ғылыми ережелері. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде қорғауға автор әзірлеген мынадай ережелер шығарылады:

- «жастар инновациялық кәсіпкерлігі» ұғымына авторлық түсіндірме;
- жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының мазмұнына авторлық көзқарас;
- туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының авторлық моделі;
- жастар туристік кәсіпкерлігінің елдің экономикалық өсу көрсеткіштеріне және саланың дамуына әлеуметтік-экономикалық әсерінің эмпирикалық дәлелі;
- Қазақстан Республикасындағы туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігіне арналған кәсіпкерлік экожүйе моделіне авторлық көзқарас;

- 2027-2036 жылдарға арналған туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы.

Диссертациялық жұмыстың теориялық және практикалық маңыздылығы автордың туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеудің теориялық және әдістемелік негіздерін дамытуға қосқан үлесімен анықталады.

Диссертациялық зерттеудің практикалық маңыздылығы туризмдегі жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытуда диссертациялық зерттеу материалдарын пайдалану мүмкіндігі болып табылады. Атап айтқанда, инновациялық туристік кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын қалыптастыру және кәсіпкерлік экожүйені модельдеу жөніндегі ұсыныстар республикалық, өңірлік және жергілікті мемлекеттік билік және басқару органдары тарапынан туристік дестинациялардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мақсатында туризмді дамыту жоспарларын жетілдіру үшін пайдалана алады. Зерттеу нәтижелерін білім беру процесінде қолдану келесі пәндердің практикалық маңыздылығын арттыруға мүмкіндік береді: «Кәсіпкерлік»; «Кәсіпкерлік жобалар: басқару және ұйымдастыру»; «Стратегиялық менеджмент», «Қазақстан экономикасындағы қазіргі заманғы басқару мәселелері».

Зерттеу нәтижелерін апробациялау және енгізу. Диссертациялық жұмыстың негізгі қағидалары ашық баспа беттерінде апробацияланып, халықаралық және республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда баяндалды. Диссертациялық жұмыстың мазмұны 9 басылымда, оның ішінде 1 мақала - Scopus деректер базасына енген журналда, 3 - ҚР ҒЖБМ ҒЖБССҚК ұсынған журналда, 5 - алыс шет елдердің халықаралық конференциясының еңбектер жинағында және материалдарында жарияланымдарда.

Диссертация нәтижелері зерделеніп, ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институтының қызметіне, «Қарағанды облысының туризм басқармасы» ММ қызметіне.

Диссертациялық зерттеу АР26199455 «Өңірлік экономиканы әртараптандыру кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру факторы ретінде: әлеуметтік-мәдени алғышарттар, іске асырудың жаңа бағыттары мен әдістері» шеңберінде орындалды.

Диссертация құрылымы мен көлемі. Диссертация кіріспе, 3 бөлім, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады. Диссертацияның негізгі мәтіні 151 бетте көрсетілген, жұмыста 28 кесте, 29 сурет, 5 қосымша және 267 атаудан тұратын пайдаланылған әдебиеттен тұрады.

1 ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

1.1 Жастар инновациялық кәсіпкерлігі: мәні мен дамуының ерекшеліктері

Жастар кәсіпкерлігіне деген қызығушылықтың артуы екі негізгі фактормен түсіндіріледі: жұмыссыз жастар санының үнемі көбеюі және бәсекеге қабілеттілікке ұмтылыс пен дағдыларды дамыту қажеттілігінің үйлесуі. Жастар кәсіпкерлігін кеңейту – жастарды еңбек нарығына интеграциялаудың ықтимал жолдарының бірі болып табылады [7]. Халықаралық еңбек ұйымының (International Labour Organization, ILO) бас директоры Juan Somavia атап өткеніндей: «Кәсіпкерлік пен бизнес ашу – бұл ... еңбек нарығында көбіне екі таңбалы жұмыссыздық деңгейімен бетпе-бет келетін жастар үшін өсіп келе жатқан балама нұсқа» (1999 жылғы 5 қарашада Женевада өткен Екінші кәсіпкерлік форумы) [8]. Жастар үшін жұмыссыздықтың әлеуметтік шығындары айқын байқалатын салдарлары әсіресе ауыр болуы мүмкін.

Кәсіпкерлік әлеуметтік-экономикалық артықшылықтарды қамтамасыз етеді: жұмыс орындарын ұсыну, инновацияларды кеңейту, бәсекелестікті күшейту, өзгермелі экономикалық мүмкіндіктер мен үрдістерге жедел әрекет ету. Кәсіпкерлік сондай-ақ басқа да оң сыртқы әсерлерге ықпал етеді. Мәселен, жас адам жаңа бизнес бастау арқылы басқа жастарға үлгі бола алады, бұл әсіресе қолайсыз жағдайдағы қауымдастықтарда маңызды, себебі табысты кәсіпкерлік әлеуметтік мәселелерді шешуге септігін тигізетін тетік ретінде әрекет етеді. Жұмыспен қамтудан және табыстың өсуінен бөлек, кәсіпкерлік жастардың адами капиталын жақсартуға ықпал етіп, олардың дербестігін, шаруашылық дағдыларын дамытады және түптеп келгенде елдегі бақыт деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Кәсіпкерлік адамдардың жетістікке жетуге, тәуелсіздікке және ілгерілеуге деген ұмтылысын қалыптастырады, шығармашылық қабілетті арттырады, өйткені кәсіпкерлер көбіне бұрын зерттелмеген немесе жүзеге аспаған идеяларды ұсынады. Осылайша, кәсіпкерлік адамдарға өз қабілеттерін ашуға мүмкіндік береді, бұл қабілеттер өзге жағдайда пайдаланылмай қалуы мүмкін еді. Қоғамға тигізетін пайдасының арқасында кәсіпкерлік көптеген үкіметтердің басты назарындағы мәселеге айналды.

Жастар кәсіпкерлігінің мотивациялық ерекшеліктерін тереңірек түсіну мақсатында кәсіпкерлік теориясының дамуына арналған теориялық шолу жүргізілді, бұл аталған теорияның эволюциясын айқындауға мүмкіндік берді (2 қосымша). Шумпетер кәсіпкерліктің ең кең танылған теориясын әзірледі және кәсіпкерді экономикалық прогрестің басты қозғаушысы, жаңашыл ретінде сипаттады, оның негізгі функциясы – инновация: «Кәсіпкер – бұл қарапайым идеяны немесе өнертабысты табысты инновацияға айналдыра алатын ерік-жігері мен қабілеті бар, ұзақ мерзімді көзқараспен ойлайтын тұлға» [9]. Ол бір мезгілде жаңа бизнес-бөлімшенің бастамашысы әрі экономикалық өзгерістерді іске асыру

мен басқаруға ықпал ететін негізгі катализатор болып табылады. Шумпетердің пайымдауынша, кәсіпкерліктің басты мақсаты – жаңа нәрсе жасауға қабілеттілік, қоғамдағы өзгерісті бастамалау.

Кәсіпкерлік теориясының дамуына елеулі үлес қосқан ғалымдардың еңбектеріне жүргізілген шолу бұл теорияның даму кезеңдерінің реттелген жүйесін анықтауға, сондай-ақ кәсіпкерліктің негізгі ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік берді:

- тәуекелдің болуы (Р. Кантильон [10], А. Смит [11], А. Маршалл [12], Ф. А. Уолкер [13], Ф. Х. Найт [14], И. Кирцнер [15], Р. Д. Хизрич [16], Р. Л. Дафт [17], И. Н. Герчикова [18], А. Н. Асаул [19], З. К. Океанова [20], Н. П. Котерова [21]);

- инновациялық сипаттылық (Ж. Б. Сэй [22], Й. Шумпетер [23], Л. Мизес [24], П. Ф. Друккер [25], И. Кирцнер, Ф. Хайек [26], Р. Лэмб [27], А.И.Агеев [28], Т. В. Дорожкина [29], Д. Ф. Куратко [30], У. К. Шеденов [31], О. С. Сабден [32], А.Н. Токсанова [33], К. К. Жуйриков [34]).

Эмпирикалық әдебиеттерде кәсіпкерлік жиі өзін-өзі жұмыспен қамтумен немесе жаңа қызмет түрімен теңестіріледі, ал теориялық еңбектерде кәсіпкер тұлғалық қасиеттері мен дағдыларына сүйенетін көшбасшы ретінде сипатталады. Алайда, көптеген зерттеушілер кәсіпкерліктің келесі сипаттамаларына қатысты бірыңғай пікірге келеді:

- белгісіздік пен тәуекелге бару;
- басқару үдерісін тиімді жүзеге асыру;
- мүмкіндіктерді іздеу және оларды пайдалану [35].

Кәсіпкерліктің экономикалық дамудағы рөлін қорытындылай келе, Dhaliwal (2016) орынды атап өткендей: «Экономика — бұл кәсіпкерліктің салдары» [36]. Кәсіпкерлік экономикалық мүмкіндіктерді кеңейте алады, ұлттың инклюзивті экономикалық тәсілін қалыптастыра алады және кәсіпкерлердің өз күшіне деген сенімін қамтамасыз ете алады.

Шағын кәсіпорындарда басқару құрылымының қарапайымдылығы мен бюрократиялық кедергілердің аздығы олардың өзгерістерге тез бейімделуіне және уақыт пен қаржы шығындарын азайта отырып әрекет етуіне мүмкіндік береді (O'Dwyer & Ryan, 2000) [37]. Дегенмен, кәсіпкерлік қызметтің экономикалық дамуға әсері әр елде даму кезеңіне байланысты әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, дамушы елде кәсіпкерлік қызметтің жылдам басталауы бұл елде жоғары экономикалық өсімді білдірмеуі мүмкін, ал дәл осы көрсеткіштер дамыған елдерде едәуір нәтижелі болмақ. Басқаша айтқанда, дамушы елдерде стартаптардың салыстырмалы түрде төмен үлесі болса да, олар жоғары қосылған құнды қамтамасыз ететін, жылдам өсетін компаниялардың құрылуына алып келуі мүмкін. Жоғары дамыған елдерде кәсіпкерліктің экономикалық өсуге әсері, әдетте, анағұрлым айқын көрінеді, өйткені инновациялық стартаптар жаңа нарықтарды белсенді түрде қалыптастырады, өнімділікті арттырады және жаһандық бәсекеге қабілеттілікті күшейтеді. Экономикалық жағынан аз дамыған елдерде қаржыландыруға, инфрақұрылымға қол жетімділіктің шектеулі болуына және институционалдық тәуекелдердің жоғарылауына байланысты кәсіпкерліктің үлесін бағалау қиынырақ.

Күмәнсіз, тәуекелге бейімділік, креативті ойлау, бастамашылдық, жоғары икемділік пен еңбекке қабілеттілік секілді қасиеттермен сипатталатын өмір кезеңі – бұл жастық шақ. Сондықтан да инновациялық әрі прогрессивті дамуға қатысты жастар кәсіпкерлігіне артылатын үміт ерекше жоғары.

Жастар кез-келген мемлекет халқының ең маңызды құрамдас бөлігі болып саналады, себебі олар табиғатынан жігерлі, тапқыр, ынталы және серпінді. Жастар – кез-келген ұлттың негізі, олар өз энергиясы мен сенімдері арқылы елдегі түбегейлі өзгерістер мен оның жұмыс істеу тәсілдеріне ықпал ете алады. Олар – халықтың ең маңызды бөлігінің бірі. Жастарда ұлтты мықты әрі бәсекеге қабілетті ету үшін қажетті барлық қасиеттер бар. Егде буынмен салыстырғанда, жастар жаһандану үдерісіндегі сын-қатерлерге төтеп бере алады және сәтсіздіктен кейін қайта қалпына келуге бейім. Олар үздіксіз еңбектенуімен, бұрыннан қалыптасқан ескірген нормаларға күмәнмен қарап, оларды қайта пайымдауымен, әлеуметтік өзгерістерге жол ашып, жаңа басқару әдістерін қабылдайтын қоғам құруға қабілетті. Мемлекеттің әлеуеті көбінесе оның жастарының саны мен сапасына байланысты. Жастар – цифрлық және шығармашылық инновацияларға белсенді түрде қатысатын күш. Алайда жастардың әлеуетін дұрыс пайдалану үшін тиісті саяси шаралар мен уәждеу тетіктері қажет, олар осы қуатты дұрыс бағытқа бағыттай алады [38].

Дегенмен, жастар кәсіпкерлігінің жас кезеңін анықтауда елдер арасында шамалы айырмашылықтар бар. Халықаралық деңгейде «жастар» ұғымына ортақ қабылданған бірыңғай анықтама жоқ. Әрбір ел бұл ұғымды өз мәдени, әлеуметтік және экономикалық ерекшеліктеріне негізделе отырып айқындайды [39]. Шартты түрде анықталатын жастық кезең – бұл жасөспірімдік шақтан орта жасқа дейінгі аралықты қамтиды. «Жастар» ұғымы көбінесе 15 пен 34 жас аралығындағы адамдарға қатысты қолданылады. Алайда, кейбір зерттеулерде жасты неғұрлым тар жас топтарымен шектеу кездеседі: мысалы, БҰҰ анықтамасы мен Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) жастарды жұмыспен қамту туралы деректеріне сәйкес – 15-24 жас аралығы; ал Ғаламдық кәсіпкерлік мониторингі (GEM) бойынша – 18-24 немесе 18-34 жас аралығы [40]. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының 1-бабы, 1-тарауына 04.07.2022 жылы №134-VII өзгерісіне сәйкес, жастар деп он төрт жастан отыз бес жасқа дейінгі Қазақстан Республикасының азаматтары танылады [41].

Жас адамдар үшін кәсіпкерлік мансаптық өсуге, жоғары табысқа және лайықты өмір сүруге деген қажеттілікті қанағаттандырудың баламалы жолына айналды. Жастар кәдімгі жұмыспен қамтылу мүмкіндіктері олардың қажеттіліктері мен үміттерін ақтамаған жағдайда, кәсіпкерлікті өміршең кәсіби жол ретінде қарастырады. Кәсіпкерлік тек кәсіпкерлердің өзін ғана емес, сонымен қатар олар жалдайтын қызметкерлерді де жұмыспен қамтуға мүмкіндік береді [38, p.7].

Питер (2004) өзінің жастар кәсіпкерлігіне арналған кітабында жастар кәсіпкерлігін идеяларды мүмкіндіктерге, ал мүмкіндіктерді практикалық кәсіпке айналдыру үрдісі ретінде тұжырымдайды. Бұл үдеріс басқару, жоспарлау,

жетілдіру, тәлімгерлік және хабардарлықты арттыру дағдыларын қолдануға негізделеді. [42].

Жастардың бизнес бастауына түрткі болатын түрлі себептер бар, олар өмірлік жағдайлармен, жеке көзқарастарымен, ұстанымдарымен, мақсаттары мен қызығушылықтарымен, сондай-ақ олардың жеке қабілеттері мен күшті жақтарымен тығыз байланысты. Бұл себептерді мойындау жастар кәсіпкерлігін түсіну және оны ынталандыру үшін шешуші мәнге ие.

Жоғары жұмыссыздық жағдайында жеке бизнес ашу – біреулер үшін жұмыс табудың және өз табысын иеленудің жалғыз мүмкіндігі болып табылады. Ал басқа біреулер үшін кәсіпкерлікке итермелейтін негізгі себеп – өз-өзіне басшы болу, лайықты өмір сүруге жеткілікті табыс әкелетін және экономикалық өсімді қамтамасыз ететін іспен айналысуға ұмтылыс.

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) зерттеуінде кәсіпкерліктің екі түрі қарастырылады: мүмкіндікке негізделген кәсіпкерлік және қажеттілікке негізделген кәсіпкерлік. Экономикалық қажеттілікпен туындайтын кәсіпкерлік – бұл адамның табыс табуға немесе өмір сүру үшін қаражат алуға баламалы мүмкіндігі болмаған жағдайда ғана бизнеске баруы [43]. GEM зерттеулеріне сәйкес, елдегі қажеттілікке негізделген кәсіпкерлік деңгейі келесі факторлармен өзара байланысты: салық түсімдерінің төмендігі, білім беру саласына ЖІӨ-нің аз пайызы бөлінуі, табыс теңсіздігінің жоғары деңгейі, әлеуметтік қамсыздандырудың төмен деңгейі. Бұл, әсіресе, дамушы елдер мен табысы төмен мемлекеттерде, жастар арасындағы кәсіпкерлік белсенділіктің неге жоғары екенін түсіндіреді. Ал мүмкіндікке бағытталған кәсіпкерлік — бұл табыс табудың жалғыз жолы емес, керісінше, нақты бір іскерлік мүмкіндікті іске асыру ниетінен туындайтын кәсіпкерлік түрі. Мұндай кәсіпкерлік деңгейі келесі факторлармен байланысты: бизнес бастауға қажетті дағдылардың бар екеніне деген сенім, соңғы екі жылда сәтті бизнес мысалдарының болуы, сондай-ақ жоғары инвестициялық белсенділік. Сондықтан мүмкіндікке негізделген кәсіпкерлік, әдетте, табысы жоғары елдерде басымдыққа ие. Алайда, іс жүзінде бұл екі кәсіпкерлік түрінің арасын нақты ажырату оңай емес, өйткені көптеген жағдайларда қажеттілік пен мүмкіндікке негізделген мотивациялар қатар жүреді және өзара тоғысады.

Өмір сүру жағдайларынан бөлек, жас кәсіпкерлердің мотивациясы олардың жеке ұстанымдарына, артықшылықтары мен мақсаттарына, ерекше қызығушылықтарына және жеке мықты қасиеттеріне байланысты болуы мүмкін. Мысалы, әлеуметтік кәсіпкерлердің қоғамды өзгертуге және жақсартуға деген ұмтылысы таза экономикалық кәсіпкерлерге қарағанда әлдеқайда жоғары. Олардың мотивациясы көбінесе альтруизмге, өз құндылықтары мен сенімдеріне адал болуға, жергілікті экономиканың, қоршаған ортаның және қоғамның жағдайына әлеуметтік жауапкершілікпен қарау қажеттілігіне негізделеді.

Өнеркәсібі дамыған елдерде жастар өз бизнесін бастауға түрлі жеке себептер мен уәждерді алға тартады: өз-өзіне басшы болу, тәуелсіз әрі икемді болуға ұмтылу, жаңа жұмыс әлеуетін іздеу, көп табыс табуға немесе бай болуға деген жаңа сын-тегеурінді қабылдау, идеясы мен көзқарасын жүзеге асыру, өмір

сапасын арттыруға бағытталған жақсы беделге ие болу, отбасылық дәстүрді жалғастыру. Кейбір жастарда өз идеяларын немесе көзқарасын жүзеге асыру қажеттілігі туындайды. Ақырында, шешуші мотив ретінде жас кәсіпкерлердің ерекше қабілеттері мен дағдылары саналуы мүмкін.

Біріккен ұлттар ұйымының Еуропалық экономикалық комиссиясының (БҰҰ ЕЭК) зерттеулеріне сәйкес, жас кәсіпкерлердің келесі түрлерін ажыратуға болады:

- техникалық кәсіпкерлер – техникалық бағыттылығы басым, жаңа өнімдерге арналған идеяларды ойлап табуды және әзірлеуді, жаңа нарықтар мен тіпті жаңа салаларды ашуды ұнататын кәсіпкерлер. Бұл жағдайда кәсіпорын құру – мақсатқа жетудің бір құралы ғана;

- ұйымдастырушы-кәсіпкерлер – кейбір кәсіпкерлер бизнесін адамдарды, жүйелер мен құрылымдарды дамытуға қабілетті бола отырып, ұйым құру үдерісінің өзінен ләззат алғандықтан бастайды;

- бір реттік мәміле кәсіпкерлері – жаңа кәсіпорын немесе стартапты бастау үшін бастапқы мәмілені жасауды ұнататын тұлғалар. Алайда ұйымдастырушылардан айырмашылығы – олар басқару ісін ұнатпайды және ұйыммен ұзақ уақыт байланыста болғысы келмейді. Көбінесе олар қаржылық немесе сауда операцияларына қатысады [44].

Дәстүрлі түрде жастар кәсіпкерлігінің негізгі функциялары төрт топқа бөлінеді: жұмыссыздық пен кедейлікпен күресу, әлеуметтік өзгерістер, нарық пен экономикалық даму, кәсіпкердің жеке тұлғалық дамуы (1 сурет).

Сурет 1 - Жастар кәсіпкерлігінің функциялары

Ескертпе - автормен [45] әдебиет негізінде құрастырылған

Қаржылық капиталға қол жетімділіктің болмауы бүкіл әлем бойынша кәсіпкерлікпен айналысқысы келетін жастар үшін ең үлкен қиындық тудырады. Қаржылық қолдаудың болмауы көбінесе кәсіпкерлікті дамытуға үлкен кедергі болып табылады, дегенмен жастар бұл шектеулерге әсіресе осал, өйткені олар көбінесе несие тарихы немесе қаржы институттарынан несие алу үшін кепіл ретінде қызмет ететін активтері жоқ және коммерциялық кәсіпорынды қаржыландыруда өз жинақтарын пайдалана алу үшін жеткілікті капиталды жинақтау ықтималдығы аз.

Елде микроқаржы институттарының, венчурлық капиталдың және бизнес-періштелердің болмауы жас кәсіпкерлерді қаржылық қолдау мәселесін ушықтыруы мүмкін. Сонымен қатар, коммерциялық банктер көбінесе жас кәсіпкерлерге несие бергісі келмейді, бұл іс-шараны бір жағынан кепілдің болмауы және екінші жағынан бизнесті жүргізу тәжірибесінің болмауы салдарынан инвестициялар тәуекелі ретінде қарастырады [46].

Сонымен қатар, жастардың көпшілігінде коммерциялық тұрғыдан өміршең бизнес-идеялар болмауы мүмкін немесе оларда тұрақты кәсіпорындарды іске қосу және басқару үшін қажетті білім мен дағдылар жеткіліксіз болады. Бұл жағдай жастарды қажетті біліммен қамтамасыз ететін бизнес-дамыту институттарының маңыздылығын айқындайды.

Жас кәсіпкерлердің тәлімгерлік қызметтеріне қолжетімділігі жаңа бизнесті іске қосу кезеңінен кейін қолдау мүмкіндігін едәуір арттырады. Мысалы, бизнес-инкубация Чили, Бразилия және Малайзия сияқты елдерде бизнесті бастап, оны тұрақты кәсіпке айналдыруға айтарлықтай ықпал еткен. Бұл елдер инкубаторларды инновацияларды ынталандыру, жұмыс орындарын құру және шағын бизнестің өсуін қамтамасыз ету құралы ретінде сәтті пайдаланған [45, р.7]. Еуропа мен АҚШ-тағы инкубациядан өткен стартаптардың 90%-ы өз қызметін сақтап қалып, инкубациялық қолдаусыз құрылған стартаптарға қарағанда әлдеқайда табысты болған [47].

Ұлттық кірістің елеулі үлесін қамтамасыз етумен қатар, жастар кәсіпкерлігі жаңашылдық пен нарықтық кеңістік арасындағы дәнекер рөлін атқарады. Жалпы алғанда, кәсіпкерлік – бұл құндылығы жоғары жаңа нәрсені жасап шығару тәжірибесі, негізгі тәуекелдерді қабылдай отырып, жеке және қаржылық қанағаттану түрінде сыйақы алуға бағытталған үдеріс [48]. Ал жастар – қоғамның инновациялық әлеуетінің басты тасымалдаушысы, ел дамуының аса маңызды стратегиялық ресурсы және қоғамдық өндірістік күштерді толықтыратын шешуші фактор болып табылады [49]. Күмәнсіз, жастар мобильділігі жоғары, өзгерістерге дайын және нарықтық жағдайларға жылдам бейімделе алады. Алайда, осы ерекшеліктер жастар кәсіпкерлігін жеке бір ерекше санат ретінде қарастыру қажеттілігін туындатады.

Тақырып бойынша жүргізілген ғылыми еңбектерге шолу осы артықшылықты сипаттамаларды растайды. Атап айтқанда, жастар кәсіпкерлігінің инновациялық бағыты оның тұлғалық қасиеттеріне, дербестікке және бастамашылдыққа негізделетінін келесі зерттеушілер атап өтеді: Н.В.

Ахиярова [50], Е.К. Осифуах [51], С. Риахи [52], С.Г. Петросян [53], А.В. Иванова [54], А.И. Далибожко [55], Хусаинова Ж.С. және басқалар [56] (2 қосымша).

Чигунта және қосымша авторлар (2005) еңбектеріне сәйкес, жастар кәсіпкерлігі – бұл бастамашылық, жаңашылдық, креативтілік және тәуекелге баруға дайын болу сияқты іскерлік қасиеттерді тәжірибе жүзінде қолдану, яғни оларды еңбек қызметінде (өзін-өзі жұмыспен қамту немесе шағын стартап-фирмаларда жұмыс істеу) іске асыру, сондай-ақ жастардың табысқа жетуіне қажетті тиісті дағдыларды қолдану үдерісі [57]. Ел алдында инновациялық экономика құру міндеті тұрған жағдайда кәсіпкерлікті дамытудың басым бағыты ретінде жастар кәсіпкерлігін алға шығару қажет [45, р.8].

Инновация ұғымы ғылыми зерттеу нәтижесінде немесе жаңалық ашу негізінде өндіріске табысты енгізілген, бұрынғы баламаларынан сапалық тұрғыдан ерекшеленетін және пайда әкелетін объектілермен тығыз байланысты [58]. Инновацияға кең таралған түсіндірудің бірі – бұл идеяны, өндірістік үдерісті немесе басқару жүйесін өзгерту арқылы өнімді жетілдіруді және экономикалық тиімділікке қол жеткізуді қамтамасыз ететін трансформациялық үдеріс ретінде қарастыру [59].

Инновациялық қызмет елеулі жоғары кәсіпкерлік тәуекелмен сипатталады, бұл тәуекел инновациялық қызметтің нарықтық келешегінің белгісіздігімен және салынған қаржы немесе басқа да ресурстардың жоғалу қаупімен байланысты. И.Р. Бугаян мен Н.Ф. Каймачникова инновациялық кәсіпкерлікке қатысты былай деп орынды атап өтеді: бұл – өзгермелі қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыратын және мүлде жаңа сұраныс нысандарын қалыптастыратын экономиканың ерекше бір секторы [60]. Инновациялық кәсіпкерліктің экономикалық қызмет түрі ретіндегі көпқырлылығы және оның субъектілері ретінде жеке және заңды тұлғалардың әрекет етуі Е.А. Ярославская мен Б.А. Якубов тарапынан атап көрсетілген [61]. Әртүрлі авторлар бұл ұғымның әр қырын баса көрсетеді: жинақталған ғылыми-техникалық жетістіктерді жаңа немесе жетілдірілген тауарлар (қызметтер) жасау мақсатында пайдалану [62], технико-технологиялық жаңалықтар енгізу арқылы табыс табу және инновацияларды халық шаруашылығының барлық салаларына тарату [63] (2 қосымша).

«Кәсіпкерлік», «жастар кәсіпкерлігі», «инновациялық кәсіпкерлік» ұғымдарына жүргізілген талдау мен Қазақстан Республикасының заңнамалық анықтамалары негізінде авторлық тұжырымдама ретінде «жастар инновациялық кәсіпкерлігі» ұғымына анықтама ұсынылды.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігі (ЖИК) – бұл жас буынның заңдылық пен инновация қағидаттарына негізделген, жоғары тәуекел жағдайындағы белсенді қызметі, оның мәні – халық пен мемлекет сұранысын қанағаттандырудың жаңа мүмкіндіктерін іздеу және жүзеге асыру, жоғары бәсекеге қабілетті өнімдер мен қызметтерді жасау арқылы өзін-өзі жүзеге асыру және коммерциялық пайда табу [64].

Осылайша, жастар инновациялық кәсіпкерлігінің негізгі критерийлері болып мыналар табылады: инновациялық идея, осы идеяны іске асырудағы

жастардың белсенділігі, кәсіпкерлік дағдылар, бастамашылдық, креативтілік және тәуекелге бару қабілеті.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігінің мақсаты – инновациялық өнімді немесе қызметті жасау және жүзеге асыру арқылы өзін-өзі дамыту және табысқа қол жеткізу. Аталған мақсатқа жету үшін бірқатар міндеттерді айқындап, оларды шешу қажет: нарық конъюнктурасын үнемі зерттеу (тұтынушылардың қажеттілігін талдау және анықтау, сұранысты және нарықтық даму үрдістерін зерделеу және т.б.); жаңа идеяларды іздеу және генерациялау (үздіксіз білім алу, біліктілікті арттыру, ой-өрісті кеңейту, озық тәжірибені зерделеу және т.б.); инновацияларды енгізу тәжірибесін зерттеу, инновациялық бизнес-идеяны қалыптастыру.

2-суретте жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің дамуына ықпал ететін факторлар жүйесі, оның негізгі параметрлері (критерийлер, мақсат, міндеттер) және нәтижелік әсері көрсетілген. Жүйенің логикасы мынада: факторлардың ықпалы жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің негізгі параметрлері арқылы іске асады, нәтижесінде әлеуметтік-экономикалық әсер қалыптасады. Жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің қалыптасуы мен дамуы келесі факторларға тәуелді болуы мүмкін: кәсіпкерлік және жастар саясаты саласындағы заңнаманың қолайлылығы; кредиттік және қаржылық қолдаудың болуы; қайтарымсыз гранттық жобалар, субсидиялар мен дотациялар; мемлекеттік кепілдіктер; жобаларды инвестициялау және инвесторларды тарту; оқыту, тәлімгерлік және консалтингтік қолдау; қолайлы кәсіпкерлік ортаны қалыптастыру; салық салу жүйесі; стартаптарды дамыту жүйесі; қолдаушы инфрақұрылым субъектілерінің қызметі; кәсіпкерлікті танымал ету.

Сурет 2 - Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту жүйесі

Ескертпе - автормен құрастырылған

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту жүйесі елдің әлеуметтік-экономикалық дамуы үшін маңыздылығын айқындайды. Жастар инновациялық кәсіпкерлігі – бұл шағын және орта бизнесті дамыту, инновациялық идеяларды жүзеге асыру арқылы мемлекеттік бюджетті толықтырудың, сондай-ақ экономикалық өсудің қозғаушы күші болып табылады. Жастар кәсіпкерлігін дамытудың нәтижесі – кәсіпкерлік үдерісінің барлық субъектілері үшін жағымды әсер қалдырады. Жас кәсіпкер үшін бұл – өзін-өзі жүзеге асыру, тұлғалық даму, тұрақты табыс, әлеуметтік мәртебенің артуы болса, мемлекет үшін – жұмыссыздық деңгейінің төмендеуі, жаңа жұмыс орындарының құрылуы, халықтың өмір сүру сапасының артуы, нарықты кеңейту және әртараптандыру, нарықтағы бос кеңістіктерді толтыру, мемлекеттік бюджеттің толығы және ел экономикасының өсуі.

Осылайша, жастар инновациялық кәсіпкерлігінің мәні мен оны дамыту жүйесін кешенді зерделеу қазіргі жағдайда ерекше өзектілікке ие. Бұл жағдай жаңа сын-қатерлер жағдайында адам капиталының экономикадағы рөлінің

өзгеруімен байланысты, ал бұл міндеттерді шешу қоғамның ең серпінді және еңбек нарығында икемділігі жоғары, жылдам оқуға қабілетті бөлігі – жастардың еншісіне тиеді.

1.2 Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы туристік дестинацияның бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде

Қазір елдің имиджін қалыптастыруда, инвестициялар тартуда және жұмыс орындарын құруда маңызды рөл атқаратын туристік саланы қоса алғанда, экономиканың негізгі салаларына қатысты жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу ерекше маңызға ие. Туризм қарқынды дамып келе жатқан сала ретінде жас кәсіпкерлерге инновацияларды енгізу және туристік дестинацияның бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыру үшін кең мүмкіндіктер ұсынады.

«Стратегия» ұғымы ежелгі тарихқа ие және алғашында әскери әрі іскерлік жоспарлау контекстінде қолданылған. Бұл термин әртүрлі тарихи бастауларға сүйенеді. Әскери стратегия тұжырымдамасы ғасырлар бойы дамып келеді. Тарихтағы ең танымал стратегтердің бірі Карл фон Клаузевиц стратегияны былайша түсіндіреді: «Стратегия – бұл саяси мақсаттарға қол жеткізу үшін шайқасты пайдалану» [65].

Іскерлік стратегия контекстінде «стратегия» ұғымы ХХ ғасырда кеңінен қолданыла бастады. Қазіргі заманғы іскерлік стратегияның негізін қалаушылардың бірі – америкалық ғалым және бизнес-теоретик Питер Друкер. Ол өз еңбектерінде стратегия мен менеджмент ұғымдарын жан-жақты дамытты. Друкердің пікірінше, стратегия – бұл ұйымның ұзақ мерзімді мақсаттарына қол жеткізу құралы. Оның еңбектерінде стратегия ұйымның ішкі және сыртқы жағдайларын ескере отырып, мақсаттарға жету жолдарын айқындайтын іс-қимылдар жоспары ретінде сипатталады [66]. Ресейлік ғалымдар Можяев Е.Е. мен Лившиц И.Л. стратегияны басқару объектісін басқаруға бағытталған, оның ұстанымдарын күшейтуге, қажеттіліктерді қанағаттандыруға және қойылған мақсаттарға жетуге арналған жоспар ретінде қарастырады [67]. Бірқатар зерттеушілер стратегияны компанияның құндылықтарын қалыптастыру және бекіту, миссиясын және даму мақсаттарын тұжырымдау үшін іс-әрекеттер жиынтығын әзірлеу үдерісі ретінде анықтайды [68-70]. Стратегия кәсіпорынды жаңа нақты жағдайларға бейімдей отырып, оның тиімді қызмет етуі үшін қайта ұйымдастыруға бағытталған даму векторын айқындайды [71].

«Даму стратегиясы» ұғымы неғұрлым нақты бағытталған мақсаттылығымен ерекшеленеді. Егер классикалық мағынада стратегия – қысқа немесе ұзақ мерзімді, нақты нәтижеге бағытталған жалпы іс-қимыл жоспары болса [66, р.73], онда көптеген авторлардың пікірінше, даму стратегиясы – бұл өзгермелі орта жағдайында бәсекелік артықшылық пен тұрақты дамуға жетуге бағытталған, негізінен ұзақ мерзімді жоспар [72]. Даму стратегиясын зерттеуге және осы салаға елеулі үлес қосқан шетелдік авторлар қатарына Майкл Портер, Майкл Хаммер және Джеймс Чампи [73], Гэри Хамель [74], Ким және Мауборн [75],

Альфред Чандлер [76], Гарри Минцберг [77] және басқалар жатады. Бұл авторлардың кейбірі өз еңбектерінде стратегия мен даму стратегиясының ерекшеліктерін ажыратып көрсетеді. Мәселен, Питер Друкер стратегияны ұйым мақсаттарына жетудің негізі ретінде қарастырса, даму стратегиясын нарық пен қоғамдағы өзгерістерге бейімделу тәсілі ретінде сипаттайды [66, р. 88]. Альфред Чандлер стратегия мен ұйым құрылымы арасындағы өзара байланысты зерттеп, даму стратегиясын сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделудің жолы ретінде қарастырған [76, р.53]. Гарри Минцберг стратегияға әртүрлі көзқарастарды ұсынады: жоспарлы, кәсіпкерлік, бейімделуші және билікке негізделген тәсілдер [77, р.67]. Ол даму стратегиясын ұйымның жаңа жағдайларға бейімделу және өзгеру үдерісі ретінде сипаттайды.

Осылайша, стратегия – неғұрлым нақты әрі тар ауқымды іс-қимыл жоспары болса, даму стратегиясы – ұйымның немесе жеке тұлғаның барлық қырларын қамтитын, кең ауқымды әрі ұзақ мерзімді бағдарлама. Ол сыртқы ортадағы өзгерістерді, нарық үрдістері мен тұтынушылар қажеттіліктерін ескеріп, кеңею, табысты арттыру және нарықтағы үлесті ұлғайту жолдарын айқындауға бағытталады.

Жүргізілген анықтамалық талдау негізінде стратегия ұғымының түрлі интерпретацияларындағы келесі айырмашылықтар анықталды:

- құрылымы бойынша. Кәдімгі стратегия белгілі бір нәтижеге қол жеткізу үшін орындалуы тиіс мақсаттар, жоспарлар мен іс-қимылдар жиынтығы түрінде ұсынылуы мүмкін. Ал даму стратегиясы неғұрлым күрделі әрі икемді құрылымға ие. Ол нарықты, бәсекелестік ортаны талдауды, ресурстар мен мүмкіндіктерді бағалауды, даму бағыттарын таңдауды және оны іске асыруға арналған жоспарларды қамтуы мүмкін;

- мазмұны бойынша. Кәдімгі стратегия әдетте нақты мақсаттарға қол жеткізуге немесе белгілі бір мәселелерді шешуге бағытталады. Ол қысқа мерзімді нәтижелерге бағдарланып, тар ауқымды болуы мүмкін. Ал даму стратегиясы кеңірек бағыттарды қамтиды. Ол ұзақ мерзімді даму мен тұрақты бәсекелік артықшылықтарды қалыптастыруға бағытталады. Даму стратегиясы сондай-ақ инновациялармен, нарықты кеңейтумен, үдерістерді жетілдірумен байланысты аспектілерді де қамтиды;

- уақыттық әлеуеті бойынша. Кәдімгі стратегия, әдетте, қысқа мерзімді уақыт аясын қамтиды. Ол алдағы бірнеше жыл немесе тіпті бірнеше ай ішінде нәтижелерге қол жеткізуді көздеуі мүмкін. Ал даму стратегиясы, керісінше, ұзақ мерзімді кезенді қамтиды. Ол ұзақ мерзімді мақсаттарға жету мен ұйымның тұрақты өсуі мен табысын қамтамасыз етуге бағытталады.

Жалпы алғанда, қарапайым стратегия нақты әрі шоғырланған болуы мүмкін, ал даму стратегиясы – кешенді және ұзақ мерзімді сипатта болады.

Стратегияны дамытудың ғылыми-экономикалық анықтамаларында толық бірізділік болмаса да, ғалымдардың көпшілігі оның бәсекелік ұстанымдарды иеленуге бағытталған [78] және сыртқы жағдайларға бейімделуге негізделген [79] ұғым екендігімен келіседі. Мұндай ұстаным кәсіпкерліктің инновациялық дамуын қамтамасыз ету қажеттілігін айқындайды, өйткені бұл бәсекелік

артықшылықтарға қол жеткізу мен экономикалық табысқа жетудің маңызды шарты болып табылады. Кәсіпкерліктің тиімділік деңгейі оның өзгермелі іскерлік ортада бизнесті тиімді жүргізуге мүмкіндік беретін инновациялық стратегияларды әзірлеу қабілетіне тікелей байланысты [80]. Қоршаған ортаға бейімделу қабілеті – стратегиялық басқарудың басты аспектілерінің бірі, ол қойылған мақсаттарға жетуге және бәсекелік артықшылықтарға қол жеткізуге бағытталған шешімдерді қамтиды. Бұл өз кезегінде инновациялық кәсіпкерлік қызметті іске асыру қажеттілігін айқындайды. Кәсіпкерлік стратегия деп — құндылықты құру мен бекітуді, басқаруды және табыстылықты қамтамасыз етуге қабілетті әрекеттер жиынтығын түсінуге болады. Бұл миссия мен мақсаттарды айқындау арқылы бәсекелік артықшылықты қалыптастыру мен стратегиялық шешімдерді қабылдау, іске асырудың маңызды құрамдасы болып табылады [70]. Заманауи зерттеулерде инновациялық жастар бастамалары жаңа тауашаларды қалыптастыруға және дестинациялардың тартымдылығын арттыруға қабілетті туризм сияқты қызметтік секторларды дамытуды қоса алғанда, экономика салаларын әртараптандырудың драйвері ретінде жастар кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеудің рөліне ерекше назар аударылады.

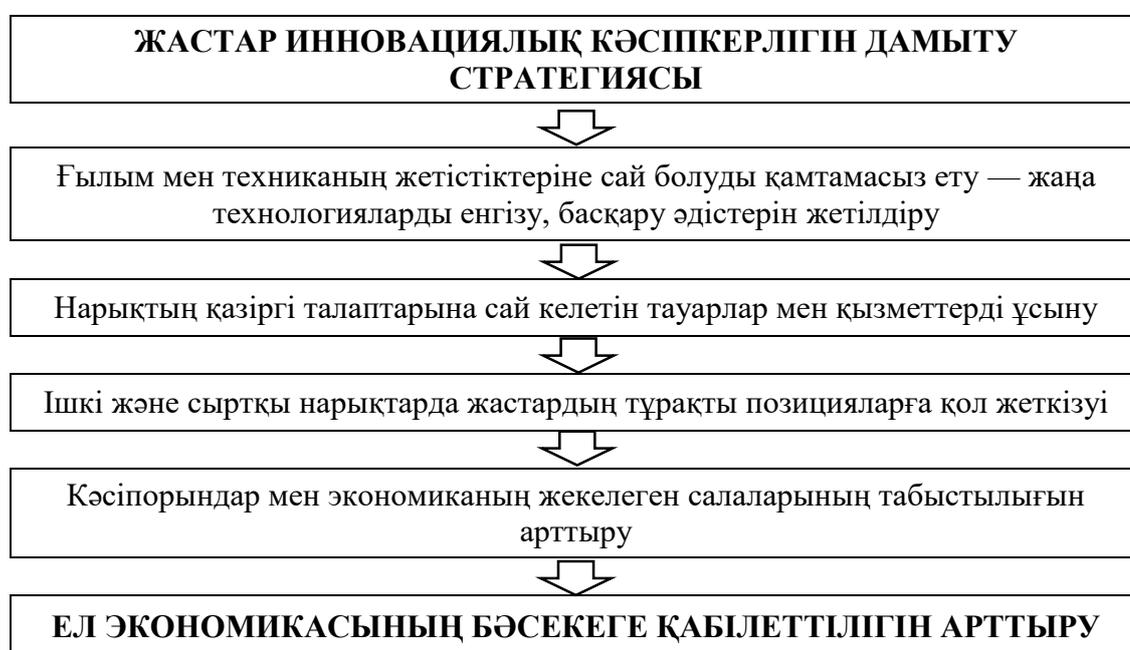
Туристік дестинация үшін жастар кәсіпкерлігінің инновациялық стратегиясы туристік өнімнің жаңа нысандарын — digital-турлар мен VR-презентациялардан бастап аймақтың жергілікті ерекшеліктерін халықаралық тенденциялармен үйлестіретін жекелендірілген турларға дейін жасауда көрінеді. Жас кәсіпкерлер туризмге заманауи құралдарды белсенді енгізуде: онлайн-брондау, креативті контент, AR/VR сервистері, қонақжайлылық сервисін автоматтандыру.

Инновациялық даму — бұл бәсекеге қабілеттіліктегі дифференциацияны қамтамасыз ететін [81], кәсіпорынның өсуі мен өміршеңдігін қолдайтын [82], бизнестің мүмкіндіктерін кеңейтетін маңызды фактор [83]. Tondolo V. А. анықтамасына сәйкес, инновациялық кәсіпкерлік стратегия бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыру мен қолдауға бағытталған [84]. Инновациялық стратегиялар – бұл шығындарды төмендету, табысты арттыру және икемділікті күшейтуге бағытталған артықшылықтарға қол жеткізу қажеттілігі ретінде тұжырымдалатын ұғым [85]. Бұл стратегиялар технологиялық тәсілге негізделген құндылықты қамтамасыз ету мен жаңа өнімдерді жасау әдістерінің үйлесімінен туындайды [86]. Фомба (2009), Гримальди және басқалар (2014), Кобец және Яценко (2018) сынды бірқатар зерттеушілер инновациялық стратегия ұғымын ұйымдарды дамытудың ынталандырушысы ретінде қарастырады [87- 89].

Кәсіпкерлік стратегия бизнестің жаңа мүмкіндіктерін айқындаумен үйлестіріле отырып жүзеге асырылуы тиіс. Инновациялық дамуға бағытталған кәсіпкерлік стратегиялар кәсіпорынды жетілдірудің жаңа сценарийлерін айқындауға мүмкіндік береді [90]. Steffens P. пікірінше, инновациялық даму аясындағы кәсіпкерлік стратегия – бұл кәсіпорынның өсуі мен табыстылығын қамтамасыз ететін жаңа мүмкіндіктер мен бәсекелік артықшылықтарды бір мезгілде іздеу үдерісі [91]. Басқа жағынан алғанда, мұндай стратегия

стратегиялық шешімдер қабылдау мен оларды іске асыру үшін қабылданған үдерістердің, әдістер мен ұйымдық стильдердің жүзеге асу тәсілі ретінде тұжырымдалуы мүмкін [92]. Инновациялық кәсіпкерлік стратегия табысқа жетуді тәуекелге бару және инновацияларды енгізу арқылы қамтамасыз етуге бағытталған [93]. Malkanduev Y.A. бұл стратегияны өңірдегі, оның ішінде шағын форматтағы, инновациялық кәсіпкерлікті дамыту мақсаттары мен міндеттерінің, оларды жүзеге асыруға қажетті ресурстар мен жаңа технологиялардың, сондай-ақ осы мақсат-міндеттерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін икемді басқару жүйесінің жиынтығы ретінде анықтайды [94].

Осылайша, қолданыстағы пікірлер мен анықтамаларды жинақтай отырып, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын келесідей сипаттауға болады: бұл – жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың бағыты, ол ғылым мен техниканың соңғы жетістіктеріне, басқарудың жаңа әдістерін қолдануға негізделеді және нарық талаптарына сай болуды, өндіріс тиімділігін арттыруды, сондай-ақ ұлттық экономиканың өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуді көздейді. Дәл осы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыру шеңберінде кәсіпкерлік қызмет жоспарланып отырған өзгерістердің ауқымын айқындай отырып, даму бағыттарын таңдау еркіндігіне ие болады. Бұл өз кезегінде бүкіл ұлттық экономикалық жүйенің тұрақты экономикалық өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы түрлі қызмет салаларында инновациялық шешімдерді әзірлеу мен енгізуге бағытталған жүйелі іс-қимылдарды қамтуы тиіс (3 сурет).

Сурет 3 – «Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы»
ұғымының мазмұнына авторлық көзқарас

Ескертпе - автормен құрастырылған

Кәсіпкерлік инновациялық стратегияны әзірлеу өнімдік және үдерістік инновацияларды енгізуге оң көзқарас немесе белгілі бір дайындықты, сондай-ақ тәуекелді шешімдер қабылдауға бейілділікті білдіреді. Кәсіпкерлік стратегияны қалыптастыру ұйымдардың стратегиялық миссиялар мен мақсаттарды тұжырымдау және іске асыру мақсатында жүзеге асыратын бірқатар іс-шараларын қамтитын үдеріс. Бұл үдеріс талдауды, жоспарлауды және шешім қабылдауды қамтиды және бұл аталған стратегия түрін іске асыру үшін қажетті әрі бизнес табысының басты құралы ретінде қарастырылады. В. Ю. Припотень атап өткендей, инновациялық дамудың стратегиясын әзірлеу үдерісі – бұл стратегиялық инновациялық даму тетігін қалыптастырудың негізгі міндеті болып табылады. Мұнда инновациялар әрі мақсатқа жетудің құралы, әрі оның нәтижесі ретінде көрінеді [95].

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу 4 суретте көрсетілгендей бірқатар артықшылықтарды қамтамасыз етеді.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігі ел экономикасының дамуына, жаңа жұмыс орындарының құрылуына және инвестиция тартуға ықпал етеді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу басым салалар мен даму бағыттарын анықтауға, сондай-ақ инновацияларды қолдау үшін қажетті жағдайлар мен инфрақұрылымды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту жаһандық нарықта бірегей өнімдер мен қызметтерді жасауға және ұсынуға жол ашады. Бұл стратегия қандай салалар мен технологиялар неғұрлым бәсекеге қабілетті болатынын және оларды бәсекелік артықшылықтарға жету үшін қалай тиімді пайдалануға болатынын анықтауға көмектеседі.

Сурет 4 - Жастар инновациялық кәсіпкерлік дамыту стратегиясын әзірлеудің артықшылықтары

Ескертпе - автормен құрастырылған

Жастар инновациялық кәсіпкерлігі кедейлік, жұмыссыздық, денсаулық сақтау мен білім беру қызметтерінің қолжетімділігі сияқты әлеуметтік мәселелерді шешу құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу инновациялар арқылы қандай әлеуметтік мәселелерді шешуге болатынын және оларды енгізу үшін қандай жағдай жасау қажет екенін айқындауға мүмкіндік береді.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту талантты кәсіпкерлер мен инвесторларды тартуға ықпал етеді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы стартаптардың дамуына қолайлы экожүйені қалыптастыруға көмектеседі.

Жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу кәсіпкерлерді, ғалымдарды, мемлекеттік ұйымдар мен білім беру мекемелерін біріктіретін тиімді ұлттық инновациялық жүйені құруға мүмкіндік береді. Бұл білім мен тәжірибе алмасуға, экономиканың әртүрлі секторлары арасындағы ынтымақтастыққа және инновациялар үшін қолайлы жағдайлар жасауға ықпал етеді.

Жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу экономикалық өсуге қол жеткізу, бәсекеге қабілеттілікті жақсарту, әлеуметтік мәселелерді шешу және жас таланттар мен инвестицияларды тарту үшін қажетті болып табылады. Бұл дамудың басым бағыттарын анықтауға және инновацияларды қолдау үшін жағдай жасауға көмектеседі.

Ғылыми әдебиетте инновациялық дамудың келесі стратегиялары ажыратылады:

- инновацияның жоғары деңгейі жағдайында қолданылатын көшбасшылық;
- инновациялық дамудың орташа деңгейінде пайдаланылатын сақтау;
- инновациялық дамудың төмен деңгейіне өту ықтималдығын көздейтін күшейту;
- инновациялық әлеуеттің төмен деңгейімен сипатталатын түбегейлі өзгерістер;
- жобалардың үздік үлгілерін өз өндірісіне бейімдеумен байланысты белсенді бенчмаркинг [71, с.20].

Зерттеушілердің инновациялық кәсіпкерлікті дамыту стратегиясын ынталандыруға бағытталған түрлі тәсілдеріне жүргізілген талдау негізінде Malkanduev Y.A. (2020) оны қалыптастырудың келесі ұйымдастырушылық қағидаттарын бөліп көрсетеді:

- нақты, өлшенетін, қолжетімді, өзекті стратегиялық мақсаттар мен міндеттерді қою, бұл ретте SMART-технологиялардың ерекшеліктері мен уақыттық шектеулер ескерілуі тиіс;
- стратегияны іске асыруды қамтамасыз ету үшін қажетті ұйымдастырушылық, басқарушылық, материалдық-техникалық, қаржылық және ақпараттық ресурстарды негіздеу және айқындау – бұл жалпы және нақты міндеттер деңгейінде жүзеге асырылады [94]. Стратегияға енгізілетін шаралар жеке қызмет аспектілерін қамтитын фрагментарлық сипатта болуы мүмкін немесе инновациялық дамудың бірыңғай кешенін қамтитын кең ауқымды сипатта құрылуы мүмкін.

Бұдан әрі қарастырылған шетелдік мысалдар экономиканың әртүрлі секторларында жастардың инновациялық кәсіпкерлігін қолдау стратегияларын қалыптастырудың ұйымдастырушылық принциптерін көрсетеді, бұл болашақта Қазақстанның туристік саласына да бейімделуі мүмкін.

АҚШ-тың инновациялық кәсіпкерлікті қолдау стратегиясы ерекше қызығушылық тудырады. Бұл елде инновациялық кәсіпкерлік технопарктерді, инкубаторлар мен акселераторларды құру және дамыту арқылы белсенді түрде қолдау табуда. Америкалық стратегия стартаптарды мемлекеттік қаржыландыру бағдарламалары және инновациялық компанияларға берілетін салықтық жеңілдіктер арқылы іске асырылады. Негізгі салықтық ынталандыру құралы ретінде зерттеулер мен әзірлемелерге (R&D) арналған салықтық несие қарастырылады, ол стартаптар да қоса алғанда, бизнес шығындарының белгілі бір пайызын салықтық несие ретінде қайтаруға мүмкіндік береді, бұл жалпы салықтық міндеттемелерді төмендетеді [96]. Сонымен қатар, шағын инновациялық зерттеулер бағдарламасы (SBIR) аясында федералды гранттық қаржыландыру қарастырылған. Бұл бағдарлама коммерцияландыру әлеуеті бар ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жобаларды іске асырып жатқан шағын бизнеске қаржылық қолдау көрсетеді [97]. Ол стартаптарға инновациялық идеяларды дамыту және нарыққа енгізу үшін қажет қаржы алуға көмектеседі. Techstars [98] және Y Combinator [99] сияқты ұйымдар стартаптарға наставниктік қолдау, инвесторлар мен салалық сарапшылар желісіне қолжетімділік ұсынатын акселерациялық бағдарламаларды жүргізеді. Бұл бағдарламалар стартаптарды тәжірибелі мамандармен байланыстырып, оларға бағыт-бағдар, кеңес және құнды байланыстар ұсынады. АҚШ-тың көптеген қалаларында стартаптар үшін қолжетімді кеңсе алаңдарын ұсынатын инновациялық орталықтар мен коворкинг кеңістіктері құрылған. Мысалы, Silicon Valley Bank стартаптарға кеңсе кеңістігіне, бұлттық қызметтерге және басқа да ресурстарға жеңілдіктер беретін SVB Innovators Card картасын ұсынады [100]. Сондай-ақ, ірі корпорациялар стартаптармен бірлесіп жұмыс істеу мақсатында инновациялық зертханалар мен инкубаторлар құруда. Мысалы, Google Launchpad Accelerator бағдарламасы стартаптарға тәлімгерлік, оқыту және Google-дың ресурстары мен желілеріне қол жеткізу мүмкіндігін береді [101].

Израиль өзінің табысты инновациялық экожүйесімен кеңінен танымал. Ел ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) белсенді инвестиция салып, венчурлік капиталға қолжетімділікпен қамтамасыз етеді және инновациялық компаниялар үшін салықтық жеңілдіктер ұсынады. «Start-Up Nation Central» бағдарламасы [102] Израильдегі инновациялық стартаптарды қолдайды, оларды инвесторлармен, сарапшылармен және ғалымдармен байланыстырады. Бағдарлама сондай-ақ израильдік стартаптар туралы мәліметтер базасына қолжетімділік береді, түрлі желілік іс-шаралар мен конференциялар ұйымдастырады. Израильде стартаптарға пайда салығынан белгілі бір мерзімге босату, салық мөлшерлемесін төмендету сияқты түрлі салықтық жеңілдіктер қарастырылған. Үкімет инновациялық жобаларды түрлі бағдарламалар мен гранттар арқылы қаржыландырады. Мысалы, «Innovation Authority» бағдарламасы [103] инновациялық идеяларды дамыту мен коммерцияландыру үшін гранттар мен несиелер ұсынады. Израиль армиясы да стартаптармен тығыз ынтымақтастықта жұмыс істейді, оларға өз

технологиялары мен ресурстарына қол жеткізу мүмкіндігін береді. Бұл стартаптарға алдыңғы қатарлы технологияларды қолдануға және тәжірибелі мамандар тарапынан қолдау алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, Израиль үкіметі ғылыми зерттеулер мен білім беруге айтарлықтай инвестиция салады. Университеттер мен ғылыми-зерттеу институттары стартаптарға зертханаларға, сарапшыларға және технологиялық ресурстарға қолжетімділік ұсына отырып, инновацияларды дамыту мен ғылыми идеяларды коммерцияландыруға ықпал етеді.

Швеция – инновациялар саласындағы жетекші елдердің бірі. Мұнда білім беру мен ғылыми зерттеулерге, сондай-ақ инновациялық кәсіпкерлік үшін қолайлы инфрақұрылым құруға ерекше көңіл бөлінеді. «Vinnova» бағдарламасы [104] Швециядағы инновациялық жобаларға қаржылық және институционалдық қолдау көрсетеді, стартаптар, инвесторлар және сарапшылар арасындағы желілік өзара іс-қимылға арналған іс-шаралар мен конференциялар ұйымдастырады. Швед университеттері де стартаптармен белсенді ынтымақтастық орнатып, зертханаларға, сарапшыларға және ғылыми ресурстарға қолжетімділік береді. Бұл инновацияларды дамытуға және ғылыми идеяларды коммерцияландыруға жағдай жасайды. Швецияда стартаптар үшін пайда салығынан босату мен салық мөлшерлемесін төмендетуді қамтитын салықтық жеңілдіктер кеңінен таралған. Швед үкіметі инновациялық жобаларды әртүрлі бағдарламалар мен гранттар арқылы қолдайды. Мысалы, «Swedish Agency for Economic and Regional Growth» бағдарламасы [105] инновациялық идеяларды дамыту мен коммерцияландыру үшін гранттар мен несиелер береді. Сонымен қатар, елде кластерлер мен инновациялық парктер дамып келеді. Бұл орталықтарда стартаптар желілік ресурстарға, сараптамалық кеңеске және қолайлы жұмыс ортасына ие болады. Мысалы: Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар (ICT) кластері [106] Стокгольмде орналасқан және Ideon Innovation Park [107] Лунд қаласында орналасқан және стартаптарға қолайлы экожүйе ұсынады.

Қытай да инновациялар мен технологиялар саласында әлемдік көшбасшы болуға ұмтылуда. Ел ғылыми зерттеулерге белсенді инвестиция салып, технопарктер мен инкубаторларды дамытып, сондай-ақ стартаптар үшін мемлекеттік гранттар мен жеңілдіктер ұсынады. Қытай үкіметі «Made in China 2025» («Қытайда жасалған – 2025») стратегиясын іске қосты [108], оның басты мақсаты – Қытайды жоғары технологиялар мен инновациялар саласындағы әлемдік көшбасшыға айналдыру. Бұл стратегия жасанды интеллект, робототехника, электромобильдер мен биомедицина сияқты негізгі салаларды дамытуға бағытталған. Аталған бағыттарда жұмыс істейтін стартаптар үшін қаржылай қолдау, салықтық жеңілдіктер және өзге де ынталандыру шаралары қарастырылған.

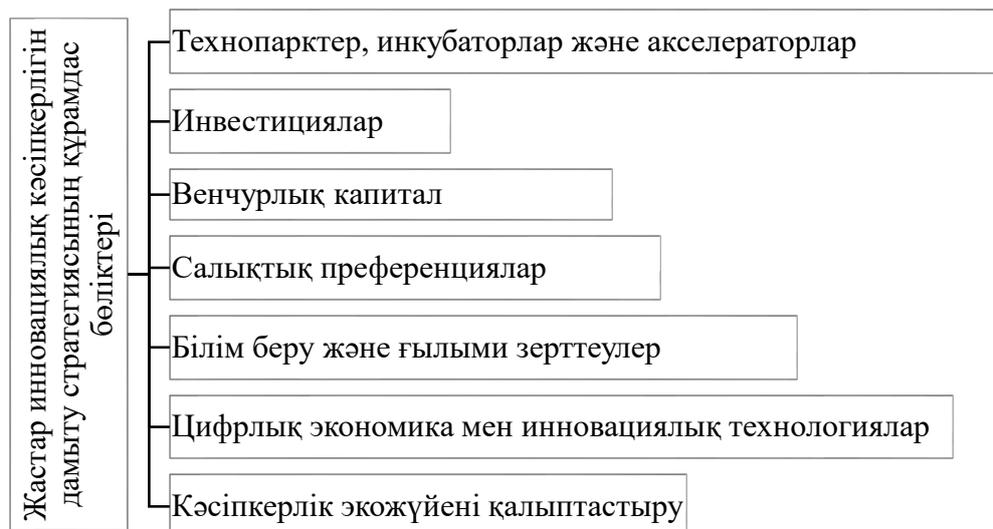
Қытайда венчурлік қорлар белсенді дамып келеді. Олар стартаптарға қаржылық әрі сараптамалық қолдау көрсетеді. Мысалы, Alibaba Entrepreneurs Fund [109] және Tencent Investment [110] секілді қорлар болашағы зор стартаптарға инвестиция салып, олардың дамуына жәрдемдеседі. Ел аумағында көптеген инкубаторлар мен акселераторлар жұмыс істейді. Олар стартаптарға

кеңсе кеңістігіне, оқыту бағдарламаларына, тәлімгерлікке және кәсіби желілерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Кейбір танымал мысалдар қатарына Бейжіңдегі Tsinghua University және Z-Park [111], сондай-ақ Chinaccelerator [112] және Techstars China [113]. Сондай-ақ, Қытайда технопарктер мен инновациялық парктер белсенді дамып жатыр. Мысалы, Шанхайдағы Жэцзян технопаркі, Сучжоудағы Циньхуай ұлттық ғылым және технология паркі — стартаптарға қолайлы орта мен қолдаушы инфрақұрылым ұсынады. Қытайдағы инновациялар дамуының негізгі қозғаушы күштерінің бірі – Қытай ғылым академиясы, ол стартаптарға қаржылық қолдау мен ғылыми ресурстар ұсынып қана қоймай, желілік өзара іс-қимыл үшін іс-шаралар мен конференциялар ұйымдастырады.

Финляндия инновациялық технологиялар мен цифрлық экономиканы дамытуға ерекше назар аударады. Ел стартаптарды мемлекеттік қолдау, білім беру мен ғылыми зерттеулерге инвестиция салу, сондай-ақ инновациялық компаниялар үшін қолайлы бизнес-ортаны қалыптастыру арқылы инновациялық кәсіпкерлікті белсенді дамытып отыр. Финляндияда стартаптар мен инновациялық жобаларға гранттар мен жеңілдетілген несиелер, сондай-ақ консультациялық қызметтер мен желілік қолдау түрінде қаржылық көмек көрсететін бірқатар мемлекеттік және жекеменшік қорлар бар. Соның ішінде кеңінен танымал қор — Business Finland, ол инновацияларды дамытуға бағытталған кешенді қолдау ұсынады. Елде сондай-ақ көптеген инкубаторлар мен акселераторлар жұмыс істейді. Олардың ішінде: Aalto Startup Center [114], Helsinki Think Company [115] және Vertical Accelerator [116]. Финляндияда стартаптарға жұмыс кеңістігі, зертханалар мен техникалық қолдау көрсететін бірқатар технопарктер мен инновациялық орталықтар бар. Олардың ішіндегі ең танымалдары: Technopolis және VTT Technical Research Centre of Finland.

Күшті ғылыми база мен университеттер арасындағы тығыз ынтымақтастық зерттеулер мен әзірлемелер жүргізуге, сондай-ақ стартаптарға арналған іс-шаралар мен конференциялар ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, Aalto University мен VTT Technical Research Centre of Finland инновациялық кәсіпкерлермен белсенді жұмыс жүргізеді. Бұдан бөлек, Финляндия үкіметі стартаптар мен инновацияларды қолдау үшін түрлі мемлекеттік бағдарламалар ұсынады. Мысалы: R&D Tax Incentive бағдарламасы – компанияларға зерттеулер мен әзірлемелерге салынған инвестициялар үшін салықтық жеңілдіктер алуға мүмкіндік береді; Startup Permit бағдарламасы [117] - шетелдік стартап-кәсіпкерлерге жұмыс істеу рұқсатын жеңілдетіп алу тетігін қамтамасыз етеді.

Қарастырылған инновациялық кәсіпкерлікті дамыту стратегияларының мысалдары әрбір елдің өз даму мақсаттары мен экономикалық даму деңгейінің ерекшеліктеріне сәйкес бірегей тәсілдер әзірлейтінін көрсетеді. Халықаралық тәжірибені талдау нәтижесінде, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегияларының келесі құрамдас бөліктерін бөліп көрсетуге болады (5 сурет):

Сурет 5 - Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының кеңінен қолданылатын құрамдас бөліктері

Ескертпе - автормен құрастырылған

- технопарктерді, инкубаторлар мен акселераторларды құру және дамыту – бұл ұйымдар жастардың инновациялық стартаптары үшін жұмыс және даму алаңын ұсынып, оларды қажетті ресурстармен, сараптамалық қолдаумен және инфрақұрылыммен қамтамасыз етеді;

- ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТКЖ) инвестиция салу – мемлекет пен жеке инвесторлар жаңа технологиялар мен инновацияларды әзірлеуге алып келетін зерттеулерді қаржыландыра алады;

- венчурлік капиталға қолжетімділік – мемлекет жастардың инновациялық стартаптарын қаржыландыруға дайын венчурлік инвесторларды тартуға жағдай жасай алады;

- салықтық преференциялар – мемлекет жастардың инновациялық кәсіпорындарын дамыту мақсатында салықтық жеңілдіктер ұсынуы мүмкін;

- білім беру мен ғылыми зерттеулерді қолдау – мемлекет жоғары білікті мамандарды даярлау және инновациялар үшін қолайлы орта қалыптастыру мақсатында білім мен ғылымға ерекше назар аударады;

- цифрлық экономика мен инновациялық технологияларды қолдау – мемлекет цифрлық экономиканы және жаңа технологияларды дамыту арқылы жас кәсіпкерлер үшін жаңа мүмкіндіктерді қалыптастырады;

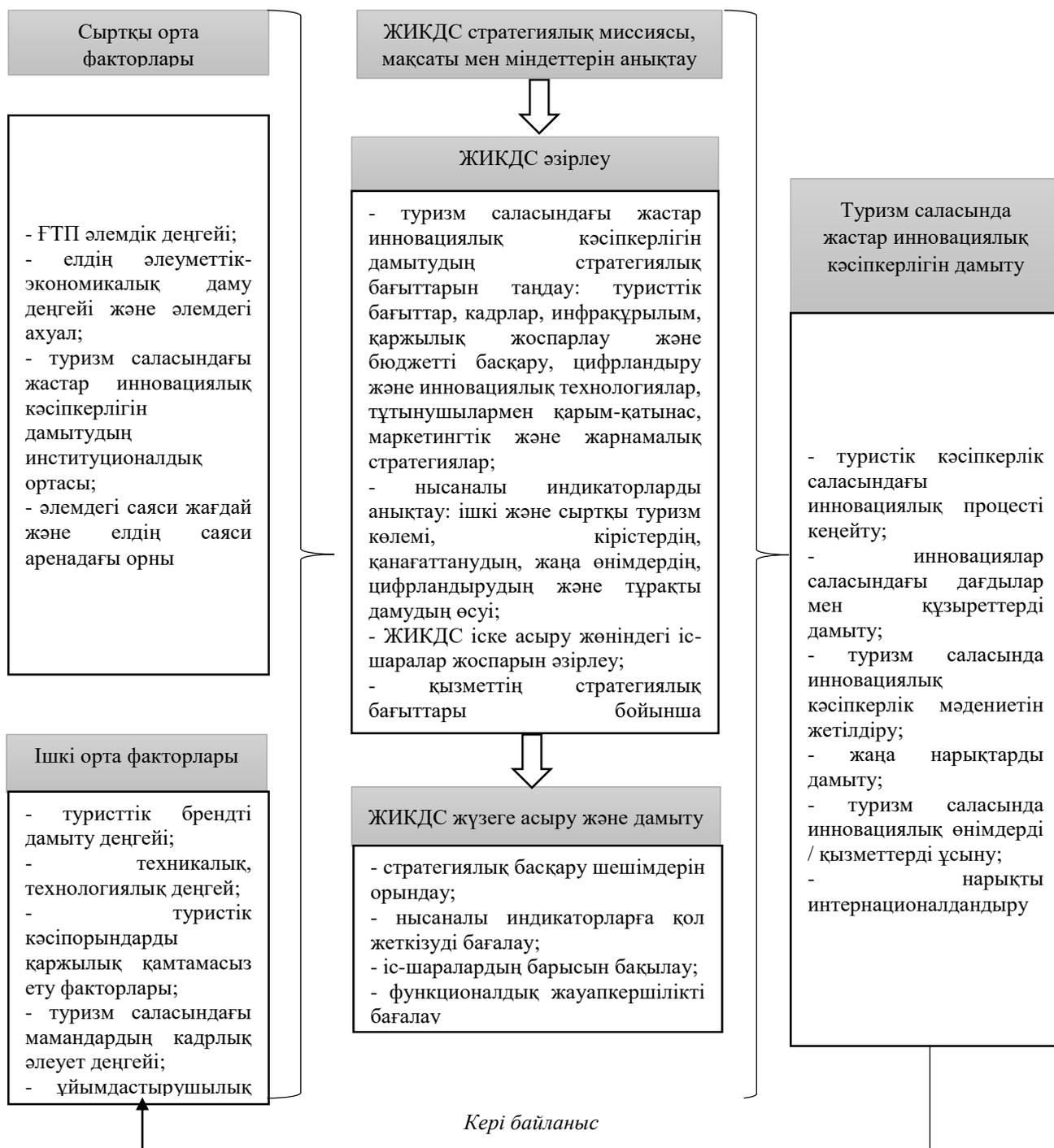
- қолайлы кәсіпкерлік ортаны қалыптастыру – мемлекет жастардың кәсіпкерлік қызметін тіркеу мен лицензиялау рәсімдерін оңайлату, әкімшілік кедергілерді азайту және жалпы бизнес-климатты жақсарту бойынша шаралар қабылдай алады.

Осы компоненттердің барлығы біріге отырып, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамуына қолайлы жағдай жасайды және оның өсуі мен өркендеуін ынталандырады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, дұрыс әзірленген даму

стратегиясы елдің экономикалық өсімін және оның жаһандық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді. Елдің инновациялық әлеуеті тек жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытуға барынша қолайлы жағдай жасалған кезде ғана жүзеге аса алады, әсіресе оның шағын нысандарында. Бұл – креативтілік факторының белсенді қолданылуын, сондай-ақ бизнес құрылымдардың икемділігі мен бейімделгіштігінің жоғары деңгейде болуын қажет етеді.

Туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын (ЖИКДС) анықтауда зерттелген тәсілдерді жүйелеу негізінде теориялық модель тұжырымдалды (6 сурет) [118].

Туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының моделі жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асырудың логикасы мен тәртібін толық сипаттауға мүмкіндік береді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін стратегиялық дамытудың басты міндеті ішкі және сыртқы орта факторларының барынша көп санын есепке алу арқылы инновациялық дамудың болашақ жай-күйіне қатысты белгісіздік деңгейін төмендету болып табылады. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының моделін туризмдегі инновацияларды іске асырудың ажырамас элементі ретінде де қарастыруға болады. Стратегияны іске асыру үш маңызды блокты қамтиды: қоршаған орта факторларын бағалау, стратегиялық өзгерістер жүргізу және бақылау, стратегияны іске асыруды бағалау және талдау. Стратегиялық бақылау туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыруды бағалау ретінде ғана маңызды емес, бақылау шаралары жастар инновациялық кәсіпкерлік саласындағы мән мен жағдайды және оның мәселелерін түсінуге көмектеседі.

Сурет 6 – Туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының моделі

Ескертпе - автормен құрастырылған

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың мақсаттары мен міндеттерін нақты анықтау - жетілдіру мен даму бағытындағы іс-қимылдың негізгі векторын айқындайды. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың стратегиялық бағыттарын таңдау кезеңдерін, нысаналы индикаторларды айқындауды, іс-шаралар жоспарын әзірлеуді және қызметтің стратегиялық бағыттары бойынша функционалдық жауапкершілікті бөлуді

қамтитын стратегияны әзірлеу жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының орындалуын және мақсатына қол жеткізуді іске асыру мен бақылау барысын айқындайды, сондай-ақ алынған нәтижелерден оң қорытынды қалыптастырады. Сонымен қоса, алынған нәтижелер деңгейі олардың деңгейін қалыптастыра отырып, ішкі орта факторларымен кері байланысқа ие.

Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі ел экономикасының дамуына, жаңа жұмыс орындарын құруға және инвестициялар тартуға ықпал етеді. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу дамудың басым салалары мен бағыттарын айқындауға, сондай-ақ туризм саласындағы инновацияларды қолдау үшін жағдайлар мен туристтік инфрақұрылым құруға көмектеседі.

Туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлемдік нарықта бірегей туристтік инновациялық өнімдер мен қызметтерді құруға және ұсынуға мүмкіндік береді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы туризм саласындағы қай қызметтер мен технологиялар бәсекеге қабілетті болатынын және оларды бәсекелестік артықшылыққа жету үшін қалай пайдалану керектігін анықтауға көмектеседі.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігі жастар арасындағы жұмыссыздық, денсаулық сақтау мен білім берудің қол жетімділігі сияқты әлеуметтік мәселелерді шешу үшін пайдалануға болады. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу туристтік инновациялар арқылы қандай әлеуметтік мәселелерді шешуге болатындығын және оларды жүзеге асыру үшін жағдай жасауды анықтауға мүмкіндік береді. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту жас, талантты кәсіпкерлер мен инвесторларды тартуға көмектеседі. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы стартаптарды дамыту үшін қолайлы экожүйені құруға көмектеседі.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу кәсіпкерлерді, ғалымдарды, мемлекеттік органдар мен білім беру мекемелерін біріктіретін тиімді ұлттық инновациялық жүйені құруға мүмкіндік береді. Бұл білім мен тәжірибе алмасуға, экономиканың әртүрлі секторлары арасындағы ынтымақтастыққа және инновациялар үшін қолайлы жағдайлар жасауға ықпал етеді.

Жалпы алғанда, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы – бұл елдің ұзақ мерзімді экономикалық өсуін, жаһандық нарықтағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін маңызды құрал. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, әрбір мемлекет өзінің экономикалық даму деңгейі мен ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, жастар инновациялық кәсіпкерлігін ынталандырудың өзіндік үлгісін қалыптастырады. Стратегияның табысты жүзеге асуы бірқатар маңызды факторлардың – технопарктер мен акселераторлар дамуы, ғылыми-зерттеу жұмыстарын қолдау, венчурлік қаржыландыруға қолжетімділік, салықтық ынталандырулар, цифрлық экономиканың дамуы және жастарға қолайлы кәсіпкерлік ортаның қалыптасуы – үйлесімді жұмыс істеуіне тікелей байланысты. Бұл факторлардың бірлігі жастар инновациялық кәсіпкерлігінің серпінді дамуына, жаңа жұмыс

орындарының құрылуына, технологиялық жаңғыруға және жалпы ұлттық инновациялық әлеуеттің іске асуына жағдай жасайды. Әсіресе, шағын кәсіпкерлік субъектілерінің креативтілігі мен икемділігін тиімді пайдалану арқылы ұлттық экономикада сапалы өзгерістерге қол жеткізуге болады. Бұл өзгерістер әсіресе инновациялық жастар стартаптары туристік ағынның өсуіне, туристік қызметтердің сапасын жақсартуға және жаһандық туристік нарықта Қазақстанның дестинациясының бәсекелестік имиджін қалыптастыруға драйвер болатын туристік салада айқын көрінеді.

1.3 Туризм саласындағы бәсекеге қабілетті стартап жобаларды дамытудың шетелдік тәжірибесі

Көптеген елдерде туристік стартаптар цифрлық инновациялар, тұрақты тәжірибелер және тұтынушы тәжірибесін жақсартумен саяхат нарығын кеңейтуде айтарлықтай бәсекелестік артықшылықтарды көрсетуде. Мысалы, Airbnb (АҚШ) миллиондаған адамдарға дәстүрлі емес қонақүйлерді брондауға және ішкі туризмнің өсуіне ықпал ететін қысқа мерзімді жалға беру платформасын құрды. 2020 жылға қарай Airbnb-де 4 миллионнан астам жеке меншік иелері және бүкіл әлем бойынша 1 миллиардтан астам қонақтар болды, бұл жергілікті тұрғындар үшін миллиардтаған доллар табыс әкелді. Мысалы, Оңтүстік Африкада ішкі туризмге арналған Airbnb арқылы брондау туристік ағынның жалпы төмендеуіне қарамастан, 2016 жылдан 2019 жылға дейін алты есеге жуық өсімді көрсетті, бұл туризм ағындарының біртекті емес аймақтарға ауысуын және кірістердің біркелкі бөлінуін көрсетеді [119].

FlixBus (Германия) – Еуропаның 40 елінде 5000-нан астам пунктті қамтыған бюджеттік қалааралық автобустардың жаһандық желісі. 2023 жылы оның тасымалын 81 миллионнан астам жолаушы пайдаланды (кірісі 2 миллиард еуродан асады) [120]. FlixBus моделі цифрлық маршрутты жоспарлау мен ыңғайлы қосымшаны тұрақтылық қағидаттарымен біріктіреді – жақында алғашқы электробус маршруты іске қосылды – бұл автобус саяхатын әуе сапарларынан қол жетімді және тұрақты балама етеді.

BlaBlaCar (Франция)-бүкіл әлем бойынша 100 миллионнан астам қатысушыны біріктірген карпулингтің (автокөлікпен бірлескен сапарлар) онлайн-сервисі. Бұл қызмет жүргізуші көліктеріндегі бос орындарды жолаушылар билеттеріне айналдырады, бұл сапар құнын төмендетеді және көмірқышқыл газының шығарындыларын азайтады. BlaBlaCar өзін «тұрақты көлік» ретінде позициялайды және әлеуметтік өзара әрекеттесуді және ресурстарды тиімді пайдалануды ынталандыруда «қол жетімді қозғалыс баламасын» қамтамасыз етеді. Қызметтің 22 елде болуы туристерді де, жергілікті тұрғындарды да өзінің жолда үнемдеуге болатынымен және жаңа бағыттар ашуға көмектесетінімен қызықтырады [121].

Skyscanner (Ұлыбритания) - ай сайын бүкіл әлем бойынша 100 миллионнан астам пайдаланушыға қызмет көрсететін авиабилеттер/қонақүйлерді іздеуші және агрегатор. Ол саяхатшыларды 1200-ден астам жеткізуші серіктестермен

байланыстырады және әуе билеттері, қонақүйлер және автокөлік жалдау бағаларын ашық салыстыруды ұсынады [122]. Үлкен таңдаудың қол жетімділігі және сапарларды жоспарлаудың ыңғайлылығы Skyscanner-ді туристік нарықты цифрландырудың қуатты құралына айналдырады, қызмет көрсету деңгейін арттырады және ғаламтор арқылы туристердің халықаралық ағындарын кеңейтеді.

Klook (Сингапур) – Азия-Тынық мұхиты аймағында белсенді дамып келе жатқан экскурсиялар, аттракциондар және жергілікті қызметтерді брондау платформасы. 2014 жылы құрылған (2024 жылы 10 жылдығын атап өтті) Klook Азия-Тынық мұхиты елдерінің экономикасын 7,2 миллиард долларға арттырып, 219 мыңға жуық жұмыс орнын қамтамасыз ете отырып, «миллиондаған жіксіз туристік сәттерді құруға» көмектесті. Компания 2700-ден астам бағыттағы жергілікті ойын-сауық орындарына қол жеткізуді қамтамасыз етеді және тұтынушылардың тәжірибесін жақсарту, туризм саласын цифрлық трансформациялау үшін технологияға (мысалы, жасанды интеллект) инвестиция салады [123]. Қызмет провайдерлерінің кең желісі мен жергілікті нарықтарды терең түсінудің бұл үйлесімі Klook-ке жаңа тұтынушыларды тартуда және туризм тәжірибесін арттыруда бәсекелестік артықшылық береді.

GetYourGuide (Германия) - өз платформасында бүкіл әлем бойынша 35 000 оператордан 150 000-нан астам экскурсиялар мен белсенділіктерді біріктірген турлар мен ойын-сауық маркетплейсі [124]. Пандемия басталғаннан бері қызмет жеке ұсыныстар мен брондау ыңғайлылығы үшін машиналық оқытуды енгізу арқылы ұсыныстарды сәтті әртараптандырды. Инновациялық цифрлық шешімдер саяхатшыларға бірегей экскурсияларды (аспаздық сабақтардан эксклюзивті турларға дейін) оңай табуға және брондауға мүмкіндік береді, бұл туристік өнімнің сапасын жақсартады және салалық бағыттарды тұтынушылардың кең ауқымына қолжетімді етеді.

Vacayit (Австралия) - саяхат қол жетімділігіне бағытталған мобильді қосымша. Стартап көру қабілеті нашар адамдарға бейімделген аудио нұсқаулық платформасын жасады. Ол Люцернадағы Дүниежүзілік туристік форумда және Австралияның үкіметтік стартап бағдарламасында атап өтілді. Бүгінгі таңда Vacayit 575 мыңнан астам көзі нашар көретін австралиялықтарға дыбыс арқылы қонақүйлер мен көрікті жерлер туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді [125]. Осылайша, компания жаңа аудитория үшін клиенттердің тәжірибесін жақсартты.

Қазақстан үшін осы мысалдардың негізгі элементтері цифрлық платформалар және пайдаланушыға бағдарлану болып табылады. Ішкі туризмді ынталандырған және өңірлер бойынша туристік ағындарды «ыдыратқан» (ОАР-дағы Airbnb сияқты) елдердегі стартаптар Қазақстанда тұрғын үйді брондаудың немесе экскурсиялардың ұқсас онлайн-сервистері туристерді шалғайдағы объектілерге тартуда үлгі бола алады (Алматы мен Астанадағы туристік ағынды түсіру үшін). FlixBus және BlaBlaCar моделі қалалар мен курорттар арасындағы қолжетімді көлікті дамыту әлеуетін көрсетеді – бұл әсіресе арзан автобус маршруттары немесе карпулинг секілді «жаңа» бағыттарды ашуға көмектесетін Қазақстанның ірі аумағы үшін өте маңызды.

Іздеу және агрегатор платформалары (Skyscanner, GetYourGuide) туристке мәмілелерді салыстырып, барлығын: рейстерді, қонақүйлерді және турларды брондай алатын бірыңғай цифрлық терезенің маңыздылығын көрсетеді. Қазақстанда қазір де туристердің өсуі байқалуда – 2024 жылы елге 15,3 млн шетелдік қонақтар келді – бұны цифрлық технологиялармен қолдау маңызды: мысалы, сапарларды жоспарлау үшін орыс, қазақ, ағылшын тілдеріндегі заманауи мобильді қосымшалар және жергілікті аттракциондарды ілгерілету үшін онлайн-платформалар (Klook үлгісі бойынша). Ақырында, тұрақтылық пен инклюзивтілік элементтерін енгізу (FlixBus және Vasa.it сияқты) Қазақстанға экологиялық бағыттарды (таулар мен далалардағы экотуризм) ұсынуға және әртүрлі қажеттіліктері бар адамдар үшін демалысты қолжетімді етуге мүмкіндік береді. Жиынтықта бұл тәсілдер – сервисті цифрландыру, көліктік қолжетімділікті кеңейту және тұрақтылыққа бағдарлау – жергілікті ерекшелікті ескере отырып, Қазақстанның туристік секторының бәсекеге қабілеттілігін айтарлықтай арттыра алады.

Ұсынылған шетелдік мысалдарды жалпы талдау халықаралық тәжірибеде туристік стартаптардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін негізгі сипаттамаларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл сипаттамалар әмбебап және Қазақстанда табысты стартап-жобаларды қалыптастыру үшін негіз ретінде қарастырылуы мүмкін.

Туризм саласындағы стартаптар – бұл туристік тәжірибені жақсарту және кеңейту үшін инновациялық технологиялар мен идеяларды енгізетін қарқынды дамып келе жатқан кәсіпорындар. Бұл компаниялар көбінесе икемділікпен, шығармашылықпен және цифрлық шешімдерге назар аударумен ерекшеленеді. Олардың ерекшеліктері 7 суретте көрсетілген.

Сурет 7 – Туризмдегі стартаптардың ерекшеліктері

Ескертпе – сурет автормен құрастырылған

Туризм саласындағы стартаптардың негізгі ерекшеліктері:

- Инновациялар: Туризм саласындағы стартаптар жасанды интеллект, машиналық оқыту, виртуалды және толықтырылған шындық сияқты жаңа технологияларды жиі енгізеді [126,127]. Бұл технологиялар саяхаттарды жекелендіруге, клиенттік сервисті жақсартуға және бірегей туристік өнімдер жасауға қолданылады.

- Клиентке бағдарлану: Көптеген туристік стартаптар өз стратегияларын клиенттердің нақты қажеттіліктері мен тілектерін қанағаттандыруға негіздейді, жекелендірілген және ерекше саяхаттар ұсынады [128].

- Икемділік пен бейімделгіштік: Дәстүрлі туризм компанияларымен салыстырғанда, стартаптар нарықтағы өзгерістер мен клиенттердің қажеттіліктеріне тез бейімделе алады. Бұл олардың шағын көлемі мен икемді құрылымының арқасында мүмкін болады [129].

- Цифрландыру: Туризм саласындағы стартаптар қолжетімділік пен брондау, жоспарлау және саяхаттау үдерістерін жеңілдету үшін цифрлық платформаларды белсенді пайдаланады [130].

Туризм саласындағы стартаптар қазіргі заманғы трендтер мен саяхатшылардың қажеттіліктерін көрсете отырып, индустрияны трансформациялауда шешуші рөл атқарады. Туристік стартаптардың бәсекелестік артықшылықтарының маңызды бағыттары технологиялық инновациялар мен цифрландыру, кросс-секторлық интеграция, талдау және жекелендіру, қаржылық қолдау және масштабтау, тұрақтылық пен әлеуметтік жауапкершілік, тәуекел және эксперименттік тауашалар болып табылады (8 сурет).

Сурет 8 – Туристік стартаптардың бәсекелестік артықшылықтарының негізгі бағыттары

Ескерпе – сурет автормен құрастырылған

Мысалы, платформа Booking.com (Нидерланды) пайдаланушыларға икемді таңдау сүзгілерін, іздеу тарихына және шолуларға негізделген жекелендірілген ұсыныстарды келтіре отырып, ыңғайлы тұрғын үй іздеуді және брондауды қамтамасыз етеді. Дүниежүзіндегі нысандардың кең ауқымы және пайдаланушы интерфейсінің қарапайымдылығы арқасында, Booking.com ғаламтордағы брондау нарығындағы жетекші жаһандық ойыншылардың бірі ретіндегі позициясын нығайта отырып, кең аудиторияға саяхатты жоспарлауды едәуір жеңілдетті.

Expedia (АҚШ) платформасы тек тұруды ғана емес, сонымен қатар әуе саяхатын, автокөлікті жалға алуды, трансферлерді, экскурсиялық турларды және сақтандыру қызметтерін брондау бойынша кешенді қызметті ұсына отырып, бір қадам алға жылжыды. Бұл клиенттер үшін саяхатты жоспарлау кезінде бірыңғай цифрлық терезені қалыптастырады, ыңғайлылықты арттырады және туристік өнімдердің әртүрлі түрлерін бір интерфейске біріктіру арқылы аудиторияның адалдығын ынталандырады.

Стартаптарды ілгерілетуде және тұрақты клиенттік базаны қалыптастыруда әлеуметтік медиа ерекше рөл атқарады. Мысалы, Airbnb Instagram – ды маркетингтік коммуникациялардың негізгі арналарының бірі ретінде белсенді пайдаланады, бірегей ұсыныстарды, жергілікті өмір сүру тәжірибесін насихаттайды және бренд имиджін нығайтуға және жаһандық нарықта хабардарлықты арттыруға ықпал ететін онлайн қауымдастықтарды жасайды [131].

Кросс-секторлық серіктестіктер қазіргі туристік индустрияның маңызды ерекшелігіне айналуда. Uber (АҚШ), TripAdvisor (Ұлыбритания) және Airbnb (АҚШ) компаниялары пайдаланушыларға кешенді қызмет пакеттерін ұсына отырып, қонақүйлермен, мейрамханалармен, туристік агенттіктермен және авиакомпаниялармен белсенді жұмыс істейді. Мұндай серіктестіктер саяхатшыларға бірыңғай брондау жүйесі арқылы әртүрлі қызметтерге қол жеткізуді қамтамасыз етеді, тұтынушыларға қызмет көрсету сапасын жақсартады және сапарларды ұйымдастыруды жеңілдетеді [132].

Сонымен қатар, TripAdvisor, Google Travel, Yelp сияқты компаниялардың қызметіне үлкен деректер мен жасанды интеллект технологияларын кеңінен енгізу жеке ұсыныстарды және туристік қалаулардың жоғары дәлдіктегі болжамдарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пікірлерді, пайдаланушылардың мінез-құлқын және іздеу сұрауларын талдау туристік маршруттарды оңтайландыруды, теңшелген ұсыныстарды құруды және саяхатшылардың қанағаттануын арттыруды қамтамасыз етеді.

Туристік стартаптарды масштабтауды қолдайтын инвестициялық механизмдер ерекше назар аударуға тұрарлық. Skyscanner (Ұлыбритания), GetYourGuide (Германия) және Klook (Сингапур) компаниялары айтарлықтай венчурлық капиталды сәтті тартты, бұл оларға өз платформаларын белсенді дамытуға, қызметтер тізімін кеңейтуге және бәсекелестік позицияларын күшейте отырып, жаңа халықаралық нарықтарға шығуға мүмкіндік берді.

Соңғы жылдардағы ерекше үрдіс тұрақты және әлеуметтік жауапты туризмнің дамуы болды. Ecotourism Australia (Австралия), Green Key (Дания) және Responsible Travel (Ұлыбритания) жобалары экологиялық іздерді азайтуға, жергілікті қауымдастықтарды қолдауға және табиғи ресурстарға жауапкершілікпен қарауды дамытуға бағытталған, бұл туристер арасында экологиялық таза және этикалық демалысқа деген сұраныстың артуына сәйкес келеді.

Сонымен, туристік тәжірибенің жаңа форматтарын экстремалды және инновациялық туризм сегментінде жұмыс істейтін стартаптар көрсетеді. Virgin Galactic және SpaceX (АҚШ) ғарыштық ұшу жобалары, сондай-ақ underwater Hotels (БАӘ) су астындағы қонақ үйлерін дамыту туристік индустрияның шекараларын кеңейте отырып, түбегейлі жаңа тауашалар жасайды. Осы аспектілердің барлығы туристердің өзгермелі сұраныстарын қанағаттандыруда, қызмет сапасын арттыруда және туристік өнімдерді жаһандық әртараптандыруда туристік стартаптар шешуші рөл атқаратын серпінді және бәсекеге қабілетті ортаны қалыптастырады.

Сонымен қатар, Қазақстанда туризм саласындағы стартаптардың әлеуеті әзірге жартылай ғана іске асырылды. Нарықта жетекші халықаралық брендтер бар, мысалы Booking.com, Airbnb, Uber, олардың қызметі бірқатар жергілікті факторлармен шектеледі: ұсыныстардың салыстырмалы түрде аз мөлшері, кәсіби туроператорлардың шектеулі саны, аймақтық туристік өнімдердің жеткіліксіз ұсынылуы, сондай-ақ халықаралық туристердің кең ауқымымен өзара әрекеттесуді қиындататын тілдік және мәдени кедергілер. Сонымен, платформалар Booking.com, Airbnb тұрғын үйді онлайн-брондауға қолжетімділікті қамтамасыз етеді, алайда Қазақстанның шалғай және жаңа туристік өңірлеріндегі объектілерді қамту әзірге шектеулі болып отыр, бұл ішкі туризмді дамытуды және маршруттарды әртараптандыруды тежейді. Uber сияқты бірлескен саяхат және қалалық көлік қызметтері көліктік қызметке қол жетімділік ерекше сұранысқа ие аймақтық туристік кластерлерді қамтымайтын ірі қалаларда ғана жұмыс істейді.

Талдау және цифрлық ұсынымдар саласында TripAdvisor типті платформалар пайдалы ақпарат береді, бірақ жергілікті контенттің шектеулі көлеміне және көптеген қазақстандық нысандар бойынша пікірлердің аздығына байланысты шетелдік және ішкі саяхатшылар үшін жеткіліксіз болып қалуда.

Инвестициялық ортаға келетін болсақ, табысты халықаралық жағдайлар (мысалы, Skyscanner, GetYourGuide, Klook) стартаптардың өсуінің маңызды драйвері ретінде венчурлық қаржыландырудың әлеуетін көрсетеді. Алайда, Қазақстанда туристік стартаптарға венчурлік және жеке инвестициялар нарығы енді ғана қалыптаса бастады, бұл инновациялық жобаларды масштабтау және жеделдетіп өсіру мүмкіндіктерін шектейді.

Қазақстандағы тұрақты және әлеуметтік жауапты туризм бағыты да елдің табиғи және мәдени байлығын ескере отырып, айтарлықтай әлеуетке ие. Алайда, іс жүзінде әлі күнге дейін ecotourism Australia немесе Green key сияқты

халықаралық жобаларға ұқсас сертификаттаудың, экотуристік маршруттарды дамытудың және жергілікті бастамаларды ынталандырудың кең жүйесі жоқ.

Эксперименттік форматтар, мысалы, Virgin Galactic ғарыштық ұшулары немесе underwater Hotels су асты қонақ үйлері Қазақстан жағдайында бүгінгі таңда реалистік емес болса да, олар жергілікті кәсіпкерлер үшін жаңа стандартты емес өнімдер мен туристік тәжірибелерді іздеуде шабыт көзі болып табылады.

Осылайша, халықаралық стартаптар мен цифрлық шешімдердің Қазақстан нарығына ағымдағы шектеулі енуі бір мезгілде отандық кәсіпкерлер үшін сын-қатерлер мен елеулі мүмкіндіктер туғызады. Елдің мәдени, табиғи және экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып, үздік әлемдік тәжірибелерді шебер енгізе алу туризмді әртараптандыруға, жұмыс орындарын құруға және экспорттық туристік әлеуетті арттыруға ықпал ететін туристік стартаптардың бәсекеге қабілетті ұлттық жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда сұраныстың өзгеруіне жедел әрекет етуге, озық технологияларды енгізуге және бірегей туристік өнімдерді әзірлеуге қабілетті туризмдегі жастардың инновациялық кәсіпкерлігін жандандыру ерекше рөл атқарады. Бастапқы идея кезеңінен өміршең минималды өнімді (MVP) әзірлеуге дейін жас кәсіпкерлер 1-кестеде егжей-тегжейлі көрсетілген бірқатар негізгі кезеңдерден өтеді.

Кесте 1 - Стартап-жобаларды әзірлеу кезеңдері: идеядан MVP-ге дейін

Кезеңдер	Сипаттама	Әрекеттер	Дерек көз
1	2	3	4
Идея	Идеяны іздеу және бағалау, оның бірегейлігі мен әлеуетін анықтау. Идеялар жеке тәжірибеден, зерттеулерден немесе бар өнімдерден шабыт алу нәтижесінде пайда болуы мүмкін.	- Бизнес-идеяларды іздеу және бағалау стратегияларын талдау. - Идеяның бірегейлігі мен әлеуетін анықтау әдістерін зерттеу.	[133], [134]
Нарықты зерттеу	Мақсатты аудиторияның қажеттіліктерін талдау, бәсекелестер мен нарықтық трендтерді анықтау. Бұл идеяны нарықтың нақты қажеттіліктеріне бейімдеуге көмектеседі.	- Нарықтық трендтер мен аудитория қажеттіліктерін талдау әдістерін бағалау. - Бәсекелестер мен нарықтық нишаларды анықтау тәсілдерін зерттеу.	[135], [136]
Жоспарлау	Бизнес-модельді, маркетинг стратегиясын және қаржылық жоспарды әзірлеу. Бұл идеяны жүзеге асыру тәсілін құрылымдауға көмектеседі.	- Бизнес-модельдер мен маркетинг стратегияларын әзірлеу тәсілдерін қарастыру. - Стартаптар үшін қаржылық жоспарлардың маңыздылығын шолу.	[137]
Прототиптеу	Өнімнің бастапқы нұсқасын жасап, концепцияны көрсету. Бұл кезең бастапқы кері байланыс алуға және өнімнің нарыққа	- Прототиптерді жасау үдерістерін және олардың концепцияны көрсету рөлін зерттеу.	[138]

1 – кестенің жалғасы

1	2	3	4
	қызықтылығын түсінуге мүмкіндік береді.	- Бастапқы кері байланыс алу үшін прототиптеудің маңыздылығын талдау.	
MVP әзірлеу	Ерте пайдаланушыларға арналған негізгі функциялары бар минималды өміршең өнімді әзірлеу. Кезең гипотезаларды тестілеуге және пайдаланушылардың мінез-құлқы туралы деректер жинауға бағытталған.	- Минималды өміршең өнімді әзірлеу стратегияларын бағалау. - Гипотезаларды тестілеу және пайдаланушылардың мінез-құлқы туралы деректерді жинау әдістерін зерттеу.	[139]
Тестілеу және кері байланыс	MVP-ті мақсатты аудиториямен тестілеу және өнімді жақсарту үшін пікірлер жинау. Бұл кезең өнімнің пайдаланушылардың күтуі мен қажеттіліктеріне қаншалықты сәйкес келетінін түсіну үшін өте маңызды.	- Өнімді мақсатты аудиториямен тестілеу әдістерін талдау. - Өнімді жетілдіру үшін пікірлерді жинау және талдау тәсілдерін қарастыру.	[140]
Аяқтау	Жиналған кері байланыс негізінде өнімді өзгерту және жетілдіру. Бұл кезеңде әзірлеу, тестілеу және кері байланысты жинау үдерістері қайталана отырып, үздіксіз жақсарту жүзеге асырылады.	- Өнімді модификациялау және жетілдіру үдерістерін зерттеу. - Өнімді үздіксіз тестілеу мен жаңартудың маңыздылығын талдау.	[141]
Ескертпе - кесте автор ұсынған дереккөздер негізінде құрастырылған			

Бірінші кезең – идеяны генерациялау. Идеяны қалыптастыру барысында туристік индустриядағы қазіргі тенденцияларды ескеру маңызды, атап айтқанда, тұрақты туризм, дербестендірілген саяхаттар мен сандық технологияларды қолдану арқылы пайдаланушылардың тәжірибесін жақсарту. Нарықты және тұтынушылардың талғамын зерттеу әлі толық игерілмеген немесе инновацияны қажет ететін нишаларды анықтауға көмектеседі. Идеяны генерациялау кезеңінде туризмдегі ағымдағы және болашақтағы трендтерді түсіну негізгі фактор болып табылады. Euromonitor International (2021) зерттеулеріне сәйкес, туристер барған сайын бірегей және дербестендірілген сапарларға қызығушылық танытуда [142]. Жас кәсіпкерлер дизайн-ойлау әдістерін пайдалану арқылы бұл саладағы пайдаланылмаған мүмкіндіктерді айқындай алады.

Келесі кезең – бизнес-модельді жоспарлауды, мақсатты аудиторияны анықтауды және маркетинг стратегиясын әзірлеуді қамтитын концепцияны әзірлеу. Бұл кезеңде өнімнің бірегей артықшылықтарына және тұтынушылар үшін құндылық ұсынысына назар аудару аса маңызды. Стартаптардағы дұрыс позициялау мен бизнес-модельдеудің маңыздылығын Osterwalder мен Pigneur (2010) өз еңбектерінде атап көрсеткен, олар Business Model Canvas моделін бизнес-модельдерді әзірлеуге арналған тиімді құрал ретінде ұсынды. Мақсатты

аудиторияны анықтау мен бірегей құндылық ұсынысын жасау осы кезеңнің негізгі аспектілерінің бірі болып табылады.

Прототиптеу және өнімді тестілеу келесі саты болып табылады, мұнда MVP нақты пайдаланушыларда сынақтан өткізіліп, кері байланыс жинақталады және өнімді одан әрі жетілдіруге мүмкіндік беріледі. Бұл кезең нарық талаптарына жедел бейімделуге және өнімді толық іске қосқанға дейін жетілдіруге көмектеседі. Бұл процесс Ries (2011) ұсынған «лидерлік стартап» тұжырымдамасында жақсы сипатталған, онда жасау-өлшеу-үйрену циклінің маңыздылығына ерекше назар аударылады. Жобаны қаржыландыру да маңызды аспект болып табылады. Жас кәсіпкерлер жиі қаржыландыруды краудфандинг, мемлекеттік гранттар немесе венчурлік капитал арқылы іздейді, бұл өз кезегінде қаржылық модель мен жобаның өсу әлеуетін нақты түсінуді талап етеді. Crunchbase (2022) деректеріне сәйкес, сәтті қаржыландыру нарықтық өсу әлеуеті мен өнімнің инновациялық сипатын нақты көрсетуге байланысты [143].

Соңында, туризм саласындағы стартаптың табысы кәсіпкердің өзгерістерге бейімделу, инновациялық ойлау және өз өнімін үздіксіз жетілдіру қабілетіне тәуелді. Бұл ретте технологиялық аспектілермен қатар пайдаланушылардың ерекше тәжірибесіне де баса назар аударылады. Туризм саласындағы стартаптарды дамыту кешенді көзқарасты талап етеді, оған нарықты мұқият зерттеу, инновациялық бизнес-модельдеу, прототиптеу және стратегиялық қаржыландыру кіреді. Бұл саладағы табыс икемділік, креативтілік және үздіксіз жетілдіруге деген ұмтылысты талап етеді.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігі туристік саладағы стартап-жобалардың дамуына айтарлықтай әсер етеді, жаңа идеялар, технологиялық жаңалықтар мен тұрақты дамуға бағытталған жаңашыл тәсілдерді енгізеді. Цифрландыру мен жаһандану дәуірінде жас кәсіпкерлер туризм эволюциясының қозғаушы күшіне айналып, заманауи туристердің өзгермелі қажеттіліктері мен талғамына сай келетін шешімдер ұсынады.

Технологиялық жетілдірілген өнімдер мен қызметтерді әзірлеуге ерекше көңіл бөлінеді, мысалы, сапарларды жекешелендіру үшін жасанды интеллектіні пайдалану, саяхат тәжірибесін жақсарту үшін виртуалды және толықтырылған шындық технологияларын енгізу, сондай-ақ брондау мен сапарларды жоспарлауды жеңілдететін мобильді қосымшаларды жасау. Бұл инновациялар клиенттердің қанағаттанушылығын арттырумен қатар стартаптардың бәсекеге қабілеттілігін де күшейтеді.

Жастар кәсіпкерлігінің маңызды ерекшелігі – әлеуметтік жауапкершілік пен экологиялық тұрақтылыққа ұмтылу. Бұл экотуризмді дамыту барысында айқын көрінеді, онда қоршаған ортаға кері әсерді азайту мен жергілікті қауымдастықтарды қолдауға басымдық беріледі. Мұндай бастамалар табиғат пен мәдени мұраны қорғауға ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар инновациялық стартаптар үшін жаңа нарықтық нишаларды ашады.

Нарықтық жағдайлардың өзгеруіне икемді бейімделу және жедел әрекет ету қабілеті жас кәсіпкерлердің басты артықшылықтарының бірі болып табылады. Олар трендтерге, тұтынушылық талғамдардағы өзгерістер мен технологиялық

жаңалықтарға шұғыл жауап бере отырып, бәсекелестерінен озып, өз идеяларын тиімді жүзеге асырады.

Туризмдегі жастар стартаптарының экономикалық ықпалы да айтарлықтай. Олар жаңа жұмыс орындарын құрып, туризмнен түсетін табыстың өсуіне ықпал етіп, инвестицияларды тартады. Әсіресе ауқымды дамуға және жаһандық әсерге ие жобалар венчурлік инвесторлар мен мемлекеттік гранттардың назарын аударады, бұл өз кезегінде одан әрі даму мен кеңею үшін қажетті ресурстармен қамтамасыз етеді.

Жалпы алғанда, туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі өзгерістердің катализаторы болып табылады, жаңа бизнес-модельдердің дамуына, тұрақты дамуға және туризмдегі қызмет көрсету сапасының жақсаруына ықпал етеді. Бұл тек саланың болашағын қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар, қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуына да елеулі үлес қосады.

2 ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТУРИЗМНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДАҒЫ ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІНІҢ ӘЛЕУЕТІН ТАЛДАУ

2.1 Қазақстандық туристік бизнесті дамытудың жалпы құрылымындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі

Туристік индустрия әлемдік экономиканың қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылады. ДТҰ мәліметтері бойынша жаһандық ЖІӨ-ге 3% үлес қосады [144], ал WTTC мәліметтері бойынша бұл көрсеткіш 10%-ды құрайды [145]. Бұл айырмашылық туризмнің әлемдік экономикаға тек тікелей көрсеткіштерді қарастырған кездегіден әлдеқайда маңызды әсер ететінін көрсетеді. Біздің зерттеуіміз үшін бұл өте маңызды, өйткені ол саланың тікелей кірістерді құруда ғана емес, сонымен бірге экономиканың ілеспе секторларын ынталандыруда да әлеуетін көрсетеді. Қазақстан контекстінде, туризм дамудың стратегиялық бағыты ретінде қарастырылады [146]. Әлемдік туризм индустриясының экономикаға жан-жақты ықпалын ескере отырып, Қазақстанда бұл саланың ұлттық экономикаға тигізетін ықпалы зор. Бұл өз кезегінде жастардың инновациялық кәсіпкерлігі үшін кең мүмкіндіктер ашады; олар экономикаға жаңа идеялар мен технологияларды енгізу арқылы мультипликативтік әсерді күшейтуге қабілетті.

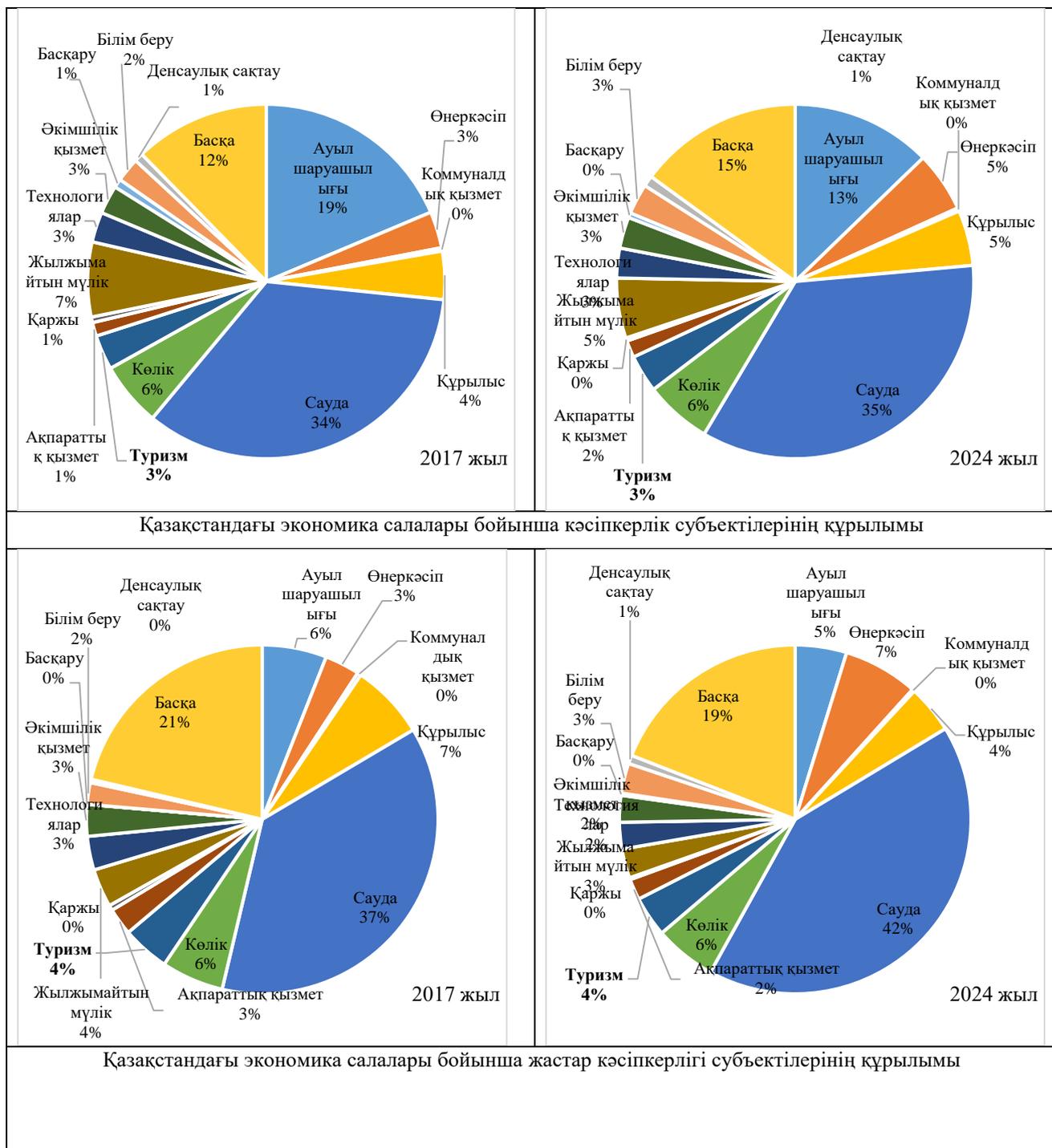
Дегенмен, қазіргі уақытта Қазақстандағы туризмнің үлесі төмен болып отыр. Тікелей туризмдегі жалпы қосылған құнның (ТТЖҚҚ) ЖІӨ-дегі үлесі 2023 жылы 1%-ды ғана құрады [147]. Бұл COVID-19 пандемиясына дейінгі кезеңдегі көрсеткіштерге ҚР әлі жетпегендігін көрсетеді. Соған қарамастан, туризм табыс табу мен жұмыспен қамтудың маңызды көзі бола алады. Мысалы, соңғы тоғыз жылда ТТЖҚҚ мен туризм салаларында тіркелген заңды тұлғалардың саны шамамен 69%-ға, ал туризм саласында жұмыспен қамтылғандар саны 28,9%-ға өскен (2 кесте).

Кесте 2 – Қазақстан Республикасындағы туризм саласының негізгі көрсеткіштері, 2013-2023 жж.

Жыл	Тікелей туризмдегі жалпы қосылған құн (ТТЖҚҚ), млрд. тг	Жалпы қосылған құнның үлесі, тікелей туризмде (ЖІӨ-де), %	Туризм салаларында тіркелген заңды тұлғалардың саны, бірлік	Туризм салаларында жұмыспен қамтылғандар саны, мың адам
2013	336,4	0,9	16 162,0	354,3
2014	336,8	0,8	17 934,0	412,8
2015	406,4	1	20 975,0	428,5
2016	558,8	1,2	22 303,0	414,1
2017	688,2	1,3	27 760,0	442,5
2018	784,0	1,3	48 750,0	463,7
2019	821,5	1,2	51 482,0	469,9
2020	410,5	0,6	39 816,0	458,3
2021	572,5	0,7	42 301,0	463,1
2022	1001,0	1	47 905,0	488,6
2023	1184,4	1	52 829,2	498,4

Ескертпе - кесте автормен [145] әдебиет негізінде құрастырылған

9 суретте Қазақстан Республикасының 2017 және 2024 жылдардағы экономика салалары бойынша жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің үлестері, сондай-ақ осы жылдардағы экономика салалары бойынша жұмыс істеп тұрған жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің үлестері көрсетілген [148-151].

Сурет 9 – 2017 және 2024 жылдары Қазақстан Республикасындағы экономика салалары бойынша жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің және жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің үлестері

Ескертпе – суреттерді автор [147-150] дереккөздерден алынған мәліметтер негізінде құрастырған

Бұл сурет көрсетілген кезеңде экономиканың әртүрлі салаларындағы кәсіпкерлік субъектілерінің үлесі қалай өзгергенін көрсетеді және жекелеген салалардың, атап айтқанда туризмнің даму әлеуетін анықтай отырып, экономикадағы құрылымдық өзгерістерді көрсетеді. Талдау негізінде кәсіпкерлік субъектілері жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғаларды айқындаған Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінің ережесі жатыр [152].

Бұл диаграммалар туризм саласының соңғы жылдардағы дамуының динамикасын және оның жалпы экономикадағы рөлін айқындауға мүмкіндік береді. 2017 жылы жалпы жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің саны 1 190 775 құраған, жеті жылдан соң бұл көрсеткіш 44,1%-ға өсіп, 2 131 613 болды.

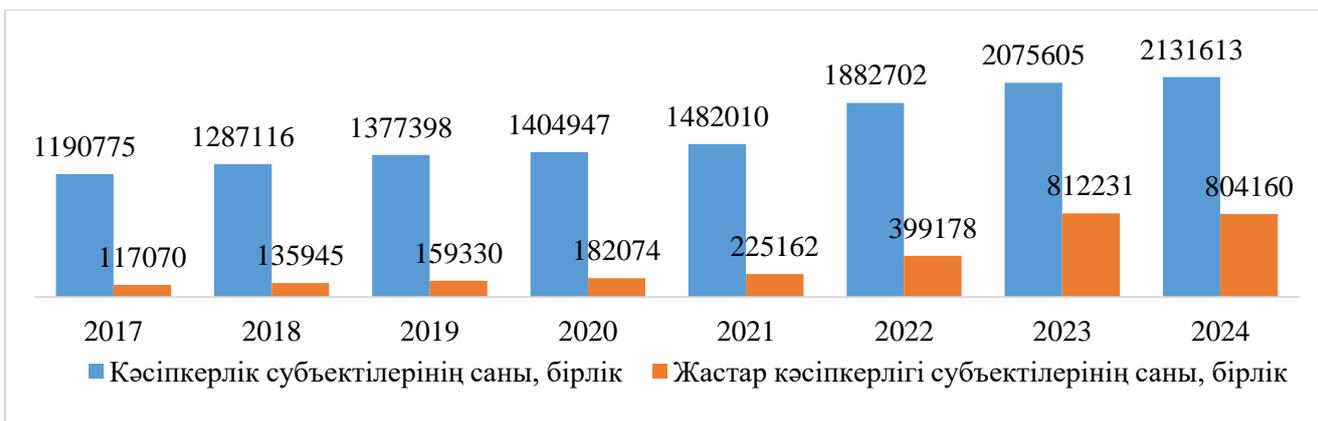
Экономика салалары бойынша қарастыра отырып, жеті жылда пайыздық үлесі 1%-ға ғана өссе де бірінші орында қалған көтерме және бөлшек сауданы байқауға болады. 2024 жылы экономикадағы үлесі бойынша екінші орында, 2017 жылмен салыстырғанда 3% - ға өсумен басқа да қызмет көрсету секторлары бекітілді. Үшінші орынға, керісінше, үлесі 6% - ға төмендеген ауыл шаруашылығы орнықты.

Экономиканың жалпы құрылымындағы туристік саланың үлесі 7 жыл ішінде өзгеріссіз қалып, 3% - ға құрады. Алайда, бұл өсудің толық болмауын білдірмейді. Осылайша, туризм саласындағы кәсіпкерлік субъектілерінің саны 2017 жылы 37 694-тен 2024 жылы 72 879-ға дейін өсті, бұл 2 есеге жуық, ал өсу қарқыны 48% -ды құрады. Бұл елдің кәсіпкерлік ортасында туризмге деген қызығушылықтың айтарлықтай өскенін көрсетеді. 2017 жылы да, 2024 жылы да сауда жастар кәсіпкерлігі арасында жетекші сала болды, оның үлесі жеті жыл ішінде 5% - ға өсті. Қызметтердің басқа түрлері екінші орынға ие болып, өзін орнын сақтап қалса да, ол жастар арасындағы кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша 2% - ға төмендеген. 2017 жылы үшінші орынды құрылыс индустриясы иеленді, бірақ 2024 жылы оның орнын өнеркәсіп саласы басты.

Туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігі жалпы жастар кәсіпкерлігінің 4% үлесін өзгеріссіз тұрақты ұстап отыр. 2017 жылы туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің саны 5120 құрады, ал 2024 жылы ол 30 134-ке жетті. Бұл 83% өсуді немесе басқаша айтқанда, алты есе өсуді көрсетеді. Жалпы, жастар кәсіпкерлігінде туризмнің әлеуеті өте жоғары деп айтуға болады.

Туристік салада жастардың белсенділігінің артуы жастар кәсіпкерлігі осы саланы дамытудың маңызды қозғаушы факторы болып табылатынын айғақтайды. Алайда, кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жастар кәсіпкерлігінің үлесін талдау оның ел экономикасындағы рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Мұндай талдау жастардың кәсіпкерлік экожүйеге қосқан үлесінің маңыздылығын анықтауға және олардың белсенділігін арттырудың ықтимал бағыттарын анықтауға көмектеседі.

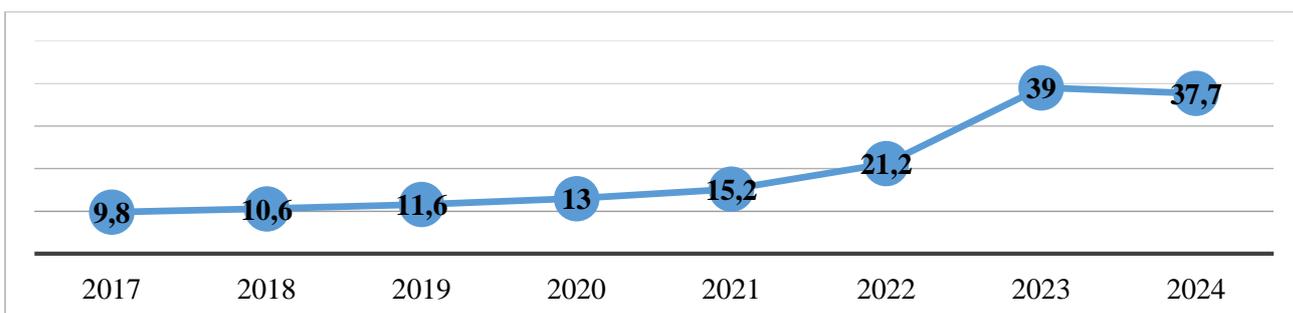
10 суретте 2017 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңде жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің және жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің саны туралы деректер ұсынылған.

Сурет 10 - 2017-2024 жылдары жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілер мен жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің саны

Ескертпе - сурет автормен [147-150] дереккөздер негізінде құрастырылған

2017 жылы жастар арасындағы кәсіпкерлік субъектілерінің үлесі жалпы жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің арасындағы үлесі 9,8% ды құраған, 2018 жылы 10,6%, 2019 жылы 11,6%, 2020 жылы 13%, 2021 жылы 15,2%, 2022 жылы 21,2%, 2023 жылы 39%-ды және 2024 жылы 37,7% -ды құраған. Даму динамикасы 11 суретте көрсетілген. 2023 жылдың жоғары көрсеткіші осы жылдан бастап жастарға 35 жасқа дейінгі азаматтар жатқызылатындығымен түсіндіріледі. Бірақ 2024 жылы жастар кәсіпкерлігінің үлесі 37,7%-ға дейін төмендеді, дегенмен жас кәсіпкерлердің абсолютті саны өсуді жалғастырғанымен, әдіснамалық түзетулердің, бүкіл кәсіпкерлік сектордың жедел өсуінің және макроэкономикалық әсерлердің үйлесуіне байланысты салыстырмалы көрсеткіш төмендеді.

Сурет 11 – Жастар кәсіпкерлігі субъектілер санының даму динамикасы, пайыздық көрсеткіште

Ескертпе - сурет автормен [147-150] дереккөздер негізінде құрастырылған

Жастар кәсіпкерлігінің даму қарқынын және туристік саладағы жастар кәсіпкерлігінің өсу деңгейін айқындау үшін басқа экономикалық секторлармен салыстырғанда орташа жылдық өсу қарқынын (CAGR) есептеу маңызды.

CAGR (Compound Annual Growth Rate) немесе жылдық орташа өсім қарқыны формуласының нақты авторы жоқ, себебі бұл қаржы және аналитика салаларында инвестициялардың немесе басқа көрсеткіштердің белгілі бір уақыт аралығындағы жылдық орташа өсім қарқынын өлшеу үшін кеңінен қолданылатын негізгі экономикалық-статистикалық формула болып табылады. Бұл формула экономика, қаржы және бизнес сияқты әртүрлі салаларда тұрақты өсімді бағалауға арналған математикалық құрал ретінде әзірленген. Қаржы және статистикалық оқулықтарда бұл формула туралы ақпараттар көптеп кездеседі, алайда Брейли Р. (2011) мен Росс С. (2015) кітаптарында тереңірек түсініктер берілген [153, 154].

Жылдық орташа өсім қарқынын (CAGR) анықтайтын формула кең қолданыстағы формула болып табылады [155]. Оны Eurostat және басқа да ұйымдар тарапынан қолданылады, және оны анықтау әдістемесі «Еуропалық Одақтағы Тұрақты Даму» құжатында сипатталған [156]. Сондай-ақ CAGR көрсеткішін бірнеше ғылыми және зерттеу жұмыстарында да қолданады. Мысалы, салалық және экономикалық зерттеулерде [157, 158], ғылыми мақалалар мен зерттеу жұмыстарында [159, 160], консалтингтік компаниялардың есептерінде [161, 162], статистикалық бюллетеньдерде [163, 164] пайдаланылады.

Диссертациялық жұмыста CAGR — туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігінің нақты даму қарқынын түсінуге мүмкіндік беретін маңызды аналитикалық құрал ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, бұл көрсеткішті басқа салалармен салыстыру арқылы туризмнің жастар үшін қаншалықты тартымды және әлеуетті екенін айқындауға болады. Жалпы бұл формуланы осындай салыстырмалы зерттеулерде [165, 166] және кейбір дереккөздерде болжам жасау [167, 168] үшін де кеңінен қолданады.

Жылдық орташа өсім қарқынының формуласы (CAGR – Compound Annual Growth Rate):

$$CAGR = \left(\frac{\text{соңғы жылдағы саны}}{\text{бірінші жылдағы саны}} \right)^{\frac{1}{n}} - 1 \quad (1)$$

мұнда, n – кезеңдегі жылдар саны болып табылады. Осы формуламен жастар кәсіпкерлігінің экономика салалары бойынша дамуын сандық тұрғыдан бағалап, CAGR мәндерін салыстыру маңызды.

Біріншіден, салыстырмалы талдау арқылы басқа салалардың өсу қарқынын есептеп, туризм саласының жастар кәсіпкерлігі үшін қаншалықты тартымды екенін анықтай аламыз. Екіншіден, туризм саласының басқа салалармен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігін анықтаймыз. Үшіншіден, жастар кәсіпкерлігін дамыту үшін қай салаларда мүмкіндіктер бар екенін анықтай аламыз.

Осы мақсатта әрбір сала бойынша 2017 және 2024 жылдардағы жастардың жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілерінің саны туралы деректерді жиналып, әрқайсысы бойынша CAGR есептеледі. Бірақ, алдымен, жастар

кәсіпкерлігінің туризм саласындағы жылдық орташа өсім қарқыны қалай есептелетінін көрнекі түрде берілетін болады.

Бірінші жылдағы саны: 2017 жылы туризм саласындағы жасы 29 жасқа дейінгі жұмыс істеп тұрған кәсіпкерлік субъектілер саны 5120 құрады;

Соңғы жылдағы саны: 2024 жылы жасы 35 жасқа дейінгі жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар саны 30134-ке жетті;

Кезеңдегі жылдар саны – 7 болады, себебі 2017 жылдан 2024 жылға дейін 7 жылды құрайды. Сонда:

$$CAGR = \left(\frac{30134}{5120} \right)^{\frac{1}{7}} - 1 \times 100\% \approx 29,41\% \quad (2)$$

7 жыл ішінде жастар арасындағы туризм саласы бойынша заңды тұлғалар саны жыл сайын орташа есеппен 29,41% өсіп отырғанын білдіреді. Бұл зерттеліп отырған көрсеткіштің айтарлықтай қарқынды дамығанын көрсетеді. Алайда, басқа экономика салаларымен салыстырғандағы қарқынын анықтау үшін 3 кестедегі мәндерге назар аудару керек. Онда әр экономика салалары бойынша 2017 және 2024 жылғы жастар кәсіпкерлігінің субъектілер саны, кезеңдегі жылдар саны, CAGR мәні пайыздық көрсеткіште және сол мән бойынша рейтингі көрсетілген.

Жылдық орташа өсім қарқыны (CAGR) бойынша ең үлкен көрсеткіш мемлекеттік басқару және қорғаныс, міндетті әлеуметтік қамсыздандыру саласында 93,66%, екінші орында – денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету саласы 48,39%, үшінші орында өнеркәсіп саласы 46,78%.

Туризм саласының жылдық орташа өсім қарқынының 8-орында орналасуы оның даму қарқынының басқа салаларға қарағанда орташа деңгейде екенін көрсетеді. Бұл көрсеткішті тереңірек талдау үшін, ең алдымен, жастар арасындағы туризм саласындағы кәсіпкерліктің ағымдағы жағдайына тоқталу қажет. Осы салада жұмыс істеп тұрған жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың саны, олардың аймақтар бойынша бөлінісі және динамикасы туризмнің дамуына әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 3 - Жастар кәсіпкерлігінің әр экономикалық сала бойынша CAGR мәндері

№	Экономикалық сала	2017 жыл	2024 жыл	Кезең	CAGR мәні,%	Рейтинг
1	2	3	4	5	6	7
	Қазақстан Республикасы	117070	804160	7	24,06%	
1	Ауыл шаруашылығы	6949	38051	7	27,49%	10
2	Өнеркәсіп	3755	55479	7	46,78%	3
3	Коммуналдық қызмет	406	1718	7	22,75%	15
4	Құрылыс	8128	35845	7	23,93%	14
5	Сауда	43583	335401	7	34,05%	5
6	Көлік	6726	45843	7	32,09%	6
7	Туризм	5120	30134	7	29,41%	8
8	Ақпараттық қызмет	2934	15488	7	27,08%	13
9	Қаржы	569	1419	7	13,81%	16
10	Жылжымайтын мүлік	4144	21767	7	27,15%	12

3 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7
11	Технологиялар	3659	19829	7	27,26%	11
12	Әкімшілік	3432	19867	7	29,33%	9
13	Басқару	12	1672	7	93,66%	1
14	Білім беру	2344	22355	7	38,45%	4
15	Денсаулық сақтау	371	6339	7	48,39%	2
16	Басқа	24936	152953	7	29,66%	7
Ескертпе – автормен есептелген						

Туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің қазіргі жағдайына толығырақ тоқталу үшін 2017-2024 жж Қазақстанда осы сала бойынша жастар кәсіпорындарының саны қаралды. Олар 4 кестеде көрсетілген, ал олардың облыстар бөлінісіндегі көрсеткіштері 3 қосымшада берілген.

Кесте 4 – 2017-2024 жж Қазақстан Республикасындағы жастардың туристік кәсіпорындар саны мен үлес салмағы

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Жастар кәсіпорындарының саны, жалпы	117070	135945	159330	182074	225162	399178	812231	804160
олардың ішінде								
Туризм саласындағы жастар кәсіпорындарының саны, жалпы	5120	6399	8354	9710	11614	15270	29543	30134
Туризм саласындағы жастар кәсіпорындарының үлес салмағы (%)	4,4	4,7	5,2	5,3	5,2	3,8	3,6	3,7
оның ішінде								
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	3136	3943	5358	6450	8082	10742	19836	20292
Өнер, ойын-сауық және демалыс	1984	2456	3186	3260	3532	4528	9707	9842
Ескертпе – кесте автормен [149, 150, 169-174] әдебиет негізінде құрастырылған								

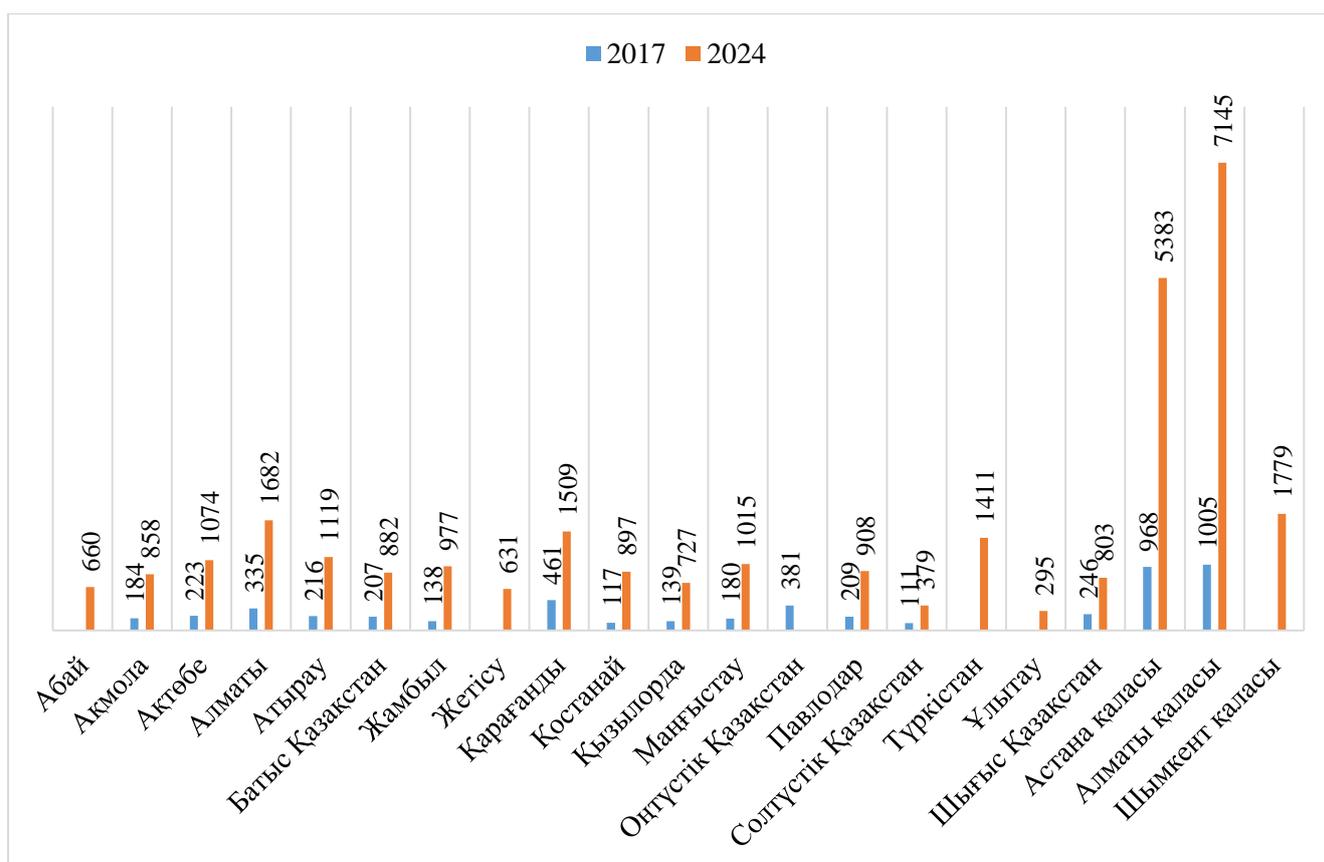
3-кесте 2017-2024 жылдар кезеңінде Қазақстан Республикасындағы жастардың туристік кәсіпорындар санының серпіні туралы деректерді ұсынады. Жастар кәсіпорындарының жалпы саны 2017 жылы 117 070-тен 2024 жылы 804 160-қа дейін ұлғайып, айтарлықтай өсуді көрсетті, бұл жалпы жастар кәсіпкерлігінің кеңеюін көрсетеді.

Талданып отырған кезеңдегі жастар кәсіпорындарының жалпы санына қатысты туризм саласындағы жастар кәсіпорындарының үлесі 2017 жылы 4,4% - дан 2024 жылы 3,7% - ға дейін өзгерді, 2020 жылы ең жоғары мәні 5,3% - құрады. Бұл осы саладағы бәсекелестікті де, оның жалпы өсу контекстіндегі әлеуетін де көрсете алады.

Туризм саласындағы жастар кәсіпорындарының ішінде ең ірі сегменттер тұрғын үй және тамақтану қызметтері, сондай-ақ өнер, ойын-сауық және демалыс саласындағы қызмет болып қала береді. Тұрғын үй және тамақтану қызметтерін ұсынатын кәсіпорындардың саны қарастырылып отырған кезеңде алты еседен астам өсті, 2017 жылғы 3 136-дан 2024 жылы 20 292-ге дейін. Сонымен қатар, өнер, ойын-сауық және демалыс салаларында жұмыс істейтін кәсіпорындар 1 984-тен 9 842-ге дейін артқан, бұл да өсу тенденциясын растайды.

Осылайша, ұсынылған деректер туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігі дамуының оң серпінін көрсетеді, алайда жастар кәсіпорындарының жалпы санындағы осы сектордың үлес салмағының төмендеуі оның өсуін ынталандыру жөніндегі шараларды одан әрі зерделеуді және әзірлеуді талап етеді.

12 сурет 2017 және 2024 жылдардағы Қазақстан өңірлері бойынша жастар туристік кәсіпорындарының санындағы өзгерістерді көрсетеді.

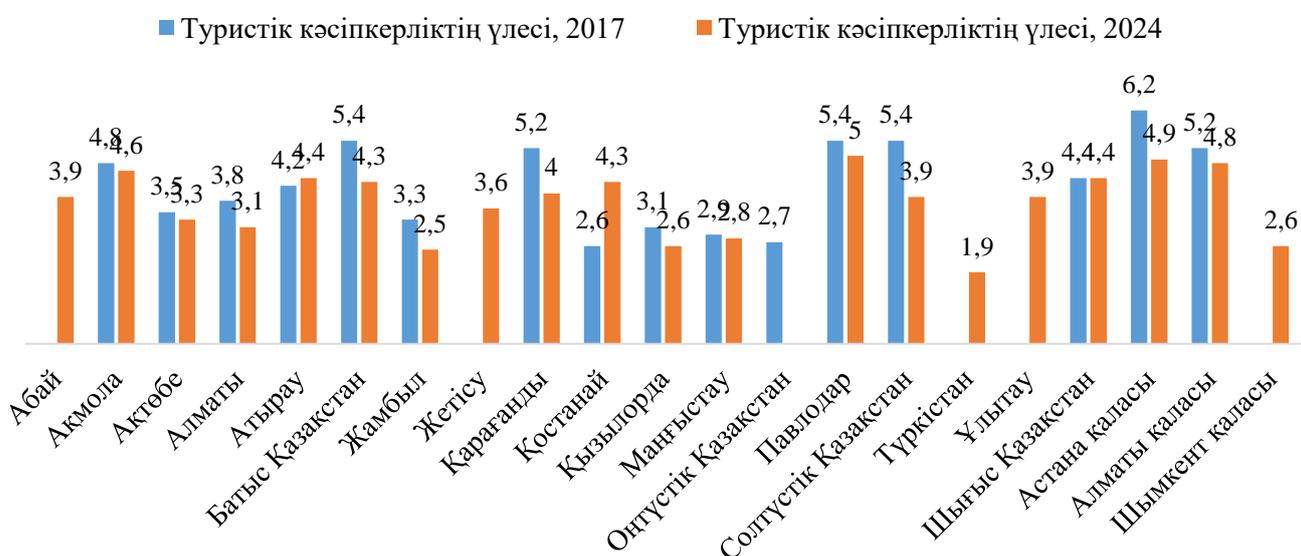
Сурет 12 – Қазақстан Республикасы облыстар бөлінісіндегі 2017 және 2024 жылдарда туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің даму динамикасы

Ескертпе - сурет автормен [149,150] дереккөздер негізінде құрастырылған

Талданған кезеңде еліміздің көптеген өңірлерінде жастар туристік кәсіпорындары санының айтарлықтай өсуі байқалады. Алматы қаласы, Астана және Шымкент сияқты кейбір өңірлерде өсім барынша байқалды. Атап айтқанда, Алматы қаласындағы кәсіпорындар саны 2017 жылғы 1 005-тен 2024 жылы 7 145-ке дейін өсті, бұл барлық өңірлер арасында ең жоғары көрсеткіш болып табылады. Астана қаласы да 968-ден 5 383 кәсіпорынға дейін айтарлықтай өсім көрсетті. Шымкент қаласында 2024 жылы 1 779 кәсіпорын жұмыс істеді, бұл осы өңірдің жоғары әлеуетін көрсетеді. Солтүстік Қазақстан облысы (111-ден 379 кәсіпорынға дейін өсті) және Шығыс Қазақстан облысы (246-дан 803 кәсіпорынға дейін артты) сияқты кәсіпорындардың саны дәстүрлі түрде аз өңірлер де оң динамиканы көрсетті, дегенмен абсолюттік көрсеткіштер жетекші өңірлерге қарағанда төмен болып қалуда.

Оңтүстік Қазақстан облысын қоса алғанда, кейбір өңірлер 2024 жылы Түркістан облысын бөлу және жаңа өңірлер (Абай, Жетісу, Ұлытау) құру сияқты әкімшілік-аумақтық өзгерістерге байланысты деректерде ұсынылмаған. Бұл өзгерістер статистиканы қайта бөлуге және нақтылауға әкелді.

Ел бойынша талданатын кезеңде туристік кәсіпкерлік үлесінің 4,37% - дан 3,75% - ға дейін төмендеуі байқалады (13 сурет). Туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің ең көп үлесі Астана (4,9%), Алматы (4,8%) қалаларына және Ақмола облысына (4,6%) тиесілі.

Сурет 13 - 2017 және 2024 жылдары жұмыс істейтін кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санындағы жастар туристік кәсіпкерлігінің үлесі

Ескертпе - сурет автормен [149, 150] дереккөздер негізінде құрастырылған

Туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің өңірлік ерекшеліктерін ескере отырып, зерттеудің келесі кезеңі облыстар бойынша инновациялық белсенділікті талдау болып табылады. Дәл осы жас кәсіпкерлердің инновациялық бастамалары

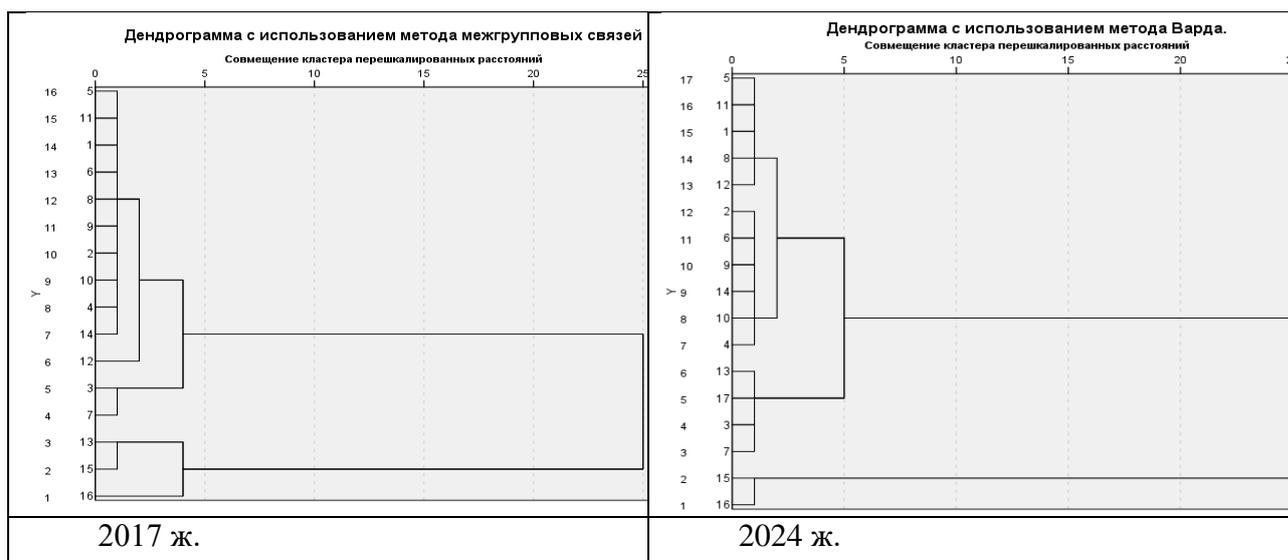
ҚР туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы болып табылады. Бұдан әрі 5 кестеде 2017 жылдан 2024 жылға дейінгі облыстар бойынша инновациялық белсенділік көрсеткіштері ұсынылған.

Кесте 5 – 2017-2024 жж облыстар бойынша инновациялық белсенділік, бірлік

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Қазақстан Республикасы	30854	30501	28411	28087	28203	30750	30610	30756
Абай	-	-	-	-	-	593	601	607
Ақмола	1 299	1 207	1 148	1 160	1 155	1 173	1 165	1 202
Ақтөбе	1 149	1 174	1 144	1 118	1 114	1 176	1 127	1 110
Алматы	1 797	1 830	1 715	1 666	1 699	1 259	1 326	1 341
Атырау	1 145	1 161	1 081	1 074	1 046	1 119	1 031	1 055
Батыс Қазақстан	932	952	834	786	795	828	837	888
Жамбыл	846	841	739	732	732	774	758	755
Жетісу	-	-	-	-	-	564	567	557
Қарағанды	2 309	2 289	2 175	2 196	2 199	1 993	1 890	1 881
Қостанай	1 475	1 342	1 357	1 337	1 366	1 353	1 314	1 295
Қызылорда	784	756	653	635	645	651	625	650
Маңғыстау	1 131	1 128	988	1 035	1 070	1 062	1 055	1 035
Павлодар	1 292	1 272	1 148	1 128	1 092	1 127	1 122	1 142
Солтүстік Қазақстан	1 023	1 013	964	965	992	1 054	1 042	1 049
Түркістан	939	927	795	832	814	899	910	880
Ұлытау	-	-	-	-	-	179	192	197
Шығыс Қазақстан	2 010	2 050	1 836	1 831	1 854	1 292	1 277	1 283
Астана қаласы	4 039	3 975	3 821	3 605	3 668	4 264	4 117	4 190
Алматы қаласы	7 124	6 997	6 646	6 561	6 527	7 826	8 122	8 185
Шымкент қаласы	1 560	1 587	1 367	1 426	1 435	1 564	1 532	1 454

Ескертпе – кесте автормен [175] әдебиет негізінде құрастырылған

Кластерлік талдау нәтижесінде туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің даму қарқыны мен белсенділік деңгейі бойынша облыстардың ішкі ұқсастық дәрежесі анықталды. Бұл зерттеу нәтижелері 14 суретте көрініс тапқан.

Сурет 14 – Кластерлік талдау нәтижелері

Ескертпе – сурет автормен құрастырылған

Анализ негізінде келесі алты көрсеткіш таңдап алынды: 35 жасқа дейінгі белсенді кәсіпкерлердің жалпы саны; туризм саласында қызмет ететін 35 жасқа дейінгі кәсіпкерлер саны; туризмдегі жас кәсіпкерлердің жалпы жастар кәсіпкерлігіндегі үлесі; өңірлік инновациялық белсенділік деңгейі; 35 жасқа дейінгі кәсіпкерлер санының өсім қарқыны; туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің өсім қарқыны. Кластерлеу 2017 және 2024 жылдардың деректері негізінде жүргізілді.

Аталған нәтижелер жастар кәсіпкерлігінің қарқынды өзгеріп жатқанын және өңірлер арасындағы айырмашылықтардың артып отырғанын көрсетеді (6 кесте).

Кесте 6 - ҚР өңірлерінің кәсіпкерлік және инновациялық белсенділігін кластерлік талдау нәтижелері (2017, 2024 жж.)

Кластер	1	2	3	4	5	6
2017 ж. деректер бойынша						
1- кластердің орташа көрсеткіштері (Батыс Қазақстан, Павлодар, Ақмола, Жамбыл, Қостанай, Қызылорда, Ақтөбе, Маңғыстау, Атырау, Шығыс Қазақстан)	4821,3	1189,6	24,97	9,2	116,4	123,2
2-кластердің орташа көрсеткіштері (Солтүстік Қазақстан)	2061	390	20,4	11,2	111,2	120
3-кластердің орташа көрсеткіштері (Алматы, Қарағанды)	8896,5	2162,5	25,9	9,6	110,5	118,5
4-кластердің орташа көрсеткіштері (Түркістан, Астана қ.)	14929,5	3963,0	25,6	9,9	120,8	92,6
5-кластердің орташа көрсеткіштері (Алматы қ.)	19144	5518	29,9	7,7	113,5	117,6
2024 ж. деректер бойынша						
1-кластердің орташа көрсеткіштері	5520,2	1275,2	22,5	8,2	109,0	116,4
2-кластердің орташа көрсеткіштері (Ақтөбе, Жамбыл, Қызылорда, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау, Атырау)	10550,0	3201,5	30,4	10,1	122,0	125,2
4-кластердің орташа көрсеткіштері (Астана қ., Алматы қ.)	34350,0	9797,0	28,4	12,4	123,5	117,1
Ескертпе – кесте кластерлік талдау нәтижесінде құрастырылған						

Егер 2017 жылы бес кластер айқындалған болса, 2024 жылы бұл сан төртке қысқарды. Түркістан, Алматы және Қарағанды облыстары жоғары белсенділік танытып, алдыңғы қатарға шықты. Сонымен қатар, Ақтөбе, Жамбыл, Қызылорда, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау мен Атырау облыстары өз көрсеткіштерін едәуір жақсартып, жаңа кластерлік құрылымның құрамына енді.

Сонымен, Қазақстан өңірлерінің туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін кластерлік талдау негізінде келесідей қорытындылар жасауға болады:

- Қазақстан өңірлерінде кәсіпкерлік пен инновациялық белсенділік біркелкі дамып жатқан жоқ, ешбір өңірде толық басымдық байқалмайды;

- жастар кәсіпкерлігінің өсу динамикасы аймақтар арасында елеулі түрде өзгешеленеді;

- Түркістан, Алматы және Қарағанды облыстары жастардың туризм саласындағы кәсіпкерлігі бойынша алдыңғы орында және даму әлеуеті жоғары болып табылады;

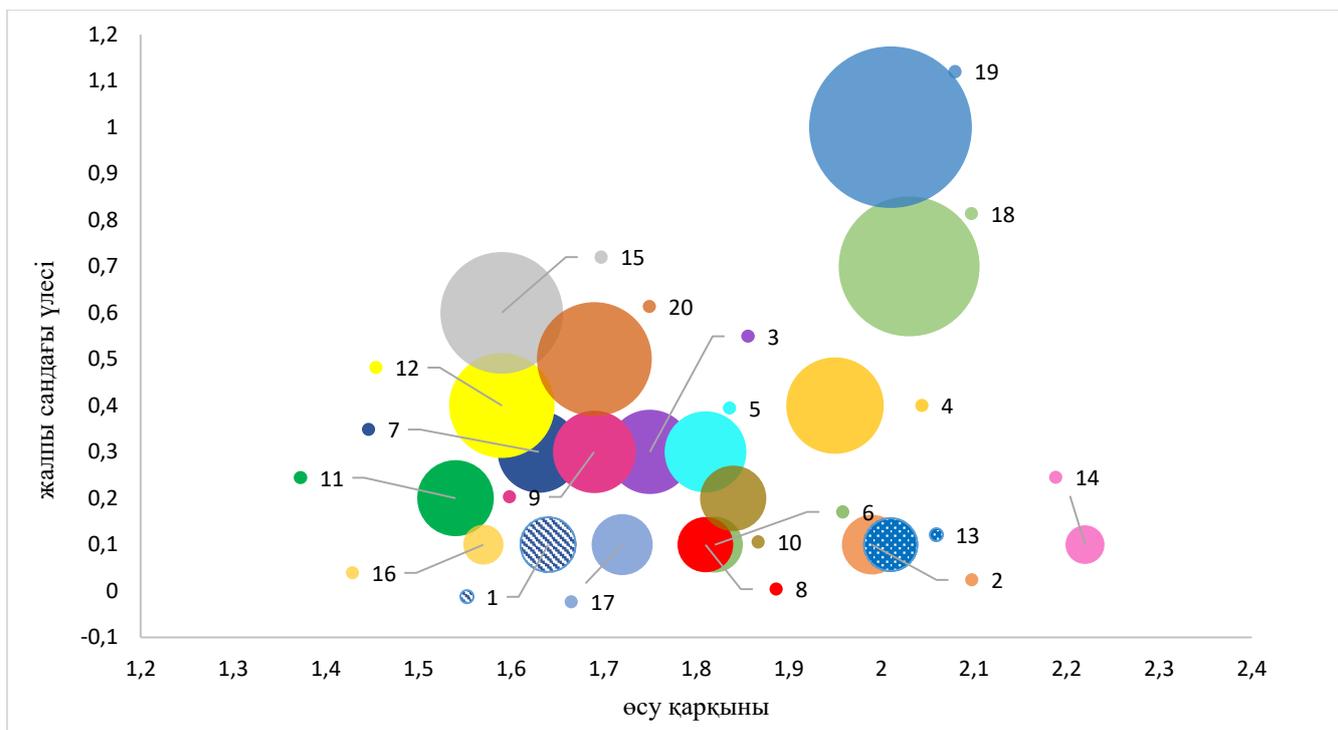
- бірқатар өңірлерде жастардың бизнесті бастауға деген ынтасы күшейіп келеді, бұл өз кезегінде туризм индустриясының дамуына және аймақтық әлеуметтік-экономикалық серпінге оң ықпал етуі мүмкін;

- бұл талдау нәтижелері әр кластерге тән ерекшеліктерді ескере отырып, жастар инновациялық кәсіпкерлік стратегияларын жергілікті етуге мүмкіндік береді [176].

Әр түрлі табиғи-климаттық аймақтарды қамтитын Қазақстанның кең аумағын ескере отырып, ел өңірлері бойынша жастар туристік кәсіпкерлігінің даму деңгейін бағалау маңызды (15 сурет).

15 суретке сәйкес, 2024 жылы туристік сектордағы жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің ең көп үлесін Алматы (17% немесе 33 088 кәсіпорын) және Астана (13% немесе 24 781 кәсіпорын) қалалары қамтамасыз етті. Шымкент және Түркістан облыстарымен қатар бұл өңірлер жоғары нарықтық үлесімен және жылдам өсу қарқынымен сипатталатын матрицаның ең тартымды квадратына түседі. Барлық басқа аймақтар өсу қарқыны жоғары, бірақ нарықтық үлесі салыстырмалы түрде төмен квадрантта.

Шағын бизнестің қызметі жеке және ұжымдық орналастыру орындарында, туристік агенттіктердің, экскурсиялық фирмалардың, қоғамдық тамақтандыру салаларында белсенді түрде ұсынылған. Шағын бизнес туристік инфрақұрылымның маңызды объектілерін (шағын қонақ үйлер, кемпингтер, кафелер, туристік фирмалар) құруды ұтқыр қамтамасыз етуге, туристерге қызмет көрсетудің жаңа бағыттарын игеруге, жастарға жұмыс орындарын құруға, сондай-ақ отбасыларды жұмыспен қамтамасыз етуге қабілетті.

1 – Абай облысы	6 – Батыс Қазақстан облысы	11 – Қызылорда облысы	16 – Ұлытау облысы
2 – Ақмола облысы	7 – Жамбыл облысы	12 – Маңғыстау облысы	17 – Шығыс Қазақстан облысы
3 – Ақтөбе облысы	8 – Жетісу облысы	13 – Павлодар облысы	18 – Астана қаласы
4 – Алматы облысы	9 – Қарағанды облысы	14 – Солтүстік Қазақстан облысы	19 – Алматы қаласы
5 – Атырау облысы	10 – Қостанай облысы	15 – Түркістан облысы	20 – Шымкент қаласы

Сурет 15 – Қазақстан Республикасының өңірлері бойынша туристік сектордағы жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің өсу қарқыны және шоғырлануы, 2017-2024 жж.

Ескертпе – сурет автормен құрастырылған

Осылайша, қолайлы кәсіпкерлік орта, оның ішінде Қазақстанда мемлекеттің белсенді қолдауы бизнестің дамуына ықпал етеді. Алайда, көбінесе кәсіпкерлер саланың даму әлеуетін түсінбегендіктен бизнес жүргізу үшін туристік саланы таңдамайды. Туризм саласы жеңілдетілген несиелеу, субсидиялау бойынша 16 әлеуетті бағыттардың қатарына кіреді. Алайда, біздің ойымызша, мысалы, аграрлық секторға мамандандырылған институттар көрсететін қолдауға ұқсас белсенді қолдау қажет.

Туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігі туралы аймақтық және сандық деректер бұл саланың дамуы көптеген сыртқы және ішкі факторларға байланысты екенін көрсетеді. Туристік саланың ерекшеліктерін ескере отырып, негізгі әсер етуші факторларды әлеуметтік, экономикалық, инновациялық және институционалдық деп жіктеуге болады.

Әлеуметтік, экономикалық, инновациялық және институционалдық факторлардың өсу қарқынына әсерімен байланысты тұжырымдамалар көптеген ғылыми зерттеулерде қарастырылады және негізделеді. Бұл зерттеулер экономикалық өсуге, кәсіпкерлікті дамытуға және салалық талдауға бағытталған жұмыстарда жиі кездеседі. Мысалы, туристік саланың дамуына әсер ететін әлеуметтік факторлар БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымының (2021) [177], Флорида Р. (2002) [178], сондай-ақ Гесслинг С. және Холл К. [179] зерттеулерінде талқыланады. Экономикалық жағдайлардың туризм саласына әсері ЭЫДҰ (2022) [180], Дүниежүзілік банк (2022) [181] және Портер М. (2011) [182] жазбаларында байқалды. Инновациялық [183-185] және институционалдық факторлар [186, 187] туризмнің өсу қарқынына да айтарлықтай әсер етеді.

Өлшенетін көрсеткіштерді талдай отырып, кәсіпкерліктің, атап айтқанда жастар кәсіпкерлігінің экономикаға, инновациялық белсенділікке және жұмыспен қамтуға (Н1–Н7) әсері туралы гипотезалар тұжырымдалды.

Н1: Кәсіпкерліктің өсуі жалпы жұмыспен қамтудың артуына ықпал етеді.

Н2: Кәсіпкерлікті дамыту экономиканың инновациялық белсенділігінің өсуіне ықпал етеді.

Н3: Кәсіпкерлікті дамыту еңбек өнімділігін арттыруды ынталандырады.

Н4: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту жалпы қосылған құнның өсуіне ықпал етеді.

Н5: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту туристік саланың дамуын ынталандырады.

Н6: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту жалпы аймақтық өнімнің өсуіне ықпал етеді.

Н7: Жастар туристік кәсіпкерлігінің дамуы жұмыспен қамтудың өсуіне ықпал етеді [188].

Зерттеу гипотезаларын (Н1–Н7) тексеру үшін әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің кәсіпкерліктің даму деңгейіне тәуелділігін анықтауға бағытталған корреляциялық талдау жүргізілді (7 кесте).

Кесте 7 – Тұжырымдалған гипотезалар үшін Пирсонның корреляция коэффициенттері

Гипотезалар		Н1	Н2		Н3	
Көрсеткіштер		EP	NIE	IA	P	
ABE	Пирсон корреляциясы	0,682*	0,900**	0,794*	0,883**	
	Sig (біржақты тест)	0,043	<0,001	0,011	0,002	
Гипотезалар		Н4	Н5	Н6		Н7
Көрсеткіштер		GVA	GRP	GVATI	NTA	TE
NYTE	Пирсон корреляциясы	0,942**	0,946**	0,829*	0,907**	0,562
	Sig (біржақты тест)	0,001	0,001	0,041	0,005	0,189
Ескертпе - * Корреляция 0,05 деңгейінде маңызды (екі жақты тест).						
** Корреляция 0,01 деңгейінде маңызды (екі жақты тест).						

Корреляциялық талдау 2013-2023 жылдарды қамтыды және SPSS - те орындалды. Н1–Н7 гипотезаларын тексеру үшін талдауға енгізілген айнымалылар тізімі 8 кестеде келтірілген.

Кесте 8 – Корреляциялық талдауға енген айнымалылар

Көрсеткіш	Талдаудағы белгісі	Өлшем бірлігі
Жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны	ABE	бірлік
Инновациялық кәсіпорындарының саны	NIE	бірлік
Инновациялық белсенділік	IA	%
Жұмыспен қамтылған халық	EP	мың адам
Өнімділік индекстері	PI	%
Туристтік саладағы жалпы қосылған құн	GVATI	млрд теңге
Жалпы қосылған құн	GVA	млрд теңге
Туристтік кәсіпорындардың саны	NTE	бірлік
Туризм саласында жұмыспен қамту	TE	мың. адам
Туристтік кәсіпорындардың саны	NTA	млн бірлік
Жастар туристік кәсіпорындарының саны	NYTE	бірлік

Гипотезаны тестілеу нәтижелері 9 кестеде келтірілген. Көрсетілгендей, бастапқыда ұсынылған барлық жеті гипотеза расталды.

Кесте 9 – Н1-Н7 гипотезаларды тексеру нәтижесі

	Гипотезалар	Нәтижелер
H1	ABE артуы EP өсуіне әкеледі	Расталды
H2	ABE артуы NIE және IA өсуіне әкеледі	Расталды
H3	ABE артуы PI өсуіне ықпал етеді	Расталды
H4	NYTE артуы GVA өсуіне әкеледі	Расталды
H5	NYTE артуы GRP өсуіне ықпал етеді	Расталды
H6	NYTE артуы GVATI және NTA өсуін ынталандырады	Расталды
H7	NYTE артуы TE өсуіне әкеледі	Расталды
Ескертпе – корреляциялық талдау нәтижелері бойынша жасалды		

Талдаудың негізгі қорытындысы – жастар туристік кәсіпкерлігін дамытудың ұлттық экономиканың негізгі көрсеткіштеріне (жалпы қосылған құн, жұмыспен қамту, еңбек өнімділігі және инновациялық белсенділік), өңірлік дамуға (жалпы өңірлік өнім) және туристік салаға (салалық жалпы қосылған құн және туристік келу саны) елеулі әсерінің расталуы.

2.2 Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін және оның туристік саланың бәсекеге қабілеттілігіне әсерін бағалау

Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған бастамаларды, сондай-ақ оның дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтау үшін Қазақстанның әрбір өңірінде жастар арасында сауалнама жүргізілді. Әлеуметтік зерттеу 2024 жылдың 26 тамызы мен 4 қазаны аралығында Google Forms арқылы жүргізілді және әлеуметтік желілер (Instagram, Facebook) арқылы таратылды. Жауаптардың анонимділігі және деректерді анонимдеу рәсімдері арқылы қатысудың еріктілігі қамтамасыз етілді.

Іріктемеге енгізу критерийі бастапқыда респонденттердің жасы 18-ден 35 жасқа дейін белгіленді. Сауалнама сұрақтары ғылыми әдебиеттердің теориялық ережелері мен фокус-топтардағы алдын-ала пікірталастар негізінде әзірленді және негізделді. Нәтижесінде зерттеу құралы бес бөлімнен тұрды:

1) респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары, өйткені жынысы мен жасы кәсіпкерлік ниетке айтарлықтай әсер етеді (Sun et al., 2021 [189]; Porfírio et al., 2023 [190]), отбасылық жағдай — ресурстардың қол жетімділігі және уақыт шектеулері (Manolova et al., 2007 [191]), ал жұмыспен қамту және оның түрі кәсіпкерлік белсенділікке (Douglas & Shepherd, 2002 [192]); кіріс деңгейі оның бастапқы капиталға әсерін ескере отырып ескерілді (Liu & Qian, 2022 [193]). Аймақтық айырмашылықтар кәсіпкерліктің дамуына да айтарлықтай әсер етеді (Audretsch & Keilbach, 2004 [194]; Liu & Qian, 2022 [192]).

2) респонденттер арасындағы әлеуетті кәсіпкерлердің үлесін анықтауға және мотивациялық факторлардағы айырмашылықтарды талдауға мүмкіндік беретін кәсіпкерліктің тартымдылығын және мотивациялық драйверлерді бағалау (Shane et al., 2003 [195]; Segal et al., 2005 [196]), сондай-ақ стартаптың жетістігі үшін маңызды негізгі құзыреттердің болуын анықтау (Wood et al., 2016 [197]; Shir et al., 2019 [198]; Rahman, 2024 [199]).

3) кәсіпкерлік қызметтің таңдаулы салаларын таңдау, өйткені саланы таңдау жеке тәжірибеге, қызығушылыққа және нарықтық мүмкіндіктерді бағалауға байланысты (Delmar & Davidsson, 2000 [200]).

4) кәсіпкерлік белсенділікке тікелей әсер ететін жеке бизнесті құру шарттары туралы хабардарлықты бағалау (Segal et al., 2005 [192]; Acs et al., 2016 [201]).

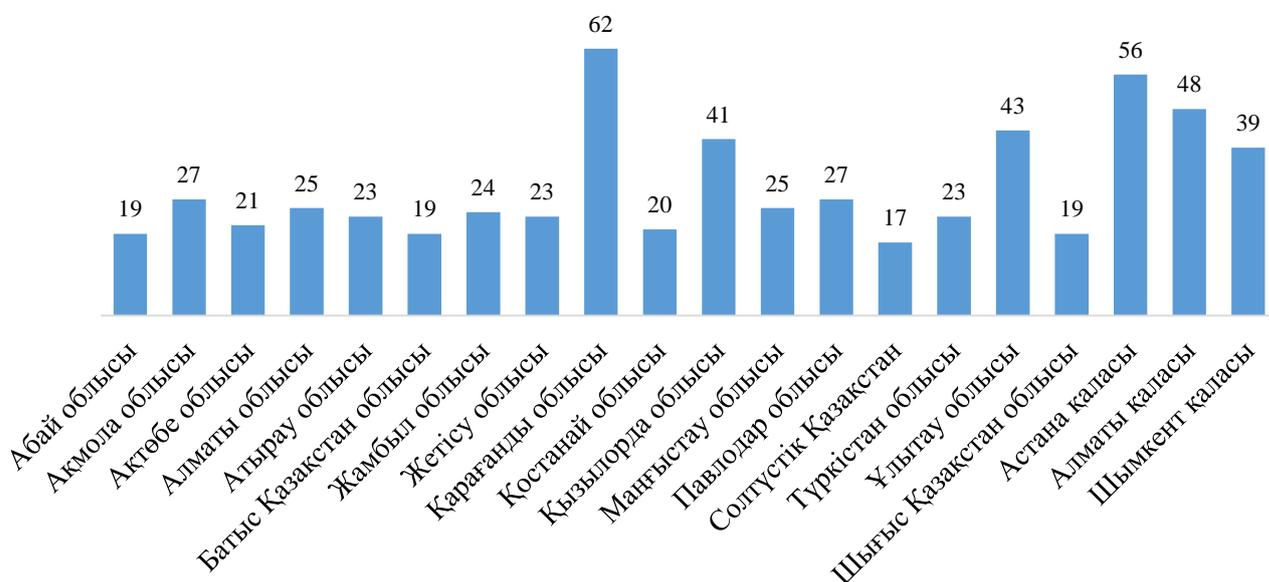
5) жастар кәсіпкерлігі саласы ретінде туризмді таңдауға түрткі болатын факторларды (Ivasciuc & Ispas, 2023 [202]), жастарды туристік кәсіпкерлікке тартуға кедергі келтіретін кедергілерді анықтау (Anuarq et al., 2013 [203]) және туристік секторды айтарлықтай жақсартуға қабілетті инновациялық шешімдер (Gretzel et al., 2015 [204]).

Сауалнама нәтижелері репозиторийде жарияланды: Shokhamanova. (2025) [205].

Сауалнаманың негізгі мақсаты Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін анықтау болды. Нәтижелер саланың ағымдағы жағдайын талдауға, перспективаларды бағалауға және жастардың инновациялық кәсіпкерлікке қатынасын анықтауға мүмкіндік берді. Сауалнама екі тілде жүргізілді және 16 сұрақтан тұрды (4 қосымша). Зерттеуге елдің 20 аймағынан 18-35 жас аралығындағы 601 респондент қатысты.

Мақсатты аудиторияның көп бөлігі, 63,4% (381 респондент) әйелдер болды, бұл гендерлік топты анықтауға мүмкіндік берді. Жас топтарын талдау кезінде 18-22 жас аралығындағы жастар (278 респондент) үлкен қызығушылық танытты. Одан кейін 31-35 жас аралығындағы қатысушылар (139 респондент), содан кейін 26-30 жастағы респонденттер (110 адам) болды. Ең кіші топ – 23-25 жас аралығындағы жастар-74 респондент. Бұл деректер кәсіпкерлікке деген қызығушылықтың жас санаттары бойынша қалай бөлінетінін айқын көрсетеді.

Сауалнамаға Қазақстанның 20 өңірінен келген респонденттер қатысты, оларды бөлу 16 суретте көрсетілген. Қатысушылардың ең көп саны Қарағанды облысында (10,3 %), Астана қаласында (9,3%) және Алматы қаласында (8%) тіркелді. Респонденттердің ең аз саны, бірдей 19 адамнан құралған Солтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан, Батыс Қазақстан және Абай облыстарынан болды.

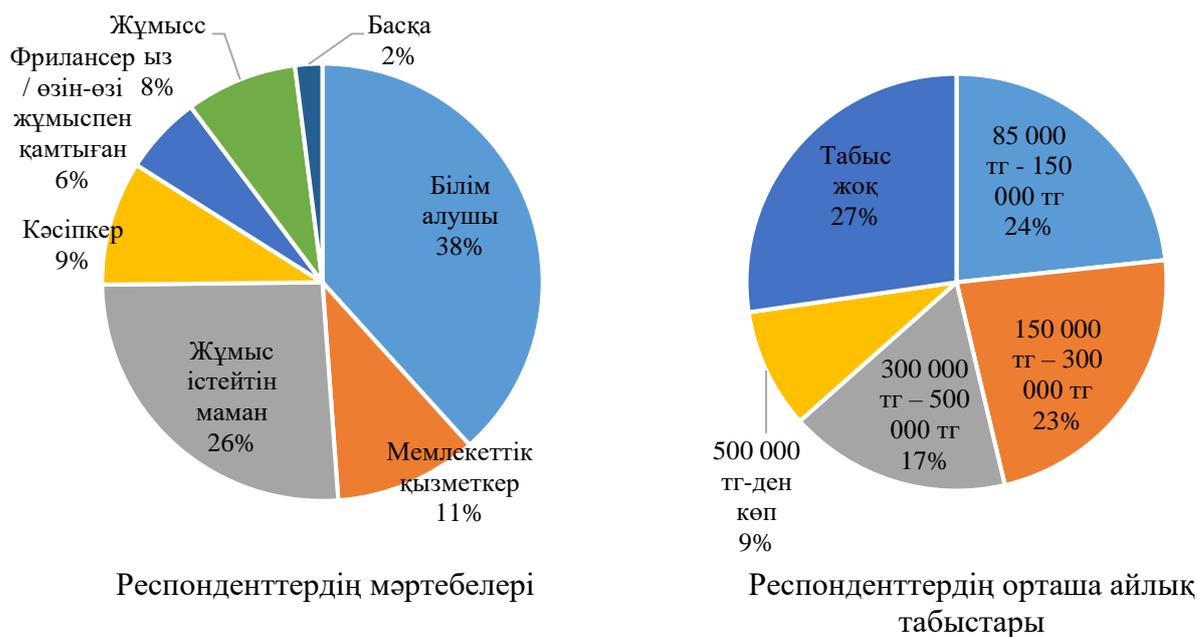
Сурет 16 - Респонденттерді өңірлер бойынша бөлу

Сауалнамаға қатысушылардың жартысынан көбі, 56,6%, үйленбеген жастар болды. Олардың мәртебесі мен орташа айлық табысы 17 суретте көрсетілген. Респонденттер арасында 38,4 % – білім алушылар, 26 % – жұмыс істейтін мамандар, 10,5 % – мемлекеттік қызметкерлер, 9,2 % – кәсіпкерлер, 8,2 % – жұмыссыздар, 5,8% - фрилансерлер немесе өзін-өзі жұмыспен қамтығандар. Сонымен қатар, сауалнамаға қатысқандардың ішінде 12 адам декреттік демалыста жүрген жастар болып шықты.

Олардың ай сайынғы табыс деңгейі әр түрлі болды. Өкінішке орай, 164 респонденттің табысы болмады. 140 қатысушының табысы 85 000-нан 150 000 теңгеге дейін болды, бұл ең төменгі жалақыға сәйкес келеді. 138 адамның табысы 150 000-нан 300 000 теңгеге дейін болды, ал 103 респондент 300 000-нан 500 000 теңгеге дейін табыс тапты. Тек 56 қатысушының (мақсатты аудиторияның 9,3%) табысы 500 000 теңгеден жоғары болды.

Жұмыспен қамту түрлері бойынша респонденттердің қалауын талдау кезінде 44,6 % (268 адам) кәсіпкерлік қызметке қызығушылық білдіргені анықталды. Сонымен бірге, 193 респондент кепілдендірілген жалдамалы жұмысты қалайды. Мемлекеттік қызмет те жастарды едәуір еліктіреді екен - 137 қатысушы (22,8 %). Сонымен қатар, 5 респондент «басқа» нұсқасын таңдап, шығармашылықты таңдаулы қызмет ретінде көрсетті.

Бұл нәтижелер жастардың кәсіпкерлікке деген қызығушылық деңгейін, сондай-ақ оны арттыруға бағытталған шараларды әзірлеу қажеттілігін көрсетеді.

Сурет 17 – Респонденттерді мәртебелері мен орташа айлық табыстары бойынша бөлу

Респонденттердің арасындағы әлеуетті кәсіпкерлердің үлесін анықтауға, сондай-ақ олардың жеке себептері мен ынталандырушы факторларын айқындауға мүмкіндік беретін «Егер кәсіпкерлік сіз үшін қызықты болса, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға қандай себептер түрткі болуы мүмкін еді (1-ең төменгі мән, 10-ең жоғары мән)» деген сұрақ қойылды. Респонденттердің жауабы мен барлық себептер бойынша орташа мәні 10 кестеде көрсетілген. Бұл жердегі орташа мән мынадай формуламен есептелді [206, 207]:

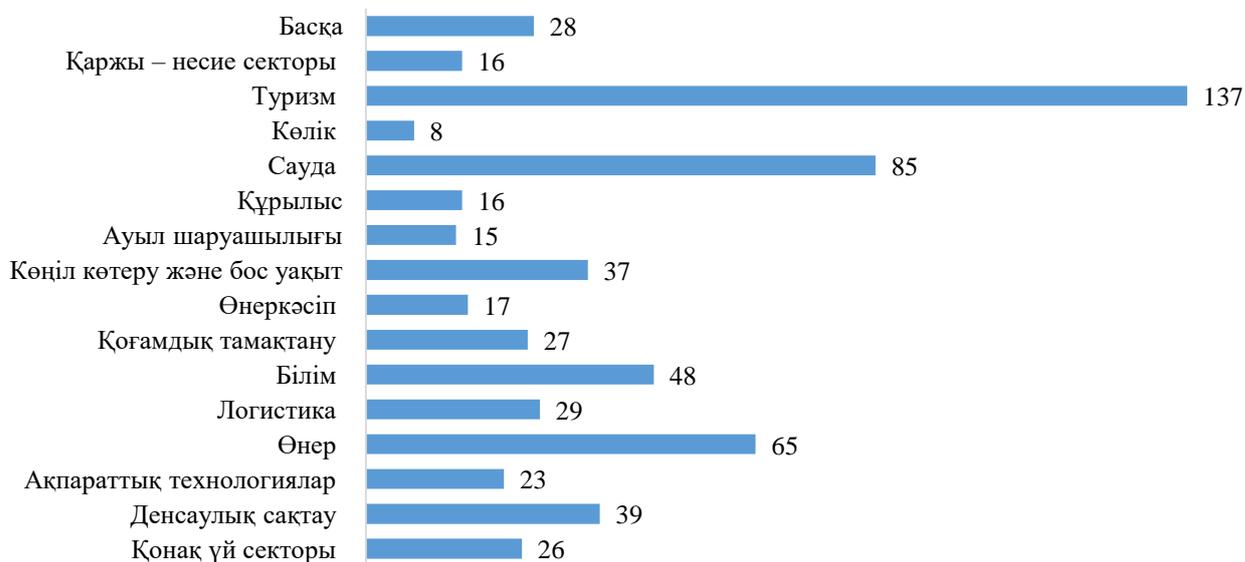
$$\text{Орташа мән} = \frac{\sum(\text{мән} * \text{жиілік})}{\text{Жалпы респонденттер саны}} \quad (3)$$

Кесте 10 - Респонденттерді кәсіпкерлік қызметпен айналысуға итермелейтін себептері бойынша бөлу

Себептер	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Орташа мән
Икемді жұмыс кестесі	56	46	82	20	46	9	18	43	34	247	6,66
Шабыттандыратын бизнес идеяның болуы	36	72	72	16	41	8	27	48	57	224	6,72
Біреуге жұмыс істеуге құлықсыздық	65	69	74	23	49	9	35	46	34	197	6,16
Бедел	57	66	69	18	53	18	32	58	42	188	6,3
Жаңа кәсіппен айналысып көру	36	56	88	13	35	17	29	48	53	226	6,76
Өз амбицияларын жүзеге асыру	32	64	78	16	34	10	24	46	37	260	6,91
Әлеуметтік мәртебені жақсарту	38	66	76	17	34	13	23	52	49	233	6,75
Қаржылық тәуелсіздік	35	56	84	13	27	9	11	29	44	293	7,11

Нәтижесінде, жастардың барлығы дерлік кәсіпкерлікпен айналысқылары келетіндіктері және оның ең бірінші себебі қаржылық тәуелсіздік екені анықталды (орташа мәні – 7,11). Екінші себебі, өз амбицияларын жүзеге асыру (6,91), үшіншісі жаңа кәсіппен айналысып көру деген ынта екен (6,76). Ал біреуге жұмыс істеуге құлықсыздық себебі 6,16 орташа мәнімен соңғы орынға орналасты.

Осы тұрғыдан респонденттердің кәсіпкерліктегі салалық басымдықтарын анықтауға арналған «Сіз кәсіпкерлікпен айналысу үшін қай қызмет саласын таңдайсыз» сұрағына әртүрлі жауаптар келтірілді, олар 18 суретте көрсетілген.

Сурет 18 - Респонденттерді кәсіпкерлік қызметпен айналысу үшін таңдайтын салалары бойынша бөлу

Суреттен байқағанымыздай, жастар үшін өзекті салалар: туризм (21,8%), сауда (14,1%) және өнер (10,8%) саласы екен. Ал көлік қызметі (1,3%), ауыл шаруашылығы (2,5%) және құрылыс саласы (2,7%) қызықсыз екені анықталды.

Осы таңдаған салалармен айналысудағы жастардың топ 3 бәсекелестік артықшылықтары келесідей болды: жоспарлау – 252 адам (41,9%), тәуекелге дайын болу – 242 адам (40,3%) және стресске төзімділік – 231 адам (38,4%). Бұл жауап жас кәсіпкерлердің ерекше қасиеттері мен күшті жақтарын анықтауға көмектесті, оларды бәсекелестерден ерекшелендіріп, кәсіпкерлік пен инновацияларда жетістікке жету әлеуетін айқындады.

Қазақстан Үкіметі түрлі бағдарламалар мен қолдау шаралары арқылы кәсіпкерлікті дамытуға көп көңіл бөледі. Бағдарламаларға қатысты респонденттердің қалауы 11 кестеде көрсетілген.

Кесте 11 - Кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларының танымалдылық рейтингі

Бағдарлама	Танымалдылық, %
«Даму» кәсіпкерлікті дамыту АҚ	46,1
«Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы	39,3
Стартаптарға арналған гранттар	25,3
«Бизнестің жол картасы – 2025» мемлекеттік бағдарламасы	22,1
«Бәйтерек» Ұлттық басқарушы холдингі	21,3
Кәсіпкерлік бойынша білім беру курстары мен семинарлар	20,8
Кәсіпкерлерге арналған онлайн-ресурстар мен платформалар	16,1
«Qazaqstan Investment Corporation» АҚ	15
Тәжірибелі кәсіпкерлерден кеңес алу және тәлімгерлік	14,3
Жеке бизнес-инкубаторлар мен акселераторлар	11,3

Жауаптар «Даму» кәсіпкерлікті дамыту АҚ қорының ең ірі және ең танымал бағдарламасына басым артықшылықты көрсетеді және жастардың басқа қолдау институттарының әрекеттері мен олардың ұсыныстары туралы хабардар болуының жеткіліксіз деңгейін көрсетеді.

Сондай-ақ, респонденттерге кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларын таңдау кезінде маңызды деп санайтын критерийлерді 1-ден (ең төменгі мән) 10-ға (ең үлкен мән) дейінгі шкала бойынша бағалау ұсынылды. Орташа мәндер 12 кестеде көрсетілген.

Кесте 12 – Респонденттерді кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасын таңдауда маңызды критерийлерді бағалаулары бойынша бөлу

№		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Орташа мән
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	Оқу мүмкіндігі	72	56	59	5	42	7	10	52	45	253	6,74
2	Қаржыландырудың тиімді шарттары	49	71	65	6	30	7	22	51	52	248	6,84
3	Ақпараттың қолжетімділігі	60	60	65	4	35	8	21	50	40	258	6,82
4	Танымалдылығы	56	75	57	11	48	20	35	52	54	193	6,42

12 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
5	Қызметкерлердің құзыреттілігі мен біліктілігі	58	71	54	7	29	15	28	49	49	241	6,76
6	Қаржы қайтарымсыздығы	62	80	49	11	47	16	34	48	57	197	6,4
7	Салалық тиістілік	64	78	48	9	45	21	26	66	50	194	6,41
8	Ұсыныстар	54	71	65	10	39	14	33	47	64	204	6,54
9	Сүйемелдеу және нәтижеге жеткізу	54	62	66	7	37	3	13	36	53	270	6,92

Жастар үшін маңызды критерий кәсіпкерлікті қолдау бағдарламаларының сүйемелдеу және нәтижеге жеткізуі (6,92) екен, одан кейін жастар қаржыландырудың тиімді шарттарына (6,84) және ақпараттың қолжетімділігіне (6,82) назар аударады екен. Қаржы қайтарымсыздығы респонденттер үшін кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасын таңдаудағы соңғы критерий (6,4) болып табылды. Бұл жауаптар кәсіпкерлердің қолдау бағдарламаларына қатысты басымдықтар мен күтулерді анықтау үшін ұсыныстарды жақсартуға бағытталған.

Жастардың туризм саласындағы кәсіпкерлікке деген мотивациясы мен қызығушылық деңгейін анықтау үшін, сондай-ақ осы салада қолдау мен оқытуға деген әлеуетті сұранысты бағалау үшін «Туризм саласында өз бизнесіңізді бастауға деген қызығушылығыңызды бес баллдық шкала бойынша бағалаңыз» деген сұрақ қойылды. Нәтижесінде 289 респондент, жалпы қатысушылардың 48% - ы жоғары қызығушылыққа ие екендігі анықталды. Туризм саласына қызықпайтындар саны 76 адам, 12,6% екен.

Жастар кәсіпкерлігі үшін туризм саласының әлеуеті мен тартымдылығын қабылдауды өлшеу үшін қойылған «Сізді туризм саласындағы кәсіпкерлікпен айналысуға бағыттауы мүмкін факторлар» сұраққа респонденттер барлық қолайлы жауап нұсқаларын таңдай алды. Олардың жауаптары 19 суретте көрсетілген.

Сурет 19 – Респонденттерді туризм саласындағы кәсіпкерлікпен айналысуға бағыттауы мүмкін факторлар бойынша бөлу

Туризм саласы жастарға біріншіден, саяхаттау мүмкіндігі үшін (367 респондент), екіншіден, жұмыстағы тәуелсіздік және икемділік үшін (211 респондент), үшіншіден, туризм саласы халықаралық бизнеске жол ашатындығы үшін (210 респондент) тартымды болып табылады екен.

Алайда қызығушылықтарын қанағаттандыру жолында, яғни туризм саласындағы кәсіпкерлікпен айналысуда жастарға бірнеше кедергі тудыратын факторлардың бары анықталды, оны респонденттер 1-ден 10-ға дейін бағалады. Нәтижелері мен әр фактордың орташа мәні 13 кестеде көрсетілген.

Жастардың туризм саласындағы инновациялық кәсіпкерлікпен айналысу жолында тұрған ең үлкен кедергі жемқорлық екен (6,62), одан кейінгі орында тұрған кедергілердің мәні шамалас болып келеді. Олар: салықтардың жоғарылығы (6,44) және бизнесті жүргізудің қиындықтары (6,43).

Кесте 13 – Респонденттерді туризм саласындағы инновациялық кәсіпкерлікпен айналысу жолында тұрған кедергілер бойынша бөлу

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Орташа мән
Бюрократия	71	68	69	19	47	16	29	41	42	199	6,19
Жоғары салықтар	47	88	55	23	42	19	25	39	52	211	6,44
Жемқорлық	67	58	62	17	40	13	27	31	33	253	6,62
Нарықты танымау	57	73	57	25	47	10	43	37	41	211	6,39
Мемлекет көрсететін бизнесті қолдау туралы ақпараттың жетіспеушілігі	49	74	64	23	55	19	26	38	49	204	6,38
Мемлекеттен қолдаудың болмауы	45	94	53	24	48	30	25	44	50	188	6,26
Өз қабілеттеріне сенімсіздік немесе сәтсіздіктен қорқу	54	78	62	17	44	7	35	58	45	201	6,4
Іскерлік білімнің немесе тәжірибенің болмауы	45	91	55	26	42	21	27	50	50	194	6,34
Пікірлес команданың болмауы	59	74	64	20	43	20	30	51	56	184	6,28
Бизнесті жүргізудің қиындықтары	48	84	59	21	40	17	24	53	55	200	6,43

Жалпы жастардың ойынша Қазақстандағы туризмді едәуір жақсарта алатын инновациялық шешімдер: туристерді тарихи орындар мен көрікті жерлер бойынша сүйемелдейтін голографиялық гидтерді әзірлеу – 310 респондент белгілеген, бұл дегеніміз 51,6%; тарихи нысандардың цифрлық көшірмелерін жасау үшін жасанды интеллект технологияларын енгізу және оларды онлайн немесе VR арқылы зерттеуге мүмкіндік беру – 260 адам таңдаған, 43,3%; саяхаттарды жоспарлау және қызметтерді брондау үшін қолданыстағы ұялы бағдарламаларды әзірлеу – 257 / 42,8%. Осы тұста жастардың өз пікірлерін де қалдырған жауаптары болды. Онда олар қарапайым қызмет көрсету сапасын арттыру жөнінде ұсыныстар келтірді.

Осы сауалнаманың басты нәтижесі жастардың туристік кәсіпкерлікке жоғары қызығушылығы, сондай-ақ осы саладағы тартымды тараптар мен бар кедергілерді анықтау болды. Осылайша, Н8 «Қазақстандық жастар туристік кәсіпкерлікке қатысуға қызығады» гипотезасы расталды.

А. Т. Тлеубердинованың зерттеулеріне сәйкес, туристік қызметтердің бәсекеге қабілеттілік деңгейі олардың белгілі бір кезеңде белгілі бір нарықтағы ұқсас ұсыныстармен бәсекелесу қабілетін сипаттайтын көрсеткіш болып табылады. Бұл деңгейді кәсіпорынның өндірістік және сату қызметінің тиімділігін бәсекелестерімен салыстыру арқылы бағалауға болады. Қызметтердің бәсекеге қабілеттілігі олардың сапасы ретінде, ал бәсекеге қабілеттілік деңгейі бәсекелестермен салыстырғанда нарықтық талаптардың қанағаттану дәрежесін көрсететін сандық көрсеткіш ретінде түсіндіріледі [208].

Туристік сектордың бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың маңызды құралы Дүниежүзілік экономикалық форум әзірлеген туризм және саяхат бәсекеге қабілеттілік индексі (ТТСІ) болып табылады. Бұл индекстің мақсаты – туристік бағыттардың тартымдылығын арттыруға ықпал ететін факторлар мен мемлекеттік саясатты бағалау. Индекс халықаралық әуе көлігі қауымдастығы (ХӘКК), халықаралық табиғатты қорғау одағы (ХТҚО), Дүниежүзілік туристік ұйым (ДТҰ) және Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі (ДСТК) сияқты халықаралық ұйымдармен бірлесіп құрылды. Индекс факторлардың үш тобын қамтиды: нормативтік-құқықтық орта, инфрақұрылым және іскерлік орта, сондай-ақ адами, мәдени және табиғи ресурстар (14 кесте).

Кесте 14 – «Travel & Tourism Competitiveness Index» ДТҰ әдістемесі бойынша туризмнің бәсекеге қабілеттілік индексінің құрылымы

Travel & Tourism CI бәсекеге қабілеттілік индексі		
Субиндекс А: нормативтік-құқықтық база	Субиндекс В: бизнес орта және и инфрақұрылым	Субиндекс С: адами, мәдени және табиғи ресурстар
Нормалар мен ережелер саясаты	Әуе көлігінің инфрақұрылымы	Адами ресурстар
Экологиялық тұрақтылықты қамтамасыз ету	Жер үсті көлігінің инфрақұрылымы	Шетелдік туристтерге деген қарым-қатынас
Күзет және қауіпсіздік	Туристік инфрақұрылым	Мәдени ресурстар
Денсаулық және гигиена	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар	Табиғи ресурстар
Туристік саланың басымдығы	Туристік саланың баға бәсекеқабілеттілігі	
Ескертпе – кесте автормен [209] дереккөз негізінде құрастырылған		

2021 жылдан бастап Дүниежүзілік экономикалық форум ТТСІ туризмінің бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың бұрынғы әдістемесін туризм мен саяхатты дамытудың жаңа индексіне (ТТДИ – Travel & Tourism Development Index) өзгертті. Жаңартылған индекс кеңейтілген критерийлер жиынтығын қамтиды

және дамудың тұрақтылығы, саланы цифрландыру және туристік сектордағы экономиканың инклюзивті дамуы сияқты аспектілерге назар аударады. TTDI-дің алдыңғы индекстен негізгі айырмашылықтарының бірі – цифрлық инфрақұрылым мен экологиялық тәжірибелердің ролін күшейту, бұл туризм алдында тұрған заманауи шындықтар мен қиындықтарды жақсырақ қарастыруға мүмкіндік береді [210].

ДТҰ әдістемесін қолдану мыналарды іске асыруға мүмкіндік береді: сала қызметін түзету үшін маңызды ақпаратпен қамтамасыз ете отырып, елдердің туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілік деңгейін салыстырмалы талдау; жеке және мемлекеттік сектор арасындағы туризмді дамыту жағдайларын жақсарту бойынша диалог үшін саланы дамыту проблемаларын бөлу.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігінің Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігіне әсерін талдау үшін келесілер таңдалды: Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) индексі, туризмді дамытудың интегралдық индексі болып қайта құрылған – Travel and Tourism Development Index (TTDI), сондай – ақ оның маңызды құрамдас ішкі индекстерінің бірі – Human Resources and Labor market бойынша 2013, 2015, 2017, 2019, 2021 және 2024 жылдардың көрсеткіштері.

TTDI / TTCI индексінің жалпы мәнін таңдау оның елдегі туристік саланың ағымдағы жай-күйі мен даму динамикасын көрсететін кешенді интегралды көрсеткіш болып табылатындығына байланысты. TTDI / TTCI бизнес ортасы мен цифрлық инфрақұрылымнан бастап сұраныс деңгейіне, экологиялық тұрақтылыққа және туристік қызметтердің сапасына дейін көптеген аспектілерді біріктіреді, осылайша мемлекеттің халықаралық аренадағы туристік бәсекеге қабілеттілігінің жалпы деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Бұл индексті модельде қолдану жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің макро деңгейде, яғни туристік саланы дамытудың негізгі параметрлерінің жүйелі өзгеру деңгейінде әсер ету дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, зерттеу TTDI/TTCI құрылымына енгізілген «Адам ресурстары және еңбек нарығы» (адам ресурстары және зертханалық нарық) компонентіне ерекше назар аударады. Бұл кіші индекс оның жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің қызметімен тікелей байланысты болуына орай таңдалды. Жастардың туристік стартаптары адами капиталды дамытуға: жаңа жұмыс орындарын құру, туризм саласына жас мамандарды тарту, қызметкерлердің кәсіби құзыреттеріне қойылатын талаптарды өзгерту, үздіксіз оқыту мен цифрлық дағдылардың маңыздылығын күшейту арқылы үлес қосады.

Осылайша, ұсынылған тәсіл шеңберінде TTDI / TTCI жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің жалпы әсерінің индикаторы ретінде қарастырылады, ал Human Resources and Labor Market ішкі индексі туризм саласындағы жастар кәсіпкерлерінің белсенділігі нәтижесінде болатын нақты құрылымдық өзгерістерді бақылауға мүмкіндік береді.

Кесте 15 – Қазақстанның туристік саласының бәсекеге қабілеттілік динамикасы (2013-2024 жж.)

	ТТСІ		Адами капитал	
	Ранг	Балл	Ранг	Балл
2013 [211]	88	3.82	71	4.9
2015 [210]	85	3.48	37	4.83
2017 [212]	81	3.59	47	4.82
2019 [213]	80	3.7	57	4.7
	TTDI			
2021 [209]	58	3.99	40	4.45
2024 [214]	52	4.07	43	4.46

15 кестеде көрсетілгендей, Қазақстан үшін ТТСІ/TTDI жалпы баллы орташа оң динамиканы көрсетті: 2013 жылғы 3.82 баллдан 2024 жылы 4.07 баллға дейін, бұл елдің жаһандық рейтингтегі позицияларының 88 – ден 52-орынға дейін айтарлықтай өсуімен қатар жүрді. Бұл туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің біртіндеп артқанын көрсетеді.

Сонымен қатар, «адам ресурстары және зертханалық нарық» компоненті бойынша әртүрлі динамика байқалады. Адами капиталдың балдық бағасы 4.9-дан (2013 ж.) 4.46-ға (2024 ж.) дейін төмендегеніне қарамастан, Қазақстанның жаһандық рейтингтегі позициясы толқынды түрде өзгеріп, 2015 жылы ең жақсы нәтижеге (37-ші орын) қол жеткізді, содан кейін 2019 жылы 57-ге дейін төмендеп, 2024 жылы 43-ке дейін қалпына келді.

Мұндай динамика еңбек ресурстары саласындағы бар құрылымдық мәселелерді, сондай-ақ, инновациялық сипаттағы факторлардың, оның ішінде жастар кәсіпкерлерінің белсенділігінің туризмдегі жұмыспен қамтудың біліктілігі мен құрылымына жаңа талаптарды қалыптастыруға әсерін айғақтай алады.

Адами капиталдың тұрақсыз көрсеткіштері аясында TTDI жалпы индексінің біртіндеп жақсаруы цифрландыру мен кәсіпкерлік белсенділіктің жандануымен, соның ішінде жастардың туристік стартаптарды, цифрлық платформалар мен сервистерді құруға қатысуымен байланысты болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Бұл жастар инновациялық кәсіпкерлігі жекелеген құрылымдық компоненттер бойынша баяу прогресс жағдайында да туристік бәсекеге қабілеттіліктің өсуіне жанама түрде ықпал ете алады деген болжам жасауға мүмкіндік береді.

TTDI индексі мен оның компоненттерінің ресми статистикалық деректерінің жеткіліксіз көлемі корреляциялық-регрессиялық талдауды жүзеге асыруға және жастар кәсіпкерлігі дамуының туристік саланың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерінің динамикасына әсерінің дұрыс моделін құруға мүмкіндік бермейді.

Осылайша, осы зерттеу шеңберінде жастар кәсіпкерлік белсенділігінің туризмнің бәсекеге қабілеттілігіне әлеуетті әсерін көрсететін қолжетімді көрсеткіштерді сапалы түсіндіру жүзеге асырылды. Ұсынылған нәтижелер

салалық трансформацияларды талдаудың маңызды элементі ретінде жастар кәсіпкерлігін статистикалық бақылауды одан әрі дамыту қажеттілігін көрсетеді.

2.3 Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін талдау

Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық механизмі – бұл жастардың, әсіресе инновациялық сектордағы кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыру және дамыту мақсатында қолданылатын құралдар мен ресурстар жүйесі. Бұл механизм стартаптардың қалыптасуы мен өсуіне, жаңа технологиялар мен бизнес-модельдерді енгізуге, сондай-ақ оларды экономикалық жүйеге интеграциялауға қолайлы жағдай жасауды көздейтін шаралар кешеніне сүйенеді. Жастар кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық жүйесінің тиімділігі кәсіпкерлік белсенділікті реттейтін және ынталандыратын нормативтік-құқықтық базамен тығыз байланысты.

Диссертациялық жұмыстың бұл бөлімінде бірнеше санатқа бөлінген 129 нормативтік-құқықтық актілерге, оның ішінде Конституцияға, 10 кодекске, 38 заңға, 40 қаулыға, 26 концепцияға, 14 ҚР Президентінің жолдауына жан-жақты талдау жасалады (5 қосымша). Алдымен, Қазақстандағы кәсіпкерліктің жалпы реттелуі мен қолдауын қарастыратын актілер сарапталады. Жастар кәсіпкерлігіне қатысты, әсіресе жас кәсіпкерлердің кәсіптерін дамытуға ықпал ететін құқықтық құжаттарға ерекше назар аударылады. Бұдан бөлек, инновациялық кәсіпкерлікті қолдау, инновациялар мен стартаптарды дамытуға арналған нормативтік-құқықтық актілер талданады. Сонымен қатар, туризм саласына қатысты нормативтік-құқықтық актілер қарастырылады.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Жас кәсіпкерлер Қазақстан экономикасын әртараптандыру процесінде айтарлықтай маңызды рөл атқарады, әсіресе туризм саласында, мұнда инновациялық тәсілдер қызмет көрсету сапасын едәуір жақсартып, инвестицияларды тартуға ықпал етеді. Бұл процесті қолдау үшін нормативтік-құқықтық актілер мен ұйымдастырушылық-экономикалық шараларды тиімді пайдалану жастар инновациялық кәсіпкерлігінің дамуына құқықтық және экономикалық негіз қамтамасыз етеді, нәтижесінде Қазақстанның халықаралық аренадағы позицияларын нығайтуға септігін тигізеді.

Осылайша, нормативтік-құқықтық актілер қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігінің тиімділігін айқындайтын және экономиканың түрлі секторларында, соның ішінде туризмде жастар инновациялық кәсіпкерлігінің дамуын ынталандыратын негізгі элемент болып табылады.

Қазақстан Республикасында 1990 жылдан 2024 жылдар аралығында кәсіпкерлік қызметті реттейтін 167 нормативтік-құқықтық актілер қабылданған: 1 Конституция, 128 заң, 9 кодекс, 16 стратегия, 14 жарлық және 1 заңдық күші бар жарлық. Алайда аталғандардың ішінде 38-і қазіргі таңда өз күшін жоғалтқан.

Қолданыстағы 129 нормативтік-құқықтық актілерден халықаралық қатынастарды реттейтін - 62, Еуразиялық экономикалық одақ, кеден одағы және Еуразиялық экономикалық кеңес реттейтін - 3 заңнамалық құжаттан басқа 64 нормативтік құжат толық қаралды.

Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік туралы нормативті-құқықтық актілерді үшке бөліп қарастыруға болады: кәсіпкерлікті жүргізу, кәсіпкерлікті реттеу және кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау. Сонымен қатар, оның реттілігі де осылай сақталмақ, себебі, кәсіпкерлікті жүргізу - бұл бастапқы санат, ол кәсіпкерлік қызметті бастау және күнделікті жүргізу үшін қажетті негізгі аспектілерді қамтиды: тіркеу, лицензиялау, бухгалтерлік есеп, еңбек қатынастары. Екінші санат – кәсіпкерлікті реттеу, кәсіпкерлікті бастағаннан кейін кәсіпкерлердің қызметін реттейтін ережелер мен заңдарды, соның ішінде салық салуды, бақылауды, стандарттар мен ережелерді сақтауды ескеру қажет. Ал мемлекеттік қолдау — үшінші санат, өйткені бұл мемлекет кәсіпкерлікті дамыту, оны жүргізу жағдайларын жақсарту, өсуді ынталандыру үшін ұсынатын қосымша шаралар мен бағдарламаларды қамтиды. Осы реттілікпен талдау ақпараттың логикалық және құрылымдық көрінісін қамтамасыз етеді. Әрі қарай талдау барысында барлық нормативтік-құқықтық актілер қысқартылған атауларымен және жалпы сипаттамаларымен берілетін болады.

Ең алдымен, 16 кестеде Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүргізу бойынша нормативтік-құқықтық актілер қарастырылады.

Кесте 16 – Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүргізу бойынша нормативтік-құқықтық актілер

№	Нормативті-құқықтық актінің атауы	Қысқаша сипаттама
1	ҚР азаматтық кодексі 1994 жыл.	Кәсіпкерлікті жүргізудегі негіздер.
2	Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы ҚРЗ 1995 жыл.	Компаниялар мен филиалдарды тіркеу, есепке алу рәсімдері.
3	Шаруашылық серіктестіктері туралы ҚРЗ 1995 жыл.	Шаруашылық серіктестіктер қызметі.
4	Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы ҚРЗ 1998 жыл.	ЖШС және аналогтарды құру мен басқару шарттары.
5	Аудиторлық қызмет туралы ҚРЗ 1998 жыл.	Аудиторлық қызметті жүргізу.
6	Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) туралы ҚРЗ 2002 жыл.	Қазақстанда франчайзингті жүргізу.
7	Тауар биржалары туралы ҚРЗ 2009 жыл.	Биржалардағы сауданы жүргізу.
8	«Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ корпоративтік басқару кодексін бекіту туралы қаулы 2012 ж.	Басқару принциптері және корпоративтік стандарттар.
9	ҚР Кәсіпкерлік Кодексі 2015 жыл.	Кәсіпкерлік қызметті кешенді реттеу.
10	Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы ҚРЗ 2015 жыл.	Мемлекет пен кәсіпкерлік ережелері.
Ескертпе - кесте автормен [215] әдебиет негізінде құрастырылған		

Қазақстанда кәсіпкерлікті жүргізу аспектілерін қамтитын 10 маңызды заңнамалық база бар. Бұл құжаттар компанияларды тіркеу, қаржылық есептілік

жүргізу, корпоративтік құрылымдарды құру, сондай-ақ кәсіпкерлер, мемлекет және жеке тұлғалар арасындағы қатынастарды реттейді. Жалпы алғанда, Қазақстанның құқықтық жүйесі кәсіпкерлік қызмет үшін қолайлы жағдайлар жасап, кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыруға бағытталғандығын көрсетеді.

17 кестеде көрсетілген Қазақстандағы кәсіпкерлікті реттейтін 22 заңнама кәсіпкерлік қызметті кешенді түрде реттейді. Оларға салық салу, қаржылық есеп, еңбек қатынастары және мемлекеттік сатып алулар сияқты негізгі салалар жатады. Бұл реттеулер кәсіпорындардың мемлекет және басқа субъектілермен тиімді өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, Қазақстанда заңдар үнемі жаңартылып, кәсіпкерлік ортаның өзгерістеріне икемді түрде бейімделуге мүмкіндік береді.

Кесте 17 - Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті реттеу бойынша нормативтік-құқықтық актілер

№	Нормативті-құқықтық актінің атауы	Қысқаша сипаттама
1	2	3
1	ҚР Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдум) (2022.19.09. өзгерістер мен толықтырулар).	Құқықтар мен міндеттерді анықтайды.
2	ҚР банктер және банк қызметі туралы ҚРЗ 1995 жыл.	Қаржылық қызметтерді ұсыну.
3	Қоғамдық бірлестіктер туралы ҚРЗ 1996 жыл.	Әлеуметтік кәсіпкерлікті реттеу.
4	ҚР Патент Заңы 1999 жыл.	Патент, авторлық құқықтарды реттеу.
5	Коммерциялық емес ұйымдар туралы ҚРЗ 2001 жыл.	Коммерциялық емес ұйымдарды құру.
6	Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын мемлекеттік реттеу, бақылау және қадағалау туралы ҚРЗ 2003 жыл.	Қаржы нарығын бақылау, оларға талаптар.
7	Сауда қызметін реттеу туралы ҚРЗ 2004 жыл.	Ішкі және сыртқы сауданы реттеу.
8	Концессиялар туралы ҚРЗ 2006 жыл.	Мемлекетпен кәсіпкерлікті қолдау.
9	Бухгалтерлік есеп, қаржылық есептілік туралы ҚРЗ 2007 ж.	Есептілікті жүргізу.
10	ҚР Бюджет кодексі 2008 жыл.	Субсидиялар, гранттар.
11	Азаматтық қорғау туралы ҚРЗ 2014 жыл.	Төтенше жағдайларда қорғау.
12	Әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР Кодексі 2014 жыл.	Әкімшілік жауапкершілік.
13	ҚР кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заң 2014 жыл.	Кәсіпкерлікті жүргізуге жағдайды жақсарту, заңнамадағы реформалар.
14	Өзін-өзі реттеу туралы ҚРЗ 2015 жыл.	Кәсіпкерлікті дамыту.
15	ҚР Еңбек Кодексі 2015 жыл.	Еңбек қатынастары ережелері.
16	Мемлекеттік сатып алу туралы ҚРЗ 2015 жыл.	Мемлекеттік сатып алу үрдістері.
17	Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі) ҚР Кодексі 2017 жыл.	Салық салу негіздері, салықтар мен алымдарды төлеу ережелері.
18	ҚР кедендік реттеу туралы Кодексі 2017 жыл.	Кедендік бақылау, рәсімдеу тәртібі.
19	ҚР кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және сақтандыру қызметі, бағалы қағаздар нарығы бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚРЗ 2018 жыл.	Сақтандыру және бағалы қағаздар саласындағы заңнаманы жаңарту.

1	2	3
20	ҚР кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік және МӘМС мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Заң 2021 жыл.	Бизнес жағдайларын жақсарту, әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау.
21	ҚР әлеуметтік кодексі 2023 жыл.	Әлеуметтік кәсіпкерлік.
22	«2024 – 2026 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы» ҚР Заңын іске асыру туралы қаулы 2023 жыл.	Кәсіпкерлікті қолдау, бизнес үшін бюджет қаражатын бөлу.
Ескерту - кесте автормен [214] әдебиет негізінде құрастырылған		

Кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау жөніндегі 32 Қазақстанның нормативтік-құқықтық актілері кең ауқымды шараларды қамтиды (5 қосымша). Олардың қатарына шағын және орта бизнесті дамыту бағдарламалары, отандық өндірушілерді, әйелдер кәсіпкерлігін және креативті индустрияларды қолдау шаралары кіреді. Сонымен қатар, құжаттарда 2030 жылға дейінгі кәсіпкерлікті дамыту стратегиялары, қаржы секторын дамыту, гендерлік және отбасылық саясат, инновациялық индустрияларды қолдау мәселелері қарастырылған. Өңірлік даму, көші-қон үдерістерін қолдау, инфрақұрылымдық жобалар мен жаһандық экономикаға интеграциялау мәселелеріне ерекше назар аударылған. Сонымен қатар, бұл актілер жұмыс орындарын құру және экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған мемлекеттік бағдарламаларға қатысты, оның ішінде жергілікті деңгейде кәсіпкерлерге қолайлы жағдай жасау арқылы елдегі бизнесті жүргізуді ынталандыруға ықпал етеді.

Аталған нормативтік-құқықтық базаның маңызды рөлдерінің бірі – құқықтық тұрақтылықты қамтамасыз ету, бұл кәсіпкерлерге ұзақ мерзімді жоспарлар құруға және инвестициялық тартымдылықты арттыруға жағдай жасайды. Заңнаманың үнемі жетілдірілуі мен жаңартылуы Қазақстандағы бизнес ортаның динамикасына сай болуға және кәсіпорындардың қажеттіліктеріне икемді түрде жауап беруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, салықтық және қаржылық есепке алу заңдары бизнестің ашықтығын қамтамасыз етіп, олардың мемлекет алдындағы міндеттемелерін нақты айқындайды.

Нормативтік-құқықтық актілер Қазақстандағы кәсіпкерлікті қолдауға маңызды негіз қалыптастырады, олар экономикалық өсімді қамтамасыз етудің құқықтық аспектілерін қамтиды және жаңа бастамалардың дамуына ықпал етеді. Атап айтқанда, жастар кәсіпкерлігі мен инновациялық кәсіпкерлікті қолдауға арналған заңдар жаңа кәсіпкерлерге өз істерін бастауда және олардың кәсіпкерліктегі алғашқы кезеңдерде сәтті жүргізуіне жағдай жасайды. Арнайы қолдау шараларының маңыздылығына орай әрі қарай жастар кәсіпкерлігі мен инновациялық кәсіпкерлік бойынша ҚР нормативтік-құқықтық актілері талданады.

Жалпы жастар арасындағы кәсіпкерлік бойынша 15 нормативтік-құқықтық актілер қаралды. Олар 18 кестеде қысқаша сипаттамасымен берілген. Бұл категориядағы құжаттарда жастар арасында кәсіпкерлікті қолдау, студенттерді кәсіпкерлік негіздерге оқыту, жастарды кәсіпкерлікке ынталандыру, жастарға

қаржылай кредит беру туралы жазылады. Алайда, «жастар кәсіпкерлігі» термині ешбір заңнамалық құжатта анықталмаған тек «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» атты Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында қолданылады. Нақтырақ айтқанда, «Жастар кәсіпкерлігін қолдау үшін жылдық 2,5% жеңілдікпен шағын несиелендірудің жеке тетігі іске қосылады» деген сөйлемде қолданылды.

Кесте 18 – Қазақстан Республикасында жастар кәсіпкерлігі бойынша нормативтік-құқықтық актілер

№	Нормативтік-құқықтық актілер атауы	Қысқаша сипаттама
1	«ҚР 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын іске асыру жөніндегі шаралар» Президент Жарлығының жобасы туралы қаулы 2001 ж.	Жастарды жалпы дамудағы рөлі.
2	ҚР туристік қызмет туралы ҚРЗ 2001 жыл.	Туризмдегі жас кәсіпкер.
3	Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты ҚР Президенті –Н.Ә.Назарбаевтың Жолдауы, 2012 жыл.	Жастарды дамуға қосу, кәсіпкерлікті қолдау
4	Мемлекеттік жастар саясаты туралы ҚРЗ 2015 жыл.	Жастар кәсіпкерлігі.
5	Техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлауды, «Мәңгілік ел жастары-индустрияға!» («Серпін») жобасы туралы ҚР БҒМ 2018 жылғы бұйрығына өзгерістер енгізу туралы 2019 жылғы бұйрық.	Жастарға кәсіпкерлік туралы білім беру бастамалары
6	Жастар ресурстық орталықтары туралы үлгілік ережені бекіту туралы бұйрық 2019 жыл.	Жастар бастамалары мен кәсіпкерлікті қолдау
7	Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Жолдауы 2022 жыл.	Жастарды дамуға қосу, кәсіпкерлікті қолдау
8	ҚР мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жж арналған тұжырымдамасын бекіту туралы қаулы 2023 жыл.	Жастарды кәсіпкерлік арқылы біріктіру
9	ҚР мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік ББ дамытудың 2023 – 2029 жж арналған тұжырымдамасын бекіту туралы қаулы 2023 жыл.	Жастарды кәсіпкерлік дағдыларға дайындау
10	2023 - 2029 жж арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы қаулы 2023 жыл.	Жастарды стартаптар, инновациялық жобаларға ынталандыру
11	«Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті» коммерциялық емес АҚ 2023 – 2027 жж арналған даму бағдарламасын бекіту туралы қаулы 2023 жыл.	Студенттерді ғылымға, кәсіпкерлікке тарту
12	Кәсіпкерлік бастамаға жәрдемдесу жөніндегі шараларды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы 2023 жыл.	Қаржыландыру, оқыту, қолдау.
13	ҚР еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жж арналған тұжырымдамасын бекіту туралы қаулы 2023 жыл.	Жас кәсіпкерлерді қолдау
14	«2024 – 2026 жж арналған республикалық бюджет туралы» қаулы 2023 ж.	Жас кәсіпкерді қолдау.
15	«ҚР мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік ББ дамытудың 2023 – 2029 жж арналған тұжырымдамасын бекіту» өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы қаулы 2024 жыл.	Жастардың кәсіпкерлік біліміне байланысты.
Ескерту - кесте автормен [214] әдебиет негізінде құрастырылған		

Қазақстанда жастар арасындағы кәсіпкерлікті қолдау бойынша нормативтік-құқықтық актілер жастардың экономикалық белсенділігін ынталандыруға және инновациялық секторға қатысуы үшін жағдай жасауға бағытталған мемлекеттік саясаттың маңызды элементі болып табылады. Бұл құжаттар ұйымдастырушылық және экономикалық қолдау шараларын, соның ішінде субсидиялар, гранттар, салықтық жеңілдіктер, сондай-ақ білім беру және

кеңес алу қызметтеріне қол жеткізуді қамтиды. Аталған шаралар жастар арасында кәсіпкерлікті бастау үшін кедергілерді азайтып, инновациялық дамуға қолайлы жағдай туғызуға бағытталған. Нормативтік-құқықтық актілер шеңберінде жастар ресурстық орталықтары мен бизнес-инкубаторлар құрылып, жас кәсіпкерлерге қажетті инфрақұрылымға, жұмыс орындары мен кәсіби сараптамаға қол жеткізу мүмкіндігін ұсынады. Бизнес-инкубаторлар жас кәсіпкерлерге тек бизнесті бастау кезеңінде ғана емес, сонымен қатар оның одан әрі дамуына да көмектеседі, оларға тәлімгерлік және инвестиция тарту мүмкіндіктерін береді. Бұл шаралар инновациялық стартаптар үшін өте маңызды, өйткені олар өз дамуының барлық кезеңдерінде қолдауды қажет етеді. Сондықтан ендігі кезекте, инновациялық кәсіпкерлік, стартаптар бойынша нормативтік-құқықтық құжаттар қарастырылады.

Инновациялық кәсіпкерлік, әсіресе жастар арасында, технологиялық прогресс пен елдің экономикалық өсуінде шешуші рөл атқарады, бұған стартаптарды қолдаудың арнайы бағдарламалары ықпал етеді. Қазақстан Республикасында жалпы «инновациялық кәсіпкерлік» термині тек 3 нормативтік-құқықтық актілерде кездеседі, ал стартаптар туралы 4 заңнамалық құжат бар. Олар 19 кестеде қысқаша сипаттамаларымен бірге көрсетілген.

Инновациялық кәсіпкерлікті және стартаптарды дамытуға бағытталған Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық базасы инновациялық экономиканы қалыптастыру және кәсіпкерлікті қолдау үшін құқықтық және ұйымдастырушылық жағдайларды реттейтін шаралар кешенін білдіреді. Ғылыми әзірлемелерді қаржыландыру, коммерцияландыру, сондай-ақ инвестициялар тарту және инновациялық инфрақұрылымды дамыту үшін жағдайлар жасауға басты назар аударылады.

Кесте 19 – Қазақстан Республикасындағы инновациялық кәсіпкерлік пен стартаптар туралы нормативтік-құқықтық актілер

№	Нормативтік-құқықтық актілер атауы	Қысқаша сипаттама
1	2	3
Инновациялық кәсіпкерлік бойынша		
1	ҚР Ғылыми және ғылыми-техникалық саясатының тұжырымдамасы туралы қаулы 2000 жыл.	Инновациялық кәсіпкерлікті дамыту
2	Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін! Президенттің Жолдауы, 2004 жыл.	Жаңа инновациялық кәсіпкерлікті қолдау
3	Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы баяндаманы бекіту туралы қаулы 2007 жыл.	Мемлекеттік қолдау
Стартаптар бойынша		
4	Инвестициялық және венчурлік қорлар туралы ҚРЗ 2004 жыл.	Инвестиция тарту
5	Ғылыми және (немесе) ғылыми-техникалық қызмет нәтижелерін коммерцияландыру туралы ҚРЗ, 2015 жыл.	Инновациялық бизнес ортаны қалыптастыру
6	«KAZAKH INVEST» ұлттық компаниясы» АҚ 2018 – 2027 жж арналған даму жоспарын бекіту туралы қаулы, 2018 жыл.	Инвестиция тарту

1	2	3
7	«KAZAKH INVEST» ұлттық компаниясы» АҚ 2018 – 2027 жылдарға арналған даму стратегиясын бекіту туралы» қаулыға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы қаулы, 2021 жыл.	Шетелдік инвестицияларды тарту, инновациялық жобалар
Ескерту - кесте автормен [214] әдебиет негізінде құрастырылған		

Бірқатар заңнамалық актілер мен мемлекеттік бағдарламаларды қабылдау венчурлік қорларды және өзге де инвестициялық тетіктерді дамыту арқылы инновациялық белсенділікті ынталандыруға бағытталған. Құқықтық жүйенің маңызды элементі кәсіпкерлерге бәсекеге қабілетті өнімдер мен технологияларды жасау үшін ғылыми әзірлемелерді пайдалануға мүмкіндік беретін ғылыми зерттеулердің нәтижелерін коммерцияландыруды қамтамасыз ету болып табылады. Бұл тетіктер өндіріс пен нарыққа инновацияларды жылдам енгізу мүмкіндігін қамтамасыз ете отырып, ғылым мен бизнес арасындағы байланысты нығайтуға ықпал етеді.

Халықаралық ынтымақтастық та маңызды рөл атқарады, ол арқылы шетелдік инвестицияларды тарту үшін мүмкіндіктер жасалады. «KAZAKH INVEST» даму стратегиясы сияқты мемлекеттік бағдарламалар мен жоспарлар Қазақстанның стартаптарына әлемдік инновациялық экожүйеге кірігуге мүмкіндік беретін инвестициялық ахуалды жақсартуға бағытталған. Стартаптарды қолдаудың негізгі құралдары болып технопарктер, инкубаторлар табылады. Олар жас кәсіпкерлерге ресурстарға, кәсіби тәлімгерлікке және технологиялық платформаларға қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл олардың өсуіне және ауқымына ықпал етеді.

Осылайша, нормативтік-құқықтық актілердің Қазақстанда инновациялық салада жастар стартаптарын құруға және дамытуға әсері көп қырлы болып табылады. Бұл актілер кәсіпкерлікті жүргізу үшін құқықтық жағдайлар жасап қана қоймайды, сонымен қатар венчурлық қаржыландыруды, ғылыми әзірлемелерді коммерцияландыруды және инновациялық инфрақұрылымды құруды қоса алғанда, қолдаудың тиімді ұйымдастырушылық тетіктерін қалыптастырады. Осы шаралардың барлығы жастарды инновациялық қызметке қатысуға және жоғары технологиялық стартаптарды дамытуға ынталандыратын, осылайша Қазақстанның жаһандық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттыратын қолайлы кәсіпкерлік ортаны қалыптастыруға бағытталған.

Инновациялар жастар кәсіпкерлігінің негізгі драйвері болып табылады және оларды нормативтік актілер мен экономикалық тетіктер арқылы қолдау жас инноваторлар үшін жаңа мүмкіндіктер жасауға ықпал етеді. Қазақстан Республикасында инновациялық қызметті реттейтін 40 нормативтік-құқықтық актілер бар, олар 5 қосымшада берілген. Ол актілерде белгіленген негізгі тетіктер инновациялық қызметті дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған. Ең маңызды аспектілердің бірі – жоғары тәуекелді, бірақ перспективалы жобаларға капиталды тартуға ықпал ететін венчурлық қорлар мен инновациялық кластерлерді құру. Бұл әсіресе қаржыландыру кезеңінде жиі қиындықтарға тап болатын стартаптар мен жастар компаниялары үшін өте маңызды. Сонымен

қатар, ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруға бағытталған актілер ғылым мен бизнесті біріктіруде маңызды рөл атқарады, ғылыми жетістіктерді коммерциялық табысты өнімдер мен қызметтерге айналдыру мүмкіндіктерін жасайды. Бұл механизмдердің маңыздылығы - олар жоғары технологиялық және ғылымды қажет ететін стартаптардың дамуын ынталандырады, бұл өз кезегінде жаңа нарықтар мен өнімдердің пайда болуына әкеледі. Технологияларды коммерцияландыруды қолдауға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар бұл процесті жеделдетіп, жас кәсіпкерлерге өндіріске инновацияларды тезірек енгізуге мүмкіндік береді.

Технологияларды коммерцияландыруға ықпал ететін мемлекеттік бағдарламалар бұл процесті жеделдетеді және жас кәсіпкерлерге өндіріске инновацияларды тезірек енгізуге мүмкіндік береді. Тағы бір маңызды элемент – цифрлық инфрақұрылымды дамыту және цифрлық трансформацияны қолдау. Ақпараттық технологиялар мен киберқауіпсіздікті дамытуға бағытталған бағдарламалар стартаптарға экономиканың әртүрлі секторларында инновациялық бизнес-модельдер құруға ықпал ететін озық технологияларға қол жеткізуді қамтамасыз етеді.

Кәсіпкерлік үшін инновацияның маңыздылығы – бұл компанияларға өзгермелі нарық жағдайларына бейімделуге ғана емес, сонымен қатар жаңа нарықтар мен сегменттерді белсенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Инновациялық қызметті реттейтін нормативтік актілер қаржыландыруға, технологиялық ресурстарға және ғылыми әзірлемелерге қол жеткізу арқылы кәсіпкерлікті ынталандыру үшін құқықтық негіздер мен ұйымдастырушылық тетіктер жасайды, бұл әсіресе жоғары технологиялық секторларда көшбасшы болуға ұмтылатын жастар компанияларына қатысты.

Осылайша, осы нормативтік-құқықтық актілер жаңа бизнес-модельдер құруға, стартаптарды дамытуға және Қазақстанның Жаһандық инновациялық процестерге интеграциялануына негіз болатын инновациялық қызметті қолдау үшін кешенді экожүйені құрады. Бұл шаралар жастар кәсіпкерлігіне айтарлықтай әсер етіп, олардың өсуіне мүмкіндік береді, бұл сайып келгенде елдің әлемдік аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Жоғарыда қарастырылған жастар кәсіпкерлігі, инновациялық кәсіпкерлік, стартаптар және инновациялық қызметті жүзеге асыру үшін қолайлы сала – туризм болып табылады. Себебі, ол динамикалы, кәсіпкерлікпен айналысу үшін бастапқы қаржыландыру шегі төмен, цифрлық технологиялар мен креативті шешімдерді қолдануға мүмкіндік беретін, сондай-ақ ерекше қызметтерге деген сұранысы жоғары сала болып табылады. Жастар қызмет көрсету, туристік бағыттар және туристерді тартуға арналған онлайн-платформалар саласына инновацияларды оңай енгізе алады.

Туризмді дамытуға қатысты негізгі заңдар мен қаулылар кәсіпкерлік үшін қолайлы орта құруға және туристік салаға инвестициялар тартуға бағытталған. Қазақстан Республикасындағы туризм саласын реттейтін нормативтік-құқықтық актілер 5 қосымшада берілген.

Қазақстан Республикасында 42 туристік қызметті реттейтін заңнамалық базаны құрайтын нормативтік-құқықтық актілер бар екен. Жас кәсіпкерлер осы заңнамалық және экономикалық құралдарды қолдана отырып, туризмнің тұрақты өсуіне және елдің халықаралық аренада бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал ететін заманауи трендтер мен нарық сұраныстарына сәйкес келетін жаңа туристік өнімдер мен қызметтерді тиімді дамыта алады.

Талдау Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдау тетіктері құқықтық және экономикалық аспектіде маңызды рөл атқарады. Ұйымдастырушылық-экономикалық механизмдер жастардың кәсіпкерлік белсенділігін арттыруға, олардың инновациялық идеяларын жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды. Бұл механизмдер нормативтік-құқықтық актілермен тығыз байланысты, олар бизнес жүргізу, реттеу және мемлекеттік қолдау сияқты кәсіпкерлік қызметтің барлық кезеңдерінде жастарды қолдаудың негізгі құралдарын қамтиды.

Алайда, нормативтік-құқықтық базаны әрі қарай жетілдіру қажеттілігі айқын. Бірінші мәселе, заңнамада «жастар кәсіпкерлігі» терминінің нақты анықтамасының болмауы. Бұл құқықтық белгісіздік тудырады және арнайы қолдау шараларын әзірлеу мен іске асыруды қиындатады, өйткені жастарды кәсіпкерлердің жеке санаты ретінде бөлудің нақты критерийлері мен тетіктері жоқ. Сондықтан, ҚР кәсіпкерлік кодексіне (2015) «жастар кәсіпкерлігінің» нақты анықтамасын енгізе отырып, өзгерістер енгізу керек деген ұсыныс бар. Сондай-ақ, жеңілдетілген салық салу, қаржы құралдары мен гранттарға қол жеткізу сияқты жастар кәсіпкерлігін реттеудің ерекшеліктерін белгілейтін арнайы құқықтық актілер әзірленуі керек. Бұл қадам жастардың ерекшелігін ескеретін мемлекеттік қолдау бағдарламалары мен реттеуші шараларды мақсатты түрде әзірлеуге мүмкіндік береді.

Екінші мәселе, инновациялық кәсіпкерлік бөлігінде нормативтік-құқықтық базаны толық интеграцияламау болып табылады. Яғни, инновацияға қатысты заңнама негізінен стартаптар мен инновациялық шағын және орта кәсіпорындарға емес, ірі ғылыми әзірлемелерге бағытталған. «Инновациялық қызметті мемлекеттік ынталандыру туралы» заң (2006) ғылым саласындағы әзірлемелерге бағытталған, бірақ шағын және орта бизнес саласындағы кәсіпкерлік қызметпен байланысты инновацияларды реттемейді, бұл стартаптар үшін мүмкіндіктерді шектейді. Сонымен қатар, барлығы 4 құқықтық актіде «стартап» термині айтылған және олардың ешқайсысы инновациялық ШОБ-ті қолдау тетіктерін қамтымайды. Сондықтан, инновациялық қызметті реттейтін заңнамаға инновациялық стартаптар мен кәсіпкерлерді қолдауға бағытталған шараларды қоса отырып, өзгерістер енгізу керек. Стартаптардың ерекшеліктерін, оларды қаржыландыруды, сондай-ақ оларға жеңілдіктерді, соның ішінде жеңілдетілген тіркеу және салық салу режимін реттейтін жаңа заңдар немесе заңға тәуелді актілер әзірлеу қажет.

Үшінші мәселе, венчурлық қаржыландыру және краудфандинг үшін заңды базаның болмауы. Бұл жас кәсіпкерлердің капиталдың баламалы көздерін іздеудегі мүмкіндіктерін шектейді. Венчурлық қаржыландыру мен

краудфандингті реттейтін заңнаманың болмауы бұл институттардың дамуын қиындатады. АҚШ немесе Сингапур сияқты венчурлық нарығы дамыған елдерде Қазақстанға жетіспейтін осындай инвестицияларды реттейтін нақты заңдар бар [216, 217]. Қазақстандағы жас кәсіпкерлердің осы қаржы құралдарына қолжетімділігі шектеулі. Сондықтан, «Венчурлық капитал туралы заңды» әзірлеу керек, ол венчурлық инвесторларды мемлекеттік қолдау тетіктерін қоса алғанда, венчурлік қорлар үшін құқықтық негіздерді белгілейді. Сонымен қатар, инвесторларды да, кәсіпкерлерді де қорғайтын «краудфандинг платформаларын» реттейтін заңнама құру қажет. Бұл жастардың баламалы капитал көздеріне қолжетімділігін жақсартуға мүмкіндік береді.

Төртінші мәселе, жастар инновациялық кәсіпкерлігі үшін зияткерлік меншікті құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі. Қазақстандағы зияткерлік меншікті құқықтық қорғаудағы кемшіліктер стартаптардың инновациялық идеялары мен әзірлемелерін қорғауды қиындатады. Стартаптар, әсіресе технология саласында, патенттері мен авторлық құқықтарын қорғауда жиі қиындықтарға тап болады. Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының (ДЗМҰ) деректері бойынша, Қазақстан зияткерлік меншікті қорғау бойынша, әсіресе шағын бизнес сегментінде төмен позицияларға ие [218]. Ол ірі корпорацияларға көбірек бағытталған және стартаптардың патенттерді немесе қорғаныс белгілерін жылдам тіркеу қажеттіліктерін ескермейді. Сондықтан, жеңілдетілген құжаттар жиынтығымен және жеңілдетілген төлеммен инновациялық стартаптар үшін жеделдетілген патенттеу рәсімдерін қарастыру керек. Бұл әкімшілік кедергілерді азайтады және стартаптарға өз әзірлемелерін тезірек және аз шығындармен қорғауға мүмкіндік береді.

Бесінші мәселе, өңірлерде жастар кәсіпкерлігін ынталандыру үшін құқықтық тетіктердің болмауы. Ауылдық жерлерде және шағын қалаларда заңды және қаржылық қолдау құралдарына қол жетімділік шектеулі. Сондықтан ауылдық жерлерде бизнесті тіркеуді оңайлату жөніндегі арнайы шараларды, өңірлік жобалар үшін гранттар мен субсидияларға қолжетімділікті, сондай-ақ шағын қалалар мен ауылдардағы кәсіпкерлер үшін салық жеңілдіктерін қамтитын жастар кәсіпкерлігін өңірлік қолдау туралы құқықтық актіні әзірлеу керек. Бұл шаралар орталық пен өңірлер арасындағы теңгерімсіздікті теңестіруге және ауылдық жерлерде кәсіпкерлікті дамытуды қолдауға көмектеседі.

Осы нақты ұсыныстар Қазақстанның нормативтік-құқықтық базасындағы жалпы кәсіпкерлік пен инновациялық қызметте бар мәселелерді шешуге бағытталған, бұл жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту үшін неғұрлым қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Алайда, туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін де мәселелердің барын атап өту қажет. Мысалы, туризмдегі жастардың инновациялық кәсіпкерлігін қолдау үшін мамандандырылған құқықтық нормалардың болмауы. Қазақстандағы «Туристік қызмет туралы» заң (2001) туроператорларды лицензиялау және туристік инфрақұрылымды дамыту сияқты туризмнің дәстүрлі аспектілерін реттеуге бағытталған. Онда инновациялық кәсіпкерлікті ынталандыруға және туризмдегі жастар стартаптарын қолдауға бағытталған ережелер жоқ. Инновациялық

шешімдермен жұмыс істейтін жастар стартаптары жеткілікті қаржылық қолдау ала алмайды және оларға салық жүктемесі жоғары болып қала береді. Сондықтан да оған өзгерістер енгізу керек, нақтырақ айтқанда, туризмдегі жастардың инновациялық кәсіпкерлерін қолдау шараларын көздейтін бөлім қосу қажет. Бұл шаралар онлайн брондау платформалары немесе туристік мобильді қосымшалар сияқты инновациялық туристік өнімдерді әзірлеуге арналған субсидиялар мен гранттарды қамтуы керек. Сондай-ақ туризмді цифрландыру саласында жұмыс істейтін стартаптар үшін салық жеңілдіктерін көздеу қажет.

Тағы бір мәселе, туристік салада цифрлық технологиялар мен инновацияларды құқықтық реттеудің болмауы. Туризмді цифрландырудың жаһандық трендтеріне қарамастан, қазақстандық заңнамада туристік салада цифрлық технологиялар мен инновацияларды пайдалануды реттейтін нормалар жоқ. Бұл туризмдегі цифрлық шешімдерге бағытталған инновациялық стартаптардың дамуын бәсеңдетеді және оларды қолдаудың құқықтық тетіктерін ұсынбайды. Олай болса, туризмде цифрлық технологияларды пайдалануды реттейтін құқықтық нормаларды қосу керек. Бұл онлайн-платформа пайдаланушыларының деректерінің қауіпсіздігі туралы ережелерді, онлайн-қызметтердің сапасына қойылатын талаптарды және туризм саласындағы цифрлық инновациялар үшін зияткерлік меншікті құқықтық қорғауды қамтуы тиіс. Нақты құқықтық негіздерді құру жастар стартаптарына туристік сала үшін цифрлық шешімдерді қауіпсіз және тиімді дамытуға мүмкіндік береді.

Туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту үшін Қазақстанға мамандандырылған қолдау шараларын қоса алғанда, нормативтік-құқықтық базаны жаңарту қажет. Мұндай шаралар жастар кәсіпкерлігінің өсуі мен дамуы үшін қолайлы жағдай жасауға көмектеседі, бұл елдің туристік саласының жаһандық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

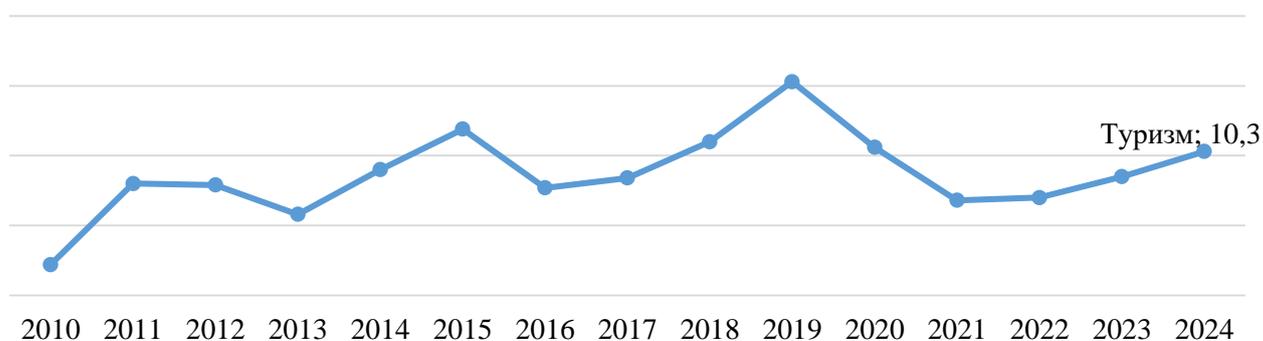
Туристік саладағы жалпы оң динамикадан басқа, Қазақстанның мемлекеттік саясаты кәсіпкерлікті қолдауға көп көңіл бөледі. Бұл тұрғыда «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ маңызды рөл атқарады, ол қарыздарға қызмет көрсету шығындарын төмендетуге және кепіл тапшылығын ішінара өтеуге ықпал ететін кепілдік және субсидиялық қолдау көрсетеді. Туристік бизнес үшін бұл жағдай сұраныстың маусымдық сипаты мен инфрақұрылым және қызмет көрсету қызметінің жоғары инвестициялық шығындарын ескере отырып, ерекше маңызға ие.

«Даму» АҚ-ның 2010-2025 жылдарға арналған ішкі есептеріне сәйкес, ең қажетті қолдау шараларының бірі пайыздық мөлшерлемені субсидиялау болып қала береді. 2010 жылы «Бизнестің жол картасы–2020», «Бизнестің жол картасы–2025» мемлекеттік бағдарламалары, кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба (2021-2025) және басқа да қаржыландыру тетіктері шеңберінде басталған тұрғын үй, тамақтану, өнер, ойын-сауық және демалыс салаларындағы субсидияланған кредиттердің көлемі жиынтығында 150% - дан астам өсті (20 кесте) [219]. Туризм саласындағы субсидиялауға мақұлданған кредиттер үлесінің динамикасы барлық салаларға қатысты 20 суретте көрсетілген.

Кесте 20 - 2010 жылдан бастап 2025 жылғы 01 наурызға дейін «Даму» АҚ қоры субсидиялауға мақұлданған кредит сомасы, млн,тг

Жыл	Субсидиялауға мақұлданған кредит сомасы, млн тг			Туризм үлесі, %
	Барлық бойынша сома, млн тг	оның ішінде туризм бойынша		
		салалар жалпы	Тұру және тамақтану бойынша қызмет көрсету, млн тг	
2010	83 081, 06	1 793, 10	240, 72	2,2%
2011	275 124, 13	18 623, 34	3 643, 32	8%
2012	511 857, 59	31 692, 91	8 927, 86	7,9%
2013	361 162, 56	13 758, 21	7 281, 93	5,8%
2014	338 004, 68	18 146, 48	12 483, 41	9%
2015	270 131, 48	19 859, 12	12 218, 25	11,9%
2016	270 436, 36	13 077, 52	7 790, 59	7,7%
2017	248 640, 87	12 245, 35	8 560, 53	8,4%
2018	173 157, 18	12 259, 30	6 873, 19	11%
2019	216 161, 77	28 519, 15	4 562, 26	15,3%
2020	1 186 229, 66	116 808, 17	8 521, 69	10,6%
2021	1 582 797, 87	71 558, 62	36 523, 05	6,8%
2022	992 547, 65	46 139, 8	23 637, 79	7%
2023	1 003 428, 07	55 232, 2	29 661, 05	8,5%
2024	1 011 941, 80	80 842, 16	23 451, 06	10,3%
2025	135 954, 55	7 777, 39	1 634, 6	6,9%
Жалпы	8 660 657, 35	548 332, 93	196 011, 31	8,6%

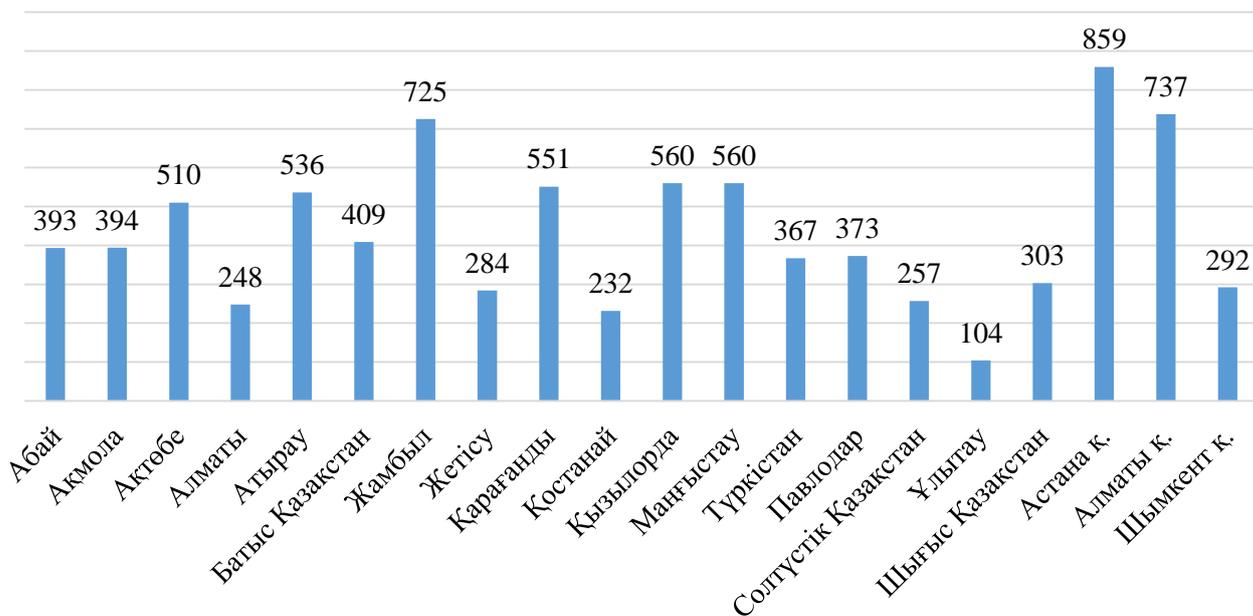
Ескертпе – кесте автормен [218] дереккөз негізінде құрастырылған

Сурет 20 - 15 жыл ішінде субсидиялаудың жалпы сомасындағы туризм үлесі

Ескертпе – сурет автормен [218] дереккөз негізінде құрастырылған

23 суретте көрсетілгендей, барлық 8560 субсидияланған жобалардың ең көп үлесін географиялық тұрғыдан Астана, Алматы, сондай-ақ Жамбыл облысы жинақтайды; бұл ретте Ұлытау немесе Солтүстік Қазақстар облыстары сияқты жаңа және шалғай өңірлерде субсидияланған мәмілелердің ең аз саны тіркелуде, бұл жергілікті кәсіпкерлер арасында мемлекеттік бағдарламаларды одан әрі ілгерілету қажеттігін көрсетеді.

Сурет 21 – 2010 жылдан бастап 2025 жылғы наурызға дейін ҚР өңірлерінде туризм бойынша субсидияланған бағдарламалар саны

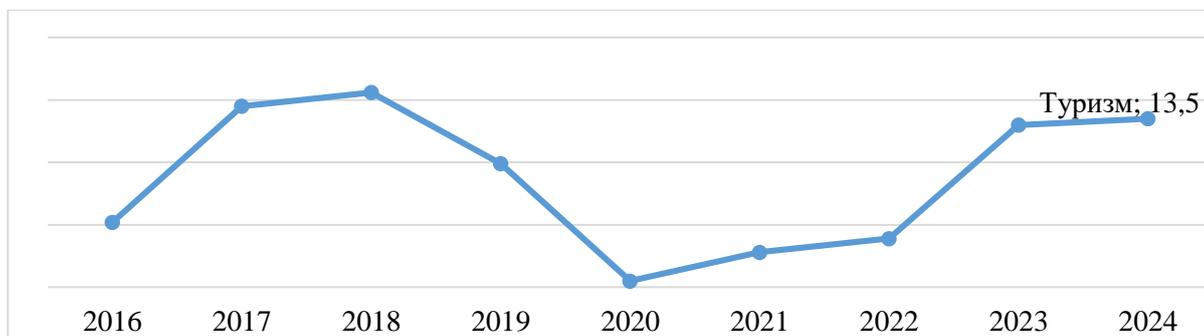
Ескертпе – сурет автормен [218] дереккөз негізінде құрастырылған

«Даму» АҚ қорының кредиттерге кепілдік беруі туризм индустриясының тағы бір негізгі проблемасын —көбінесе дамыған инфрақұрылымы жоқ аудандардағы жас кәсіпкерлер мен микробизнес үшін тосқауылға айналған кепіл тапшылығы мәселесін шешеді. 21 кестеде барлық салалар мен туризм бойынша берілген кепілдіктің мөлшері, сондай-ақ олардың 2016 жылдан бастап 2025 жылғы 01 наурызға дейінгі жалпы сомадағы үлесі көрсетілген. Туризм саласындағы бекітілген кепілдіктердің даму динамикасы 22 суретте көрсетілген.

Кесте 21 - «Даму» АҚ-ның 2016 жылдан бастап 2025 жылғы 01 наурызға дейін берген кепілдік көлемі, млн тг

Жыл	Берілген кепілдік көлемі, млн тг			Туризм үлесі, %
	Барлық салалар бойынша жалпы сома, млн тг	оның ішінде туризм бойынша		
		Тұру және тамақтану қызмет көрсету, млн тг	Өнер, ойын-сауық және демалыс, млн тг	
2016	171,83	9	-	5,2%
2017	1168,92	165,75	4,1	14,5%
2018	6583,92	910,30	115,66	15,6%
2019	5678,05	557,02	6,12	9,9%
2020	4140,41	20,09	-	0,5%
2021	7051,04	179,20	15,0	2,8%
2022	4939,61	192,15	-	3,9%
2023	10386,61	805,34	556,07	13%
2024	16659,22	1872,17	369,05	13,5%
2025	2266,62	-	110,83	4,9%

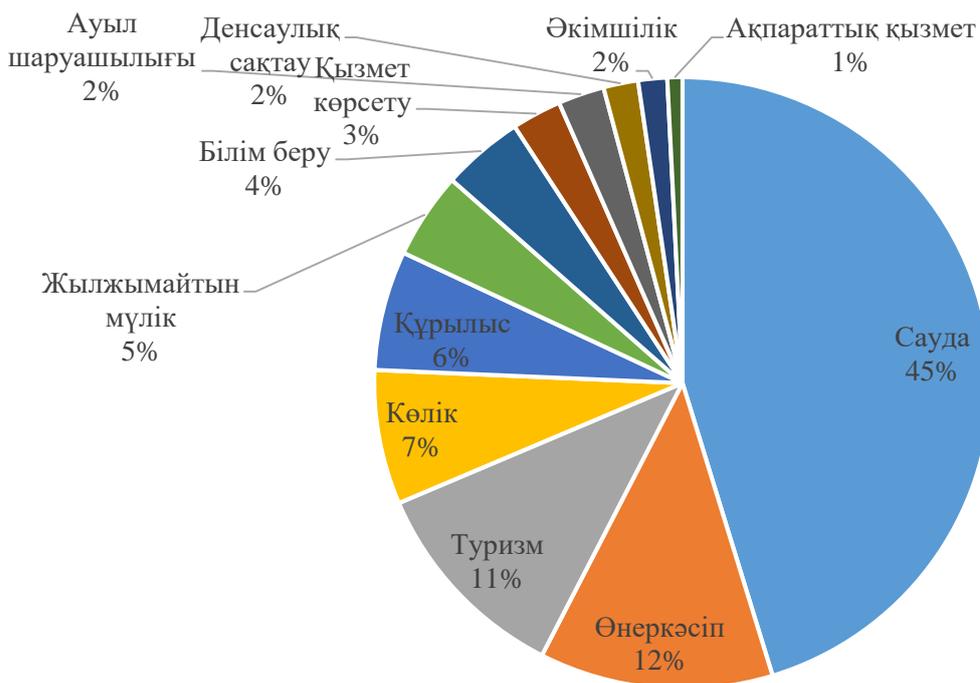
Ескертпе – кесте автормен [220] дереккөз негізінде құрастырылған

Сурет 22 - 8 жыл ішінде жалпы кепілдендірілген сома ішіндегі туризм үлесі

Ескертпе – сурет автормен [219] дереккөз негізінде құрастырылған

Ал саны бойынша кепілдіктер алған жобалардың салалар бойынша бөлінуін 23 суреттен көруге болады. Туризм 11% құрайды, сауда (45%) және өнеркәсіптен (12%) кейінгі үштікке кіреді. Бұл туристік саланың маңыздылығын және оны қолдауға жоғары қызығушылықты көрсетеді.

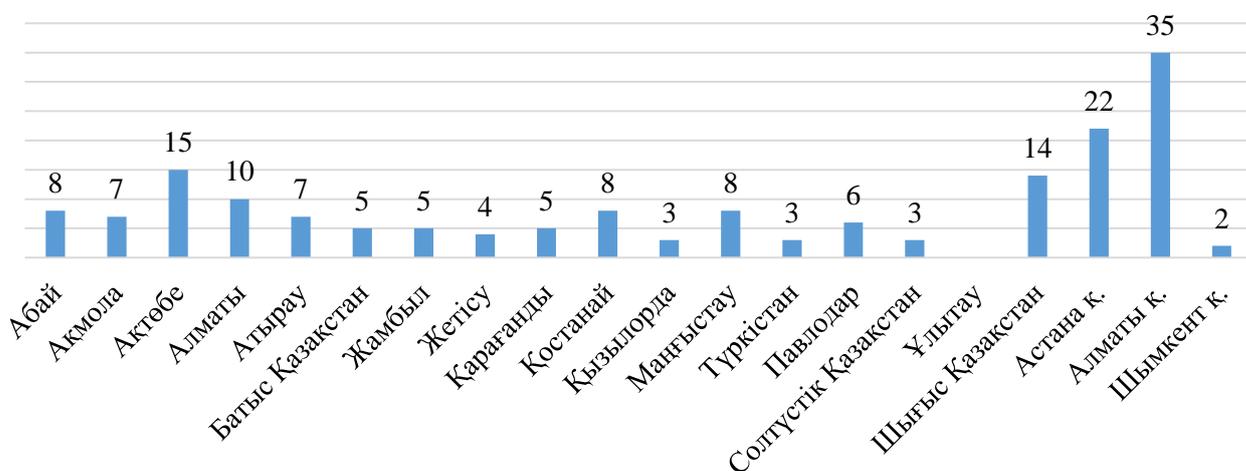

Сурет 23 - Кепілдік алған жобаларды экономика салалары бойынша бөлу үлесі

Ескертпе – сурет автормен [219] дереккөз негізінде құрастырылған

Өңірлік бөлуде абсолютті көріністе Алматы, Астана және Ақтөбе облыстары көш бастап тұр, бұл елордалық кластерді дамытуға қызығушылықты көрсетеді (24 сурет). Өкінішке қарай, Ұлытау облысында жобалар мүлдем жоқ.

2024 жылғы соңғы мәліметтер бойынша, қонақжайлылық пен бос уақытты кепілдендіруге өтінімдердің шамамен 77% - ы жеке кәсіпкерлерден (ЖК) түскен, олар әдетте толық кепілдік үшін жеткілікті материалдық базаның жоқтығын білдіреді.

Сурет 24 - Өңірлер бойынша кепілдік алған туризм саласындағы жобалардың саны (2016-2025)

Ескертпе – сурет автормен [219] дереккөз негізінде құрастырылған

Жоғарыда келтірілген сандар мен үрдістер «Даму» АҚ-ның қаржы құралдары ішкі туристік ағымға бағдарланған жобаларды қоса алғанда, туристік кәсіпкерлікті қолдау мен ынталандырудың маңызды факторы болып табылатынын растайды. Жастар инновациялық бизнесі үшін қор бағдарламалары несиелік тәуекелдерді азайтады, жоғары пайыздық мөлшерлемелерді өтеуге мүмкіндік береді және туристерге арналған жаңа қызметтер мен өнімдерді іске қосуға сенімділікті арттырады. Тәжірибе көрсеткендей, гранттар, кепілдіктер мен субсидиялар білім беру-консультациялық қолдаумен (кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталықтары, «Бастау Бизнес», акселераторлар және т.б.) біріктірілетін жерде авторлық шағын қонақүйлердің, туристік IT-стартаптардың, агротурлардың және басқа да креативті бастамалардың неғұрлым серпінді пайда болуы байқалады.

Осылайша, «Даму» қорының бағдарламалар кешені — кепілдік беру және субсидиялау Қазақстандағы туристік сектордың, оның ішінде жастар кәсіпкерлері үшін инвестициялық тартымдылығының өсуіне елеулі серпін береді деп қорытындылауға болады. Осы құралдардың арқасында, тіпті елеулі бастапқы капиталы болмаса да, жас командалар нарыққа кіре алады, инновациялық сервисті дамыта алады, қонақжайлылықтың жаңа нысандарын айналып өте алады, демек, отандық туризмнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға үлес қоса алады.

Ұйымдастыру-экономикалық тетіктің тағы бір маңызды бағыты қолайлы инвестициялық ахуалды қалыптастыру болып табылады. Бұл туризм сияқты

жастарды тарту үшін әлеуеті жоғары салаларға қатысты ерекше маңызға ие. Сондықтан, бұдан әрі 22 кестеде соңғы 10 жыл ішінде пайдалану бағыты бойынша негізгі капиталға инвестицияларды қарастырамыз.

Кесте жалпы экономика және туризм саласындағы, атап айтқанда 2015 жылдан 2024 жылға дейінгі кезеңдегі негізгі капиталға инвестициялар көлемінің серпінін қаржыландыру көздері бойынша бөле отырып көрсетеді: бюджет қаражаты, меншікті қаражат, банктердің кредиттері және өзге де қарыз қаражаттары.

Кесте 22 – 2015-2024 жж. туризм бағыты бойынша негізгі капиталға инвестициялар, млн тг

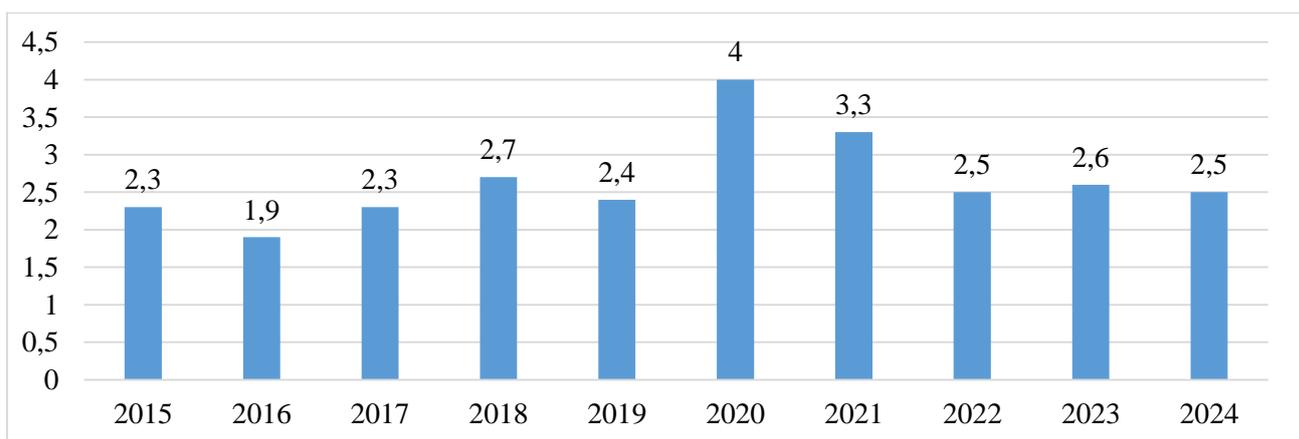
	Жалпы	Бюджеттік қаражат	Меншікті қаражат	Банктегі несиелер	Басқа да қарыз қаражаттары
1	2	3	4	5	6
2015					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	7 024,71	1 301,09	4 048,68	440,18	1 234,76
Туризм бойынша	161,97	75,95	76,14	5,25	4,63
2016					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	7 762,3	1 326,31	4 571,12	446,19	1 418,69
Туризм бойынша	149,56	42,64	92,55	4,96	9,41
2017					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	8 770,57	1 432,80	5 959,29	637,20	741,27
Туризм бойынша	204,63	56,78	102,54	25,01	20,29
2018					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	11 179,04	1 421,16	8 177,42	704,83	875,63
Туризм бойынша	296,34	54,68	217,06	14,70	9,9
2019					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	12 576,79	1 527,04	9 803,54	414,23	831,98
Туризм бойынша	304,28	68,90	202,42	10,86	22,10
2020					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	12 270,14	2 351,43	8 432,19	286,77	1 199,75
Туризм бойынша	494,28	123,87	343,90	10,79	15,72
2021					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	13 242,23	2 071,30	9 362,77	345,37	1 462,79

22 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6
Туризм бойынша	438, 23	81, 96	320, 22	12, 59	23, 46
2022					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	15 064, 43	2 340, 19	11 083, 23	323, 55	1 317, 46
Туризм бойынша	380, 26	124, 28	235, 15	10, 91	9, 91
2023					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	17 649, 31	2 936, 59	12 744, 56	516, 55	1 451, 61
Туризм бойынша	459, 53	199, 76	237, 54	9, 87	12, 36
2024					
Негізгі капиталға инвестициялар, барлығы	19 374, 97	4 098, 38	12 487, 86	741, 44	2 047, 29
Туризм бойынша	484, 89	200, 72	231, 03	15, 47	37, 67
Ескертпе – кесте автормен [221] дереккөз негізінде құрастырылған					

Талданып отырған кезеңде Қазақстандағы негізгі капиталға салынған инвестициялардың жалпы көлемі тұрақты өсуді көрсетті: 2015 жылы 7,0 трлн теңгеден 2024 жылы 19,4 трлн теңгеге дейін. Инвестиция көлемі 2015 жылы 162 млн теңгеден 2024 жылы 485 млн теңгеге дейін ұлғайған туристік секторда да осындай оң динамика байқалады.

2015-2024 жылдардағы негізгі капиталға салынған инвестициялардың жалпы көлемінен туризмге салынған инвестициялардың үлесін талдау салаға қалыпты, бірақ тұрақты назар аудара отырып, 1,9–4,0% ауытқуды көрсетті (25 сурет).

Сурет 25 – 2015-2024 жылдардағы негізгі капиталға салынған инвестициялардың жалпы көлемінен туризмге салынған инвестициялардың динамикасы

Ескертпе – сурет автормен [220] дереккөз негізінде құрастырылған

Инвестиция үлесінің шыңы 2020 жылы 4,03% болды, бұл COVID — 19 пандемиясы кезіндегі мемлекеттік қолдау шараларымен және инфрақұрылымдық туристік жобаларға белсенді инвестициялармен байланысты болуы мүмкін.

2021 жылдан бастап сектор үлесінің 2024 жылы 2,5% - ға дейін салыстырмалы түрде төмендеуі байқалды. Бұл төмендеу жалпы экономикаға инвестициялардың жалпы көлемі туризмге қарағанда жоғары қарқынмен өскендігімен, сондай-ақ капиталды көп қажет ететін салаларға (құрылыс, көлік және т.б.) назар аударумен түсіндіріледі. 2022 жылдан 2024 жылға дейін туризмге инвестициялардың үлесі 2,5–2,6% шегінде тұрақтанды, бұл салаға тұрақты қызығушылықтың нығаюын және одан әрі өсу үшін әлеуетті базалық платформаны көрсетуі мүмкін.

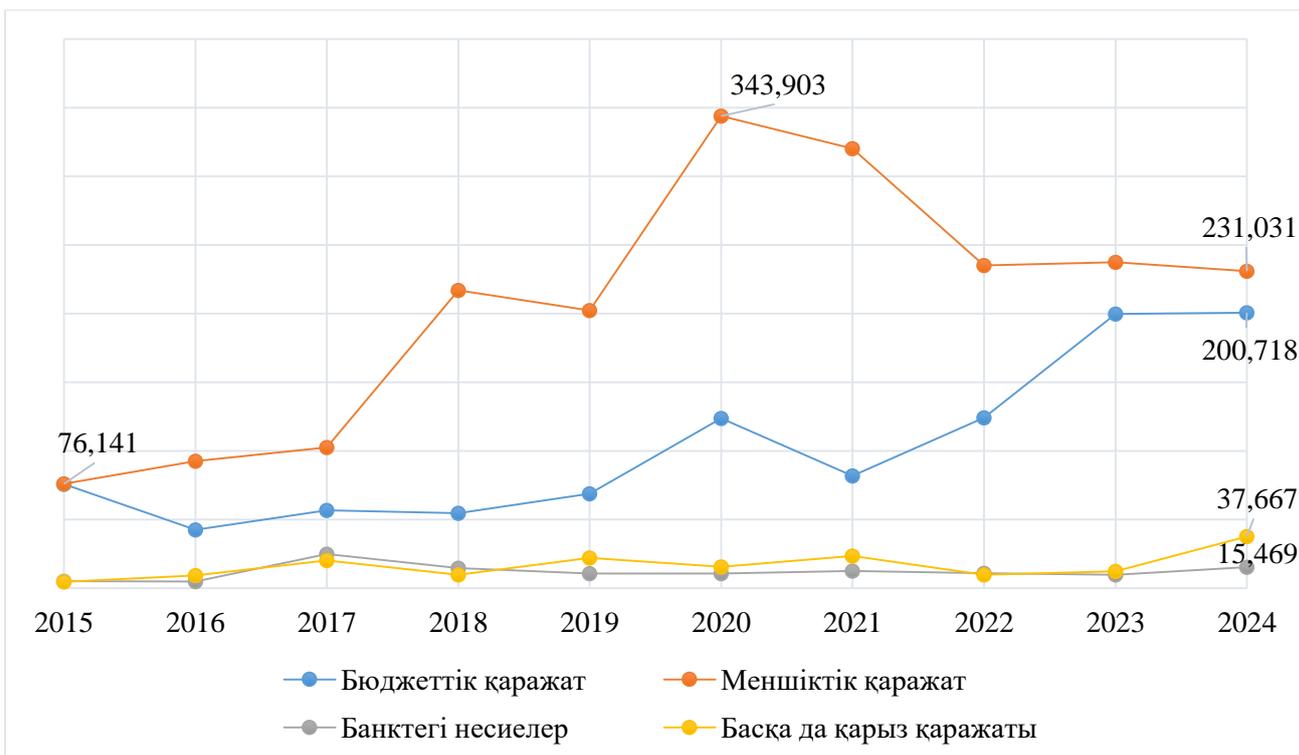
Қаржыландыру көздерінің құрылымы бойынша көрсеткіштердің динамикасы 26 суретте көрсетілген: бюджет қаражаты, меншікті қаражат, банктік несиелер және басқа да қарыз қаражаттары.

Туристік салаға бюджеттік салымдар үлесінің айтарлықтай өсуі 2020 жылдан бастап байқалады: 2015 жылы 75,9 млн теңгеден 2024 жылы 200,7 млн теңгеге дейін. Бұл туристік инфрақұрылымды мемлекеттік қолдауды және өңірлік туризмді дамытуды көрсетеді.

Туризмге инвестициялардың негізгі көзі инвесторлардың меншікті қаражаты болып қала берді. Кезең бойы олар ауытқып отырды, бірақ жалпы алғанда жоғары деңгейде — 2015 жылы 76,1 млн теңгеден 2024 жылы 231,0 млн теңгеге дейін ұстап, бизнестің туристік объектілерді дамытуға тұрақты қызығушылығын көрсетті.

Банктік несиелер арқылы қаржыландыру төмен деңгейде қалды. Ең үлкен көлем 2017 жылы тіркелді (25,0 млн теңге), кейінгі жылдары көлемі 9-15 млн теңге шегінде ауытқып отырды, бұл туристік бизнес субъектілерінің банктік несиелеуге шектеулі қолжетімділігін көрсетуі мүмкін.

Басқа қарыз қаражаттарының көлемі 2015 жылы 4,6 млн теңгеден 2024 жылы 37,7 млн теңгеге дейін өзгерді. Бұл көздің ең маңызды өсуі соңғы екі жылда байқалады, бұл инвестицияның балама түрлерін тартуды көрсетуі мүмкін.

Сурет 26 – Инвестиция құрылымы бойынша көрсеткіштер динамикасы, МЛН ТТ

Ескертпе – сурет автормен [220] дереккөз негізінде құрастырылған

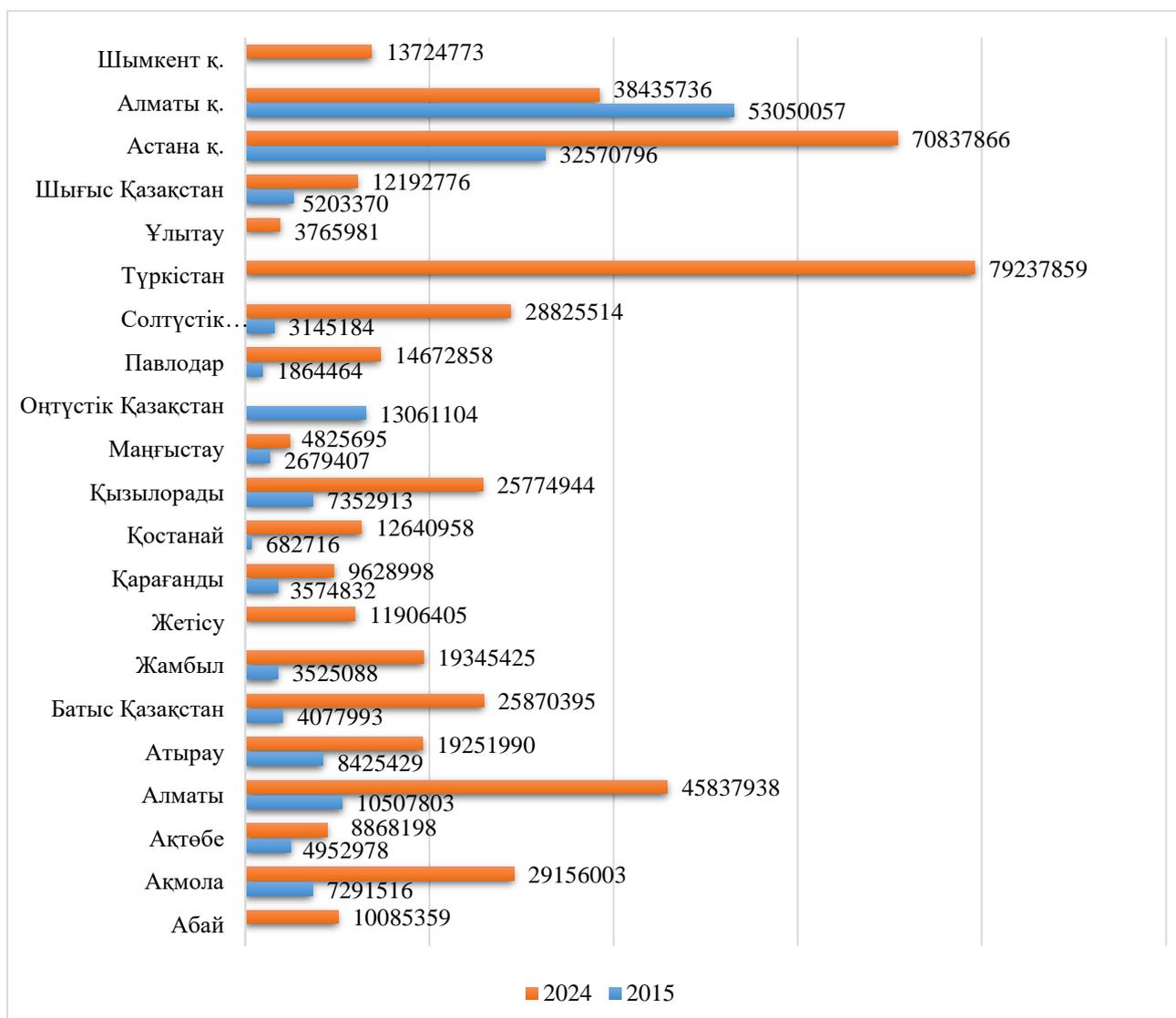
Осылайша, соңғы он жылда туризм саласындағы инвестициялық белсенділіктің абсолютті түрде де, қаржыландыру көздерінің құрылымында да тұрақты өсуі байқалады. 2020 жылдан кейін жалпы инвестиция үлесінің салыстырмалы түрде төмендеуіне қарамастан, туристік сектор өзінің маңыздылығын сақтайды. Оның позициясын одан әрі нығайту Белсенді мемлекеттік қолдау және туристік аймақтар мен жобалардың инвестициялық тартымдылығын арттыру жағдайында мүмкін болады.

Осыған байланысты республиканың қай облыстары инвестициялық ресурстарды тартуда барынша белсенділік пен серпінді көрсететінін бағалауға мүмкіндік беретін туризм саласына инвестициялардың өңірлік құрылымы ерекше қызығушылық тудырады.

Талдау үшін 2015 және 2024 жылдардағы деректер таңдалды — онжылдық кезеңнің бастапқы және соңғы кезеңдері, бұл өңірлер арасында инвестицияларды бөлудегі өзгерістерді байқауға және жергілікті жерлерде саланы дамытудың неғұрлым перспективалы бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

27 суретте он жыл ішінде туризмге инвестиция көлемі Алматы қаласынан басқа барлық өңірлерде айтарлықтай өскенін көруге болады. Қала бойынша инвестициялық көлем 27,5% - ға төмендеп, 2024 жылы 38 435 736 теңгені құрады. Кейбір аймақтар инвестициялардың бірнеше есе өскенін көрсетті. Мысалы, Ақмола облысында 2015 жылғы 7,3 млн-нан 2024 жылы 29,1 млн — ға дейін (4 еседен астам); Жамбыл облысы 3,5 млн-нан 19,3 млн-ға дейін – 82% - ға

жуық өсім; Қызылорда облысы 7,3 млн-нан 25,7 млн-ға дейін және соңғысы Солтүстік Қазақстан облысы 10 есеге жуық өсім. Бірақ 2024 жылы Астана қаласы — 70,8 млн теңге; Түркістан облысы — 79,2 млн теңге; Алматы облысы — 45,8 млн теңге көшбасшы болды.

Сурет 27 – Туризмге 2015 және 2024 жылдарға арналған инвестициялардың өңірлік көлемі, млн тг

Ескертпе – сурет автормен [220] дереккөз негізінде құрастырылған

Суретте жаңадан құрылған облыстар – Абай, Жетісу, Ұлытау бейнеленген. 2015 жылы олар бойынша деректер жоқ болғанына қарамастан, 2024 жылы олар белгілі бір инвестиция көлемін көрсетіп отыр: Абай — 10,1 млн теңге, Жетісу — 11,9 млн теңге, Ұлытау — 3,8 млн теңге. Осылайша, 2024 жылы Ұлытау облысындағы еден инвестициясының ең аз көлемі тіркелген.

Өңірлік талдау соңғы он жылда туризм саласына инвестициялардың өсуі жүйелі сипатқа ие екенін және еліміздің барлық дерлік салаларын қамтитынын растайды. Бұл ретте туристік әлеуеті жоғары өңірлерде ресурстардың

шоғырлануы, сондай-ақ жаңа облыстар есебінен инвестициялар географиясының кеңеюі байқалады. Бұл деректер әрбір өңірдің әлеуетін және ұлттық туристік стратегияның басымдықтарын ескере отырып, туризмді дамытудың одан әрі аумақтық теңдестірілген саясатының қажеттілігін растайды.

Қазақстанның туристік саласындағы 2015-2024 жылдардағы инвестициялық белсенділікті талдау жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту перспективалары тұрғысынан бірқатар қағидатты тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Инфрақұрылымға, орналастыру объектілеріне және саланы цифрландыруға салымдарды қоса алғанда, инвестициялардың жалпы көлемінің орнықты өсуіне қарамастан, бұл қаражаттың қандай үлесі жастар бастамаларын қолдауға тікелей бағытталғанын айқындау мүмкін емес, өйткені статистикалық деректер инвестицияланатын субъектілердің жасына қарай сараланбайды.

Сол сияқты, ресми инвестициялық статистикада жобалардың инновациялылығына байланысты жіктеу жоқ, бұл бағытталған инвестициялардың Туризмдегі жастардың инновациялық кәсіпкерлігі үшін ортаны қалыптастыруға қаншалықты ықпал ететінін бағалауды қиындатады.

Қаржыландыру көздерінің құрылымдық талдауы мемлекеттік қолдау үлесінің едәуір ұлғаюына қарамастан (оның ішінде бюджеттік бағдарламалар, субсидиялау және кепілдік беру құралдары есебінен) инвестициялардың негізгі көлемі кәсіпкерлердің өз қаражаты есебінен қамтамасыз етілуін жалғастыратынын көрсетті. Бұл, бір жағынан, бизнес тарапынан бастамашылық пен өзін — өзі қаржыландырудың жоғары деңгейін, екінші жағынан, жастардың сыртқы капиталға, әсіресе инновациялық және стандартты емес туристік форматтағы қолжетімділігіне сақталып отырған кедергілер туралы куәландырады.

Қорытындылай келе, туристік сала кірудің салыстырмалы түрде төмен шегімен, жоғары серпінділігімен және цифрлық шешімдерді енгізу мүмкіндігімен ерекшеленеді, бұл оны жастардың инновациялық кәсіпкерлігі үшін тартымды етеді. Алайда, қазіргі кезеңде Туризмдегі жастар стартаптарына бағытталған мамандандырылған инвестициялық құралдар заңнамада және іс жүзінде ұсынылмаған. Бұл жастардың инвестиция тарту және өз жобаларын кеңейту мүмкіндіктерін шектейді. Осыған байланысты қолдаудың инвестициялық құрамдас бөлігін, оның ішінде стартап-гранттар, сондай-ақ туризм саласындағы инновациялық жобалар үшін салықтық ынталандырулар жасау арқылы күшейту қажет.

Қазақстанда жастардың инновациялық кәсіпкерлігін қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігіне жүргізілген талдау елімізде жастар арасында кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыруға бағытталған базалық институционалдық және нормативтік-құқықтық инфрақұрылым қалыптасқанын көрсетті. Атап айтқанда, мамандандырылған Мемлекеттік бағдарламалар жұмыс істейді, қаржылық және қаржылық емес қолдау шаралары көзделген, қарыздар бойынша субсидиялар мен кепілдіктер беретін даму институттары («Даму» қорын қоса алғанда) белсенді жұмыс жасайды.

Тетіктің орнықтылығын қамтамасыз ететін маңызды алғышарттардың бірі – кәсіпкерліктің жалпы мәселелерін ғана емес, сонымен қатар жастар және инновациялық қызметтің жекелеген аспектілерін реттейтін нормативтік-құқықтық базаның болуы. Дегенмен, жүргізілген талдау қолдау құралдарының өзара үйлестіру деңгейі жеткіліксіз екенін және тетіктің көптеген элементтері бір-бірінен оқшау түрде іске асатынын, әсіресе, өңірлік деңгейде фрагментті сипат басым екенін көрсетті.

Ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктің экономикалық құрамдас бөлігі қаржыландырудың мемлекеттік көздері және жеке инвестицияларды тарту арқылы іске асырылады. Бұл ретте «Даму» қорының құралдары елеулі рөл атқарады, алайда кепіл талаптарының қатаңдығы, кәсіпкерлік тәжірибенің жеткіліксіздігі және ақпаратқа қолжетімділіктің шектеулі болуы салдарынан олар жас инноваторлар үшін әрдайым бірдей қолжетімді бола бермейді.

Сонымен қатар, жастардың инновациялық кәсіпкерлігін қолдаудың ұйымдық-экономикалық тетігін талдау барысында тек қаржылық құралдарды (кредиттер, гранттар, субсидиялар, кепілдіктер, инвестициялар) ғана емес, сонымен қатар жастар жобаларын даярлау және қолдауды жүзеге асыруға дейін «жеткізуді», қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық құрамдас бөлікті де қарастыру орынды болып табылады. Олар: оқыту, консалтингтік және менторлық (тәлімгерлік) қолдау, акселерациялық және инкубациялық бағдарламалар, құзырет орталықтары және стартаптарды сүйемелдеу қызметі. Қазақстанда бұл логика экожүйелік құралдар мен даму институттары арқылы, атап айтқанда, кәсіпкерліктің негіздеріне оқытуды, кеңес беруді және бастаушы кәсіпкерлерді сүйемелдеуді көздейтін «Атамекен» ҰКП қарамағындағы «Бастау Бизнес» жобасы арқылы іске асырылады; бұл ретте бизнес-жобаларды даярлау және қаржыландыруды тартуға дайындықты арттыруға басымдық береді. Сондай-ақ инфрақұрылымдық контурдың (жастар ресурстық орталықтары, бизнес-инкубаторлар, технопарктер) рөлі зор, өйткені ол жұмыс кеңістіктеріне, сараптамалық сүйемелдеуге және инвестиция тарту мүмкіндіктеріне қолжетімділікті қамтамасыз етеді. Қолдаудың нәтижелілігі қаржыландыру мен ұйымдық-инфрақұрылымдық тетіктердің (оқыту, тәлімгерлік, консалтинг, акселерация/инкубация, инфрақұрылым және сүйемелдеу) үйлесіміне байланысты, бұл жүйе ретінде ғана жастардың инновациялық жобаларының кешенді дамуына ықпал етеді. Сонымен бірге, жастар инновациялық кәсіпкерлікке қатысу деңгейі қолдау инфрақұрылымына, білім беру және акселерациялық бағдарламаларға қол жеткізудің ашық арналарының болуына, сондай-ақ жастардың күн тәртібін жалпыұлттық стратегиялық құжаттарға интеграциялау дәрежесіне тікелей байланысты екенін атап өткен жөн.

Осылайша, Қазақстанда жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту үшін берік іргетас қаланды деген қорытындыға келуге болады, алайда оның тиімділігін арттыру үшін: экожүйеге қатысушылар арасындағы үйлестіруді күшейту; қаржыландыруға кедергілерді жою; өңірлік қолдау платформаларын дамыту; сондай-ақ іске асырылып жатқан шаралардың нәтижелілігін мониторингтеу және бағалау тетіктерін жетілдіру талап етіледі.

3 ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТУРИСТТІК САЛАСЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ЖАСТАР ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІГІН ДАМУЫ БАҒЫТТАРЫ

3.1 Туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру

Кәсіпкерлік экожүйе туралы қазіргі түсінік бірқатар зерттеулердің нәтижесінде қалыптасты, бұл зерттеулер кәсіпкерлік ортаның тек экономикалық және институционалдық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік және мәдени факторлардың да маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Халықаралық деңгейде кеңінен дәйектелген Айзенберг (Isenberg, 2011) жаңа фирмаларды құру мен дамыту табыстылығын айқындайтын өзара байланысты алты негізгі доменді алғашқылардың бірі болып атап көрсетті: қоғамның мәдениеті мен құндылықтары, мемлекеттік саясат пен көшбасшылық сапасы, қаржыландырудың алуан түрлеріне қолжетімділік, адами капиталдың деңгейі мен құрылымы, нарықтардың жай-күйі, сондай-ақ институттардың тармақталған жүйесі [222].

Кесте 23 – Д. Айзенбергтің (Isenberg, 2011) кәсіпкерлік экожүйесінің құрылымы мен компоненттері

Домен	Ішкі компоненттер	Экожүйедегі рөлі
1	2	3
1.Саясат (Policy)	- Көшбасшылық (Leadership): визионерлік көшбасшылық, ұлттық және жергілікті билік тарапынан қолдау, рөлдік модельдер, табысты кәсіпкерлердің ерікті қатысуы; - Мемлекет (Government): кәсіпкерлікке қолайлы нормативтік орта, бизнесті бастау оңайлығы, салықтық ынталандырулар, мемлекеттік ҒЗТҚЖ, меншік құқықтарын қорғау, келісімшарттардың орындалуы	Бұл домен институционалдық және басқару жағдайларын сипаттайды. Кәсіпкерлік ойлау қабілеті бар көшбасшылар мен мемлекеттік қолдау бизнесті бастау мен жүргізуге ынталандырады. Реттеуші орта (салық, құқықтарды қорғау, мемлекеттік қызметтерге қолжетімділік) «кіру шегін» белгілейді және инвестициялық ахуалға әсер етеді.
2.Қаржы (Finance)	Жеке жинақтар мен отбасылық көмек; Бизнес-періштелер; Жеке капитал және венчурлік қаржыландыру; Микронесиелер; Банктік несиелер; Үлескерлік және қарыздық қаржыландыруға қолжетімділік	Қаржыландыру көздерінің қолжетімділігі — кәсіпкерлікті бастау мен кеңейтудің негізгі факторларының бірі. Қаржылық құралдар қаншалықты әртүрлі болса, стартаптар мен инновациялық топтардың нарыққа шығу мүмкіндігі соғұрлым жоғары болады.
3.Мәдениет пен құндылықтар (Culture)	- Әлеуметтік нормалар (Societal norms): тәуекел мен сәтсіздікке төзімділік, өршілдік, кәсіпкерлерге құрмет, жетістікке ұмтылу, әлеуметтік мәртебе; - Табысты оқиғалар (Success stories): жарқын мысалдар, жергілікті рөлдік модельдер, кәсіпкерліктің заңды мансап жолы ретінде мойындалуы	Мәдени орта кәсіпкерліктің қоғамдағы заңдылығын анықтайды. Егер бизнес қауіпті немесе «беделсіз» сала деп саналса, экожүйе нашар дамиды. Табысты оқиғалар мен жергілікті үлгі боларлық тұлғалар жаңа қатысушыларды, әсіресе жастарды ынталандырады.

23 – кестенің жалғасы

1	2	3
4. Институционалдық және кәсіби қолдау (Supports)	<p>- Кәсіби қызметтер (Support professions): заңгерлер, есепшілер, кеңесшілер, банк қызметкерлері, техникалық мамандар;</p> <p>- Инфрақұрылым (Infrastructure): телекоммуникация, логистика, арнайы экономикалық аймақтар, инкубаторлар, кеңсе кеңістігі;</p> <p>- Мемлекеттік емес институттар (Non-Government Institutions): конференциялар, байқаулар, кәсіби бірлестіктер, кәсіпкерлік клубтар, қорлар, БАҚ, жеке білім беру провайдерлері, сауда-өнеркәсіп палаталары</p>	<p>Бұл домен кәсіпкерлерге ұйымдастырушылық және қолданбалы қолдау көрсетуді қамтиды. Оған инфрақұрылым (технопарктер, ресурстар, кеңселер), кәсіби қызметтер (кеңесшілер, заңгерлер), сондай-ақ бейресми орта (форумдар, БАҚ, клубтар) кіреді. Олардың рөлі — кедергілерді азайту, білім тарату, байланыс орнату және сенімділік қалыптастыру.</p>
5. Адами капитал (Human Capital)	<p>- Жұмыс күші (Labor): білікті және біліксіз жұмыс күші, еңбек этикасы;</p> <p>- Білім беру (Education): жалпы білім беру, кәсіпкерлікке оқыту, техникалық дайындық</p>	<p>Еңбек ресурстары мен білім сапасы экожүйенің тұрақты әрі инновациялық бизнестерді құру қабілетін анықтайды. Тек біліктілік қана емес, сонымен қатар еңбекке көзқарас, кәсіпкерлік ойлау мен ЖОО, колледждер мен бизнес-мектептердегі тәжірибелік бағыттағы бағдарламалардың болуы да маңызды.</p>
6. Нарықтар мен сұраныс (Markets)	<p>- Алғашқы тұтынушылар (Early customers): жаңашыл тұтынушылар, корпоративтік клиенттер, мемлекеттік сатып алулар;</p> <p>- Желілер (Networks): іскерлік қауымдастықтар, диаспора желілері, тәлімгерлер, кеңесшілер, серіктестер</p>	<p>Бұл домен тікелей сұранысты (тұтынушылардың жаңалықты қабылдауға дайындығы) және іскерлік байланыстарды (тарату арналары, серіктестік, нетворкинг) қамтиды. Кәсіпкерлерге тек клиенттер ғана емес, сонымен қатар өсуге мүмкіндік беретін «қауымдастықтар» қажет. Мемлекеттік сатып алулар да институционалдық сұраныстың бір бөлігі ретінде осы доменге кіреді.</p>
Ескерту - кесте автомен [221] әдебиет негізінде құрастырылған		

23 кестеде Айзенберг моделінің барлық домендерінің толық сипаттамасы, сонымен қатар сәйкес ішкі компоненттері мен олардың функциялық жүктемелері келтірілген. Мұндай тәсіл экожүйені көп өлшемді құрылым ретінде тұжырымдауға ғана емес, сонымен қатар, оны өңірлік немесе салалық контексте, атап айтқанда, Қазақстандағы туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту жағдайларына неғұрлым дәл бейімдеуге мүмкіндік береді.

Бірінші домен — «Саясат» — стратегиялық көшбасшылықты да, бизнесті жүргізуге қажетті құқықтық және ұйымдастырушылық жағдайларды қамтамасыз ететін реттеуші ортаны да қамтиды. Бұл мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігімен, тіркеудің жеңілдігімен, меншік құқықтарының қорғалуы

және кәсіпкерлік бейнесін қалыптастырудағы пікір көшбасшыларының қатысуымен көрініс табады.

Екінші домен — «Қаржы» — капиталға қол жеткізудің алуан түрлі формаларын қамтиды: жеке және отбасылық ресурстардан бастап венчурлік және банктік қаржыландырудың күрделі құралдарына дейін. Бұл доменнің дамуы, әсіресе бастапқы капиталы жоқ стартаптар мен жастар кәсіпкерлігі үшін ерекше маңызды.

Үшінші домен — «Мәдениет пен құндылықтар» — кәсіпкерліктің қоғамдық қабылдануын қалыптастыруға жауап береді. Мұнда тәуекелге төзімділік, өзін-өзі іске асыруға ұмтылыс, жағымды рөлдік модельдердің болуы және кәсіпкерліктің мансап жолы ретінде мәдени тұрғыда мойындалуы сияқты элементтер маңызды рөл атқарады.

Төртінші домен — «Институционалдық және кәсіби қолдау» — тек инфрақұрылымдық және сервистік компоненттерді (бизнес-инкубаторлар, кеңсе алаңдары, логистика) ғана емес, сондай-ақ кәсіби қауымдастықтар, клубтар, байқаулар, БАҚ және жеке білім беру ұйымдары сияқты бейресми институттарды да біріктіреді. Олардың үлесі — іскерлік ахуалды қалыптастыру, білімді тарату және нарыққа кіру кедергілерін төмендету.

Бесінші домен — «Адами капитал» — еңбек ресурстары мен білім беру жүйесінің сапасын көрсетеді. Ол формалды (білім беру) және бейформалды (мотивация, еңбекке деген көзқарас) аспектілерді қамтиды, олар бизнесті құру, басқару және дамыту қабілетіне ықпал етеді.

Алтыншы домен — «Нарықтар мен сұраныс» — жаңа өнімдермен өзара әрекеттесуге дайын тұтынушылардың (әсіресе алғашқы тұтынушылар – *early adopters*) болуын, сондай-ақ іскерлік желілердің, серіктестіктер мен тарату арналарының болуын қамтиды. Нарық — бұл тек өткізу орны ғана емес, сондай-ақ даму, алмасу және масштабтау ортасы.

Осылайша, Д. Айзенберг моделі — кәсіпкерлік экожүйені өзара байланысты домендердің жиынтығы ретінде қарастыратын талдаудың тұжырымдамалық негізі. Бұл модель өз әмбебаптығы мен әртүрлі әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіндегі елдерге талдауға қолайлы болуының арқасында халықаралық академиялық тәжірибеде кеңінен қолданыс тапты.

Кәсіпкерлік экожүйелер тұжырымдамасы одан әрі бірнеше зерттеушілердің еңбектерінде зерттеліп, теориялық шеңбері кеңейтіліп, кеңістіктік, институционалдық және әлеуметтік ерекшеліктерге баса назар аударылды. Кейінірек Стам (Stam, 2015) бұл тұжырымдаманы дамыта отырып, өңірлердің тарихи және географиялық ерекшеліктеріне назар аударды және әрбір «кәсіпкерлік өзек» (*entrepreneurial core*) өзіндік эволюция мен ерекше акторлар конфигурациясының ықпалымен қалыптасатынын көрсетті. [223]. Майсон мен Браунның (Mason & Brown, 2014) зерттеулері қолайлы экожүйенің кәсіпкерлердің бизнесті кеңейту және инновацияны енгізу қабілетіне тікелей әсер ететінін растады. [224], ал Спигел (Spigel, 2017) «экожүйенің әлеуметтік капиталы» ұғымын енгізіп, кәсіпкерлік қауымдастық ішіндегі көлденең байланыстардың жеткіліксіздігі мен институционалдық синергияның болмауы

жағдайында, тіпті экожүйе қаржылық құралдармен және дамыған инфрақұрылыммен қамтамасыз етілсе де, оның ұзақ мерзімді өміршеңдігі қамтамасыз етілмейтінін дәлелдеді [225].

Соңғы онжылдықта экожүйелерді, соның ішінде туризм саласын жандандыру мен жаңғыртуға жастардың қалай ықпал ете алатынына ерекше назар аударылуда. Зерттеушілердің пікірінше, цифрлық дәуірде өскен жас кәсіпкерлер тек технологиялық жаңалықтарға жоғары бейімділікпен ғана емес, сонымен қатар икемді әрі креативті бизнес-модельдерге ұмтылысымен де ерекшеленеді (Rahman, 2024) [226]. Новелли (Novelli, 2022) Африка мен Азия елдеріндегі жағдайларды талдай отырып, туризм саласына жастарды тарту туристік қызметтерді әртараптандыруға (оның ішінде VR-технологиялар, онлайн брондау платформалары, цифрлық анықтамалар сияқты) ғана емес, сонымен қатар жаңа жұмыс орындарының ашылуы, инвестиция тарту және мәдени мұраны сақтау арқылы өңірлердің неғұрлым тұрақты дамуын қамтамасыз ететінін атап көрсетеді [227]. Сонымен қатар, бірқатар зерттеулердің деректері бойынша, жас стартаперлер бірқатар күрделі кедергілерге тап болады: өз капиталының жетіспеушілігі, іскерлік байланыстардың шектеулілігі және менторлық мәдениеттің жеткілікті дамымауы. Ал туризм секторында бұл мәселелерге қоса, сұраныстың маусымдылығы да айтарлықтай қиындық туғызады (British Council, 2015) [228]. Дәл осы себептен экожүйені «нақты реттеу» – яғни қолжетімді несие-қаржылық құралдардың, қолдау қызметтерінің, білім беру бағдарламалары мен туристік кластерлердің болуы – жастар инновацияларының өсуін ынталандыруы мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мынадай қорытынды жасауға болады: Айзенбергтің (2011) классикалық кәсіпкерлік экожүйе моделі, сондай-ақ оны Стам, Спигел және басқа авторлар еңбектеріндегі интерпретациялары мен нақтыланған түрлері кәсіпкерлік жағдайларын зерделеуге арналған пайдалы талдамалық құралдар жиынтығы болып табылады. Алайда Қазақстандағы туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін бағалау мен дамыту үшін бұл тәсілдерді ұлттық статистикаға, өңірлік ерекшеліктерге және кәсіпкерлік субъектілерінің жас құрылымына бейімдеу қажет. Осыған байланысты, осы зерттеуде авторлық кәсіпкерлік экожүйе моделі ұсынылады, ол Айзенберг моделінің құрылымын сақтай отырып, мынадай факторларды ескере отырып елеулі бейімдеуден өтті: отандық әлеуметтік-экономикалық контекст; ресми қолжетімді деректерге сүйену қажеттілігі; туристік саланың ерекшеліктері; жастар кәсіпкерлігінің ерекшелігі (24 кесте).

Кесте 24 – Қазақстан Республикасындағы туристік саладағы жастар инновациялық кәсіпкерлігіне арналған авторлық кәсіпкерлік экожүйе моделі

Бейімделген домен	Ішкі компоненттер	Ғылыми негіздеме (модель, авторлар)	Қазақстан бойынша көрсеткіштер мен мысалдар
1	2	3	4
1. Мемлекеттік кәсіпкерлік саясат	- Ұлттық және өңірлік бағдарламалар; - Салықтық жеңілдіктер;	Isenberg (2011), Mason & Brown (2014) —	Туризм саласындағы «Даму» АҚ қолдаған жобалар саны; субсидиялар

24 - кестенің жалғасы

1	2	3	4
1. Мемлекеттік кәсіпкерлік саясат	- Субсидиялар; - Әкімшілік рәсімдерді жеңілдету; - Әкімдіктер мен «Атамекен» ҰКП	реттеуші орта негізгі фактор ретінде	мен кепілдіктер туралы деректер; мемлекеттік бағдарламалар тізімі
2. Қаржылық қолжетімділік және инвестициялық белсенділік	- Екінші деңгейлі банктер несиелері; - Микроқаржыландыру; - Кепілдендіру бағдарламаларына қатысу; - Жастардың қаржылық құралдарға қолжетімділігі; - Жеке және венчурлік капиталды дамыту	Spigel (2017) — экожүйенің негізгі акторлары үшін капиталдың қолжетімді болуы қажет	Туризм саласындағы субсидияланған несиелердің жалпы көлемі; ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі деректері бойынша микроқаржыландыру ұйымдарының саны; берілген кепілдіктер статистикасы
3. Туризм саласындағы кадрлық және білім беру әлеуеті	- «Туризм» және ұқсас мамандықтар бойынша студенттер мен түлектер саны; - Кәсіпкерлік және цифрлық оқыту бағдарламаларының болуы; - Акселераторлар, инкубаторлар, хакатондар мен менторлыққа қолжетімділік; - ЖОО мен колледждердің туристік индустриямен ынтымақтастығы	Mason & Brown (2014), Stam (2015) — білім мен құзыреттіліктер масштабтаудың драйвері ретінде	«Туризм» мамандығы бойынша ЖОО мен колледж түлектерінің саны; «Бастау Бизнес» жобасына қатысу («Атамекен» ҰКП деректері)
4. Цифрлық трансформация және технологиялық инфрақұрылым	- Интернетке қолжетімділік; - Қызметтерді цифрландыру; - Онлайн платформаларды пайдалану; - Туристік өнімдерге digital құралдарды (VR/AR) енгізу	Spigel (2017) — технологиялар тұрақтылық пен дараландырудың факторы ретінде	Интернетке қолжетімді халықтың үлесі; мемлекеттік қызметтердің цифрлануы бойынша статистика; орналастыру қызметі секторындағы онлайн броньдау кең таралуы
5. Кәсіпкерлік мәдениет және жастардың қызығушылығы	- Жас кәсіпкерлердің табысты мысалдарының болуы; - Бизнеске мансап жолы ретінде әлеуметтік легитимация; - Жастардың байқауларға, стартап-форумдарға, медиа мен блогосфераға қатысуы; - Мотивация, креативтілік және тәуекелге бейімділік	Isenberg (2011), Stam (2015) — мәдени нормалар, табысты оқиғалар мен мотивация рөлі	Кәсіпкерлікпен айналысатын жастар саны; «Жас кәсіпкер», «Бизнес Бастау» байқауларына қатысушылар саны; табысты оқиғалардың БАҚ-та жариялануы
6. Туристік қызметтерге сұраныс және нарықтарға қолжетімділік	- ҚР-дағы ішкі және кіріс туризмінің серпіні; - Туристік өнімдер мен маршруттардың құрылымы; - Маркетинг пен өткізуге жастар кәсіпкерлерінің қатысуы	Mason & Brown (2014) — нарықтық база масштабтаудың шарты ретінде	Ішкі және кіріс туризм бойынша туристер саны; орналастыру орындары мен қызмет көрсетілген тұлғалар саны; өңірлік туристік ағын үлестірілімі
7. Өңірлік қолжетімділік және институционалдық қамту	- Қолдау бағдарламаларының өңірлік қамтуы; - Кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталықтарының, инкубаторлардың болуы; - Цифрлық және логистикалық теңсіздік; - Кейбір өңірлердің нашар қамтылуы	Stam (2015), Spigel (2017) — экожүйені теңгерімді қамтудың маңызы	«Даму» АҚ қолдаған жобалардың өңірлік үлестірілімі; «Атамекен» деректері бойынша кәсіпкерлік қызмет көрсету орталығы; мемлекеттік қолдаудың өңірлік қамтылуы бойынша статистика
Ескертпе – кесте автормен көрсетілген әдебиеттер негізінде құрастырылған			

Кестеде ұсынылған авторлық кәсіпкерлік экожүйе моделі Д. Айзенбергтің (Isenberg, 2011) алты негізгі доменнен тұратын құрылымына және Стам (Stam, 2015), Спигел (Spigel, 2017), Мейсон мен Браун (Mason & Brown, 2014) еңбектерінде ұсынылған тұжырымдамалық нақтылауларға сүйене отырып әзірленді. Бұл модель Қазақстан Республикасының жағдайына бейімделген және туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігін бағалау мен стратегиялық дамыту мақсатында жасалған.

Модельде барлығы жеті домен бөлініп көрсетілген. Олардың әрқайсысы жастардың кәсіпкерлік бастамаларын дамытуға жағдай жасайтын негізгі құрылымдық элементтерді бейнелейді. Бұл модель әмбебап теориялық сұлбалардан айырмашылығы — Қазақстандағы қолжетімді ресми статистикалық деректерге, мемлекеттік қолдау тәжірибесіне және туризм саласындағы институционалдық ортаға бағдарланған.

1. Мемлекеттік кәсіпкерлік саясаты. Бұл домен шағын және орта бизнесті қолдауға бағытталған институционалдық-нормативтік базаны сипаттайды. Оның құрамына ұлттық және өңірлік бизнеске қолдау бағдарламаларының іске асырылуы, салықтық жеңілдіктер жүйесі, әкімшілік рәсімдерді жеңілдету шаралары және «Атамекен» ҰКП мен жергілікті атқарушы органдардың қатысуы сияқты ішкі компоненттер кіреді. Бұл домен Айзенберг моделіндегі Policy санатына сәйкес келеді, алайда Қазақстан жағдайында ол мемлекеттік басқару жүйесінің ерекшеліктері мен өңірлік даму бағдарламаларымен тығыз байланыс арқылы кеңейтіледі.

2. Қаржылық қолжетімділік және инвестициялық белсенділік. Екінші домен — туризм саласындағы жастар кәсіпкерлері үшін түрлі қаржыландыру көздерінің бар болуы мен қолжетімділігін қамтиды: субсидияланған несиелер, микронесиелеу, кепілдендіру құралдары, сондай-ақ жеке инвесторлар мен венчурлік қорлардың қатысуы. Бұл элемент маңызды, өйткені Спигелдің (2017) пайымдауынша, қаржылық құралдардың болуы олардың барлық топтар үшін қолжетімді екенін білдірмейді — әсіресе кепілзаты мен кредиттік тарихы жоқ жастар үшін. Айзенбергтің Finance доменіне сәйкес келе отырып, бұл жерде ерекше назар жастардың қаржылық тетіктерге қосылуына аударылады.

3. Туризм саласындағы кадрлық және білім беру әлеуеті. Үшінші доменге кәсіби білімнің болуы (қолданбалы және техникалық бағыттармен бірге), туризм, цифрлық технологиялар және кәсіпкерлік салаларындағы мамандарды даярлау, сондай-ақ кәсіптік бағдар мен тәжірибе алмасу бағдарламалары кіреді. Бұл домен Айзенберг моделіндегі Human Capital санатына сәйкес келеді және Мейсон мен Браунның (2014) стартаптардың масштабталу әлеуеті жөніндегі тұжырымдамасымен байланысты, онда құзыретті және дайындалған командалардың тұрақты өсу үшін маңыздылығы атап көрсетілген.

4. Цифрлық трансформация және технологиялық инфрақұрылым. Кәсіпкерлік пен туризмді цифрландыру инновациялық жобаларды іске қосу мен дамыту үшін шешуші шартқа айналып отыр. Бұл доменге интернетке қолжетімділік, цифрлық мемлекеттік қызметтер, ұлттық және халықаралық онлайн-платформалардың болуы, сондай-ақ туристік өнімдерге AR/VR

технологияларын енгізу сияқты ішкі компоненттер кіреді. Ол Айзенберг моделіндегі Support Systems санатымен және Спигелдің (2017) экожүйенің элеуметтік капиталы ұғымымен сәйкес келеді, әсіресе инновацияны ілгерілетуге және шешімдерді масштабтауға ықпал ететін платформалар тұрғысынан.

5. Кәсіпкерлік мәдениет және жастардың тартылуы. Бұл доменге келесі элементтер кіреді: кәсіпкерліктің құндылық ретінде қоғамдық мойындалуы, жергілікті рөлдік модельдердің болуы, жастардың конкурстарға, акселерация бағдарламаларына қатысуы және бизнеске ынталандыратын мотивациялық тетіктер. Бұл элемент Айзенберг моделіндегі Culture доменін бейнелейді және кәсіпкерлік экожүйелер жөніндегі әдебиетте жаңа акторлардың пайда болуы үшін қолайлы орта қалыптастырудың кілті ретінде жиі атап көрсетіледі.

6. Туристік қызметтерге сұраныс және нарықтарға қолжетімділік. Бұл домен ішкі және кіріс туризм динамикасын, жас кәсіпкерлердің нарыққа шығу мүмкіндігін, турөнім әзірлеу және оны жылжыту бойынша іс-шараларға қатысуын қамтиды. Ол Айзенберг моделіндегі Markets санатына сәйкес келеді, бірақ мұнда назар Қазақстанның туристік контекстіне бағытталған. Әсіресе ішкі туризмнің сұраныс көзі ретіндегі маңыздылығы ерекше аталып өтеді, өйткені бұл бастаушы кәсіпкерлер үшін неғұрлым қолжетімді сегмент.

7. Өңірлік қолжетімділік және институционалдық қамту (Авторлық домен). Бұл домен Айзенберг моделіне қосымша ретінде ұсынылған және Қазақстанның географиялық ауқымы кең, ресурстары теңгерімсіз бөлінген ел ретіндегі ерекшелігін көрсетеді. Бұл доменге келесі компоненттер кіреді: мемлекеттік қолдау бағдарламаларының өңірлік қамтуы, кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталықтары мен инкубаторлардың болуы, цифрлық және көлік инфрақұрылымына қолжетімділік деңгейі. Бұл домен Стам (2015) және Спигел (2017) еңбектеріне негізделген, онда экожүйенің «теңгерімді институционалдық қамтылуы» маңызды рөл атқаратыны көрсетілген. Диссертациялық зерттеудегі ғылыми жаңалықтың негізгі элементтерінің бірі ретінде дәл осы доменнің модельге енгізілуі ұсынылады.

Барлық аталған домендер өзара байланысқан жүйені құрайды, ол 28 суретте көрсетілген. Ұсынылған сұлба авторлық модельдегі негізгі домендердің өзара байланысын визуалды түрде көрсетеді. Аналитикалық кестеден айырмашылығы — мұнда домендер логикалық тұрғыдан жеке блоктар ретінде емес (халықаралық модельдер мен статистикалық құрылымға ұқсас), экожүйе элементтерінің динамикалық өзара әрекеттесу логикасы мен функционалдық тәуелділігі ретінде бейнеленеді.

Сұлбаның бастапқы орталық орнында «Мемлекеттік кәсіпкерлік саясат» домені орналасқан, себебі дәл осы мемлекеттік саясат бүкіл жүйенің жұмыс істеу шеңберін анықтайды: субсидиялар мен кепілдіктерге қолжетімділікті реттейді, білім беру және цифрлық бағдарламалардың дамуына ықпал етеді, нарыққа кіру тәртібін айқындайды. Бұл домен үш негізгі ресурстық компонентке бастапқы ықпал етеді: қаржыландыру, кадрлық және білім беру, цифрлық трансформация және техно-инфрақұрылым.

Аталған үш домен параллельді әрі өзара байланысты логика бойынша әрекет етіп, туризм саласында бизнес бастауға ұмтылған жастар үшін «мүмкіндіктер өзегін» құрайды. Мысалы, цифрлық платформалар білім беру нәтижелерін күшейтеді, ал жеңілдетілген несиелерге қолжетімділік акселерациялық бағдарлама аясында алынған бизнес-идеяны жылдам іске қосуға мүмкіндік береді.

Келесі кезең — кәсіпкерлік мәдениеттің қалыптасуы және жастардың мотивациясы. Бұл жерде рөлдік модельдердің, конкурстардың, табысты кейстердің және кәсіпкерлікті мансаптық өзін-өзі жүзеге асырудың заңды жолы ретінде мойындаудың маңызы зор.

Қалыптасқан мәдениет пен құзыреттер негізінде жастар туристік қызметтер нарығына шыға бастайды. Дәл осы сатыда олардың бастамаларының өміршеңдігі айқындалады: төлем қабілеті бар сұраныстың болуы, өнімді ілгерілету арналарына қолжетімділік, маусымдылық және ұсыныстың қанықтылығы.

Сурет 28 – Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлік экожүйесінің авторлық моделі

Ескертпе – сурет автормен құрастырылған [229]

Модельде «Өңірлік қолжетімділік және институционалдық қамту» доменінің ерекше орны бар — ол төменгі бөлікте орналасқан және барлық басқа компоненттер үшін қолжетімділік факторы әрі шектеуші ретінде көрініс табады. Бұл домен аймақтарда қолдау инфрақұрылымының теңсіз бөлінуі, кәсіпкерлерге қызмет көрсету орталықтары, инкубаторлар мен цифрлық қызметтердің болмауы жағдайында жастар экожүйенің бүкіл тізбегінен тыс қалуы мүмкін екенін көрсетеді. Осылайша, аумақтық фактор — бүкіл модельдің тиімділігіне ықпал ететін жүйелік айнымалы ретінде қарастырылады.

Жалпы алғанда, сұлба кәсіпкерлік экожүйенің жай ғана шарттар жиынтығы емес, бір-бірімен тығыз байланысқан құрылым екенін көрсетеді: бір доменнің әсері басқалардың әлеуетін күшейтіп те, тежеуі де мүмкін. Егер кестеде домендердің аналитикалық мазмұны мен көрсеткіштері сипатталған, ол Қазақстан жағдайында нақты қалай жұмыс істейтінін және өзара байланысқанын түсіндіреді.

Осы зерттеу аясында алғаш рет Қазақстандағы туристік саладағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін қолдауға бағытталған бейімделген кәсіпкерлік экожүйе моделі ұсынылды. Бар халықаралық модельдерден айырмашылығы — бұл авторлық тұжырымдамаға аумақтық өлшем, салалық ерекшеліктер және Қазақстанның ресми статистикасына сәйкестендірілген көрсеткіштер енгізілді. Мұндай тәсіл экожүйені сапалы талдау мен сандық мониторинг жүргізуге, сондай-ақ өңірлік және салалық деңгейде даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде Айзенберг моделін одан әрі кеңейтіп, оны практикалық бағалау және мемлекеттік бағдарламалық ықпал ету құралына айналдырады.

Модельдің әрбір жеті домені функционалды түрде жеке, бірақ өзара тәуелді рөл атқарады, бұл экожүйеге жастардың бастамаларын қолдауға ғана емес, сонымен қатар ішкі және кіру туризм нарығына бағытталған инновациялық өнімдер мен қызметтерді құруға мүмкіндік береді. Бұл контексте тек мемлекеттік қолдау шаралары мен қаржыландыруға қолжетімділік қана емес, сонымен қатар кәсіпкерлік мәдениеттің дамуы, цифрлық дағдылар, білім беру ортасы және өңірлік ерекшелік шарттары да айрықша мәнге ие. Кәсіпкерлік экожүйенің тиімді жұмыс істеуі барлық негізгі акторлардың үйлесімді өзара іс-қимылынсыз мүмкін емес — оған мемлекеттік органдар, даму институттары, білім беру ұйымдары, бизнес-қауымдастықтар мен цифрлық платформалар кіреді. Ішкі туризмге деген қызығушылықтың артуы және өңірлік тұрақты дамуға ұмтылыс жағдайында жас кәсіпкерлер саланы жаңғыртудың катализаторына, ал экожүйе — оларды болашақ экономикасына кіріктіру құралына айнала алады.

Кәсіпкерлік экожүйені қалыптастырудың маңызды аспектісі — жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту арқылы туристік саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға тікелей ықпал етуі. Осы зерттеу аясында әзірленген авторлық модель экожүйенің жеті бейімделген домені мен бәсекеге қабілеттілік арасындағы өзара байланысты көрсетеді. Бұл домендер халықаралық рейтингтер көрсеткіштерімен үйлеседі. Атап айтқанда, маңызды халықаралық индикаторлардың бірі — Дүниежүзілік экономикалық форумның Туризм және

саяхат бәсекеге қабілеттілік индексі (WEF Travel & Tourism Competitiveness Index). [230]. Дүниежүзілік экономикалық форумның 2024 жылғы «Саяхат және туризмді дамыту индексінде» (Travel and Tourism Development Index — TTDI) Қазақстан 119 елдің ішінде 52-орынға ие болып, 7 мүмкін балдың 4,07-сін жинады. Бұл көрсеткіш TTDI-2021 жылмен салыстырғанда 14 сатыға (66-орын) және TTDI-2019 жылмен салыстырғанда 28 сатыға (80-орын) жоғары. Республика ең жоғары бағаларды келесі санаттар бойынша алды: баға бойынша бәсекеге қабілеттілік (2-орын), туризмнің әлеуметтік-экономикалық ықпалы (5-орын), денсаулық сақтау және гигиена (23-орын). Бұл рейтингтік көрсеткіштердің жақсаруы, ең алдымен, осы зерттеу аясында әзірленген авторлық модельдің негізгі домендері бойынша ілгерілеумен тікелей байланысты. Атап айтқанда, «Қаржылық қолжетімділік», «Кадрлық және білім беру әлеуеті», сондай-ақ «Кәсіпкерлік мәдениет және жастардың тартылуы» домендері бойынша байқалған оң өзгерістер елдің позициясын арттыруға ықпал етті. TTDI индексіндегі Қазақстанның жоғарылауы — ұсынылған экожүйелік шешімдер мен стратегиялардың тиімділігін эмпирикалық дәлелдейтін фактор болып табылады.

Мысалы, «Цифрлық трансформация және технологиялық инфрақұрылым» домені жас кәсіпкерлерге виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR) технологияларын қоса алғанда, инновацияларды белсенді түрде енгізуге мүмкіндік береді. SAGE Open журналында жарияланған зерттеуге сәйкес, виртуалды туризм туристер үшін бірегей тәжірибе жасау арқылы бәсекеге қабілеттілікке айтарлықтай әсер етеді — бұл олардың туристік бағыттарға бару ниетін арттырады. [231].

«Кадрлық және білім беру әлеуеті» домені де маңызды рөл атқарады. Ол саланы экологиялық және әлеуметтік талаптарға жауап беретін инновациялық туристік өнімдерді әзірлей алатын білікті кадрлармен қамтамасыз етеді. Кадрлық әлеуеттің инновациялық және креативтік сипаты туристік өңірлердің тұрақты дамуына және олардың халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді.

«Кәсіпкерлік мәдениет және жастардың тартылуы» доменіне сәйкес, жастарды инновацияларға және кәсіпкерлік тәуекелге ынталандыру – бірегей туристік өнімдер жасау мен өңірлік брендті нығайтудың аса маңызды шарты. Кәсіпкерлік мәдениеті – туризм саласына инновацияны тиімді енгізудің кілттік элементі, ал бұл өз кезегінде өңірлік бәсекеге қабілеттілікті тікелей арттырады.

Сонымен қатар, «Қаржылық қолжетімділік және инвестициялық белсенділік» домені жастардың болашағы бар идеялары мен инновациялық жобаларын жүзеге асыруы үшін қаржылық ресурстармен қамтамасыз етудің шешуші факторы болып табылады. Бұл компоненттің маңыздылығы Mason мен Brown (2014) зерттеулерінде атап өтіледі (Entrepreneurship & Regional Development журналында жарияланған), онда инновациялық стартаптардың сәтті масштабталуы үшін қаржыландырудың қолжетімділігі міндетті шарт ретінде көрсетілген. «Өңірлік қолжетімділік және институционалдық қамту» домені кәсіпкерлікті қолдау инфрақұрылымына елдің барлық өңірлерінде тең

қолжетімділікті қамтамасыз етіп, туристік кластерлердің біркелкі дамуына мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде Қазақстанның жалпы бәсекеге қабілеттілігін халықаралық деңгейде арттырады. Мұндай өңірлік инклюзия мен инфрақұрылымдық қолдаудың маңыздылығы Stam және Spigel (2017) зерттеулерінде дәлелденген, олар ресурстар мен институционалдық қолдаудың тең бөлінуі тұрақты өңірлік даму үшін маңызды екенін көрсетеді. Осылайша, ұсынылған авторлық экожүйе моделі негізгі шарттар мен ресурстарды жүйелеп қана қоймай, оларды туристік саланың бәсекеге қабілеттілігін арттырумен тікелей байланыстырады, бұл өңірлердің тұрақты және инновациялық дамуын қамтамасыз етеді. Жеті мұқият бейімделген доменге негізделген бұл модель жастар кәсіпкерлігін дамытудағы бар кедергілер мен мүмкіндіктерді кешенді түрде бағалауға, мемлекеттік қолдаудың стратегиялық бағыттарын анықтауға және барлық мүдделі тараптардың тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Модельді енгізудің нәтижесінде Қазақстанның туристік дестинация ретіндегі тартымдылығы артып, өңірлік бәсекелік артықшылықтары күшейеді және жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің серпінді әрі тұрақты өсуі үшін қолайлы орта қалыптасады. Болашақта модельдің табысты іске асуы Қазақстанның халықаралық туристік нарықтағы орнын нығайтып, инвестициялық тартымдылықтың артуына, жаңа жұмыс орындарының құрылуына және тұрақты экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

3.2 Қазақстан республикасы жастар инновациялық туристік кәсіпкерлігін дамытудың бәсекеге қабілетті стратегиясы әзірлеу

Жүргізілген талдау Қазақстандағы туризм саласының инновациялық дамуына жастар кәсіпкерлігінің шешуші рөл атқаратынын растады. Туризм саласы өз табиғатынан кәсіпкерлік белсенділікке және стартаптардың дамуына айтарлықтай тәуелді, өйткені дәл осы факторлар саланың өсуі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етеді.

Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын құру стратегиялық басқарудың классикалық және заманауи ғылыми тәсілдеріне негізделеді. И. Ансоффың (Ansoff, 1965) пайымдауынша, стратегия — бұл сыртқы ортаны жүйелі түрде талдау, мақсаттар қою және ұйымның ұзақ мерзімді қызмет бағыттарын қалыптастыру процесі. А. Чендлердің (Chandler, 1962) еңбектерінде «құрылым стратегиядан кейін жүреді» деген қағида негізделеді: стратегияны қалыптастыру – оны іске асыру үшін қажетті ұйымдық өзгерістерге алғышарт болады.

Г. Минцберг (Mintzberg, 1994) өз әдіснамасында стратегияны тек алдын ала жоспарланған әрекет нәтижесі ретінде ғана емес, сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделе отырып эволюциялық жолмен қалыптасатын процесс ретінде де қарастырады. Бұл көзқарас жоғары технологиялық және қарқынды дамып жатқан салаларға, соның ішінде инновациялық туристік кәсіпкерлікке де ерекше

өзекті. Қазақстан жағдайында жоспарлы және бейімделгіш стратегия элементтерін үйлестіру қажет. Кәсіпкерлік экожүйелер саласындағы заманауи зерттеулер (Isenberg, 2010) жастар кәсіпкерлігін тиімді қолдау үшін қолайлы орта құрудың маңыздылығын көрсетеді. Ондай орта қаржылық ресурстардың, менторлықтың, білім беру бағдарламаларының, нарықтық мүмкіндіктер мен өзара әрекеттесу желілерінің болуын талап етеді. Туризм саласында бұл қағидалар Волкгер мен Хаухтың (Volgger & Hauck, 2017) еңбектерінде расталады, онда туристік стартаптардың тұрақты дамуы тек кәсіпкерлік экожүйенің кешенді қолдауымен ғана мүмкін екені айтылады.

Осылайша, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу келесі теориялық негіздерге сүйенеді (25 кесте): стратегиялық жоспарлау теориясы (Ansoff, 1965; Chandler, 1962); бейімделгіш стратегиялық басқару теориясы (Mintzberg, 1994); кәсіпкерлік экожүйе теориясы (Isenberg, 2011); туризмнің тұрақты дамуы теориясы (Grant, 2004).

Бұл көзқарас даму кезеңдерін, сыртқы орта өзгерістеріне бейімделу икемділігін және жастар бастамаларын кешенді қолдаудың қажеттілігін ескеретін интеграцияланған модельді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Жоғарыда баяндалған теориялық тәсілдерге сүйене отырып, туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігіне тән ерекшеліктерді ескере отырып, стратегияны нақты жобалауға көшу орынды.

Қазақстан Республикасында туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыру мерзімі ретінде 2027-2036 жылдар ұсынылады. Мұндай даму стратегиясы басқа елдердің туризмді дамыту стратегияларының эмпирикалық деректеріне де сүйенеді.

Кесте 25 - Стратегия әзірлеу тұжырымдамалары, авторлар және олардың негізгі идеялары

Автор	Ғылыми еңбек	Стратегияда қолданылатын негізгі идея
И. Ансофф (Ansoff)	Corporate Strategy (1965) [232]	Стратегия — бұл сыртқы ортаны талдау, мақсат қою және ұйымның ұзақ мерзімді бағытын айқындау процесі.
А. Чендлер (Chandler)	Strategy and Structure (1962) [233]	«Құрылым стратегиядан кейін жүреді»: ұйымдық өзгерістер стратегиялық шешімдерге негізделуі тиіс.
Г. Минцберг (Mintzberg)	The Rise and Fall of Strategic Planning (1994) [234]	Стратегия — бұл сыртқы ортаның өзгерістеріне жауап ретінде эволюциялық жолмен қалыптасатын бейімделгіш процесс.
Д. Айзенберг (Isenberg)	The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy (2011) [235]	Стартаптарды қолдау үшін тиімді кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру қажеттілігі.
М. Грант (Grant)	Innovation in Tourism Planning Processes: Action learning to support a coalition of stakeholders for sustainability (2004) [236]	Туризмді жоспарлауға мүдделі тараптардың қатысуы – тұрақты даму мен инновацияға апаратын өзара оқыту мен ынтымақтастықтың негізі.
Ескертпе – кесте автормен көрсетілген әдебиеттер негізінде құрастырылған		

Ұқсас әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі бар елдердің тәжірибесі ұзақ мерзімді стратегиялық көкжиек негізділігінің жақсы мысалы бола алады. Мәселен, Өзбекстан туризм саласындағы жағдайды жақсарту және туристер ағынын айтарлықтай ұлғайту мақсатында «Uzbekistan – 2030» ұлттық стратегиясын қабылдады. Бұл құжатта қолайлы жағдай жасау және саланың ұзақ мерзімді дамуы бойынша нақты индикаторлар мен механизмдер қарастырылған. [237]. Малайзия кезең - кезеңімен жүзеге асырылған стратегиялық жоспарлау аясында (IX–X Малайзия даму жоспарлары) он жыл ішінде елге келген туристер санының 25 миллион адамға дейін өсуін қамтамасыз етті. [238]. Осыған ұқсас түрде Таиландтың Туризм басқармасы туристерді тартуға бағытталған «Strategic Direction 2025» бағдарламасын әзірледі. Бұл бағдарлама аясында ірі көлемдегі маркетингтік кампаниялар («Thai Charms – Must-Visit Cities») іске қосылып, туризмнен түсетін кірісті алдыңғы жылмен салыстырғанда 7,5%-ға арттыру көзделген. [239]. Осылайша, халықаралық тәжірибе туризм мен кәсіпкерлік саласындағы стратегиялық жоспарлаудың тиімділігін растайды.

Қазақстан Республикасының туристік саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу – ел үшін өзекті және қажетті міндет, себебі, жастардың инновациялық әлеуеті жоғары, ал туризм – ұлттық экономиканың маңызды құрамдас бөлігі. Жастар саланы жаңа көзқарастармен және технологиялық шешімдермен байыта алады, бұл Қазақстан дамуының стратегиялық басымдықтарына толық сәйкес келеді.

Ұзақ мерзімді нәтижелерге қол жеткізу және жүйелі тәсілді қамтамасыз ету үшін қазіргі бар кедергілерді еңсеруге бағытталған айқын мақсаттары, міндеттері және іске асыру тетіктері бар нормативтік ресімделген стратегия қажет.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары – Ұлттық экономика министрінің 2024 жылғы 29 қазандағы № 260 бұйрығына сәйкес, ұсынылатын стратегия келесі құрылымға ие [240].

1. Кіріспе

Жастар — Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі ресурстарының бірі, бүгінде олар ел халқының шамамен үштен бір бөлігін құрайды (шамамен 5,76 миллион адам) [241]. Сонымен қатар, туризм саласы Қазақстан Республикасында экономиканы әртараптандыру мен өңірлік дамудың басым бағыты ретінде айқындалған [242]. Туризм — әлемдік экономиканың ең қарқынды дамып жатқан секторларының бірі, оның өсу қарқыны басқа салалармен салыстырғанда екі есеге жуық жоғары. [243]. Осындай жағдайда жас кәсіпкерлерді туризмнің инновациялық дамуына тарту стратегиялық мәнге ие болады. Осы Стратегия Қазақстан Республикасының қолданыстағы даму бағдарламаларына сәйкес әзірленді: Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2029 жылға дейінгі тұжырымдамасы, Жастарды қолдаудың 2021–2025 жылдарға арналған кешенді жоспары, Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба және басқа да құжаттар. Стратегияның негізгі мақсаты — туризм саласында жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамытуға қажетті жағдайларды қалыптастыру. Бұл құжат қолданыстағы мемлекеттік

бағдарламалармен сабақтастық қағидаттарын сақтай отырып әзірленген және Қазақстан Республикасының жастар саясаты мен кәсіпкерлікті қолдау саласындағы заңнамасына толық сәйкес келеді. Стратегияда жастардың белсенділігін арттыру арқылы туризм саласындағы ұлттық мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізуге ерекше назар аударылады. Туристік саланы дамытудың тұжырымдамасында жастар кәсіпкерлігін ынталандыру — туризмдегі жаңа бағыттарды игерудің нақты құралы ретінде тікелей қарастырылған. [242].

1.1 ЖИКДС авторлық моделінің стратегиямен сәйкестігі

ЖИКДС авторлық моделіне сәйкес (6 сурет), ол бес кезеңді қамтиды – сыртқы және ішкі ортаны талдау; стратегиялық миссияны, мақсаттар мен міндеттерді айқындау; стратегияны әзірлеу; оны жүзеге асыру және бақылау; жастар инновациялық кәсіпкерлігін тәжірибелік тұрғыдан дамыту – стратегияның құрылымы мен мазмұны осы логикаға толық сәйкес келеді:

- Сыртқы және ішкі ортаны талдау 3.1 тармақта «Туризм саласының жағдайы» және 3.3 тармақта «Мәселелер мен кедергілер» жүргізілген. Онда жастар туризмін дамытуға әсер ететін институционалдық, технологиялық, кадрлық және қаржылық факторлар бағаланады.

- Миссияны, мақсаттар мен міндеттерді айқындау 4-бөлімде көрініс тапқан. Онда стратегиялық мақсат ретінде – жастар инновациялық кәсіпкерлігін ынталандыру арқылы туристік саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыру белгіленіп, бес базалық міндет айқындалған: институционалдық шаралар, қаржылық қолдау, құзыреттерді дамыту, инновацияны ынталандыру және ақпараттық ілгерілету.

- Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын әзірлеу 1-5 міндеттердің нақтылауынан (4-бөлім), мақсатты индикаторларды айқындаудан (5-бөлім), сондай-ақ іске асыру кезеңдері (6-бөлім) мен орындаушылар мен іске асыру тетіктері (8-бөлім) көрсетілген іс-шаралар жоспарын қалыптастырудан тұрады.

- Іске асыру және бақылау 6.1–6.3 тармақтарда сипатталған. Онда индикаторларға қол жеткізуді мониторингтеу тетіктері, есептілік тәртібі және стратегияны түзету рәсімдері қарастырылған.

- Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту 3.2-тармақта («Әлеуеті мен үрдістері»), сондай-ақ адами капиталды дамытуға (3-міндет), инновациялық тауашаларды ынталандыруға (4-міндет) және ақпараттық ілгерілетуге (5-міндет) қатысты тапсырмаларда ашылып көрсетілген.

Осылайша, стратегияның құрылымы 1-тарауда берілген теориялық тұжырымдамадан бастап практикалық нақтылауға және іске асыру тетіктеріне дейінгі бірізді логикалық дамуды қамтамасыз етіп, ЖИКДС авторлық моделіне толық сәйкес келеді.

2. Өзектілігі. Пандемиядан кейінгі кезеңде Қазақстан Республикасының туризм саласы тұрақты түрде қалпына келіп, өсім көрсетуде. 2022 жылы елге келген шетелдік туристер саны 4,73 миллион адамнан 2023 жылы 9,20 миллион адамға дейін артты [244]. Ішкі туризм де қарқынды дамуда: 2019 жылғы 6,66

миллионнан 2023 жылы 9,57 миллионға дейін өсіп, бес жылда 44%-ға артқан [245]. Бүгінгі таңда туризм саласы ел экономикасының маңызды сегментіне айналуда: 2023 жылы ел ішіндегі жалпы туристік тұтыну көлемі 2,75 трлн теңгеден асты, ал туризм индустриясының жалпы қосылған құны 3,283 трлн теңгені құрады [244]. Мемлекет 2029 жылға дейін мынадай ауқымды мақсаттарды алға қойып отыр: туризм саласындағы жұмыспен қамтылғандар санын 520 мыңнан 800 мың адамға дейін ұлғайту; туризмнің жалпы қосылған құнын 6 трлн теңгеден асыру [242]. Бұл көрсеткіштерге қол жеткізу үшін жас кәсіпкерлердің инновациялық әлеуетін тиімді пайдалану қажет. Жастар жаңа технологиялар мен трендтерге бейімділігімен ерекшеленеді, бұл әсіресе мынадай бағыттарда аса маңызды: цифрлық туризм, экотуризм, қонақжайлылық индустриясындағы креативті секторлар және т.б. Жас новаторлардың белсенді қатысуы жаңа туристік өнімдер жасауға, саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және жастарды жұмыспен қамту мәселесін шешуге мүмкіндік береді.

2.1 Құқықтық негіздер. Бұл стратегия жастардың кәсіпкерлік қызметін қолдауға бағытталған Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік жастар саясаты туралы» Заңының негізгі ережелерін ескере отырып әзірленді. Құжатты дайындаудың құқықтық негіздері мыналар болып табылады: Қазақстан Республикасы Президентінің №521 Жарлығы (2025 жылға дейінгі Дамудың стратегиялық жоспарына енгізілген өзгерістер); Қазақстан Республикасы Үкіметінің №790 Қаулысы (Мемлекеттік жоспарлау жүйесі); Мемлекет басшысының жастарды қолдау жөніндегі тапсырмалары (соның ішінде «Адал азамат» тұжырымдамасы, 2024 ж. және басқа да бастамалар). Туризм саласын дамытудың 2029 жылға дейінгі стратегиясы мен 2021–2025 жылдарға арналған Жастарды қолдаудың кешенді жоспары туризм мен жастар саясатының басымдықтарын біріктіруге негіз қалады. Осы құжат туризм саласындағы жастар стартаптарына басымдық бере отырып, Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жобаны іске асыруға бағытталған. Стратегияны іске асыру қолданыстағы бағдарламалармен үйлестіре отырып жүзеге асырылады: «Бастау Бизнес», жастарға арналған гранттар, «Zhas Project» жобасы және т.б. Бұл өз кезегінде мемлекеттік қолдаудың сабақтастығы мен тиімділігін қамтамасыз етеді.

3. Қазіргі жағдайды талдау

3.1 Туризм саласының жай-күйі. Қазақстанның туризм саласы пандемия салдарын еңсеріп, белсенді өсу фазасына өтуде. Келуші туристер ағыны қалпына келіп қана қоймай, пандемияға дейінгі деңгейден асты: 2023 жылы елге 9,2 миллионнан астам шетелдік келуші тіркелді, ал ішкі туризм бойынша 9,57 миллион азамат саяхаттады. Өсу қарқыны әсерлі: мысалы, келуші туризм бір жылда екі есеге жуық, ал ішкі туризм – 11%-ға артты. 2023 жылы шетелдік туристердің шығыстары 1,172 трлн теңгеге жетіп, ішкі туристер шығыстарынан (1,061 трлн теңге) асып түсті [243]. Сала айтарлықтай мультипликативті әсер береді: Ұлттық статистика бюросының деректеріне сәйкес, 2023 жылы туризм индустриясының жалпы қосылған құны 3,283 трлн теңгені құрап, ІЖӨ-дегі үлесін 5%-ға жақындатты. Туризм саласындағы жұмыспен қамту тұрақты өсуде — 2023 жылға арналған жоспарлы көрсеткіш шамамен 520 мың адам болды

[243]. Сонымен қатар, сала бірқатар мәселелерге тап болуда: негізгі туристік кластерлерден тыс жерде сапалы инфрақұрылымның жетіспеушілігі, сұраныстың маусымдылығы, халық табысының артуымен бірге шетелге кететін туристік ағынның өсуі, инновациялық турөнімдердің тапшылығы. Көптеген туристік қызметтер дәстүрлі сипатта қалып отыр, цифрлық шешімдерді қолдану шектеулі. Саланы әрі қарай дамыту үшін шығармашылыққа және технологияға негізделген жаңа тәсілдер қажет, ал мұндай серпінді тек жастар кәсіпкерлігі бере алады.

3.2 Жастар кәсіпкерлігі: әлеуеті мен үрдістері. Қазақстанда жастардың кәсіпкерлік белсенділігінің тұрақты өсімі байқалады. 2024 жылғы деректерге сәйкес, елде 15–35 жас аралығындағы 804 мыңнан астам тіркелген заңды тұлға мен жеке кәсіпкер жұмыс істейді [246]. 2020–2024 жылдар аралығында жастар кәсіпкерлерінің саны 4,4 есеге артқан, ал 2022 жылы ерекше серпіліс байқалды — бір жыл ішінде +56,4%. Бұл жастардың жеке іс ашуға деген қызығушылығының жоғары екенін және мемлекеттік қолдау шараларының (жеңілдетілген несиелер, жаңа бизнес-идеяларға гранттар, бизнес негіздеріне оқыту және т.б.) тиімділігін көрсетеді. Бүгінгі таңда жастар бизнесінің негізгі бағыттары – сауда және қызмет көрсету, өңдеуші өнеркәсіп, көлік [245]. Туризм саласында жастар кәсіпкерлігінің үлесі әзірге төмен. Көптеген турфирмалар, санаторийлер, ірі қонақүйлер дәстүрлі түрде аға буын өкілдерінің қолында. Соған қарамастан, шағын бизнес сегментінде жастардың белсенділігі артып келеді: қонақ үйлер мен хостелдер, агротуризм мен этнотуризм, туристерге арналған IT-сервистер, фриланс-гидтер және т.б. Стартаптардың табысты мысалдары пайда болуда – онлайн-платформалар, туристерге арналған мобильді қосымшалар, жаңа форматтағы турөнімдер. 2025 жылы Қазақстанда «Цифрлық туризм – 2025» атты салалық форум өткізілді, онда туризм саласындағы стартаптар байқауы ұйымдастырылып, жүлде қоры 10 млн теңгені құрады [247]. Жеңімпаздардың қатарында онлайн-брондау, виртуалды турлар және басқа да инновациялық IT-шешімдер ұсынған жас командалар болды. Бұл жастардың туризм саласындағы жоғары әлеуетін нақты дәлелдейді.

Airbnb тәжірибесі қысқа мерзімді жалға беру қызметтерінің туристік жүктемені ірі қалалардан өңірлерге қайта бағыттай алатынын көрсетті. BlaBlaCar мен FlixBus peer-to-peer және бюджеттік тасымалдар үлгісінің тиімділігін дәлелдеді. Осындай бизнес-модельдерді Қазақстанда енгізу шалғайдағы туристік кластерлерді дамытуға, көлік қолжетімділігін арттыруға, туристік ағынды тең бөлуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Халықаралық тәжірибе де жастар стартаптарын қолдау тиімділігін көрсетіп отыр: Испания – Emprendetur бағдарламасы аясында жеңілдетілген несиелер [248], Оңтүстік Корея – өңірлік инновациялық орталықтар құру [249] Португалия – бірлескен инвестициялық қорлар [250]. Қазақстанда да мұндай құралдар жастар кәсіпкерлігінің туризмдегі әлеуетін ашудың қуатты драйверіне айнала алады.

3.3 Мәселелер мен кедергілер. Талдау көрсеткендей, оң үрдістерге қарамастан, туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің дамуына бірқатар

факторлар кедергі келтіреді. Бірінші кедергі – қаржылық шектеулер: бастаушы кәсіпкерлердің старттық капиталы жеткіліксіз; несиеге қол жеткізу қиын; мемлекеттік гранттар (~1,57 млн теңге [251]) тек базалық қажеттіліктерді жабуға жетеді және шектеулі адамға ғана конкурс арқылы беріледі. Екінші кедергі – салалық білім мен тәжірибенің жетіспеуі: турбизнесті басқару қонақжайлылық менеджменті, маркетинг, цифрлық дағдылар сияқты нақты құзыреттерді талап етеді; бұл дағдылар тиісті білімсіз немесе тәлімгерсіз жастарда жиі болмайды. Білім беру мен тәжірибелік байланысы әлсіз: ЖОО мен колледждерде тәжірибеге бағытталған оқыту элементтері енгізілгенімен, туризмде жеке іс бастаған тұлғалар саны әлі де төмен.

Инфрақұрылымдық және реттеуші кедергілер де бар: кейбір өңірлерде туризмге бағытталған коворкингтер, инкубаторлар, технопарктер жоқ; мамандандырылған акселераторлар жетіспейді; лицензиялау, сертификаттау секілді әкімшілік рәсімдер жаңадан бастағандар үшін күрделі болуы мүмкін. Жас кәсіпкерлер нарыққа шығуда келесі қиындықтарға тап болады: ірі компаниялармен бәсекелестік, ақпараттың жетіспеушілігі, мемлекеттік қолдау шаралары туралы хабарсыздық.

Жалпы, жағдай екіжақты сипатқа ие: бір жағынан — жоғары әлеует (жастар кәсіпкерлігінің өсімі, МЖӘ тетіктері, туризмдегі инновацияға сұраныс), екінші жағынан — кедергілер, бұл әлеуеттің толық ашылуына тосқауыл болуда. Осы стратегия осы олқылықтарды жоюға бағытталған. Халықаралық тәжірибе (Өзбекстан, Малайзия, Таиланд) көрсеткендей, жастар туризмі мен стартаптарды дамытуға арналған мақсатты бағдарламалар тиісті үйлестіру мен қаржыландыру қамтамасыз етілсе ғана, айтарлықтай нәтиже береді. Келесі бөлімдерде мақсаттар, міндеттер, индикаторлар және іске асыру тетіктері айқындалып, жастар инновациялық кәсіпкерлігін Қазақстанның туризм саласындағы өсудің негізгі қозғаушы күштерінің біріне айналдыру көзделеді.

4. Мақсаттар мен міндеттер

Стратегия мақсаты: Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру – жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту арқылы, оны экономикалық өсімге, жұмыспен қамтуға және саланың инновациялық трансформациясына үлес қосатын негізгі факторлардың біріне айналдыру. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін төмендегідей негізгі міндеттер айқындалды:

1. Туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігі үшін институционалдық ортаны жетілдіру. Туризм саласында жастардың кәсіпкерлік белсенділігін арттыру үшін бизнесті ашуға және жүргізуге кедергі келтіретін реттеуші және әкімшілік тосқауылдарды жою қажет. Осы міндет аясында туристік кәсіпорындарды тіркеу рәсімдерін жеңілдету, жас кәсіпкерлер үшін кейбір қызмет түрлеріне (туроператорлық, қонақ үй бизнесі) жеңілдетілген лицензиялау, салықтық жеңілдіктер мен салық демалыстарын енгізу көзделеді. Жастардың туристік салаға қатысуын жеңілдететін қажетті нормативтік-құқықтық актілер әзірленіп, бекітіледі. Мысалы, туризм саласындағы жастар стартаптары үшін әкімшілік кедергілерді азайтуға бағытталған келесі шараларды қарастыруға болады:

- Жерді жеңілдетілген жалға алу және пайдалану. Туристік кластерлер аумағындағы жер телімдерін алғашқы 2–3 жыл ішінде жеңілдетілген (немесе нөлдік) мөлшерлеменен жалға беру.

- Онлайн тіркеу және «бір терезе» қағидасы. Туризм саласындағы ЖК және ЖШС-ті eGov порталы арқылы толық цифрландырылған тәртіпте тіркеу, барлық қажетті анықтамалар мен лицензияларды автоматты түрде қалыптастыру.

- Өтініштерді жылдам қарау. Туристік лицензияларды, маршруттық карталарды келісуді, бұқаралық іс-шараларға рұқсаттарды беру үшін 7 жұмыс күнінен аспайтын нақты регламенттер белгілеу.

- Коммуналдық қызметтерге жеңілдіктер. Жастарға арналған орналастыру нысандары (кемпингтер, хостелдер, қонақ үйлер) үшін алғашқы 2 жыл ішінде су, жарық, ғаламтор секілді қызметтердің шығындарын субсидиялау.

- Жеңілдетілген есептілік. Стартаптар үшін алғашқы 3 жылда есептік және салықтық есептіліктің оңайлатылған форматына көшу (ең аз есеп формалары, арнайы қосымша есепсіз).

- Инфрақұрылымға жедел қолжетімділік. Мемлекеттік немесе жергілікті коворкингтер мен технопарктерде мастер-класстар өткізу, туристерді қабылдау және стартап-командалардың жұмысы үшін конкурсыз жеңілдетілген шарттармен үй-жай беру.

- Экскурсиялық қызмет үшін патенттік жүйе. Белгіленген маршруттар бойынша экскурсияларды сертификаттаусыз жүргізу үшін патент негізінде жұмыс істеу мүмкіндігін енгізу.

- Салаға қатысты қызметтермен автоматтандырылған келісу. ҚР ТЖМ, СЭҚ, экологиялық бақылау органдарымен келісу процестерін электронды кабинет арқылы автоматты жүргізу, салалық стандарттарға сәйкес қажетті актілерді алдын ала дайындау.

- Алғашқы табыстарға салықтық жеңілдіктер. Егер жас кәсіпкер кемінде екі жұмыс орнын құрса, алғашқы 12 айда корпоративтік және/немесе жеке табыс салығынан босату.

Бұл шаралар туризм саласына жаңадан кірген жастар кәсіпкерлері үшін бизнес ашу мен жүргізу шығындарын едәуір төмендетіп, жұмысты жеңілдетеді және жеделдетеді, бұл өз кезегінде туристік саланың жаңаруына және дамуына ықпал етеді.

2. Жастар стартаптарын қаржылық және ақпараттық-кеңестік қолдау. Аталған міндеттің мақсаты – инновациялық жобалардың іске қосылуына және ауқымын кеңейтуіне қолайлы жағдай жасау. Ол үшін келесі шаралар көзделіп отыр:

- Жастарға арналған гранттық қаржыландыру бағдарламаларын кеңейту, оның ішінде туризм саласындағы бизнес-идеяларды іске асыру үшін берілетін мемлекеттік гранттардың көлемі мен санын арттыру;

- Жас кәсіпкерлер үшін «Даму» қорының жеңілдетілген несиелік желілеріне және микроқаржыландыру бағдарламаларына басым қатысу мүмкіндігі қамтамасыз ету;

- Туристік жобаларға бейімделген бизнес-инкубаторлар мен акселераторларды дамыта отырып, қолдау инфрақұрылымы кеңейту;

- Тұрақты консультациялық қызметтер ұйымдастыру (ҰКҚП «Атамекен», әкімдіктер жанында), сонымен қатар, тәлімгерлік бағдарламалар енгізу, онда туристік саланың тәжірибелі мамандары жас стартаперлерге бизнес-жоспар әзірлеу, маркетинг, инвестиция тарту мәселелерінде көмектесу;

- Португалиядағы 200М қорына ұқсас модель бойынша мемлекеттік және жеке венчурлік қорлардың бірлескен қаржыландыру тетігі іске қосу. Бұл шешім стартаптар үшін қолжетімді капитал көлемін ұлғайтып, жеке инвесторлар үшін тәуекелдерді азайтады;

- Жылына екі рет халықаралық инвесторлардың қатысуымен демо-күндер (demo days) өткізу. Бұл іс-шаралар қазақстандық стартаптарға халықаралық сараптамалар мен венчурлік капиталға қол жеткізуге, сондай-ақ әлемдік нарыққа шығу мүмкіндігін арттыруға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде, қаржыландыруға қолжетімділік артады, жас кәсіпкерлер кәсіби кеңес пен қолдау алады, ал инновациялық жобалар нақты нарыққа шығу үшін институционалдық және инвестициялық ресурстармен қамтамасыз етіледі.

3. Адам капиталы мен құзыреттерді дамыту. Бұл міндеттің негізгі мақсаты – туризм саласында жұмыс істеуге қабілетті, білікті жастарды дайындау және олардың кәсіпкерлік дағдыларын қалыптастыру. Бұл бағыт аясында келесі шаралар жүзеге асырылады: ЖОО мен колледждердің туризм мамандықтары бойынша білім беру бағдарламалары жаңғыртылады, оған кәсіпкерлік компонент қосылады: стартап негіздері, қонақжайлылық индустриясындағы менеджмент, туризмдегі цифрлық технологиялар бойынша курстар енгізіледі; Студенттік стартаптар үшін мүмкіндіктер кеңейтіледі: бейінді университеттер жанынан инновация орталықтары мен стартап-зертханалар құрылады; Жастар арасында үздік туристік жобаға арналған республикалық конкурстар мен хакатондар тұрақты түрде өткізіледі, жеңімпаздарға кейінгі қолдау көрсетіледі; Soft skills дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінеді – бұл көшбасшылық, коммуникация, тілдік даярлық және т.б.; Іс жүзіндегі жас кәсіпкерлердің құзыреттерін арттыру үшін тренингтер, табысты туристік компанияларда тағылымдамалар ұйымдастырылады, оның ішінде шетелдік тәжірибе алмасу бағдарламалары шеңберінде; Қосымша түрде «Peer2Peer» атты арнайы тәлімгерлік бағдарлама іске асырылады. Бағдарламаның мәні – туристік салада нақты жұмыс істейтін және табысты бизнесі бар 25–30 жас аралығындағы кәсіпкерлердің 18–24 жастағы жаңа стартап-командаларға тәжірибе беруі. «Peer2Peer» бағдарламасы келесіні қамтиды: жекелей және топтық кеңес беру, воркшоптар, бірлескен бизнес-стратегия әзірлеу, стартаптың бастапқы кезеңінде жедел сүйемелдеу. Бағдарламаның басты мақсаты – жас кәсіпкерлердің туристік салада жылдам бейімделуіне және инновациялық жобаларды тиімді жүзеге асыруына жәрдемдесу, өз буынының сәтті тәжірибесімен тікелей жұмыс жасау.

4. Туризм саласында инновациялар мен жаңа бағыттарды ынталандыру. Бұл міндеттің негізгі мақсаты – жастардың стартаптарын жаңа туристік өнімдер мен қызметтердің көзіне айналдыру. Осы бағыт аясында келесі шаралар көзделеді:

мемлекет тарапынан жастарға арналған басым жобалар іске қосылады. Мысалы, жастар мен студенттік туризмге арналған арнайы туристік кластерлер құру (қолжетімді хостелдер, кэмпингтер, жастар лагерьлері және т.б.); туризмнің жаңа түрлерін (экстремалды, экологиялық, волонтерлік туризм және т.б.) дамыту үшін жастар бастамаларына гранттық қолдау көрсетіледі; инновациялық әлеуетті ашу үшін туризмде цифрлық платформалар енгізіледі, олардың қатарында: Airbnb, GetYourGuide және Klook үлгісіндегі онлайн-маркетплейстер; киіз үй-кемпингтерді электронды брондау жүйелері; AR/VR технологиясына негізделген мобильді гидтер; және басқа да жастардың IT-жобалары; жастар командалары ірі туристік іс-шаралар мен жобаларға қатысуға жүйелі түрде тартылатын болады — бұл үшін квоталар немесе конкурстық негізде іріктеу жүйесі енгізіледі (қызмет көрсету, анимация, кәдесый өнімдерін өндіру және т.б. бағыттарда). Бұл шаралар туризмде жаңа тауашаларды ашуға, туристік ұсыныстың алуан түрлілігі мен сапасын арттыруға мүмкіндік береді және жас кәсіпкерлердің креативтілігін толық іске асыруға жағдай жасайды.

5. Жастар арасында туризм саласындағы кәсіпкерлікті ақпараттық ілгерілету және танымал ету. Осы міндет аясында мемлекеттік органдар БАҚ және қоғамдық ұйымдармен бірлесіп, туризмдегі кәсіпкерліктің оң имиджін қалыптастыруға бағытталған кең ауқымды ақпараттық науқан жүргізеді. Қолға алынатын бастамалар мыналарды қамтиды: мазмұндық өнімдер жасау және тарату: бейнероликтер, табысты жас туризм кәсіпкерлерінің оқиғалары, теледидардағы арнайы бағдарламалар, әлеуметтік желілердегі жобалар — туризм саласында жұмыс істеудің тартымдылығын көрсетуге бағытталады; Instagram және TikTok платформаларында маркетинг стратегиясын енгізу (Airbnb моделіне ұқсас): жас тур-старттардың табыс тарихын ай сайын жариялау, тікелей эфирдегі турлар (лайв-турлар), ерекше бағыттар бойынша челленджер ұйымдастыру; Skyscanner моделіндегі цифрлық шешімдерді енгізу: машиналық оқыту алгоритмдері арқылы жеке ұсыныстар жіберу; мессенджерлерге чат-боттарды интеграциялау, осылайша сапар жоспарлауды толық автоматтандыру; жастар мен туризм форумы, жастар туристік кәсіпкерлерінің республикалық слеттері жыл сайын өткізіліп, тәжірибе алмасуға және үздік тәжірибелермен бөлісуге мүмкіндік береді; жастарға арналған интерактивті интернет-портал іске қосылады, ол жерде келесідей ақпараттар шоғырланады: мемлекеттік қолдау шаралары, бизнес ашу жөніндегі нұсқаулықтар, білім алу мен қаржыландыру мүмкіндіктері; тәлімгерлік жүйе құрылады: табысты кәсіпкерлер (соның ішінде жастардың өздері) амбасадорлар мен тәлімгерлер ретінде жас кәсіпкерлерге бағыт-бағдар береді; бұл бастама жастардың мотивациясын арттырып, мемлекеттік бағдарламаларға деген сенімділікті күшейтеді.

Аталған барлық міндеттер өзара тығыз байланыста және жүйелі түрде жүзеге асырылады, әрқайсысы нақты іс-шаралармен және көрсеткіштермен бекітіледі. Ұзақ мерзімді жоспар төменде егжей-тегжейлі сипатталады.

5. Мақсатты индикаторлар мен күтілетін нәтижелер

Стратегияны іске асыру барысындағы ілгерілеуді өлшеу үшін сандық және сапалық сипаттағы мақсатты индикаторлар жүйесі белгіленеді. Мақсатты индикаторларды есептеу үшін 2023 және 2024 жылдардағы ресми статистикалық деректер негіз ретінде алынады — олар туризм саласының қазіргі жай-күйін және жастардың кәсіпкерлікке қатысу деңгейін көрсетеді. Аталған деректер даму стратегиясын болжаудың бастапқы нүктесі ретінде қызмет етеді. Негізгі мақсатты көрсеткіштер 26 кестеде ұсынылған.

Кесте 26 – Негізгі мақсатты индикаторлар мен күтілетін нәтижелер

№	Индикатор	Базалық мәні (2023, 2024 жж)	Мақсатты мәні (2030 ж.)	Күтілетін мәні (2036 ж.)	Түсіндірме
1	2	3	4	5	6
1	Туризмдегі жастар кәсіпорындарының үлесі	41,35%	50%	60%	2024 жылғы 30 134 жастар туризм кәсіпорындарының 72 879-ға (барлық сала бойынша) қатынасы ретінде есептелген.
2	Жастардың туризмдегі кәсіпорындарының жылдық орташа өсу қарқыны	29,41%	кемінде 30%	кемінде 30%	Стратегиялық сипатта жастардың туризм саласындағы кәсіпорындарының орташа жылдық өсу қарқыны кемінде 30 % деңгейінде сақталады. Бұл көрсеткіш 2017–2024 жылдар аралығындағы нақты динамикаға (жылына орта есеппен 29,41 %) сәйкес келеді және жастар кәсіпкерлігін жүйелі түрде қолдау жалғасқан жағдайда саланың өсу әлеуетін көрсетеді.
3	Туризм саласындағы жаңа жастар стартаптарының саны (жиынтық түрде)	-	200	500	Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі туризм саласын дамыту тұжырымдамасына сәйкес, бес негізгі туристік кластер аясында арнайы бизнес-инкубаторлар құрылатын болады. ДТҰ (2021) зерттеуі бойынша, әрбір туристік инкубатор жылына орта есеппен 10–12 жаңа стартапты іске қосады [252]. Осылайша: $5 \times 10 = 50$ стартап/жылына. Жалпы мақсат — 500 стартап. ДТҰ-ның «Top 100 Tourism Startups» (2021) халықаралық талдауы көрсеткендей [253], стартаптардың мынадай үлестік құрылымы байқалады: Digital Travel & Booking Platforms – 22 %; Eco- & Sustainable Tourism – 8 %; Agri-Tourism & Rural Experiences – 6 %; Cultural & Experiential Tourism – 5 %. Яғни, жалпы 41 % біздің басым бағыттарымызға сәйкес келеді. Демек: $500 \times 0,41 = 205 \approx 200$ стартап Осылайша, мемлекеттік бағдарламалар қолдауымен және бес профильдік инкубатордың құрылуымен жыл сайын кемінде 500 жаңа жастар стартапының пайда болуы күтіледі, оның кемінде 200-і (яғни 40 %) туристік нарықтағы негізгі инновациялық бағыттарда іске асады.
4	Стартаптар санының жас ерекшеліктеріне байланысты КРІ				Қазақстан бойынша ашық деректердің болмауына байланысты халықаралық тәжірибе қолданылады: OECD (2023) деректеріне сәйкес, мүше елдерде жаңа кәсіпкерлердің орташа есеппен 65 %-ы – 25–34 жас аралығында, ал 17 %-ы – 18–24 жас аралығында [254]; GEM 2022/2023 зерттеуінде 18–
	Стартаптардың жас құрылымы (25–35 лет)	-	кемінде 60%	кемінде 60%	

26 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6
	Стартаптардың жас құрылымы (18–24 года)	-	кемінде 20 %	кемінде 20 %	34 жас аралығындағы тұлғалар кәсіпкерлік белсенділіктің (ТЕА) ең ірі тобы ретінде (~40 %) көрсетілген [255]. Осыған сүйене отырып, стратегияда келесі КРІ (негізгі көрсеткіштер) белгіленді: жыл сайынғы стартап жобаларының кемінде 60 %-ын 25–35 жас аралығындағы кәсіпкерлер бастамалауы тиіс; кемінде 20 %-ын – 18–24 жас аралығындағы жастар жүзеге асыруы тиіс.
5	Жастар құрған жаңа жұмыс орындарының саны (жиынтық түрде)	-	кемінде 20 000	кемінде 20 000	Көрсеткіш жастар кәсіпкерлері құрған жаңа жұмыс орындарының жалпы санын көрсетеді. 2024 жылғы мәліметтер бойынша туристік кәсіпорындарда жұмыс істейтін қызметкерлердің орташа саны [256]: Жалпы жұмыс істейтін туристік кәсіпорындар саны: 72 879; Туризм саласындағы жалпы жұмыспен қамтылғандар саны: 386 700. Орташа есеппен, $386\,700 \div 72\,879 \approx 5,3$ қызметкер бір кәсіпорынға. Жанама әсер (мультипликатор 1:3). Travel & Tourism (2021): жаһандық жұмыспен қамту мультипликаторы [257], яғни туризмдегі әрбір тікелей жұмыс орны қосымша екі жанама жұмыс орнын тудырады (жалпы үш орын). Оған қоса, жұмыс істейтін кәсіпкерлік субъектілерінің саны жыл сайын артып келеді. 2010–2024 жылдар аралығында туризмдегі жұмыспен қамту CAGR (орташа жылдық өсім қарқыны) былай есептеледі: Бастапқы мән (статистика 2010-жылдан басталады) [144]: 195 200 адам; Соңғы мән (2024): 386 700 адам; Кезең: 15 жыл. $CAGR = (195200/386700)^{1/15} - 1 \approx -1,9808 \cdot 0,0667 - 1 \approx -0,0466 = -4,66\%$ жылына. Яғни 4,7 % жұмыспен қамту (2010–2024) жыл сайын шамамен 2 000 жаңа жұмыс орны. Есеп: 500 стартап \times 5,3 қызметкер \times мультипликатор 3 = 7 950 жұмыс орны + жыл сайынғы өсім (2 000 жұмыс орны \times 7 жыл). Жалпы: 2033 жылға дейін жастар стартаптары мен ШОБ арқылы кемінде 20 000 жаңа жұмыс орны құрылады.
6	Туризм саласындағы жалпы жұмыспен қамтылғандардың арасындағы жастардың үлесі	33%	35%	40%	Мақсат – туризм саласындағы жалпы жұмыспен қамтылғандардың арасындағы жастардың күтілетін үлесін көрсету. 2036 жылға қарай туризмдегі жалпы жұмыспен қамтылғандар санының болжамы (жылына 4,66 % өсіммен 12 жыл): $E_{2036} = 386700 \times (1 + 0,0466)^{12} \approx 386700 \times 1,727 \approx 667948$ адам. 40 % деңгейі қазіргі жастардың халықтағы (28,7 %) [258] және кәсіпкерліктегі (37,7 %) үлесінен асып түседі, бұл жастардың туризм саласына қатысуын кеңейтуге бағытталған мақсаттылықты растайды. Осыған сәйкес, 2036 жылға қарай жастардың туризмдегі жұмыспен қамтылғандар саны: $Y_{2036} = 0,40 \times 667948 \approx 267\,179$ жас мамандар.

26 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6
7	Жастардың туризмдегі ЖҚҚ-ға қосқан көлемі	1, 38 трлн тг	3,13 трлн тг	6,53 трлн тг	Болжам туризм саласының 2023 жылғы нақты ЖҚҚ (жалпы қосылған құн) көрсеткіші – 3 283,2 млрд теңге және 2010–2023 жылдар аралығындағы орташа жылдық өсім қарқынына (CAGR = 9,66 %) негізделген. Егер осы динамика сақталса: 2030 жылға қарай туризмнің ЖҚҚ шамамен 6,26 трлн теңгеге жетеді, 2040 жылға қарай – 10,89 трлн теңге болады. Мақсатты көрсеткіштерге (жастар кәсіпорындарының үлесі: 2030 ж. – 50 %, 2040 ж. – 60 %) сәйкес, жастар секторының күтілетін үлесі: 2030 жылға қарай – кемінде 3,13 трлн теңге, 2040 жылға қарай – кемінде 6,53 трлн теңге болады.
8	Жаңа туристік өнімдер мен маршруттар саны	5 класстер	кемінде 20	кемінде 50	2029 жылға дейінгі Туризмді дамыту тұжырымдамасына сәйкес, 5 туристік кластер мен салалық инкубаторлар құру көзделген. ДТҰ (2021) зерттеуі бойынша, әрбір инкубатор жылына орта есеппен 10–12 стартап қалыптастырады. Консервативті болжам бойынша — әр инкубатор кем дегенде жылына бір жаңа туристік өнім ұсынады. Осыған сәйкес, 2030 жылға қарай кемінде 15 жаңа өнім пайда болады. Бұған инкубаторлардан тыс тәуелсіз бастамалар қосылса, мақсатты көрсеткіш – кемінде 20 өнім. 2036 жылға қарай, егер 500 стартап іске қосылып, олардың кемінде 10 %-ы инновациялық өнімдерге бағытталса, онда кемінде 50 жаңа туристік өнім немесе маршрут жасалады..
9	Жастарға арналған бизнестік инфрақұрылым құры	5 класстер	5 инкубатор және цифрлық платформа	кәсіпкерлік ті жаңадан бастағандардың кемінде 80 %-ы «бір терезе» қағидаты бойынша қолдау алады	2029 жылға дейінгі Туризмді дамыту тұжырымдамасына сәйкес, елімізде 5 туристік кластер құрылады. Әр кластерде бір мамандандырылған туристік бизнес-инкубатор ашылады. 2030 жылға дейін жастар стартаптарына арналған ұлттық цифрлық платформа іске қосылады. 2036 жылға қарай, бұл платформа eGov және «Атамекен» ҰКП жүйесіне толық біріктіріледі. Осы арқылы кәсіпкерлікпен жаңадан айналыса бастағандардың кемінде 80 %-ы бизнесін тіркеу, кеңес алу, қаржыландыруға қол жеткізу сияқты қызметтерді «бір терезе» қағидаты бойынша алады деп күтілуде.
10	Нормативтік реформалардың аяқталуы	Таратылған шаралар, eGov және Атамекен арқылы ішінара қамту	НҚА-ға жоспарланған барлық өзгерістерді аяқтау	кәсіпкерлік ті жаңадан бастағандардың кемінде 80 %-ы «бір терезе» қағидаты бойынша нормативтік ресімделген қызметтерді алады	2030 жылға дейін нормативтік-құқықтық актілерге жоспарланған өзгерістердің толық пакетін аяқтау көзделген. Бұл келесі шараларды қамтиды: тіркеу рәсімдерін жеңілдету, жастар үшін салықтық және лицензиялық жеңілдіктер енгізу, туризм саласындағы барлық рәсімдерді толық цифрландыру. Қазіргі таңда Қазақстанда eGov арқылы цифрлық тіркеу, рұқсат құжаттарының тізілімі және «Атамекен» арқылы қолдау платформалары іске асырылған. UNCTAD-тың World Investment Report 2024 мәліметінше, өтпелі экономикалы елдерде «бір терезе» жүйесін енгізуге орта есеппен 5–8 жыл қажет. [259]. 2036 жылға қарай, цифрлық және офлайн қызметтерді біріктіру арқылы жаңадан кәсіп бастағандардың кемінде 80 %-ын қамту – шынайы мақсат.

Мақсатты индикаторлар жыл сайын жауапты мемлекеттік органдар тарапынан бақылауға алынады. Қажет болған жағдайда олардың мәндері әлеуметтік-экономикалық жағдайдың өзгерістеріне сәйкес стратегияны өзектендіру барысында нақтылануы мүмкін. Жоспарланған көрсеткіштерге қол жеткізу стратегияның сәтті іске асырылып жатқанын білдіреді; ал 10%-дан асатын ауытқулар мемлекеттік қолдау шараларын түзету қажеттігін көрсететін сигнал болмақ.

Стратегияны іске асыру қағидаттары. Стратегия төмендегі қағидаттарға сүйене отырып жүзеге асырылады:

- іс-шараларды кешенді және бірізді түрде іске асыру;
- инновациялық тәсілдер мен цифрландыруға бағытталу;
- институционалдық қолдау және салааралық әріптестік;
- нәтижелердің тұрақтылығы мен ұзақмерзімділігі;
- сыртқы және ішкі орта жағдайларына бейімделу қабілеті.

Дамудың пайымы мен тәсілдері. Стратегияның пайымы туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің ұзақ мерзімді өсуін және Қазақстан жастарының инновациялық әлеуетін дамытуды қамтамасыз етуге қабілетті жастар инновациялық кәсіпкерлігінің тұрақты экожүйесін қалыптастырудан тұрады.

6. Стратегияны іске асыру кезеңдері

Стратегияны іске асыруды кезең-кезеңімен жүзеге асыру ұсынылады.

6.1 Институционалдық және инфрақұрылымдық негізді қалыптастыру, пилоттық бастамаларды іске қосу. Бұл кезеңнің мақсаты – Қазақстан Республикасының туристік саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін іске қосуға арналған нормативтік, институционалдық және инфрақұрылымдық негізді құру. Негізгі іс-шаралар мен күтілетін нәтижелер жылдарға бөлініп берілген:

2027 жыл — Дайындық және нормативтік кезең. Негізгі іс-шаралар:

- Туризм және спорт министрлігі, Мәдениет және ақпарат министрлігі, Ұлттық экономика министрлігі, Ғылым және жоғары білім министрлігі, Цифрлық даму министрлігі, әкімдіктер, «Атамекен» ҰКП және жастар қоғамдық ұйымдары өкілдерінен тұратын ведомствоаралық жұмыс тобын қалыптастыру және бекіту.

- 2027–2029 жылдарға арналған Стратегияны іске асырудың жол картасын жауаптылық пен мерзімдерді нақты белгілей отырып әзірлеу және бекіту.

- Қажетті нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу және қабылдау: салық кодексіне өзгерістер енгізу (туризм саласындағы жас кәсіпкерлерге 2 жылға дейін салықтық жеңілдіктер мен демалыстар); туристік стартаптарды тіркеу және лицензиялау рәсімдерін жеңілдету (қарау мерзімін 7 жұмыс күніне дейін қысқарту, eGov порталында «бір терезе» қағидатын енгізу); туризм саласындағы жастарға арналған мақсатты стартап-гранттар бойынша жаңа бағдарламаны бекіту (бір грант көлемі 3–5 млн теңге).

- Түркістан қаласындағы Халықаралық туризм және қонақжайлылық университеті базасында туристік стартаптарға арналған пилоттық бизнес-инкубаторды іске қосу.

- Жастар туристік бизнесін қолдау орталықтарын ашу (коворкинг, консалтинг, оқыту).

2027 жылдың соңына қарай күтілетін нәтижелер:

- Стратегияны іске асырудың жол картасы бекітілді.

- Заңнамаға өзгерістер енгізілді (салықтық және әкімшілік жеңілдіктер).

- Бір пилоттық бизнес-инкубатор және кемінде 2 қолдау орталығы құрылды.

2028 жыл — Пилоттық жобаларды белсенді іске қосу кезеңі. Негізгі іс-шаралар:

- Жастарға арналған туристік жобалар бойынша алғашқы республикалық стартап-гранттар байқауын өткізу (кемінде 100 грант, әрқайсысы 3–5 млн теңге).

- Жас кәсіпкерлерге арналған оқыту бағдарламаларын ұйымдастыру («Bastau Tourism» және қысқа мерзімді курстар, кемінде 500 қатысушыны қамту).

- БАҚ және әлеуметтік желілер арқылы туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігін ілгерілету бойынша ұлттық ақпараттық науқанды іске қосу.

- Өңірлік деңгейде жастар стартаптарын қолдауды үйлестіретін жұмыс топтарын құру.

2028 жылдың соңына қарай күтілетін нәтижелер:

- Жас кәсіпкерлерге кемінде 100 стартап-грант берілді.

- 50-ден астам жаңа туристік жастар стартапы тіркеліп, жұмысын бастады.

- 500-ден астам адам оқытылып, консультациялық қолдау алды.

- Жастардың туризмдегі стартап мүмкіндіктері туралы хабардарлығы артты (әлеуметтік зерттеулер нәтижесі бойынша – кемінде 60%).

2029 жыл — Нәтижелерді бағалау және масштабтауға дайындық кезеңі. Негізгі іс-шаралар:

- Гранттық қаржыландырудың екінші кезеңін өткізу (жастар стартаптарына қосымша 150 грант беру).

- Қолдау орталықтарының желісін кеңейту.

- Туризм саласындағы жас кәсіпкерлердің Ұлттық форумын өткізу (пилоттық жобалардың қорытындысы, тәжірибе алмасу, алдағы шараларды түзету).

- Қолдау шараларының тиімділігін бағалау және түзету (сауалнама, сараптамалық бағалау, ұсыныстар әзірлеу).

2029 жылдың соңына қарай кезеңнің мақсатты көрсеткіштері:

- 2027–2029 жылдар аралығында кемінде 100 жаңа туристік жастар стартапы құрылды.

- 1 000-нан астам жас оқытудан, кеңес беру мен қолдау бағдарламаларынан өтті.

- Жастар кәсіпкерлігіне арналған тұрақты нормативтік база қалыптасты (жеңілдіктер ҚР аумағында қолданылады).

- Келесі кезеңге табысты бастамаларды масштабтау бойынша ұсыныстар дайындалды.

6.2 Табысты бастамаларды масштабтау және кәсіпкерлік экожүйесін дамыту. Аталған кезеңнің мақсаты – жинақталған табысты тәжірибені кеңінен

тарату, қолдау шараларын елдің барлық өңірлеріне кеңейту және туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігіне негізделген тұрақты экожүйені қалыптастыру.

2030 жыл – Ауқымды бағдарламалар мен өңірлік дамудың басталуы. Негізгі іс-шаралар:

- Туризм саласындағы жас кәсіпкерлерге арналған гранттық бағдарламаларды кеңейту:

- «Даму» қоры және салалық мемлекеттік органдар арқылы жыл сайын кемінде 200 стартап-грант беру (орташа грант көлемі — 5 млн теңге).

- Консультациялық қызметтерге, менторлыққа, бизнес-періштелерді тартуға кеткен шығындарды өтеу бойынша ваучерлік жүйені енгізу (қызмет құнының 70%-на дейін).

- Негізгі туристік кластерлер базасында өңірлік стартап-орталықтар желісін құру.

- Туризм және кәсіпкерлік бойынша білім беру бағдарламаларын жаңғырту:

- 2030–2031 оқу жылынан бастап барлық салалық ЖОО мен колледждер бағдарламаларына кәсіпкерлік модульдерді енгізу.

- Салалық жоғары оқу орындарында инновация және стартап-инкубация зертханаларын іске қосу.

Инфрақұрылымдық қамтамасыз ету және халықаралық деңгейде ілгерілету. Негізгі іс-шаралар:

- Мемлекет-жеке меншік әріптестігі (МЖӘ) тетіктері арқылы инфрақұрылымдық пилоттық жобаларды іске қосу:

- Туристік кластерлерде кемпинг, глэмпинг, хостел және коворкингтер салу (кемінде 5 нысан);

- Жастар жобалары шоғырланған орындарда инфрақұрылыммен қамтамасыз ету.

- Қазақстандық туристік бренд пен жастар бастамаларын халықаралық деңгейде ілгерілету:

- Қазақстандық стартаптардың Орталық Азия және Еуропа елдерінде роуд-шоулары мен таныстырылымдарын өткізу;

- Қазақстанның жас кәсіпкерлерінің халықаралық көрмелерге (мысалы, ITB Berlin, WTM London, PATA) қатысуына қолдау көрсету.

- Туризмдегі жастар кәсіпкерлігінің табысты кейстерін ілгерілетуге бағытталған ұлттық ақпараттық-маркетингтік науқанды кеңейту.

2030 жылғы күтілетін нәтижелер:

- 200 жаңа туристік жастар стартапы құрылып, қаржыландырылды.

- Кемінде 10 бейінді жоғары оқу орны білім беру бағдарламаларына кәсіпкерлік модульдерді енгізді.

- Кемінде 5 инфрақұрылымдық нысан (кемпинг, глэмпинг, хостел) пайдалануға берілді.

- Халықаралық туристік көрмелер мен форумдарда кемінде 20 қазақстандық стартап таныстырылды.

- Жастардың инновациялық туризм брендіне деген танымалдық артты (медиа қамту көлемі кемінде 30%-ға өсті).

2031 жыл - Нәтижелерді шоғырландыру және ұзақ мерзімді дамуға дайындық. Негізгі іс-шаралар:

- Қазақстанда «Жастар кәсіпкерлігі және туризмдегі инновациялар» тақырыбында ірі халықаралық конференция өткізу (UNWTO, OECD, ASEAN және т.б. ұйымдар өкілдерінің қатысуымен).

- Табысты жобаларды кеңейту және халықаралық нарыққа шығару мақсатында кемінде 250 грант бөлу арқылы гранттық қаржыландырудың келесі кезеңін аяқтау.

- Жастар жобаларына тұрақты жеке инвестициялар тарту тетіктерін құру.

- Стратегияның тиімділігін аралық бағалау, алдағы кезеңге (2030–2036 жж.) арналған түзетулер мен дайындық.

2031 жылғы күтілетін нәтижелер:

- 2025 жылмен салыстырғанда туризм саласындағы белсенді жастар кәсіпорындарының саны кемінде 50%-ға өсті.

- Туризм саласындағы жастардың үлесі 35%-ға жетті (салалық жұмыспен қамтылғандар ішінде шамамен 280 мың адам).

- Қаржыландырылған және іске қосылған туристік жастар стартаптарының жиынтық саны — 200 кәсіпорын.

- Кемінде 10 жаңа инфрақұрылымдық нысан пайдалануға берілді (кемпингтер, хостелдер, коворкингтер).

- Туристер тарапынан жастар стартаптары ұсынатын қызметтердің сапасына қанағаттану деңгейі артты (әлеуметтік сауалнама нәтижесі бойынша кемінде 75% оң пікір).

6.3 Тұрақты дамуды орнықтыру және жастардың инновациялық кәсіпкерлігін Қазақстан Республикасының туризм саласына жаһандық интеграциялау. Аталған кезеңнің негізгі міндеті – ұзақ мерзімді мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізу, табысты тәжірибелерді институцияландыру және қазақстандық жастар туризмін халықаралық туристік ортаға біріктіру.

2032–2036 жж.: Жастар стартаптарын интеграциялау және институцияландыру. Негізгі іс-шаралар:

- Туризмдегі стартаптарды қолдауға арналған Ұлттық қор құру, оның кемінде 50%-ы жеке инвестициялардан қалыптасады.

- Тікелей мемлекеттік гранттардан бірлескен инвестициялау механизміне көшу.

- Жастар туризміндегі кәсіпкерлікті қолдауды тұрақты мемлекеттік бағдарламаларға енгізу (стандарттар мен бюджеттік жоспарлау).

- Жастар стартаптары үшін салықтық жеңілдіктер мен әкімшілік оңтайландыруды заңнамалық тұрғыда бекіту.

- Халықаралық акселераторлар желісі мен кәсіпкерлер алмасу бағдарламаларын құру (Еуропа, Азия, АҚШ).

- Ең табысты жастар жобаларын ұлттық және халықаралық деңгейде масштабтау (франшиза, бірлескен кәсіпорындар).

- Инновациялық кәсіпкерлік бойынша білім беру модульдерін Қазақстандағы барлық бейінді оқу орындарының бағдарламаларына міндетті түрде енгізу.

- Қазақстандық жастар стартаптарын UNWTO Innovation Network, OECD Tourism Committee, Global Startup Network сияқты жаһандық кәсіпкерлікті қолдау желілеріне толық интеграциялау.

- Қазақстанда жыл сайын жастар туризмі бойынша халықаралық форумдар өткізу, жаһандық серіктестерді тарту.

- Мемлекеттік қаржыландырудың минималды деңгейі жағдайында венчурлық қорлар мен жеке инвестициялар арқылы өздігінен дамиды тұрақты экожүйе құру.

2036 жылға қарай негізгі стратегиялық көрсеткіштер:

- Туризм саласындағы жастар кәсіпорындарының үлесі туризмдегі барлық ШОБ субъектілерінің кемінде 60%-ын құрайды.

- Инновациялық туристік жобалар есебінен 20 000-нан астам жаңа жұмыс орны құрылды.

- Жастар туристік стартаптарының ЖІӨ-ге қосқан үлесі жылына кемінде 6,53 трлн теңгені құрайды (туристік қызметтердің жалпы көлемінің шамамен 20%).

- Қазақстан Travel and Tourism Development Index (WEF) рейтингі бойынша әлемдегі туризмнің бәсекеге қабілеттілігі жоғары ТОП-40 елдің қатарына енеді.

- Қазақстан Орталық Азиядағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігі саласындағы өңірлік хабқа және халықаралық құзыреттер орталығына айналады.

Әрбір кезең аралық индикаторлардың орындалуын мониторингтеумен қатар жүреді (27 кесте). Алайда, күтілетін нәтижелер стратегиялық жиынтық индикаторлар емес, жыл сайынғы бағдарлар логикасында ұсынылады.

27 кесте – Стратегияның негізгі іс-шаралары мен күтілетін нәтижелері, орындаушылар

Жыл	Негізгі іс-шаралар	Күтілетін нәтижелер	Негізгі орындаушылар
1	2	3	4
2027 – 2029	<ul style="list-style-type: none"> - Ведомствоаралық жұмыс тобын құру, НҚА әзірлеу, пилоттық инкубатор мен 2 қолдау орталығын іске қосу; - Бірінші гранттық байқау (100 грант), 500 адамға оқыту, ақпараттық кампания, өңірлік топтар; - Екінші гранттық кезең (150 грант), орталықтарды кеңейту, форум өткізу, бағалау және түзету 	<ul style="list-style-type: none"> - Жол картасы бекітілді, НҚА-на өзгерістер енгізілді, 1 инкубатор мен кемінде 2 қолдау орталығы іске қосылды; - Кемінде 100 грант берілді, 50 стартап құрылды, 500 адам оқытылды, ақпараттану деңгейі – кемінде 60%; - Жалпы алғанда кемінде 100 стартап, 1000-нан астам жас қатысушы, масштабтауға ұсыныстар әзірленді 	<ul style="list-style-type: none"> - ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі, ҚР Туризм және спорт министрлігі, ҚР Ұлттық экономика министрлігі, Әкімдіктер, «Атамекен» ҰКП; «Даму» қоры, ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, ЖОО, QazInnovations

1	2	3	4
2030 - 2031	- 200 грант, консалтингке ваучерлер, стартап-орталықтар, ЖОО-дағы кәсіпкерлік модульдер; - МЖӘ жобалары (кемпингтер және т.б.), халықаралық ілгерілету, көрмелерге қатысу; - Халықаралық конференция, 250 грант, инвестиция механизмдері, аралық бағалау	- 200 стартап құрылды, кемінде 10 ЖОО кәсіпкерлік модульдерді енгізді; - Кемінде 5 инфрақұрылымдық нысан іске қосылды, кемінде 20 стартап халықаралық көрмелерге қатысты; - 2025 жылмен салыстырғанда ШОБ 50%-ға өсті, туризмдегі жастар жұмыспен қамтылуы – 35%, кемінде 10 жаңа нысан іске қосылды	- «Даму» қоры, ЖОО, ҚР Туризм және спорт министрлігі, Kazakh Tourism, ҚР Сыртқы істер министрлігі, жеке инвесторлар, ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі, ҚР Ұлттық экономика министрлігі, «Атамекен» ҰКП, инвестициялық қорлар
2032 – 2036	Ұлттық қор құру, бірлескен инвестициялау, акселераторлар, заңнама, жаһандық серіктестік желілері	ШОБ-тың кемінде 30%-ы жастар, 20 000-нан астам жұмыс орны, жыл сайынғы ЖІӨ-дегі үлесі – 6,53 трлн тг, Қазақстан WEF рейтингінде ТОП-40 қатарына енеді	Барлық орындаушылар, венчурлық қорлар, акселераторлар, UNWTO, OECD

Келесі кезеңге көшу тек алдыңғы кезеңдегі негізгі іс-шаралардың орындалуы жағдайында ғана мүмкін болады. Стратегияның икемділігі нақты нәтижелер мен сыртқы жағдайларға сүйене отырып, кезеңдердің мерзімі мен мазмұнын түзету мүмкіндігімен қамтамасыз етіледі.

7. Күтілетін нәтижелер

2036 жылға дейінгі стратегияны іске асыру Қазақстанда туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің серпінді дамып келе жатқан экожүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл ұлттық экономиканың маңызды бөлігіне айналады. Келесі нәтижелерге қол жеткізу күтіледі:

- Жастардың туризм саласына қатысуының айтарлықтай артуы. Жас кәсіпкерлер туристік нарықтағы маңызды ойыншыларға айналады. Болжам бойынша, 2036 жылға қарай туризм саласында жастар құрған бірнеше мың жаңа шағын және орта бизнес субъектілері (қонақ үйлер, кафе, технологиялық стартап платформалар және т.б.) жұмыс істейді. Туризмдегі барлық кәсіпорындардың ішінде олардың үлесі 30%-дан асады. Жастардың кәсіпкерлігі ішкі туризм, экотуризм, іс-шара туризмі және цифрлық қызметтер сияқты сегменттерде орнығып, кеңінен дамиды.

- Жұмыспен қамтудың артуы және жастар арасындағы жұмыссыздықтың төмендеуі. Жаңа кәсіпорындардың құрылуы мен қолданыстағылардың кеңеюінің нәтижесінде мыңдаған жас азаматтар жұмысқа орналасады. Тікелей нәтиже – жастар стартаптары есебінен кемінде 20 мың жаңа жұмыс орны ашылады. Жанама нәтиже – 2030 жылға қарай туризм саласында жұмыспен

камтылғандар саны 668 мың адамға жетеді, оның 267 мыңы – жастар. Бұл NEET санатындағы жастар үлесін азайтуға және олардың кәсіпкерлікке, жобалық қызметке тартылуына ықпал етеді. Жастар жұмыссыздығының тұрақты төмендеуі өңірлерде жаңа өзін-өзі жұмыспен қамту және жұмыс орындарының пайда болуымен қамтамасыз етіледі.

- Туристік қызметтер мен инфрақұрылымның инновациялық жаңаруы. Жастар стартаптары Қазақстанның туристік ұсыныстарына жаңашылдық әкеледі. Ондаған жаңа өнімдер пайда болады: ерекше турлар, заманауи орналастыру форматтары, цифрлық сервистер (мобильді гид-қосымшалар, онлайн-бронирлеу платформалары, электрондық маршрут карталары). Туристерге қызмет көрсету сапасы артады, өйткені жас кәсіпкерлер заманауи стандарттар мен технологияларға бағытталады.

- Экономика мен қызмет экспортына туризмнің қосатын үлесінің артуы. Стратегияны іске асыру туризм саласын дамыту жөніндегі ұлттық мақсаттарға қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. 2030 жылға қарай туризмдегі жалпы қосылған құн 6 трлн теңгеден асады деп күтіледі, бұл жастар кәсіпорындарының белсенділігі мен нарықтарға бейімділігі есебінен болады. Туристік қызметтердің экспорты артады, өйткені шетелдік туристерді ерекше ұсыныстармен (жас гидтер мен компаниялар) қызықтыру мүмкін болады. Болжам бойынша, 2030 жылы шетелдік туристердің жылдық шығындары 1,5 трлн теңгеден асады (2023 ж. – 1,172 трлн тг), ал жастар стартаптары осы нарықтың төрттен бірін иелене алады. Осылайша, туризм мемлекет, бизнес және халық үшін мультипликативтік әсері бар, тиімді бизнес саласына айналады.

- Әлеуметтік нәтиже – жастар мен өңірлерді дамыту. Стратегия жастардың қабілеттерін арттыру мен өзін-өзі жүзеге асыруына әкеледі. Мыңдаған жас кәсіпкерлік тәжірибе жинайды, оқудан өтеді, менторлық қолдау алады. Бұл өңірлердегі жаңа көшбасшылар буынын қалыптастырады. Ауыл жастары мен шағын қалалар тұрғындары ерекше пайда көреді, себебі ауыл туризмі, агротуризм жобалары жергілікті қауымдастықтарға сүйеніп дамиды. Туристік нысандар айналасында бизнестің шоғырлануы аумақтарды кешенді дамытуға алып келеді – инфрақұрылымнан бастап мәдени мұраны сақтауға дейін. Жас кәсіпкерлер тек бизнесте ғана емес, әлеуметтік салада да инновациялар таратушысына айналады, олар креативтілік, экологиялық жауапкершілік, қонақжайлылық құндылықтарын қоғамға таратады. Жастардың қоғамдағы оң бейнесі нығаяды.

- Тұрақтылық пен сабақтастық. Стратегияның аяқталуына қарай барлық құрылған қолдау тетіктері (қаржылық, консультациялық, білім беру) институционалдық түрде бекітіледі және тұрақты негізде жұмысын жалғастырады. Мемлекеттік органдар, бизнес, жоғары оқу орындары және ҮЕҰ арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі қалыптасады. Осы жылдар ішінде құрылған табысты жас кәсіпкерлер қабаты жаңа толқынға үлгі мен менторлық негіз болады. Осылайша, мемлекет тарапынан тікелей қолдауға тәуелсіз, нарықтық ынталандыру мен серіктестікке негізделген, өздігінен дамитын экожүйе пайда

болады. Бұл 2040 жылдан кейін де нәтижелердің сақталуы мен күшейтілуінің кепілі болмақ.

Жалпы алғанда, стратегияны іске асыру Қазақстанның туристік саласын инновациялық, инклюзивті және тұрақты өсудің жаңа моделіне көшіреді, онда жастар белсенді қатысушы болады. Бұл «Қазақстан – 2050» стратегиясының дамыған мемлекеттер қатарына ену мақсатына үлес қосады, себебі шағын инновациялық бизнес – бәсекеге қабілетті экономиканың іргетасы. Ал жастар өз елінде өзін-өзі жүзеге асырудың жаңа мүмкіндіктеріне ие болады, бұл әлеуметтік тұрақтылықты және болашаққа деген сенімді нығайтады.

8. Орындаушылар мен іске асыру тетігі

Стратегияны тиімді іске асыру үшін мемлекеттік органдар арасында жауапкершілікті нақты бөлу және барлық мүдделі тараптарды тарту қажет. Негізгі орындаушылар мен қосалқы орындаушылар ретінде төмендегілер анықталады:

Уәкілетті орган – стратегияның үйлестірушісі: Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігі (жастар саясаты, креативті индустрияларды дамыту және ақпараттық сүйемелдеу мәселелері осы министрлікке жүктелген). Бұл орган стратегияны іске асырудың жалпы үйлестірушісі ретінде қызмет атқарып, ведомствоаралық өзара іс-қимыл, мониторинг жүргізу және жыл сайынғы іске асыру есебі үшін жауапты болады.

Мемлекеттік органдар – туризмді дамытуға жауапты негізгі орындаушылар:

- Қазақстан Республикасының Туризм және спорт министрлігі – туризмге қатысты іс-шараларды (инфрақұрылым, кадрлар даярлау, инвестицияларды ынталандыру) тікелей іске асырады.

- Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі – стратегия шараларын кәсіпкерлікті дамытудың мемлекеттік бағдарламаларымен үйлестіру, ұлттық жобалар арқылы қаржыландыру және ШОБ бойынша мақсатты көрсеткіштерге қол жеткізуге жауапты.

- ҚР Қаржы министрлігі – стратегияны іске асыру шараларына арналған бюджет қаражатын бөлуді және оның мақсатты пайдаланылуын қамтамасыз етеді.

Салалық бағыттар бойынша қосалқы мемлекеттік орындаушылар:

- ҚР Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі – стартап-экожүйені дамыту, қызметтерді цифрландыру (мысалы, eQonaq платформасына қосылу, туризмдегі IT-шешімдер) және IT-стартаптарға қолдау көрсету.

- ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі – білім беру бағдарламаларын бейімдеу, университеттік кәсіпкерлікті ынталандыру, жас ғалымдар мен өнертапқыштарға гранттар беру (соның ішінде туризм саласына).

- ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі – жастарды жұмыспен қамту бағдарламаларына жауапты (жастар практикасы, алғашқы жұмыс орындары және т.б.), бұл бағдарламалар туризм жобаларымен үндестіріледі.

- ҚР Оқу-ағарту министрлігі – мектеп оқушыларымен жұмыс бойынша қосалқы орындаушы (туризм саласындағы кәсіптік бағдар, жас экскурсоводтар үйірмесін қолдау, балалар мен жасөспірімдер туризмі бойынша «Тірі сабақтар» жобасын интеграциялау).

- ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі (жастар саясаты жеке ведомствоға бөлінген жағдайда) немесе Мәдениет және ақпарат министрлігінің тиісті департаменті – ақпараттық сүйемелдеу, жастар ресурстары, ҮЕҰ-ға арналған гранттық қаржыландыру, жастардың әлеуметтік белсенділігіне арналған жобаларды («Zhas Project») іске асыру.

- ҚР Сауда және интеграция министрлігі – туристік өнімді (Visit Kazakhstan бренді) жастар туризмін насихаттау арқылы ілгерілетуге қатыса алады.

- ҚР Сыртқы істер министрлігі – шетелдік еріктілер мен тағылымдамашыларды тарту және Қазақстанның имиджін шетелде ілгерілетуге қатысады.

Жергілікті атқарушы органдар (облыстар мен қалалар әкімдіктері). Туристік әлеуеті жоғары өңір әкімдіктері – жергілікті жерлердегі негізгі орындаушылар. Олардың міндеттеріне:

- Жастар туризмін қолдау бойынша өңірлік бағдарламалар әзірлеу;

- Қолдау орталықтары үшін ғимараттар бөлу;

- Инфрақұрылыммен қамтамасыз етуге жәрдемдесу кіреді. Әкімдіктер жанындағы кәсіпкерлік және туризм басқармалары, сондай-ақ жастар саясаты басқармалары облыстық деңгейдегі үйлестірушілер болып табылады. Сонымен қатар, жастар ресурстық орталықтары стратегия аясындағы бағдарламаларға жастарды тарту және ақпараттандыру үшін жұмылдырылады. Әкімдіктер стратегияны іске асыру бойынша өңірлік көрсеткіштер туралы Республикалық штабқа жылына екі рет есеп береді.

Ұлттық даму институттары мен ұйымдар:

- «Kazakh Tourism» ҰК» АҚ – ұлттық туристік компания, жас кәсіпкерлердің жобаларын ілгерілетуге қатысады (олардың қызметтерін ұлттық маршруттарға енгізу, халықаралық көрмелерде маркетинг, жарнамалық қолдау).

- «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасы – ШОБ-пен жұмыс бойынша негізгі серіктес: өңірлік палаталар арқылы кеңес беру, оқыту (туризмге бейімделген «Бастау Бизнес»), жаңа кәсіпкерлерге құқықтық қолдау көрсетіледі.

- «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ (Бәйтерек холдингі құрамында) – қаржылық қолдау операторы: кредиттерге кепілдік беру, сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау, жастарға арналған гранттық байқауларды басқару.

- «QazInnovations» ұлттық инновациялар агенттігі» АҚ – инновациялық гранттар, технологиялық байқаулар (соның ішінде туризм жобаларына) бойынша қосалқы орындаушы.

- Түркістан қ. Халықаралық туризм және мейманжай бизнесі университеті – туризм саласындағы стартап-инкубатордың пилоттық алаңы және кадр даярлау жөніндегі әдістемелік орталық ретінде қызмет етеді.

Жеке және қоғамдық серіктестер:

- Акселераторлар мен венчурлік қорлар. Стратегияны іске асыруға қолданыстағы бизнес-акселераторлар (мысалы, Astana Hub, Tech Garden, MOST Business Incubator және т.б.) тартылады – олар туризм бағытындағы арнайы тректерді іске қосады. Венчурлік қорлар мен бизнес-ангелдер (инвесторлар қауымдастығы арқылы) перспективалы жастар жобаларын бірлесіп қаржыландыруға серіктес болады.

- Қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер. Туризм қауымдастықтары, жастар одақтары іс-шараларға сарапшылық, оқыту, мақсатты аудиторияны ақпараттандыру процесіне қатысады.

Стратегияны іске асыру тетігі барлық орындаушылардың тұрақты өзара іс-қимылын қарастырады. Үйлестіруші министрлік жанынан Жобалық кеңсе немесе штаб құрылып, ол тоқсан сайын жиналып, жұмыстардың барысын, ведомствоаралық мәселелерді қарастырады. Барлық орындаушылар жылына бір рет іс-шараларды іске асыру бойынша жиынтық есеп тапсырады. Сондай-ақ кезеңдер аяқталғаннан кейін (2027, 2031, 2036 жж.) аралық есеп беру және тәуелсіз сарапшылардың қатысуымен мақсатты индикаторларға қол жеткізуге бағалау жүргізіледі.

9. Қаржыландыру жоспары. Туризм саласында жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыруға арналған қаржыландыру жоспары. Қазақстан Республикасының туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыру іс-шаралары республикалық бюджет, жергілікті бюджеттер, сондай-ақ бюджеттік емес көздер (жеке инвестициялар, халықаралық гранттар және әріптестік бағдарламалар) есебінен қаржыландырылатын болады. 2027–2029 жылдарға қажетті алдын ала бюджеттік қаржыландыру көлемі қолданыстағы ұқсас мемлекеттік бағдарламалар мен «Даму» қоры, QazInnovation, Astana Hub, Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы және «Атамекен» ҰКП сияқты даму институттарының ресми деректерінің негізінде айқындалды. Қосымша есептер Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы №262 қаулысымен бекітілген 2023–2029 жылдарға арналған туризмді дамыту тұжырымдамасының басымдықтары мен міндеттеріне сәйкес келтірілді. Онда цифрландыру, инфрақұрылымды дамыту, адами капиталды арттыру және кәсіпкерлікті ынталандыру қажеттілігі атап өтілген. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасында кәсіпкерлікті қолдау және дамыту тұжырымдамасы (2030 жылға дейін) қолданылды, онда ШОБ-ты қолдаудың негізгі шаралары – субсидиялау, гранттар беру және стартаптарды қолдау – көрсетілген. Бұл стратегиялық ұсыныстардың қисынды жалғасы болып табылады. Қаржыландыру жоспары стратегияның мақсатты индикаторларына қол жеткізуді қамтамасыз етуге бағытталып құрылды. Әрбір бюджеттік бап негізгі КРІ топтарына тікелей байланысты, бұл стратегияны іске асырудың өлшенуін және басқарылуын қамтамасыз етеді. 3 кестеде және төмендегі түсіндірмеде жоспарланған шығындар мен стратегиялық нәтижелер арасындағы логикалық байланыс көрсетілген.

Шығындарды есептеудің негіздемесі:

- «Даму» қоры 2023 жылы жалпы сомасы 1,56 трлн теңгеге 23,9 мың жобаны қаржыландырды, оның ішінде қордың меншікті қаражатынан 290 млрд теңге [260]. Демек, $1,56 \text{ трлн} - 290 \text{ млрд} = 1,27 \text{ трлн теңге}$ – бұл мемлекеттік қолдау, яғни 81 %. Бір жобаның орташа құны: $1,56 \text{ трлн} / 23 \text{ 900} = 65,27 \text{ млн теңге}$. Қорда үш негізгі бағыт бар екенін ескеріп, бұл соманы 3-ке бөлеміз: 21,76 млн теңге/жоба.

- QazInnovation 1,2 млрд теңгеге 31 инновациялық жобаны қаржыландырды, оның ішінде Қазақстан Республикасы Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінен (ҚР ЦДИАӨМ) алынған гранттар – 930,145 мың теңге, яғни мемлекеттік қатысу үлесі 12,9 %. Бір жобаның орташа құны – 38,7 млн теңге [261].

- Astana Hub 2023 жылы 269 стартапқа 4,2 млрд теңге бөлді, бұл 15,7 млн теңге/жоба [262].

- Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы (гранттардың бірыңғай операторы): 2023 жылы 2,1 млрд теңгеге 145 жоба (соның ішінде 530 шағын грант – әрқайсысы 1 млн теңгеге дейін) жүзеге асырылды. Бұл өңірлік деңгейде қолдауды бөлу инфрақұрылымының бар екенін дәлелдейді. Zhas Project 1,5 млрд теңгеге 280 шағын грантты қаржыландырды. Бұл жастарға бағытталған тиімділікті дәлелдейді [263].

- «Атамекен» ҰКП 2023 жылы бюджеттен 2,2 млрд теңге тартты («Бастау Бизнес» және кеңестік қолдау бағдарламаларын іске асыруға), бұл стратегияда көзделген білім беру және тәлімгерлік бағдарламаларға (жылына 700 млн тг дейін) жұмсалатын шығындарды негіздейді [264].

Негізгі мақсат: 2030 жылға дейін туризм саласында кемінде 500 жас стартапты қолдау, олардың кемінде 200-і инновациялық болуы тиіс (UNWTO жіктемесіне сай: цифрлық платформалар, тұрақты туризм, агротуризм, оқиға-туризм). Осыған сүйене отырып, инновациялық стартаптардың жыл сайынғы өсімі кемінде 65-70 (орта есеппен) болуы тиіс. Бұл $200/3 \text{ жыл} = 66,66$, яғни шамамен 65-70. Astana Hub (2023): $4,2 \text{ млрд тг} / 269 \text{ стартапов} = 15,6 \text{ млн тг/стартап}$. Бұл орташа қолдау, бірақ үлкен гранттары бар резиденттерді қамтиды. QazInnovation (2023): $1,2 \text{ млрд тг} / 31 \text{ проект} = 38,7 \text{ млн тг/проект}$. Бұл инновациялық жобалар көбінесе қымбат және коммерцияландыру сатысында болады. Zhas Project: $1,5 \text{ млрд тг} / 280 \text{ грантов} = 5,36 \text{ млн тг/грант}$. Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы: 1 млн теңгеге дейінгі 530 шағын гранттар жаңа, қаражаты аз бастамаларға арналады. 5 млн тг бұл туризмдегі жастар инновациялық стартаптары үшін орташа грант мөлшері ретінде алынды. Олар көп капиталды қажет етпейтін, нарыққа шығуға дейінгі MVP/прототип сатысында жұмыс істейтін стартаптар үшін лайықты бастау. Орташа грант мөлшері 5 млн тг болса, жыл сайынғы қаржыландыру көлемі келесідей болады:

$70 \text{ стартап} \times 5 \text{ млн теңге} = 3050 \text{ млн теңге жылына}$.

Осылайша, 2027–2029 жылдар аралығындағы аталған бағыт бойынша жиынтық шығындар көлемі кемінде:

$350 \text{ млн теңге} \times 3 \text{ жыл} = 1 \text{ 050 млн теңге болады}$.

- Гранттық қолдау үш жыл ішінде кемінде 200 жаңа инновациялық туристік стартапты (жылына 65–70) қамтамасыз етеді, орташа грант сомасы – 5 млн теңге. Бұл көрсеткіш стратегияның мақсатты индикаторларына және халықаралық стартап-инкубациялау нормаларына сәйкес келеді: UNWTO деректері бойынша, туристік саладағы типтік стартап-инкубатор жылына орта есеппен 10–12 жаңа жобаны іске қосады [252].

Кесте 28 - Болжамды қаржыландыру жоспары (жылына млн теңге)

Қаржыландыру бағыттары	2027	2028	2029	Жалпы (3 жыл)	Байланысты индикаторлар
1. Жастар стартаптарына гранттық қолдау	300	350	400	1 050	1,3,5,8
2. Білім беру бағдарламалары мен тәлімгерлік	50	70	90	210	2,4,5
3. Бизнес-инкубаторлардың қызметі	60	80	100	240	3,9,10
4. Цифрлық инфрақұрылым және онлайн-платформа	80	30	30	140	9,10
5. Ақпараттық кампаниялар, медиа-ілгерілету	60	50	50	160	7, 9,10
6. Зерттеулер, мониторинг, әкімшілік қызмет	30	30	30	90	6,10
Жалпы жылдар бойынша	580	610	700	1 890	

- Білім беру іс-шаралары жыл сайын 250-ден 500-ге дейін қатысушыны қамтуды көздейді. Бұған «Бастау Бизнес» үлгісі бойынша бейімделген туристік оқу бағдарламалары, сертификатталған тренингтер мен акселерациялық тректер жатады. 250–500 қатысушы көлемі келесі факторлармен негізделген: біріншіден, стратегияның мақсатты индикаторы 2030 жылға дейін 500 стартапты қолдауды көздейді, бұл әлеуетті қатысушылардың кемінде екі есе санын оқытуды және бастапқы акселерациядан өткізуді талап етеді; екіншіден, халықаралық акселераторлар тәжірибесінде (UNWTO, OECD) бір табысты стартапқа 2–3 оқудан өткен қатысушы сәйкес келеді; үшіншіден, қазақстандық аналог бағдарламалар («Бастау Бизнес», «Zhas Project») жылына 5 000–15 000 адамға дейін оқыту тәжірибесіне ие, бұл пилоттық кезең үшін ұсынылған көлемдерді шынайы етеді. Бір қатысушыны оқыту құны ~200–250 мың теңгені құрайды, бұл көрсеткіш жыл сайын қамтуды кеңейту есебінен артуы мүмкін. Бұл сандар кәсіпкерлік саласындағы білім беру бағдарламаларын талдау негізінде алынған. НПП «Атамекен» 2023 жылғы есебі бойынша, бизнесті қаржылай емес қолдау бюджеті – 2 330,2 млн теңге, 30 000 қатысушыны қамтыған. Бұл оқыту құнының ең төменгі деңгейін – шамамен 77 700 теңгені көрсетеді. Туризм саласына бейімделген бағдарламалар үшін (инфрақұрылым, тәлімгерлік, сүйемелдеу) 200–250 мың теңге диапазоны негізделген.

- Бес бизнес-инкубатордың қызметі (әр туристік кластерде біреуден) – бұл стартаптарды сүйемелдеу, сарапшылар, кеңсе шығындары, IT жүйелерін қолдау үшін жыл сайынғы шығындарды талап етеді. UNWTO (2021) деректеріне сәйкес, туристік инкубаторды қамтамасыз етуге техникалық, әкімшілік және менторлық

қолдауға жыл сайын ондаған мың доллар қажет [265]. Astana Hub бағалауы бойынша: оқу және акселерациялық бағдарламалар – \$800–10 000 (қатысушылар үшін тегін); кеңсе шығындары – Астанада кеңсе жалдау (100 м² үшін) шамамен \$2 000/жыл (немесе \$20/м²/ай), технопарк резиденттеріне тегін ұсынылады. [266]. Демек, бір инкубаторға (жылына 3–5 стартап) жылдық бюджет \$10 000–30 000 аралығында, яғни 5,2–16 млн теңге шегінде. Осыдан жылына 15–20 млн теңге деңгейі шынайы және негізделген деп есептеледі.

- Цифрлық платформа қолданыстағы цифрлық шешімдер негізінде (eGov, Atameken) құрылады және тіркеу, мониторинг, гранттық сүйемелдеу мен кеңес беру функцияларын біріктіреді. Негізгі шығындар 2027 жылға жоспарланған (әзірлеу және іске қосу кезеңі), себебі дәл осы кезеңде ҚР туристік саласын дамыту тұжырымдамасына сәйкес, бүкіл туристік процесстерді цифрландыру және «бір терезе» инфрақұрылымын қалыптастыру көзделген. Сонымен қатар, ҚР кәсіпкерлікті қолдау және дамыту тұжырымдамасына сәйкес, ШОБ-ты қолдау цифрлық қызметтер арқылы (eGov, Atameken платформалары) жүзеге асырылады. Мемлекеттік сатып алу арқылы интеграцияланған ІТ-платформаларды әзірлеу құны (мысалы, денсаулық сақтау, салық есебі, ШОБ автоматтандыру салаларында) – 60–150 млн теңге аралығында. Бұл ұсынылған бюджетпен үйлеседі. Мемлекеттік сатып алу сайтында тиісті тендерлер жарияланған.

№ лота	Наименование объявления	Наименование и описание лота	Кол-во	Сумма, тг.	Способ закупки	Статус
7653868-0KZ	1486592-1 Обеспечение финансового процесса повторной закупки Заказчик: Государственное учреждение "Травматологический госпиталь (заказчик)"	Услуги по сопровождению и технической поддержке информационной системы Итого:	1	168 630 714.29	Открытый конкурс	Объявления (принят заказ)
7657415-0KZ	14891322-1 Услуги по технической поддержке трафик системы для автоматизации производственных процессов АО "Алматы-Транзит" Заказчик: АО "Алматы-Транзит"	Услуги по сопровождению и технической поддержке информационной системы Итого:	1	69 263 891.64	Открытый конкурс	Объявления (принят заказ)
7791909-0KZ	14862288-1 Проведение повторной государственной закупки услуги для АО "Казгосэнерго" способом конкурса Заказчик: АО "Казгосэнерго"	Услуги по модернизации информационной системы Итого:	1	89 162 500.00	Открытый конкурс	Закупка на состоялась
7918242-0KZ	14863246-1 Услуги по сопровождению Информационной системы для ведения бухгалтерского учета в областях образования Заказчик: Государственное учреждение "Травматологический госпиталь и кризисный Амбулаторный кабинет"	Услуги по сопровождению и технической поддержке информационной системы Итого:	1	168 144 642.85	Открытый конкурс	На объявление
7238076-0KZ	14787918-1 Государственная закупка услуги для РТТ на ПКВ "Государственная инженерная экспертная комиссия на основе строительства и жилищно-коммунального хозяйства Министерства промышленности и строительства Республики Казахстан (РТТ) (заказчик) способом конкурса Заказчик: Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения "Государственная инженерная экспертная комиссия на основе строительства и жилищно-коммунального хозяйства Министерства промышленности и строительства Республики Казахстан (РТТ) (заказчик)"	Услуги по модернизации информационной системы Итого:	1	88 000 000.00	Открытый конкурс	Закупка состоялась
7918643-0KZ	14788791-1 Проведение государственной закупки услуги для ТОО "Digital Silk Road Company" способом конкурса Заказчик: ТОО "Digital Silk Road Company"	Услуги по сопровождению и технической поддержке информационной системы Итого:	1	88 627 917.84	Открытый конкурс	Закупка состоялась
7653868-0KZ	14720324-1 Обеспечение финансового процесса Заказчик: Государственное учреждение "Травматологический госпиталь (заказчик)"	Услуги по сопровождению и технической поддержке Итого:	1	168 630 714.29	Открытый конкурс	Объявления (принят заказ)

Сурет 29 – Мемлекеттік сатып алу сайтынан алынған дерек

- Медиа-ілгерілетуге жастар туризмін танымал етуге бағытталған ұлттық және өңірлік кампаниялар, таргеттелген жарнама, бейне контент және табысты кейстерді насихаттау енеді. Орташа медиажоспар құны жылына 50–60 млн теңгені құрайды. Бұл диапазон MediaInsider аналитикалық шолулары мен тендерлік алаңдар деректеріне сәйкес медиажоспарлау нарықтық бағаларына негізделген: ШОБ үшін медиажоспар теледидарды, digital және outdoor арналарын қамтиды және 20–70 млн теңге аралығында тұрады. Неғұрлым ауқымды ұлттық кампаниялар 100 млн теңгеден жоғары бағаланады, бұл 50–60 млн теңге сомасының мақсатты аудиторияны қамту тұрғысынан шындыққа жанасатынын растайды. [267].

- Зерттеулер, мониторинг және әкімшілік етуге деректерді жүйелі жинау, әлеуметтік сауалнамалар, аудит және тиімділік бойынша тәуелсіз бағалау кіреді. Орташа жылдық бюджет — шамамен 30 млн теңге. Негіз ретінде Қазақстанның ірі қалаларындағы осындай қызметтерге арналған тендерлер алынған. Мысалы, Алматы қаласында 2023–2024 жж. әлеуметтанулық зерттеулерге 17 млн теңгеден бастап, ал кешенді медиа мониторингке 260 млн теңгеге дейінгі бюджеттер бөлінді. Алматы мысалы – туризм мен бизнес белсенділігінің репрезентативті орталығы ретінде пилоттық стратегия жобалары үшін шығындарды бағалау кезінде қолданылады.

Қаржыландыру әлеуеті 2029 жылдан кейінгі жылы басталады: 2030 жылдан бастап шығындар құрылымы өзгереді. Тікелей бюджет қаржыландыру тек мақсатты бағдарламаларға ғана сақталады, ал негізгі қолдау түрлері: Matching funds (мемлекет пен жеке сектордың бірлескен инвестициясы); тәлімгерлік пен дамытуға субсидиялар; гранттық желілер арқылы халықаралық донорларды тарту.

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясын іске асыру орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың, даму институттарының және қоғам өкілдерінің үйлестірілген іс-әрекеттерімен қамтамасыз етіледі. Рөлдердің нақты бөлінуі, тұрақты мониторинг және шараларды түзету осы құжатта көзделген мақсаттарға қол жеткізуге және Қазақстан жастары мен туризм саласының гүлденуіне елеулі үлес қосуға мүмкіндік береді.

Ұлттық туризмнің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру контекстінде жастар стартаптарының нарық қажеттіліктеріне жедел жауап беру, инновациялық шешімдерді енгізу және бірегей туристік өнімдерді ілгерілету қабілеті айрықша маңызға ие. Қазіргі саяхатшылар жеке қызмет көрсетуді, цифрлық сервистерді және аутенттік әсерлерді көбірек күтеді, бұл жас кәсіпкерлер үшін жаңа тауашаларды игеруге мүмкіндік береді.

Біріншіден, жастар компаниялары жасайтын инновациялық цифрлық платформалар туристік қызмет көрсету сапасын жақсартады және туристердің шешім қабылдау жылдамдығын арттырады. Бұл Қазақстанның халықаралық нарықтағы орнын нығайтады, кіру туризміне тосқауылдарды азайтады және туристердің қанағаттану индексі арттырады.

Екіншіден, жастар бастамаларының икемділігі мен бейімделгіштігі мәдени, шытырман, гастрономиялық және «жасыл» туризм секілді жаңа бағыттарды тез игеруге мүмкіндік береді. Бұл тұрақты даму мен экологиялық жауапкершілікке жаһандық трендтерге бейімделуге жол ашады. Мұндай нишалық өнімдердің дамуы халықаралық серіктестердің қолдауымен туризм экспортының өсуіне және аймақтық туристік ағындардың әртараптануына ықпал етеді.

Үшіншіден, Қазақстанның жаһандық туристік нарықтағы бәсекеге қабілеттілігі жастар брендтерінің халықаралық деңгейде танылуымен артады: халықаралық көрмелерге қатысу, әлеуметтік желілер арқылы цифрлық маркетинг, краудфандингтік платформалар мен шетелдік блогерлермен әріптестік. Жастар стартаптары өз өнімдерін жылжытуда жоғары мобильдік пен

креативке ие, бұл мемлекеттік бағдарламалармен үйлесе отырып, Қазақстан туризмінің шетелдегі танымалдылығын арттыруға септігін тигізеді.

Соңында, жастар инновациялық кәсіпкерлігінің экономикалық әсері тек жаңа жұмыс орындарын құрумен немесе салық түсімдерінің артуымен өлшенбейді. Ол мультипликативтік әсер арқылы да байқалады: жаңа сервистік компаниялардың пайда болуы, жергілікті тауарлар мен қызметтерге сұраныстың артуы, көлік және қонақүй инфрақұрылымының дамуы. Бұл туристік саланың жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттырып, ЖІӨ-дегі туризм үлесінің көбеюіне алып келеді.

Демек, жастар инновациялық кәсіпкерлігін жандандыру Қазақстанның туристік бағыт ретіндегі бәсекеге қабілеттілігін арттырудың қозғаушы күшіне айналады. Бұл экономикалық өсімді ғана емес, сонымен қатар елдің халықаралық имиджін де нығайтады.

Осыған байланысты, туризмдегі жастар кәсіпкерлігін қолдаудың тиімді моделін қалыптастыру кешенді көзқарасты талап етеді. Мұнда мемлекет, бизнес, білім беру мекемелері және азаматтық қоғамның келісілген қатысуы — саланың ұзақ мерзімді дамуын және Қазақстанның жаһандық туристік инновациялық үдерістерге интеграциясын қамтамасыз ететін тұрақты кәсіпкерлік экожүйенің негізі болмақ.

Қазақстан Республикасы туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы әлемдік ғылыми тәжірибеде танылған стратегиялық жоспарлау мен кәсіпкерлік экожүйелерді қалыптастырудың теориялық тәсілдеріне сүйенеді. Дамудың кезең-кезеңмен логикасын, сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделуді және өсу үлгілерінің институционалдық бекітілуін қамти отырып, ол сала бәсекеге қабілеттілігін ұзақ мерзімді арттыруға бағытталған кешенді жол картасын ұсынады.

Қазақстан ішкі нарығының ерекшеліктерін ескере отырып, стратегияда ішкі тосқауылдармен қатар жаһандық туризмді дамытудың сын-қатерлері де қарастырылған. Ұсынылып отырған шаралар кешені жастар кәсіпкерлік белсенділігін ынталандыруға, қаржыландыруға қол жеткізуді кеңейтуге, цифрлық дағдыларды дамытуға, тұрақты туризм түрлерін қолдауға және халықаралық интеграцияға бағытталған. Тараптардың үйлестірілген қатысуына негізделген қолайлы кәсіпкерлік орта құру туризм саласын серпінді дамитын инновациялық экономика секторына айналдыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, туризмдегі жастар инновациялық кәсіпкерлігін жандандыру Қазақстанның бәсекеге қабілеттілік стратегиясының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол елдің экономикалық өсуімен қатар, қазіргі заманғы әрі тартымды туристік бағыт ретіндегі халықаралық бейнесін де нығайтады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Диссертациялық зерттеуде жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде кешенді түрде қарастырылды. Жұмыстың әр тарауында қойылған теориялық-әдіснамалық, талдамалық және қолданбалы міндеттер жүйелі шешімін тауып, төмендегідей түйінді нәтижелер алынды:

1. Зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетелдік жұмыстарға жүйелі талдау жасалды, онда ғалымдардың кәсіпкерлік қызметті, жастар кәсіпкерлігін, инновациялық кәсіпкерлікті айқындаудағы еңбектері жан-жақты талданды. Нәтижесінде жастар инновациялық кәсіпкерлігі ұғымы нақтыланды. Оның құрамдас бөліктері, мәні мен мазмұны толық қамтылды.

2. Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы туристік дестинацияның бәсекеге қабілеттілігінің факторы ретінде қарастырылды. «Стратегия», «даму стратегиясы» терминдері жан-жақты талданып, жастар инновациялық кәсіпкерлігінің даму стратегиясы ұғымы анықталды және бұл ұғымның мазмұнына авторлық көзқарас қалыптасты және стратегияны әзірлеудегі артықшылықтар анықталды. Халықаралық тәжірибені талдау нәтижесінде, жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегияларының құрамдас бөліктері аталды. Нәтижесінде туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясының авторлық моделі әзірленді.

3. Туризм саласындағы бәсекеге қабілетті стартап жобаларды дамытудың шетелдік тәжірибесін зерттеу нәтижесінде халықаралық тәжірибеде туристік стартаптардың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін негізгі сипаттамалар айқындалды, туризм саласындағы стартаптардың ерекшеліктері мен олардың бәсекелестік артықшылықтарының негізгі бағыттары анықталды.

4. Қазақстандық туристік бизнесті дамытудың жалпы құрылымындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін талдауда ҚР Ұлттық статистика бюросының деректері пайдаланылып, Жастар кәсіпкерлігінің даму қарқынын және туристік саладағы жастар кәсіпкерлігінің өсу деңгейін айқындау үшін басқа экономикалық секторлармен салыстырғанда орташа жылдық өсу қарқынын (CAGR) есептелді. Нәтижесінде 7 жыл ішінде жастар арасындағы туризм саласы бойынша кәсіпкерлік саны жыл сайын орташа есеппен 29,41% өсіп отырғанын анықталды. Бұл зерттеліп отырған көрсеткіштің айтарлықтай қарқынды дамығанын көрсетеді. Алайда, басқа экономика салаларымен салыстырғандағы қарқыны бойынша ең үлкен көрсеткіш мемлекеттік басқару және қорғаныс, міндетті әлеуметтік қамсыздандыру саласында 93,66% болды, екінші орында – денсаулық сақтау және халыққа әлеуметтік қызмет көрсету саласы 48,39%, үшінші орында өнеркәсіп саласы 46,78%. Туризм саласы 8-орынға орналасты. Бұл көрсеткішті тереңірек талдау үшін, жастар арасындағы туризм саласындағы кәсіпкерліктің ағымдағы жағдайы: салада жұмыс істеп тұрған жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың саны, олардың аймақтар бойынша бөлінісі және динамикасы туризмнің дамуына әсер ететін негізгі факторларды анықтауға

мүмкіндік берді. Нәтижесінде туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігі дамуының оң серпін көрсетіп жатқанын, алайда жастар кәсіпорындарының жалпы санындағы осы сектордың үлес салмағының төмендеуі оның өсуін ынталандыру жөніндегі шараларды одан әрі зерделеуді және әзірлеуді талап ететіндігі анықталды.

5. Қазақстан өңірлерінің туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін кластерлік талдау негізінде келесідей қорытындылар жасалды: Қазақстан өңірлерінде кәсіпкерлік пен инновациялық белсенділік біркелкі дамып жатқан жоқ, ешбір өңірде толық басымдық байқалмайды; жастар кәсіпкерлігінің өсу динамикасы аймақтар арасында елеулі түрде өзгешеленеді; Түркістан, Алматы және Қарағанды облыстары жастардың туризм саласындағы кәсіпкерлігі бойынша алдыңғы орында және даму әлеуеті жоғары болып табылады; бірқатар өңірлерде жастардың бизнесті бастауға деген ынтасы күшейіп келеді, бұл өз кезегінде туризм индустриясының дамуына және аймақтық әлеуметтік-экономикалық серпінге оң ықпал етуі мүмкін; бұл талдау нәтижелері әр кластерге тән ерекшеліктерді ескере отырып, жастар инновациялық кәсіпкерлік стратегияларын локализациялауға мүмкіндік береді. Әр түрлі табиғи-климаттық аймақтарды қамтитын Қазақстанның кең аумағын ескере отырып, ел өңірлері бойынша жастар туристік кәсіпкерлігінің даму деңгейін бағаланды - 2024 жылы туристік сектордағы жастар кәсіпкерлігі субъектілерінің ең көп үлесін Алматы және Астана қалалары қамтамасыз етті. Шымкент және Түркістан облыстарымен қатар бұл өңірлер жоғары нарықтық үлесімен және жылдам өсу қарқынымен сипатталатын матрицаның ең тартымды квадрантына түсті, барлық басқа аймақтар өсу қарқыны жоғары болса да нарықтық үлесі салыстырмалы түрде төмен квадрантта. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі туралы аймақтық және сандық деректер бұл саланың дамуы көптеген сыртқы және ішкі факторларға байланысты екенін көрсетті.

6. Туристік саланың ерекшеліктерін ескере отырып, негізгі әсер етуші факторларды әлеуметтік, экономикалық, инновациялық және институционалдық деп, кәсіпкерліктің, атап айтқанда жастар кәсіпкерлігінің экономикаға, инновациялық белсенділікке және жұмыспен қамтуға (Н1–Н7) әсері туралы гипотезалар тұжырымдалды: Н1: Кәсіпкерліктің өсуі жалпы жұмыспен қамтудың артуына ықпал етеді; Н2: Кәсіпкерлікті дамыту экономиканың инновациялық белсенділігінің өсуіне ықпал етеді; Н3: Кәсіпкерлікті дамыту еңбек өнімділігін арттыруды ынталандырады; Н4: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту жалпы қосылған құнның өсуіне ықпал етеді; Н5: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту туристік саланың дамуын ынталандырады; Н6: Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамыту жалпы аймақтық өнімнің өсуіне ықпал етеді; Н7: Жастар туристік кәсіпкерлігін дамыту

Зерттеу гипотезаларын (Н1–Н7) тексеру үшін әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің кәсіпкерліктің даму деңгейіне тәуелділігін анықтауға бағытталған корреляциялық талдау жүргізілді. Талдаудың негізгі қорытындысы – жастар туристік кәсіпкерлігін дамытудың ұлттық экономиканың негізгі

көрсеткіштеріне, өңірлік дамуға және туристік салаға елеулі әсерінің расталуы болды.

7. Жастардың туристік кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған бастамаларды, сондай-ақ оның дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтау үшін Қазақстанның әрбір өңірінде жастар арасында сауалнама жүргізілді. Әлеуметтік зерттеу 2024 жылдың 26 тамызы мен 4 қазаны аралығында Google Forms арқылы жүргізілді және әлеуметтік желілер арқылы таратылды. Сауалнама екі тілде жүргізілді және 16 сұрақтан тұрды. Зерттеуге елдің 20 аймағынан 18-35 жас аралығындағы 601 респондент қатысты. Осы сауалнаманың басты нәтижесі жастардың туристік кәсіпкерлікке жоғары қызығушылығы, сондай-ақ осы саладағы тартымды тараптар мен кедергілерді анықталғандығы болды. Осылайша, Н8 «Қазақстандық жастар туристік кәсіпкерлікке қатысуға қызығады» гипотезасы расталды.

8. Жастар инновациялық кәсіпкерлігінің Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігіне әсерін талдау үшін келесілер таңдалды: Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) индексі, туризмді дамытудың интегралдық индексі болып қайта құрылған – Travel and Tourism Development Index (TTDI), сондай – ақ оның маңызды құрамдас ішкі индекстерінің бірі – Human Resources and Labor market бойынша 2013, 2015, 2017, 2019, 2021 және 2024 жылдардың көрсеткіштері. Қазақстан үшін TTCI/TTDI жалпы баллы орташа оң динамиканы көрсетті: 2013 жылғы 3.82 баллдан 2024 жылы 4.07 баллға дейін, бұл елдің жаһандық рейтингтегі позицияларының 88 – ден 52-орынға дейін айтарлықтай өсуімен қатар жүрді. Бұл туристік саланың бәсекеге қабілеттілігінің біртіндеп артқанын көрсетеді. Ал, «адам ресурстары» компоненті бойынша әртүрлі динамика, балдық бағасы 4.9-дан (2013 ж.) 4.46-ға (2024 ж.) дейін төмендегеніне қарамастан, Қазақстанның жаһандық рейтингтегі позициясы толқынды түрде өзгеріп, 2015 жылы ең жақсы нәтижеге (37-ші орын) қол жеткізді, содан кейін 2019 жылы 57-ге дейін төмендеп, 2024 жылы 43-ке дейін қалпына келді. Мұндай динамика еңбек ресурстары саласындағы бар құрылымдық мәселелерді, сондай-ақ инновациялық сипаттағы факторлардың, оның ішінде жастар кәсіпкерлерінің белсенділігінің туризмдегі жұмыспен қамтудың біліктілігі мен құрылымына жаңа талаптарды қалыптастыруға әсерін айғақтай алады.

Алайда, TTDI индексі мен оның компоненттерінің ресми статистикалық деректерінің жеткіліксіз көлемі корреляциялық-регрессиялық талдауды жүзеге асыруға және жастар кәсіпкерлігі дамуының туристік саланың бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерінің динамикасына әсерінің дұрыс моделін құруға мүмкіндік бермеді. Осылайша, зерттеу шеңберінде жастар кәсіпкерлік белсенділігінің туризмнің бәсекеге қабілеттілігіне әлеуетті әсерін көрсететін қолжетімді көрсеткіштерді сапалы түсіндіру жүзеге асырылды. Ұсынылған нәтижелер салалық трансформацияларды талдаудың маңызды элементі ретінде жастар кәсіпкерлігін статистикалық бақылауды одан әрі дамыту қажеттілігін көрсетеді.

9. Қазақстандағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін қолдау мен дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігін талдауда 129 нормативтік-құқықтық актілер, оның ішінде Конституция, 10 кодекс, 38 заң, 40 қаулы, 26 концепция, 14 ҚР Президентінің жолдауы жан-жақты қаралды. Экономикалық тетігі контекстінде «Даму» Қорының бағдарламалар кешені — кепілдік беру және субсидиялау Қазақстандағы туристік сектордың, оның ішінде жастар кәсіпкерлері үшін инвестициялық тартымдылығының өсуіне елеулі серпін береді деп қорытындылауға болады. Осы құралдардың арқасында, отандық туризмнің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға үлес қоса алады. Қазақстанның туристік саладағы инвестициялық белсенділікті талдау кезінде қаржыландыру көздерінің құрылымдық талдауы мемлекеттік қолдау үлесінің едәуір ұлғаюына қарамастан инвестициялардың негізгі көлемі кәсіпкерлердің өз қаражаты есебінен қамтамасыз етілуін жалғастыратынын көрсетті. Осылайша, Қазақстанда жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту үшін берік іргетас қаланды деген қорытындыға келуге болады, алайда оның тиімділігін арттыру үшін: экожүйеге қатысушылар арасындағы үйлестіруді күшейту; қаржыландыруға кедергілерді жою; өңірлік қолдау платформаларын дамыту; сондай-ақ іске асырылып жатқан шаралардың нәтижелілігін мониторингтеу және бағалау тетіктерін жетілдіру талап етіледі.

10. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігіне арналған авторлық кәсіпкерлік экожүйе моделі негізгі шарттар мен ресурстарды жүйелеп қана қоймай, оларды туристік саланың бәсекеге қабілеттілігін арттырумен тікелей байланыстырды, бұл өңірлердің тұрақты және инновациялық дамуын қамтамасыз етеді. Жеті мұқият бейімделген доменге негізделген бұл модель жастар кәсіпкерлігін дамытудағы бар кедергілер мен мүмкіндіктерді кешенді түрде бағалауға, мемлекеттік қолдаудың стратегиялық бағыттарын анықтауға және барлық мүдделі тараптардың тиімді өзара іс-қимылын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Модельді енгізудің нәтижесінде Қазақстанның туристік дестинация ретіндегі тартымдылығы артып, өңірлік бәсекелік артықшылықтары күшейеді және жастардың инновациялық кәсіпкерлігінің серпінді әрі тұрақты өсуі үшін қолайлы орта қалыптасады. Болашақта модельдің табысты іске асуы Қазақстанның халықаралық туристік нарықтағы орнын нығайтып, инвестициялық тартымдылықтың артуына, жаңа жұмыс орындарының құрылуына және тұрақты экономикалық даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал етеді.

11. Диссертациялық жұмыстың соңында Қазақстан Республикасы туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы әзірленді. Ол әлемдік ғылыми тәжірибеде танылған стратегиялық жоспарлау мен кәсіпкерлік экожүйелерді қалыптастырудың теориялық тәсілдеріне сүйенеді. Дамудың кезең-кезеңмен логикасын, сыртқы ортадағы өзгерістерге бейімделуді және өсу үлгілерінің институционалдық бекітілуін қамти отырып, ол сала бәсекеге қабілеттілігін ұзақ мерзімді арттыруға бағытталған кешенді жол картасын ұсынды.

Қорыта келе, диссертациялық жұмыс жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде анықталды. Қойылған міндеттер орындалды. Алынған ғылыми нәтижелер ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институтының қызметіне, «Қарағанды облысының туризм басқармасы» ММ қызметіне енгізілді.

Диссертациялық зерттеу АР26199455 «Өңірлік экономиканы әртараптандыру кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру факторы ретінде: әлеуметтік-мәдени алғышарттар, іске асырудың жаңа бағыттары мен әдістері» шеңберінде орындалды.

Диссертациялық зерттеу нәтижелерін қолдану саласы туристік индустрия субъектілерінің қызметі болып табылады: министрліктер, мәдениет және спорт басқармалары, туризмді дамыту басқармалары, туроператорлар және турагенттер, салалық ұйымдар, ғылыми қызметкерлер. Зерттеу нәтижелері отандық туристік кәсіпкерлікті реттеудің заңнамалық және нормативтік-әдістемелік базасын жетілдіру, туризмді дамытудың өңірлік және мемлекеттік бағдарламаларын әзірлеу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact Research. <https://wtcc.org/research/economic-impact> 20.12.2024.
- 2 United Nations World Tourism Organization. International Tourism and Covid-19. <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19> 20.12.2024.
- 3 World Economic Forum. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2024. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf 02.01.2025.
- 4 Ақорда. Мемлекет басшысы туризмді дамыту жөнінде кеңес өткізді. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-razvitiyu-turizma-1352435> 20.06.2024.
- 5 Ақорда. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жасанды интеллект дәуіріндегі Қазақстан: өзекті мәселелер және оны түбегейлі цифрлық өзгерістер арқылы шешу» атты Қазақстан халқына Жолдауы. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-zhasandy-intellekt-daurindegi-kazakstan-ozekti-maseleler-zhane-ony-tubegeyli-cifrlyk-ozgerister-arkyly-sheshu-881957> 08.09.2025.
- 6 Ақорда. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқын Жаңа жылмен құттықтауы. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyn-zhana-zhylmen-kuttyktauy-31115030> 01.01.2026.
- 7 Green F. «Youth entrepreneurship», OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Papers. – 2013. - No. 2013/18. - OECD Publishing, Paris. – DOI: <https://doi.org/10.1787/e523decb-en>
- 8 International Labour Organization. Governing Body. Committee on Employment and Social Policy. Progress Report on Preparations for the Second ILO Enterprise Forum: Activities of the Tripartite Working Group // Papers of the Governing Body. – 1998. – No. GB.271/ESP/2. - Geneva: ILO.
- 9 Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. – 10th ed. – New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2004. – Originally published in 1912. - 189 p.
- 10 Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en general, - London: Macmillan, 1931. – 254 p.
- 11 Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. - London: W. Strahan. - 1776. - Vol. 1 (1 ed.). - ISBN 978-1537480787
- 12 Marshall A. Principles of economics; an introductory volume. – London: Macmillan Book. - 1920. - IV, Ch. XI, §4. - P. 236-237
- 13 Walker F.A. The Wages Question: A Treatise on Wages and the Wages Class. London: Macmillan. - 1888. – P.1-3
- 14 Knight F. H. Risk, Uncertainty and Profit. - Boston and New York: Houghton Mifflin. - 1921. - 388 p.

- 15 Kirzner I.M. Competition and Entrepreneurship. – Chicago: University of Chicago Press. – 1978. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226375489.001.0001>
- 16 Hisrich R. D., Peters M. P. Entrepreneurship. – 4th ed. – Boston: Irwin/McGraw-Hill. - 1998. – 681 p. – ISBN 0071153233, 9780071153232
- 17 Дафт Р.Л. Менеджмент. – СПб.: Питер, 2003. – С.175– 832.
- 18 Герчикова И.Н. Менеджмент: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2006. – 511 с.
- 19 Оценка конкурентных позиций субъектов предпринимательской деятельности / под ред. д.э.н, профессора, А. Н. Асаула – СПб: АНО «ИПЭВ», - 2007. – 271 с. – DOI: <https://doi.org/10.17513/np.305>
- 20 Океанова З.К. Экономическая теория: Учебник – 5-е изд. – М.: Издательско - торговая корпорация «Дашков и К», 2014. – 650 с.
- 21 Котерова Н.П. Экономика организации: учеб.для студ. учреждений сред. проф. образования. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2014. – 288 с.
- 22 Say J-B. A Treatise on Political Economy. – Philadelphia: Lippincott, Grambo, and Company, 1803. – 269 p.
- 23 Schumpeter J. A. Economic theory and entrepreneurial history // Aitken H.G. J. (ed), Explorations in Enterprise. - Cambridge: Harvard University Press. - 1965. - P. 45-64.
- 24 Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории 2-е испр. изд. — Челябинск: Социум, 2005. — 878 с. — ISBN 5-901901-29-0
- 25 Drucker P. F. Innovation and entrepreneurship: practice and principles. - New ed. - Oxford; New York: Elsevier Butterworth-Heinemann. - 1999. - 238 p.
- 26 Хайек Ф. Частные деньги / Фридрих Хайек ; авт. предисл. В. А. Найшуль, Г. Г. Сапов ; пер. Б. Верпаховский. – [Б. м.]: Институт национальной модели экономики, 1996. - <http://www.trader-lib.ru/books/488/index.html#0> 20.03.2023.
- 27 Lamb R. K. The entrepreneur and the community // Men in Business. – 1952. P. 91-119.
- 28 Агеев А.И. Предпринимательство. – 4-е изд., расш. и доп. – М.: Институт экономических стратегии РУБИН. – М., 2016. – 524 с. - https://www.ageev.net/wp-content/uploads/2017/11/Blok_Predprinimatelstvo.pdf 20.03.2023.
- 29 Дорожкина Т.В., Крутиков В.К., Зайцев Ю.В. Основы предпринимательского дела. – Калуга: Издательство «Эйдос», 2013. – 143 с.
- 30 Куратко Д.Ф. Кәсіпкерлік: теория, процесс, практика. 10-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018. – 480 б.
- 31 Шеденов У.К. Общая экономическая теория: учебник – Изд. 4-е, перераб. и доп. – Алматы; Актобе: А – Полиграфия, 2009 – 626 с.
- 32 Сабден О. Экономика. Избранные труды – Алматы: ИЭ КН МОН РК, 2011. - 612 с.
- 33 Токсанова А.Н. Развитие системы управления малым бизнесом в РК: автореф. дис. ...док.эконом. наук: 08.00.05. – Астана, 2000. – 12 с.

- 34 Менеджмент и предпринимательство / учебное пособие. К.К.Жуйриков. – Алматы: Экономика, 2016. – 280 с.
- 35 Andaleeb Alam. Youth entrepreneurship: concepts and evidence. UNICEF, Issue brief. - 2019. - <https://www.unicef.org/media/72406/file/Youth-entrepreneurship-concepts-and-evidence-issue-brief-2019.pdf> 25.03.2023.
- 36 Dhaliwal Amrita. Role Of Entrepreneurship In Economic Development. // International Journal of scientific research and management. 2016. – DOI: <http://dx.doi.org/10.18535/ijstrm/v4i6.08>
- 37 O'Dwyer M., & Ryan E. Management development issues for owners/managers of micro-enterprises // Journal of European Industrial Training. – 2000. – Vol. 24(6). – P. 345-353.
- 38 Chauhan K., Aggarwal A. Youth entrepreneurship: The role and implications for the Indian economy // Amity Journal of Entrepreneurship. – 2019. – Vol. 2 (2). – P. 1-11.
- 39 White S., Kenyon P. Enterprise-Based Youth Employment Policies, Strategies and Programmes. – Geneva: ILO, InFocus Programme on Skills, Knowledge and Employability, 2001.
- 40 Schoof U. Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people. Series on Youth and Entrepreneurship. SEED Working. – 2006. - Paper No. 76. Small Enterprise Development Programme. Job Creation and Enterprise Development Department. International Labour Office. Geneva. <https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/stimulating-youth-entrepreneurship-barriers-and-incentives-to-enterprises-start-ups-by-young-people.pdf> 20.09.2022.
- 41 Мемлекеттік жастар саясаты туралы ҚР Заңы 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ. - <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000285> 25.09.2022.
- 42 Drucker P. La disciplina de la innovación //Harvard business review. – 2004. – Т. 82, №. 8. – С. 3-7.
- 43 Global Entrepreneurship Monitor - <https://www.gemconsortium.org/> 10.10.2022.
- 44 Youth of the XXI century: realities and perspectives. Economic commission for europe. Series: entrepreneurship and SMEs. Geneva and New York. – 2004. - <https://unece.org/sites/default/files/datastore/fileadmin/DAM/operact/pubyouth.pdf> 29.10.2022.
- 45 Chauhan K., Aggarwal A. Youth Entrepreneurship: The Role and Implications for the Indian Economy / Amity Journal of Entrepreneurship. - 2017. - Vol. 2 (2) – P.1-11.
- 46 Sambo W. Factors influencing the development of youth entrepreneurship: the case of Ethekwini municipality, South Africa // Problems and Perspectives in Management. – 2015. – Vol. 13, No. 4-1. – P. 159–167.
- 47 Muriithi S. M., Ndegwa C., Juma J. Business Incubators: The Missing Link to Small Business Survival // The International Journal of Humanities & Social Studies. - 2018. - Vol. 6, № 10. - P. 201–209.

48 Hisrich R. et al. Entrepreneurship Research and Practice: A Call to Action for Psychology. - American Psychologist. – 2005. – Vol. 62. – P. 575-589. - <https://doi.org/10.1037/0003-066X.62.6.575>

49 Egorov E., Lebedeva T., Prokhorova M., Shobonova L., Bulganina S. Youth Entrepreneurship: Motivational Aspects and Economic Effects // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – 2019. – Vol. 272. – Article 032129. – DOI: <http://dx.doi.org/10.1088/1755-1315/272/3/032129>

50 Ахиярова Н. В. Социально-управленческие проблемы государственной поддержки молодежного предпринимательства в республике Башкортостан: автореф. дис. ...канд. соц. наук: 22.00.08 - Уфа: Уфимский государственный нефтяной технический университет, 2009. - 21 с.

51 Oseifuah E.K. Financial Literacy and Youth Entrepreneurship in South Africa // African Journal of Economic and Management Studies. - 2010. - № 1 (2) - P. 164-182.

52 Riahi S. Youth Entrepreneurship: Ottawa's Portfolio in Talent Development // Open Source Business Resource. – 2010. <https://timreview.ca/article/394> 29.10.2022.

53 Петросян С.Г. Направления и формы государственной поддержки молодежного предпринимательства // Управление экономическими системами. - 2011. - № 12 (36). http://www.uecs.ru/uecs_36-122011/item/929-2011-12-27-12-08-14 29.10.2022.

54 Иванова А.В. Комплексная оценка факторов развития молодежного предпринимательства в университетской среде: автореф. дис. ...канд. экон. наук: 08.00.05. - Екатеринбург, 2013.

55 Далибожко А. И. Понятие молодежного предпринимательства и его место в развитии экономики страны // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. - 2017. - № 3. - С. 307-315.

56 Хусаинова Ж.С. Жартай Ж.М., Адилова Ж.Г., Бектлеева Д.Е., Абаюова Г.М. Развитие молодежного предпринимательства в механизме индустриально-инновационного роста Республики Казахстан: Монография. - Караганда: ТОО Изд-во «Арко», 2020. - 388 с.

57 Chigunta F. et al. Being “real” about youth entrepreneurship in Eastern and Southern Africa //SEED working paper. – 2005. – Т. 72. – С. 1-105.

58 Харин А. А., Коленский И. Л., Харин А. А. Словарь инновационных терминов: учебно-методическое пособие. – М.: Берлин: Директ-Медиа, 2016. – 255 с.

59 Алиева Э. А. Сущность инноваций: анализ теоретических подходов. Управление инновациями. – 2016. - №6. - С. 21-31. DOI: <http://dx.doi.org/10.21686/2413-2829-2019-6-21-31>

60 Бугаян И.Р., Каймачникова Н.В. Инновационное предпринимательство в России. Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление, 2010. - № 2. – 57 с.

61 Ярославская Е.А., Якубов Б.А. Инновационное предпринимательство в единстве трех основных компонентов. Современные проблемы науки и образования. - 2012. - № 6. – 473 с.

62 Бирюкова И.Ю. Инновационный менеджмент: определение, сущность, подходы к понятию. Вестник ИНЖЭКОНА: серия Экономика. - 2012. - № 5. - с. 121-131

63 Крутилина С.Ф. Инновационное предпринимательство // Современные научные исследования и инновации. - 2013. - № 5. <https://web.snauka.ru/issues/2013/05/24050> 15.11.2022.

64 Тлеубердинова А.Т., Шохаманова А.М., Салауатова Д.М. Молодежное инновационное предпринимательство: сущность и особенности развития. Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2023. – №3 (52). – Б.128-136. / DOI 10.52260/2304-7216.2023.3(52).15

65 Клаузевиц К. О войне. — М.: Госвоениздат, 1934. <http://militera.lib.ru/science/clauserwitz/index.html> 05.04.2023.

66 Drucker P.F. The Practice of Management. / Allied Publishers, ISBN 8170230306, 9788170230304. - 1975. - 399 p.

67 Можаяев Е.Е., Лившиц И.Л. Формирование инновационной стратегии предприятия. Международный научно-исследовательский журнал. - 2016. - №5 (47). DOI: <https://doi.org/10.18454/IRJ.2016.47.216>

68 Lee T., Liu H.M. How do Firms with Management Ability Promote Competitive Advantages? An Integrated Model from Entrepreneurial Strategy Making and Internal Resources // Entrepreneurship Research Journal. – 2018. – Vol. 8, № 2. – P. 1–15. <https://doi.org/10.1515/erj-2017-0071>

69 Newbert S.L. Value, Rareness, Competitive Advantage, and Performance: A Conceptual-Level Empirical Investigation of the Resource // Strategic Management Journal. – 2008. – Vol. 29, № 7. – P. 745–768. <https://doi.org/10.1002/smj.686>

70 J.C. de Sousa et all. Entrepreneurial Strategies and Innovative Strategies: Bibliometric review, concepts, models and future investigations. RASI, Volta Redonda/RJ. – 2020. - Vol. 6, № 2. – P. 112-133. <https://doi.org/10.20401/rasi.6.2.425>

71 Мяснянкина О.В. Инновационная стратегия развития предприятия: выбор и условия реализации. Национальная ассоциация ученых (НАУ). – 2020. - №5. - С. 19-22.

72 Porter M. E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press, 1980. - 422 p.

73 Хаммер М., Чампи Дж. Реинжиниринг корпорации: Манифест революции в бизнесе. Пер. с англ. - СПб.: Издательство С. - Петербургского университета, 1997. - 332 с.

74 Hamel G. Leading the revolution /: Boston: Harvard Business School Press. - 2000. - 333 p.

75 Chan Kim W., and Renee A. Mauborgne. Blue Ocean Strategy. Harvard Business Review Press. - 2005. - 258 p.

76 Чендлер Альфред Д., 1962/1998, Стратегия и структура: главы в истории американского промышленного предприятия. MIT Press. – 1962. – 488 p.

77 Mintzberg H. Structure in Fives: Designing Effective Organisations, Englewood Cliffs. -NJ : Prentice-Hall. - 1983. – 312 p.

78 Уразова Н.Г., Еопчина З.В. Инновационная стратегия как основа развития компании. Вестник ИрГТУ. – 2011. - №1(48). - С. 222- 227.

79 Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. - СПб.: Питер Ком, 1999. - 416 с.

80 Kenneth Nduka Omede, Aghanenu. Innovation and Entrepreneurship Performance in Aba, Abia State, Nigeria. Omede and Aghanenu // Journal of Management (SME's). – 2021. - Vol.14, No.3. – P.257-275.

81 Velasquez J.L., Dalla Santa E.D., Dias T. Innovation and Entrepreneurship: A Study Bibliometric of Articles Published in the Period 2003 to 2013 // Revista da UNIFEVE. – 2016. – Vol. 19, № 1. – P. 86–103.

82 Wang E.S., Juan P. Entrepreneurial Orientation and Service Innovation on Consumer Response: A B&B Case // Journal of Small Business Management. – 2016. – Vol. 54, № 2. – P. 532–545. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12156>

83 Severo E.A., et al. Vamos expandir um negócio inovador? Caso de ensino // Revista de Administração, Sociedade e Inovação – RASI. – 2019. – Vol. 5, № 1. – P. 77–90. <https://doi.org/10.20401/rasi.5.1.254>

84 Tondolo V.A.G., Bitencourt C.C., Tondolo R.R.P. Implementation of International Entrepreneurial Strategy in the Wine Sector: The Case of the Miolo Winery // Organizações Rurais & Agroindustriais. – 2011. – Vol. 13, № 3. – P. 363–376.

85 Spekman R., Davis E.W. The Extended Enterprise: A Decade Later // International Journal of Physical Distribution & Logistics Management. – 2016. – Vol. 46, № 1. – P. 43–61. <https://doi.org/10.1108/ijpdlm-07-2015-0164>

86 Narasimhan R., Kull T.J., Nahm A. Alternative Relationships among Integrative Beliefs, Time-Based Manufacturing and Performance // International Journal of Operations & Production Management. – 2012. – Vol. 32, № 4. – P. 496–524. <https://doi.org/10.1108/01443571211223112>

87 Grimaldi M., Cricelli L., Di Giovanni M., Rogo F. The Patent Portfolio Value Analysis: A New Framework to Leverage Patent Information for Strategic Technology Planning // Technological Forecasting & Social Change. – 2014. – Vol. 94, № 1. – P. 286–302. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2014.10.013>

88 Fomba E.M. Reinforcing Experiential Learning with Training Culture as an Innovative Governance Strategy in Informal Microfinance Institutions // International Journal of Technology Management. – 2009. – Vol. 45, № 1/2. – P. 141–155. <https://doi.org/10.1504/ijtm.2009.021525>

89 Kobets V., Yatsenko V. What Can Economic Experiments Discover about Evolutionary Effectiveness of Supermarket Strategies? // Marketing and Management of Innovations. – 2018. – № 1. – P. 152–168. <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-11>

90 Zhang H.N. Complexity Absorption: A Processual Strategic Approach to Corporate Entrepreneurship Strategy // Frontiers of Business Research in China. – 2017. – Vol. 11, № 3. – P. 1–20. <https://doi.org/10.1186/s11782-017-0015-5>

91 Steffens P., Davidsson P., Fitzsimmons J. Performance Configurations Over Time: Implications for Growth- and Profit-Oriented Strategies // Entrepreneurship

Theory and Practice. – 2009. – Vol. 33, № 1. – P. 125–148.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2008.00283.x>

92 Li H.Y., Li J. Top Management Team Conflict and Entrepreneurial Strategy Making in China // Asia Pacific Journal of Management. – 2009. – Vol. 26, № 2. – P. 263–283. <https://doi.org/10.1007/s10490-007-9071-2>

93 Williams C., Lee S.H. Political Heterarchy and Dispersed Entrepreneurship in the MNC // Journal of Management Studies. – 2011. – Vol. 48, № 6. – P. 1243–1268.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00996.x>

94 Malkanduev Y.A., Ksanaeva M.B. Formation of the Innovative Entrepreneurship Development Strategy in the Region // SCTMG 2020. International Scientific Conference «Social and Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism». – 2020. – P. 665–672. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.10.05.89>

95 Припотень В. Ю., Кобзева Е. В., Демченко В. В. Формирование стратегии инновационного развития предприятия. Экономика строительства и городского хозяйства. - 2018. - №1(14). - С.47–55.

96 National Science Foundation. Step-by-step process for getting an NSF grant // America's Seed Fund: Get Started. — Alexandria, VA: National Science Foundation. - 2025. <https://seedfund.nsf.gov/apply/get-started/> 08.05.2023.

97 General Services Administration. Small Business Resources // GSA – U.S. General Services Administration. <https://www.gsa.gov/small-business/small-business-resources> 08.05.2023.

98 Techstars. Accelerators. <https://accelerate.techstars.com/> 08.05.2023.

99 Y Combinator. Official Website - <https://www.ycombinator.com/> 08.05.2023.

100 Silicon Valley Bank. SVB Innovators Card. <https://www.svb.com/business-banking/business-credit-cards/svb-innovators-card> 08.05.2023.

101 Google for Startups. Accelerator Program – Ресми сайты: <https://startup.google.com/programs/accelerator/> 08.05.2023.

102 Startup Nation Central. Official Website. <https://startupnationcentral.org/> 09.05.2023.

103 Israel Innovation Authority. Official Website. <https://innovationisrael.org.il/en/> 09.05.2023.

104 Vinnova – Sweden's Innovation Agency. Official Website - <https://www.vinnova.se/en/> 10.05.2023.

105 Swedish Agency for Economic and Regional Growth. Official Website. <https://www.government.se/government-agencies/swedish-agency-for-economic-and-regional-growth/> 10.05.2023.

106 ICT Group. Official Website - <https://www.ict.eu/en> 10.05.2023.

107 Ideone. Online Compiler and Debugging Tool. Official Website. <https://ideone.com/> 11.05.2023.

108 State Council of China. Made in China 2025. Official Website. <https://english.www.gov.cn/2016special/madeinchina2025/> 11.05.2023.

109 China SME Development Fund (ENT Fund). <https://www.ent-fund.org/> 11.05.2023.

- 110 Tencent Holdings Ltd. Official Website. <https://www.tencent.com/en-us/> 11.05.2023.
- 111 Zhongguancun Science Park (Z-Park). <https://www.zpark.space/> 11.05.2023.
- 112 Chinaccelerator. Startup Accelerator Program. <https://chinaccelerator.com/> 13.05.2023.
- 113 Techstars. Official Website - <https://www.techstars.com/> 13.05.2023.
- 114 Aalto Startup Center. Official Website - <https://startupcenter.aalto.fi/> 15.05.2023.
- 115 Think Company Finland. Official Website - <https://www.thinkcompany.fi/> 15.05.2023.
- 116 Vertical VC – HealthTech Accelerator. Official Website. <https://www.vertical.vc/> 15.05.2023.
- 117 Business Finland – Official Innovation Funding Agency. Official Website. <https://www.businessfinland.fi/> 15.05.2023.
- 118 Тлеубердинова А.Т., Шохаманова А.М., Салауатова Д.М. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі: талдау және даму стратегиясы. Торайғыров университетінің хабаршысы. – 2024. – №4. – Б. 392-407. <https://doi.org/10.48081/QVUT8980>
- 119 Airbnb. New report highlights Airbnb’s contribution to inclusive growth of tourism. <https://news.airbnb.com/new-report-highlights-airbnbs-contribution-to-inclusive-growth-of-tourism/> 18.06.2023.
- 120 FlixBus. About FlixBus: Company Information. <https://global.flixbus.com/company/about-flixbus> 18.06.2023.
- 121 BlaBlaCar. О нас. <https://blog.blablacar.ru/about-us>. 18.06.2023.
- 122 Skyscanner. Affiliates Program // Skyscanner for Partners. <https://www.partners.skyscanner.net/product/affiliates#:~:text=Trusted%20worldwide> 21.06.2023.
- 123 Klook. Klook Closes \$100 Million Investment to Fuel Next Decade of Travel Experiences Growth. <https://www.businesswire.com/news/home/20250211163358/en/Klook-Closes-%24100-Million-Investment-to-Fuel-Next-Decade-of-Travel-Experiences-Growth> 21.06.2023.
- 124 Get Your Guide. About Us. <https://www.getyourguide.press/about-us> 21.06.2023.
- 125 Vacayit. Introducing Vacayit: travel tech startup tackles blind spot in tourism. <https://www.vacayit.com/blog/introducing-vacayit>. 24.06.2023.
- 126 Pantano E., Priporas C. V., Stylos N. ‘You will like it!’ using open data to predict tourists' response to a tourist attraction / Tourism Management. - 2017. -Vol. 60. - P. 430-438. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.12.020>
- 127 Bangare M. L. et al. Role of machine learning in improving tourism and education sector //Materials Today: Proceedings. – 2022. – Т. 51. – С. 2457-2461. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.11.615>

- 128 Stripp M., Steinert K.B.R. Trust on Peer-to-Peer Platforms in the Sharing Economy: A Case Study of Airbnb: Master Thesis in Service Management / Copenhagen Business School. – Copenhagen. - 2021. – 117 p.
- 129 Budeanu A. et al. Sustainable tourism, progress, challenges and opportunities: an introduction //Journal of cleaner production. – 2016. – T. 111. – C. 285-294. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.027>
- 130 Konstantinova S. Digital transformation in tourism // KNOWLEDGE-International Journal. – 2019. – T. 35, №. 1. – C. 188-193.
- 131 SkedSocial, Instagram Strategy: How Airbnb Uses Instagram for Marketing Experiences. - 2022. <https://skedsocial.com/blog/instagram-strategy-how-airbnb-experiences> 26.06.2023.
- 132 EY Global, The Future of Travel: Building Seamless Cross-Sector Customer Journeys. - 2023. https://www.ey.com/en_gl/travel-hospitality/future-travel-customer-experience 26.06.2023.
- 133 Ries E. The lean startup: How today's entrepreneurs use continuous innovation to create radically successful businesses. – Currency, 2011. – 296 p.
- 134 Blank S. The four steps to the epiphany: successful strategies for products that win. – John Wiley & Sons. – 2020. – 45 p.
- 135 Osterwalder A., Pigneur Y. Business model generation: a handbook for visionaries, game changers, and challengers. – John Wiley & Sons. - 2010. – 288 p.
- 136 Christensen C. M. The innovator's dilemma: when new technologies cause great firms to fail. – Harvard Business Review Press. - 2013. – 340 p.
- 137 Maurya A. Running lean: Iterate from Plan A to a Plan That Works. – «O'Reilly Media, Inc.», 2022. – 75 p.
- 138 Ries E. The startup way: how modern companies use entrepreneurial management to transform culture and drive long-term growth. – Currency, 2017. – 238 p.
- 139 Croll A., Yoskovitz B. Lean analytics: Use data to build a better startup faster. – «O'Reilly Media, Inc.», 2013. – 440 p.
- 140 Rubin J., Chisnell D. Handbook of usability testing: How to plan, design, and conduct effective tests. – John Wiley & Sons, 2008. – 30 p.
- 141 Cooper A. et al. The essentials of interaction design. – John Wiley & Sons, 2014. – 20 p.
- 142 Euromonitor International. Travel Industry Reports: Voice of the Industry – 2021. <https://www.euromonitor.com/voice-of-the-industry-travel-one-year-on/report> 29.06.2023.
- 143 Crunchbase. Start-up Funding Trends. – 2022. <https://www.crunchbase.com/hub/startups-founded-in-2022> 29.06.2023.
- 144 United Nations World Tourism Organization. International Tourism and Covid-19. <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19> 20.12.2024.
- 145 World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism Economic Impact Research. <https://wttc.org/research/economic-impact> 20.12.2024.

146 Akorda.kz. Мемлекет басшысы БҰҰ Дүниежүзілік туристік ұйымының Бас хатшысы Зураб Пололикашвилиді қабылдады. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-buu-duniezhuizilik-turistik-uyymynyn-bas-hatshysy-zurab-pololikashvilidi-kabyldady-98210> 12.09.2024.

147 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Экономика. Ұлттық шоттар статистикасы. Динамикалық қатарлар. Туризмнің қосалқы шоты. ҚР туризмнің негізгі даму көрсеткіштері. <https://stat.gov.kz/industries/economy/national-accounts/dynamic-tables/> 30.04.2025.

148 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Бюллетендер. ҚР субъектілер санының негізгі көрсеткіштері (2018 жылғы 1 ақпандағы). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2018&name=24364&period=&type=bulletin> 15.11.2024.

149 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Қазақстан Республикасындағы субъектілер санының негізгі көрсеткіштері (2025 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2024&name=19142&period=&type=> 15.01.2025.

150 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Жасы 29 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлер және жасы 29 жасқа дейінгі олардың иесі (100%) болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2018 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2018&name=22871&period=&type=> 15.11.2024.

151 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. 35 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлердің және меншік иелері (100%) 35 жасқа дейінгі адамдар болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2025 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2024&name=19408&period=&type=> 15.01.2025.

152 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375> 25.07.2023.

153 Brealey R. A., Myers S. C., Allen F. Principles of corporate finance. McGraw-Hill Education. - 2011. – 17 p.

154 Ross S. Ebook: Fundamentals of Corporate Finance. – McGraw Hill. - 2015. – 44 p.

155 Fetscherin M. et al. Export competitiveness patterns in Indian industries // Competitiveness Review: An International Business Journal. – 2012. – Т. 22, №. 3. – С. 188-206. <https://doi.org/10.1108/10595421211229637>

- 156 Budiman J. et al. The Development and Prototyping of Game Modeling At A Family Entertainment Center, Utilizing Web-Based Arduino Technology For Calculating CAGR // *Procedia Computer Science*. – 2024. – Т. 234. – С. 920-927. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2024.03.080>
- 157 Damodaran A. Aswath. Useful Data Sets - NYU Stern School of Business. http://pages.stern.nyu.edu/~adamodar/New_Home_Page/data.html 10.10.2024.
- 158 Organisation for Economic Co-operation and Development. Economic Outlook . <https://www.oecd.org/economic-outlook> 10.10.2024.
- 159 Chan L. K. C., Karceski J., Lakonishok J. The level and persistence of growth rates // *The Journal of Finance*. – 2003. – Т. 58, №. 2. – С. 643-684. <https://doi.org/10.1111/1540-6261.00540>
- 160 Fama E. F., French K. R. Forecasting profitability and earnings // *The journal of business*. – 2000. – Т. 73, №. 2. – С. 161-175. <https://doi.org/10.1086/209638>
- 161 McKinsey & Company. Featured Insights: Industry Reports. <https://www.mckinsey.com/featured-insights> 10.10.2024.
- 162 Boston Consulting Group. BCG Publications. <https://www.bcg.com/publications>) 10.10.2024.
- 163 Statista. Industry Growth Markets Overview. <https://www.statista.com/markets/> 10.10.2024.
- 164 International Monetary Fund. World Economic Outlook. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> 10.10.2024.
- 165 Smith S. A Quantitative Analysis of Integrated Reporting via CAGR on Publicly Traded U.S. Corporations Listed in the S & P 500. *Theoretical Economics Letters* – 2018. - № 8. – P. 1443-1459. DOI: 10.4236/tel.2018.88093
- 166 Lane B.H., Mallow P.J., Hooker M.B., Hooker E. Trends in United States Emergency Department Visits and Associated Charges from 2010 to 2016 // *The American Journal of Emergency Medicine*. – 2020. – Published by Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.ajem.2019.158423>
- 167 Межов М. А. Инновации в банковской сфере. Инновации в российских банках // *Синергия наук*. – 2018. – №. 22. – С. 459-471.
- 168 Hatton L., Spinellis D., van Genuchten M. The long-term growth rate of evolving software: Empirical results and implications // *Journal of Software: Evolution and Process*. – 2017. – Vol. 29, №. 5. – e1847 p. - <https://doi.org/10.1002/smr.1847>
- 169 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Жасы 29 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлер және жасы 29 жасқа дейінгі олардың иесі (100%) болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2019 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2019&name=22871&period=&type=> 15.11.2024.
- 170 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Жасы 29 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлер және жасы 29 жасқа дейінгі олардың иесі (100%) болып

табылатын заңды тұлғалардың саны (2020 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2020&name=22871&period=&type=> 15.11.2024.

171 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Жасы 29 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлер және жасы 29 жасқа дейінгі олардың иесі (100%) болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2021 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2021&name=22871&period=&type=> 15.11.2024.

172 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. Жасы 29 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлер және жасы 29 жасқа дейінгі олардың иесі (100%) болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2022 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2022&name=22871&period=&type=> 15.11.2024.

173 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. 35 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлердің және меншік иелері (100%) 35 жасқа дейінгі адамдар болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2023 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2022&name=19408&period=&type=> 15.11.2024.

174 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Салалық статистика. Кәсіпорын статистикасы. Электронды кестелер. 35 жасқа дейін тіркелген және жұмыс істеп тұрған дара кәсіпкерлердің және меншік иелері (100%) 35 жасқа дейінгі адамдар болып табылатын заңды тұлғалардың саны (2024 жылғы 01 қаңтарға). <https://stat.gov.kz/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2023&name=19408&period=&type=> 15.11.2024.

175 Ұлттық статистика бюросы. ҚР стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі. Салалар. Әлеуметтік статистика. Білім беру, ғылым және инновациялар статистикасы. Динамикалық қатарлар. Инновация. Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі. <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/stat-edu-science-inno/dynamic-tables/> 02.06.2025.

176 Глеубердинова А.Т., Шохаманова А.М., Салауатова Д.М. Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі: талдау және даму стратегиясы // Торайғыров университетінің хабаршысы. – 2024. - №4. – Б. 392 - 407. <https://doi.org/10.48081/QVUT8980>

177 Canton H. World Tourism Organization—UNWTO // The Europa Directory of International Organizations 2021. – Routledge, 2021. – P. 393-397.

178 Florida R. Cities and the creative class // City & community. – 2003. – Т. 2, №. 1. – С. 3-19.

- 179 Scott D., Hall C. M., Gössling S. Global tourism vulnerability to climate change // *Annals of Tourism Research*. – 2019. – T. 77. – P. 49-61.
- 180 OECD Tourism Trends and Policies 2022. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2022_a8dd3019-en.html 13.02.2024.
- 181 Open knowledge <https://openknowledge.worldbank.org/search?query=tourism> 13.02.2024.
- 182 Porter M. E. Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance. – Simon and Schuster, 2011. – 21 p.
- 183 Aldebert B., Dang R. J., Longhi C. Innovation in the tourism industry: The case of Tourism // *Tourism management*. – 2011. – Vol. 32, №. 5. – C. 1204-1213.
- 184 Schumpeter J. A. Capitalism, socialism and democracy. – routledge, 2013. - 460 p.
- 185 Hjalager A. M. A review of innovation research in tourism // *Tourism management*. – 2010. – Vol. 31, №. 1. – P. 1-12.
- 186 North D. C. Institutions, institutional change and economic performance // Cambridge University. – 1990. - 33 p.
- 187 Impact E. World Travel & Tourism Council (WTTC) // WTTC: London, UK. – 2021. - 46 p.
- 188 Tleuberdinova A., Nurlanova N., Shokhamanova A., Alzhanova F., & Salauatova D. Youth entrepreneurship in Kazakhstan's tourism: Potential and incentives for innovation. *Problems and Perspectives in Management*. - 2025. - Vol. 23(3). – P. 145–160. [https://doi.org/10.21511/ppm.23\(3\).2025.11](https://doi.org/10.21511/ppm.23(3).2025.11)
- 189 Sun Y-Y., Sie L., Faturay F., Auwalin I., Wang J. Who are vulnerable in a tourism crisis? A tourism-employment vulnerability analysis for COVID-19 management. // *Journal of Hospitality & Tourism Management*. - 2021. – Vol. 49. – P. 304-308. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2021.08.014>
- 190 Porfírio J.A., Felício J.A., Carrilho T., Jardim J. Promoting entrepreneurial intentions from adolescence: The influence of entrepreneurial culture and education. // *Journal of Business Research*. - 2023. – Vol. 156. – 113521 p. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.113521>
- 191 Manolova T. S., Edelman L. F., Shirokova G., & Tsukanova T. Youth entrepreneurship in emerging economies: Can family support help navigate institutional voids? *Journal of East-West Business*. - 2019. – Vol. 25(2). – P. 1–33. <https://doi.org/10.1080/10669868.2019.1624672>
- 192 Douglas E., & Shepherd D. Self-Employment as a Career Choice: Attitudes, Entrepreneurial Intentions, and Utility Maximization. *Entrepreneurship Theory & Practice*. - 2002. – Vol. 26(3). – P. 81-90. <https://dx.doi.org/10.1177/104225870202600305>
- 193 Liu S., & Qian H. Entrepreneurship and income inequality in cities: differentiated impacts of new firm formation and self-employment. *Regional Studies*. - 2022. – Vol. 57(7). – P. 1318–1333. <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2130226>

- 194 Audretsch D.B., Keilbach M. Entrepreneurship and regional growth: an evolutionary interpretation. // *Journal of Evolutionary Economics*. - 2004. – 14. – P. 605–616. <https://doi.org/10.1007/s00191-004-0228-6>
- 195 Shane S., Locke E.A., Collins C.J. Entrepreneurial motivation. *Human Resource Management Review*. - 2003. – Vol. 13(2). – P. 257-279. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(03\)00017-2](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(03)00017-2)
- 196 Segal G., Borgia D., Schoenfeld J. The Motivation to Become an Entrepreneur. // *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. - 2005. – Vol. 1(11). – P. 42-57. <https://doi.org/10.1108/13552550510580834>
- 197 Wood M. S., Bylund P., & Bradley S. The influence of tax and regulatory policies on entrepreneurs' opportunity evaluation decisions. *Management Decision*. - 2016. – Vol. 54(5). – P. 1160-1182.
- 198 Shir N., Nikolaev B. N., Wincent J. Entrepreneurship and well-being: The role of psychological autonomy, competence, and relatedness. // *Journal of Business Venturing*. - 2019. – Vol. 34(5). – P. 105 – 875.
- 199 Rahman M. Youth Entrepreneurship in Tourism and Hospitality. In: Sharma, A. (eds) *International Handbook of Skill, Education, Learning, and Research Development in Tourism and Hospitality*. Springer International Handbooks of Education. Springer, Singapore. - 2024. https://doi.org/10.1007/978-981-99-3895-7_63-1
- 200 Delmar F., & Davidsson P. Where do they come from? Prevalence and characteristics of nascent entrepreneurs. *Entrepreneurship & Regional Development*. - 2000. – Vol. 12(1). – P. 1-23. <https://doi.org/10.1080/089856200283063>
- 201 Acs Z., Åstebro T., Audretsch D. et al. Public policy to promote entrepreneurship: a call to arms. *Small Business Economy*. - 2016. – Vol. 47. – P. 35–51. <https://doi.org/10.1007/s11187-016-9712-2>
- 202 Ivasciuc I.-S., & Ispas A. Exploring the motivations, abilities, and opportunities of young entrepreneurs to engage in sustainable tourism business in the mountain area. *Sustainability*. - 2023. – Vol. 15(3). – 1956 p. <https://doi.org/10.3390/su15031956>
- 203 Anuarq A., Nasir I. N. M., Rahman F. A., & Sadek D. M. Barriers to Start-Up the Business among Students at Tertiary Level: A Case Study in Northern States of Peninsular Malaysia. *Asian Social Science*. - 2013. - Vol. 9(11). – 290 p. <https://doi.org/10.5539/ass.v9n11P290>
- 204 Gretzel U., Sigala M., Xiang Z. et al. Smart tourism: foundations and developments. *Electron Markets*. - 2015. – Vol. 25. – P. 179–188. <https://doi.org/10.1007/s12525-015-0196-8>
- 205 Shokhamanova A.M. Respondent-s-answers: Youth Innovative Entrepreneurship Survey Data (v.0.0.1). Zenodo. - 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15328521>
- 206 Newbold P., Carlson W. L., Thorne B. M. *Statistics for business and economics*. – Pearson. - 2013. – 792 p.
- 207 Freund R. J., Wilson W. J. *Statistical methods*. – Elsevier. - 2003. – 694 p.

208 Глеубердинова А.Т. Кадровая стратегия повышения конкурентоспособности туристских услуг в Республике Казахстан: теория, практика, механизмы. Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности). – 2010. – 70 р.

209 World Economic Forum. The Travel & Tourism Competitiveness Report. - 2019. <https://www.weforum.org/publications/the-travel-tourism-competitiveness-report-2019/> 02.09.2024.

210 World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2021: Rebuilding for a Sustainable and Resilient Future. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_Tourism_Development_2021.pdf 02.09.2024.

211 World Economic Forum. The Travel & Tourism Competitiveness Report - 2015. https://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf 02.09.2024.

212 World Economic Forum. The Travel & Tourism Competitiveness Report. – 2017. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2017_web_0401.pdf 02.09.2024.

213 World Economic Forum. The Travel & Tourism Competitiveness Report. – 2019. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf 04.09.2024 .

214 World Economic Forum. Travel & Tourism Development Index 2024. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf 05.09.2024.

215 Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі – Әділет <https://adilet.zan.kz/kaz> 17.03.2024.

216 JUMPSTART OUR BUSINESS STARTUPS ACT. <https://www.congress.gov/112/plaws/publ106/PLAW-112publ106.pdf> 09.08.2024.

217 This Act is the Securities and Futures Act 2001. <https://sso.agc.gov.sg/Act/SFA2001> 09.08.2024.

218 Статистический профиль стран по интеллектуальной собственности 2023. <https://www.wipo.int/edocs/statistics-country-profile/ru/kz.pdf> 12.08.2024.

219 Біріңғай жиынтық бағдарлама есебі, 01.03.2025. <https://damu.kz/ru/reports/reports/> 12.03.2025.

220 Отчеты по программе «Даму-Оптима» за 01.03.2025 г. <https://damu.kz/ru/reports/reports/> 12.03.2025.

221 Бюро национальной статистики. Отрасли. Отраслевая статистика. Статистика инвестиции. Электронные таблицы. Об инвестициях в основной капитал. <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-invest/spreadsheets/?year=&name=18625&period=&type=> 12.03.2025.

222 Isenberg D. The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship. Institute of International and European Affairs, Dublin, Ireland. – 2011. – P. 1-13.

223 Stam E. Entrepreneurial ecosystems and regional policy: a sympathetic critique // European planning studies. – 2015. – Vol. 23, №. 9. – С. 1759-1769.

224 Mason C., Brown R. Entrepreneurial ecosystems and growth oriented entrepreneurship // Final report to OECD, Paris. – 2014. – Vol. 30, №. 1. – С. 77-102.

225 Spigel B. The Relational Organization of Entrepreneurial Ecosystems. Entrepreneurship Theory and Practice. - 2017. – Vol. 41(1). – P. 49-72. <https://doi.org/10.1111/etap.12167> (Original work published 2017)

226 Rahman M. Youth Entrepreneurship in Tourism and Hospitality. In: Sharma, A. (eds) International Handbook of Skill, Education, Learning, and Research Development in Tourism and Hospitality. Springer International Handbooks of Education. Springer, Singapore. - 2024. https://doi.org/10.1007/978-981-97-4318-6_63

227 Research spotlight: Accelerating youth entrepreneurship in tourism for sustainable development by Professor Marina Novelli (FASC). <https://blogs.nottingham.ac.uk/business/2024/03/04/professor-marina-novelli-youth-entrepreneurship-in-tourism> 12.03.2025.

228 United nations conference on trade and development. Policy Guide on youth entrepreneurship. New York and Geneva. – 2015. – 96 p. https://unctad.org/system/files/official-document/webdiaeed2015d1_en.pdf 13.03.2025.

229 Тлеубердинова А., Салауатова Д. Қазақстан туризмінде жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың экожүйелік тәсілі. Университет еңбектері. – 2025. - № 4(101). – 320 б. https://doi.org/10.52209/1609-1825_2025_4_320

230 Travel & Tourism Development Index 2024. <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/> 12.03.2025.

231 Chen J., Wu X., & Lai I. K. W. A Systematic Literature Review of Virtual Technology in Hospitality and Tourism (2013–2022). SAGE Open. - 2023. – Vol. 13(3). <https://doi.org/10.1177/21582440231193297>

232 Ansoff H. I. Corporate strategy: An analytic approach to business policy for growth and expansion. (No Title). - 1965.

233 Chandler A. D. Strategy and structure: Chapters in the history of the industrial empire. Cambridge Mass. - 1962. – Vol. 5(1). – P. 12-48.

234 Mintzberg H. Rise and fall of strategic planning. Simon and Schuster. - 1994. – 11 p.

235 Isenberg D. The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for Cultivating Entrepreneurship. Institute of International and European Affairs, Dublin, Ireland. – 2011. – P. 1-13.

236 Grant M. Innovation in tourism planning processes: Action learning to support a coalition of stakeholders for sustainability. Tourism and Hospitality Planning & Development. - 2004. - Vol. 1(3). – P. 219–237. <https://doi.org/10.1080/1479053042000306493>

237 The development of Uzbekistan's tourism contributes to the growth of the people's welfare. <https://uzbekistan.org/the-development-of-uzbekistans-tourism-contributes-to-the-growth-of-the-peoples-welfare/4597/#:~:text=Uzbekistan%2C%20with%20its%20rich%20cultural,both%20international%20and%20domestic%20tourism> 12.04.2025.

238 Tukibayeva K.B., Zhanseitova G.S., Pranevich A.A. Problems of transition to innovative development of tourism sector in the Republic of Kazakhstan. ECONOMIC Series of the Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. – 2020. - №3. DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-3-105-119>

239 Marketing Direction for Tourism: TAT Strategic Direction 2025 - Powering Amazing Thailand Grand Tourism Year with "Thai Charms - Must-Visit Cities". <https://thailand.go.th/guide-book-detail/marketingstrategie-fr-den-tourismus-tat-strategische-richtung-2025---kraftquelle-amazing-thailand-grand-tourism-year-mit-thailndischem-charme---reisewrdige-stdte#:~:text=The%20Tourism%20Authority%20of%20Thailand,both%20domestic%20and%20international%20tourists> 10.03.2025.

240 Приказ Заместителя Премьер-Министра - Министра национальной экономики Республики Казахстан от 29 октября 2024 года № 260. Об утверждении Порядка разработки, реализации, корректировки и мониторинга концепций, национальных проектов, доктрин (стратегий), комплексных планов. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/G24NT000260> 12.12.2024.

241 Бюро национальной статистики. Отрасли. Социальная статистика. Демографическая статистика. Динамические ряды. Численность населения по однолетним возрастам по годам (за 2024год). <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/> 12.03.2025.

242 Salauatova D., Tleuberdinova A. & Pratt S. Can Tourism Be a Way to Diversify Regional Economies: The Case of The Ulytau Region of Kazakhstan. Tourism and Hospitality Management. - 2024. - Vol. 30(3). – P. 347-359, <https://doi.org/10.20867/thm.30.3.4>

243 Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023 – 2029 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 262. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000262#:~:text=4> 12.03.2025.

244 Бюро национальной статистики. Отрасли. Экономика. Национальные счета. Динамические ряды. Вспомогательный счет туризма. Основные показатели развития туризма в РК. <https://stat.gov.kz/ru/industries/economy/national-accounts/dynamic-tables/> 22.03.2025.

245 Бюро национальной статистики. Отрасли. Статистика туризма. Динамические ряды. Информация по туристскому потоку страны. <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-tourism/dynamic-tables/> 22.03.2025.

- 246 Бюро национальной статистики. Отрасли. Отраслевая статистика. Статистика предприятий. Электронные таблицы. Количество зарегистрированных и действующих индивидуальных предпринимателей в возрасте до 35 лет и юридических лиц, собственниками (100%) которых являются лица в возрасте до 35 лет (на 01 январь 2025 г.). <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/spreadsheets/?year=2024&name=18679&period=&type=> 22.03.2025.
- 247 Akorda Forum 25. Ресми сайты . <https://forum25.pana-asia.kz/> 22.03.2025.
- 248 Ministerio de Industria, Comercio y Turismo (Spain). Página oficial. <https://turismo.gob.es/en-us/Paginas/Index.aspx> 22.05.2025.
- 249 Ministry of Science and ICT of Korea. Start-up Support Policies. <https://www.msit.go.kr/eng/contents/cont.do?sCode=eng&mPid=19&mId=24> 12.05.2025.
- 250 Ministério da Economia de Portugal. Fundo de Co-Investimento 200M. <https://www.bpfomento.pt/pt/institucional/fundos-sob-gestao/fundo-de-coinvestimento-200m/> 12.05.2025.
- 251 Business.enbek.kz. Как получить государственный грант. <https://business.enbek.kz/ru/how-to-get-government-grant> 12.05.2025.
- 252 Travel and Tourism Tech Startup Ecosystem and Investment Landscape. <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-06/travel-and-tourism-tech-startup-ecosystem-and-investment-landscape.pdf> 12.05.2025.
- 253 UNWTO. Top 100 Tourism Startups. <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-06/top-100-tourism-startups.pdf> 09.04.2025.
- 254 GEM. Global Entrepreneurship Monitor: South Africa National Report 2022. https://www.seda.org.za/Publications/Publications/GEM-SA-National-Report_Online_July-2022.pdf?utm 19.02.2024.
- 255 GEM Consortium. Global Report 2023. <https://www.gemconsortium.org/file/open?fileId=51621&> 19.02.2024.
- 256 Ұлттық статистика бюросы. Еңбек және табыс. Динамикалық қатарлар. Жұмыспен қамтылған халық ЭҚТ бойынша. <https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/dynamic-tables/> 12.05.2025.
- 257 WTTC. How Travel and Tourism Can Be a Force for Good. <https://travelhub.wttc.org/blog/how-travel-and-tourism-can-be-a-force-for-good#:~:text=,an%20indirect%20or%20induced%20basis> 12.05.2025.
- 258 Салалар. Әлеуметтік статистика. Демографиялық статистика. Динамикалық қатарлар. Бір жылдық жас бойынша халық саны (жылдар бойынша). <https://stat.gov.kz/industries/social-statistics/demography/dynamic-tables/> 12.05.2025.
- 259 UNCTAD. World Investment Report 2024. Chapter 4. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_ch04_en.pdf 12.05.2025.
- 260 DAMU қоры. Жылдық есеп – 2023. <https://damu.kz/upload/iblock/ecf/971tqslz2oxxesqgx0ygc7ol54q2npbe/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9%20%D0%BE%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82%202023.pdf> 12.05.2025.

261 QazInnovation. Гранттық бағдарламалар 2021–2023. <https://qazinn-granty2021.my.canva.site/granty21-22-23#%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%8B-2023-%D1%82%D1%80%D0%BF> 12.05.2025.

262 Astana Hub. Годовой финансовый отчет за 2023 год. https://astanahub.com/static/files/finance_report_2023.pdf 12.05.2025.

263 CISC. Жылдық есеп – 2023. <https://cisc.kz/wp-content/uploads/2024/11/godovoj-otchet-za-2023-g.pdf> 22.08.2024.

264 Atameken.kz. Бюджет и финансовая отчетность. <https://atameken.kz/ru/pages/749-byudzhet-i-finansovaya-otchetnost> 12.05.2025.

265 UNWTO. Travel and Tourism Tech Startup Ecosystem and Investment Landscape. 2021 - <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-06/travel-and-tourism-tech-startup-ecosystem-and-investment-landscape.pdf> 22.08.2024.

266 Astana Hub. Сколько в год экономят участники Astana Hub за счёт преференций? <https://astanahub.com/en/article/skolko-v-god-ekonomiat-uchastniki-astana-hub-za-schet-preferentsii?locale=kk> 22.08.2024.

267 Media Insider. Қазақстандағы медиа нарығына шолу. <https://www.mediainsider.kz/#rec202883490> 15.11.2024.

ҚОСЫМША А

Қызметке енгізу актілері

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІНІҢ
«ЭКОНОМИКА ИНСТИТУТЫ»
ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУ
ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
МЕМЛЕКЕТТІК КӘСПОРНЫ

РЕСПУБЛИКАНСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ПРЕДПРИЯТИЕ НА ПРАВЕ
ХОЗЯЙСТВЕННОГО ВЕДЕНИЯ
«ИНСТИТУТ ЭКОНОМИКИ»
КОМИТЕТА НАУКИ МИНИСТЕРСТВА
НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

№ 01-01-01
08 бағдар 2025 жыл

АКТ

Шохаманова Арайлым Муратовнаның «Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде» тақырыбындағы докторлық диссертациясы бойынша ғылыми зерттеу нәтижелерін ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институтының қызметіне енгізу туралы

Шохаманова А.М.-ның ғылыми зерттеуі қазіргі экономикалық ғылымның ең өзекті тақырыптарының бірі – жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту мәселесіне арналған. Бұл бағыт тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуда стратегиялық маңызға ие, өйткені ғылыми идеяларды коммерцияландыруға, экономиканың құрылымын жаңартуға және адами капиталды қалыптастыруға ықпал етеді. Жастар стартаптары технологиялық және басқарушылық инновациялардың көзі ретінде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жаңа жұмыс орындарын құрады. Осылайша, зерттеу нәтижелері халықаралық туристік нарықтағы жаһандық бәсекенің күшеюі және ұлттық экономиканы әртараптандыру қажеттілігі жағдайында ерекше маңызға ие.

Жұмыс барысында докторант туризм бағытының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамытудың тұжырымдамалық негіздерін, сондай-ақ туристік сектордағы бәсекеге қабілетті стартап-жобаларды әзірлеудің шетелдік тәжірибесін және оны Қазақстан жағдайында қолдану ерекшеліктерін қарастырды. Қазақстан туризмінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудағы жастар инновациялық кәсіпкерлігінің әлеуетін бағалау мәселелерімен қатар, оны қолдаудың ұйымдастырушылық-экономикалық тетігіне кешенді талдау жасауға ерекше назар аударылды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы автор ұсынған ғылыми-әдістемелік әзірлемелер мен ұсынымдардың мемлекеттік басқару органдарына және жергілікті атқарушы органдарға Қазақстан Республикасында жастардың

0000119

туристік кәсіпкерлігін дамытудың бәсекелік стратегиясын қолдануға мүмкіндік беретіндігімен айқындалады.

Докторлық диссертация нәтижелері АР26199455 «Өңірлер экономикасын әртараптандыру факторы ретінде кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру: әлеуметтік-мәдени алғышарттар, жаңа бағыттар және іске асыру әдістері» (2025–2027 жж.) гранттық жобасын іске асыру барысында, сондай-ақ BR21882122 «Жасыл өсім контекстіндегі Батыс Қазақстан өңірінің табиғи-шаруашылық және әлеуметтік-экономикалық жүйелерінің орнықты дамуы: кешенді талдау, тұжырымдама, болжамдық бағалаулар және сценарийлер» (2025 ж.) бағдарламасы аясында өткізілген «Каспий өңірі дәуірлер мен мәдениеттер тоғысында: орнықты даму парадигмасының сын-қатерлері мен перспективалары» халықаралық ғылыми-білім беру форумында және BR21882165 «Қазақстан Республикасы халқы табыстары теңсіздігін төмендету және бөлу қатынастары жүйесін жаңғырту» нысаналы бағдарламасы аясындағы «Үйлесімді экономика және әлеуметтік теңсіздік сын-қатерлері: теория және практика» халықаралық ғылыми конференциясында апробациядан өтті.

Докторлық диссертацияның төмендегі нәтижелері ҚР ҒЖБМ ҒК Экономика институтының Қазақстандағы кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыру мәселелерін зерттеу қызметіне енгізілді: Қазақстан туризмі саласындағы жастар кәсіпкерлігін дамытудың әлеуеті мен ынталандыру тетіктерін бағалау; кәсіпкерліктің жаңа бағыттарының ел экономикасын әртараптандыруға ықпалы.

Осылайша, Шохаманова А.М.-ның докторант ретінде жүргізген ғылыми зерттеу нәтижелері жоғары деңгейдегі ғылыми негізділігімен ерекшеленеді, аналитикалық есептеулермен дәлелденген және практикалық маңызға ие. Бұл нәтижелер Қазақстан Республикасының туризм саласындағы жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамытуға бағытталған басқарушылық шешімдерді әзірлеуде негіз ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Бас директор

Е. Т. Садыков

**ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ
ТУРИЗМ
БАСҚАРМАСЫ**

МЕМЛЕКЕТТІК МЕКЕМЕСІ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ

**УПРАВЛЕНИЕ ТУРИЗМА
КАРАГАНДИНСКОЙ
ОБЛАСТИ**

100008, Қарағанды қаласы, Әліпханов көшесі, 13,
Тел.: (7212) 42-57-59,
эл. мекенжайы: obltur@krg.gov.kz
ЖСҚ КЗ85070102КСН3001000 БСК ККМФКЗ2А
«ҚР Қаржы министрінің Қазынашылық Комитеті» РММ,
БСН130840014619

А.А.Алиев

100008, г. Караганда, ул. Алиханова, 13,
Тел.: (7212) 42-57-59),
эл. адрес: obltur@krg.gov.kz
НИК КЗ85070102КСН3001000 БИК ККМФКЗ2А
РГУ «Комитет Казначейства Министерства финансов РК»,
БИН 130840014619

АКТ

Шохаманова Арайлым Муратқызының «Жастар инновациялық кәсіпкерлігін дамыту стратегиясы Қазақстан Республикасының туристік саласының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторы ретінде» тақырыбындағы докторлық диссертациясы бойынша ғылыми зерттеу нәтижелерін Қарағанды облысының туризм басқармасы қызметіне енгізу туралы

Осы актімен туристік саладағы инновациялық әлеуеті жоғары жастар кәсіпкерлігін дамытуға арналған Шохаманова А.М.-ның ғылыми жұмысының өңірлік туризмді дамыту және Қазақстан экономикасын әртараптандыру үшін жоғары практикалық маңызға ие екендігі расталады.

Туризмді дамыту саласындағы басқару органдарының қызметіне енгізу үшін ең маңызды нәтижелер мыналар болып табылады:

- өңірлер бөлінісінде туристік саланың және туристік сектордағы жастар кәсіпкерлігінің дамуына салыстырмалы талдау;
- туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігінің белсенділігі мен дамуына кластерлік талдау;
- өңір жастарының туристік бизнесті жүзеге асыруға дайындық деңгейін айқындауға бағытталған социологиялық сауалнама нәтижелері;
- инновациялық стартаптарды дамыту бойынша әдістемелік ұсынымдар;
- жастардың кәсіпкерлік белсенділігінің туристік саланың бәсекеге қабілеттілігіне әсерін талдау.

Зерттеу нәтижелері жоғары ғылыми негізділігімен және практикалық құндылығымен ерекшеленеді және Қазақстан Республикасының туризм саласындағы жастар кәсіпкерлігін дамытуға қатысты басқарушылық шешімдер мен даму стратегияларын әзірлеу барысында мемлекеттік билік органдары тарапынан пайдаланылуы мүмкін.

Басшы

И.Любарская

И.Любарская

ҚОСЫМША Ә

«Кәсіпкерлік», «Кәсіпкер», «Жастар кәсіпкерлігі», «Инновациялық кәсіпкерлік», «Стратегия», «Даму стратегиясы» ұғымдарының авторлық анықтамалары

Кесте Ә. 1 - «Кәсіпкерлік», «кәсіпкер» терминдерінің анықтамалары

№	Автор	Анықтама	Ерекшелігі	Дереккөз
1	2	3	4	5
Шетел авторлары				
1	Cantillon R.	“[Entrepreneurs] will buy at a low price the products of the villages and will [transport them] to the Capital to be sold there at a higher price” (Cantillon, 1931, p. 151).	тәуекел	Cantillon, R 1931, Essai sur la nature du commerce en general, Macmillan, London.
2	Smith A.	“an individual, who forms an organisation for commercial purpose -who is a capitalist.” “the entrepreneur is a proprietary capitalist, a supplier of capital and at the same time, works as a manager intervening between the labour and capital.”	тәуекел	Smith, Adam (1776). An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Vol. 1 (1 ed.). London: W. Strahan. ISBN 978-1537480787. Retrieved 7 December 2012., volume 2
3	Jean-Baptiste Say	“The entrepreneur shifts economic resources out of an area of lower and into an area of higher productivity and greater yield.”	тәуекел, инновация	Say, Jean-Baptiste. A Treatise on Political Economy. Lippincott, Grambo, and Company, 1803.
4	F.A Walker	“entrepreneur is one who is endowed with more than average capacities in the task of organizing and coordinating the factors of production, i.e., land, labour, capital, and enterprises. Entrepreneur is a pioneer, a leader, and a captain of the firm. Hence, profit the entrepreneur gets depends on his efficiency and superior talent”	тәуекел, дарын	Walker, Francis. The Wages Question: A Treatise on Wages and the Wages Class. Macmillan, 1888.
5	Marshall A.	“those who take the risks and the management of business as their share in the work of organized industry” (Marshall, 1920, App. A, p.617, fn 1). “The head of a large business (...) can keep in mind fresh and clear for thinking out the most difficult and vital problems of his business” (whereas) “the small employer has not the time if he has the ability”(Marshall, 1920: Book IV, Ch. XI, §4, pp. 236-237).	тәуекел	Marshall, A. (1920). Principles of economics; an introductory volume. Macmillan Book IV, Ch. XI, §4, pp. 236-237
6	Schumpeter (1912)	“His characteristic task – theoretically as well as historically – consists precisely in breaking up old, and creating new, tradition”	ескіні бұзу	SCHUMPETER, J.A. 1912. The Theory of Economic Development, tenth printing 2004, Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey
7	Schumpeter J. (1965)	“The carrying out of a new combination we call enterprise, the individuals whose function is to carry them out us call entrepreneurs. He has put emphasis on profit, which is the product of innovation and the prime mover of economic development.” “The process of development is a deliberate and continuous phenomenon which is actively promoted by the escort services of a change agent who provides economic leadership. This change agent is what is called entrepreneur.”	инновация	Schumpeter, J. A. (1965), ‘Economic theory and entrepreneurial history’, in H.G. J. Aitken (ed), Explorations in Enterprise, Cambridge: Harvard University Press, pp. 45-64

Ә. 1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
8	F. H. Knight	profit—earned by the entrepreneur who makes decisions in an uncertain environment—is the entrepreneur’s reward for bearing uninsurable risk. “entrepreneur are a specialized group of persons who bear risks and deal with uncertainty.”	тәуекел	Knight, F. H. (1921), Risk, Uncertainty and Profit, Boston and New York: Houghton Mifflin.
9	A.H.Cole (1942)	Entrepreneurship is the purposeful activity of an individual or a group of associated individuals, undertaken to initiate, maintain or organise a profit-oriented business unit for the production or distribution of economic goods and services.	табыс табуға бағытталған бизнесті құру, қолдау немесе ұйымдастыруға арналған мақсатты іс-әрекет	Cole, A.H. (1942) Entrepreneurship as an Area of Research. Journal of Economic History Supplement, 2, 118-126.
10	Robert K. Lamb (1952)	Entrepreneurship is that form of social decision making performed by economic innovators	жаңашылдар қабылдайтын әлеуметтік шешім	Lamb, R. K. 1952. The entrepreneur and the community. Men in Business: 91-119.
11	Kirzner, I.M. (1973)	Entrepreneurship for me is not so much th einroduction of new products or of new techniques of production as the ability to see where new products have become unsuspectedly valuable to consumers and where new methods of production have, unkonown to others, become feasible. For me function of the entrepreneur consist not of shifting the curves of cost or of revenues which face him, but of noticing that they have in fact shifted.	жаңа мүмкіндіктерді байқау қабілеті	Kirzner, I.M. (1973) Competition and Entrepreneurship. University of Chicago Press, Chicago. https://www.sjsu.edu/people/john.estill/courses/158-s/15/Israel%20Kirzner%20-%20Competition%20And%20Entrepreneurship.pdf
12	Robert D. Hisrich and Michael P. Peters (1998)	Entrepreneurship is the process of creating something new with value by devoting the necessary time and effort, assuming the accompanying financial, psychic and social risks and receiving the resulting rewards of monetary and personal satisfaction and independence.	тәуекел, қаржылық және жеке қанағаттану, сондай-ақ дербестік	Entrepreneurship / Robert D. Hisrich, Michael P. Peters. 4th ed. c1998
13	Drucker, P. F (1999)	Entrepreneurship is neither a science nor an art. It is a practice. It has a knowledge base. Knowledge in entrepreneurship is a means to an end. Indeed, what constitutes knowledge practice is largely defined by the ends, that is, by the practice.	тәжірибе	Drucker, P. F. 1. (1999). Innovation and entrepreneurship: practice and principles. New ed. Oxford, Eng. ; New York, Elsevier Butterworth-Heinemann.
14	Дафт Р.Л. (2003)	Предпринимательская деятельность – это процесс создания коммерческой организации, поиска необходимых для ее операций ресурсов и принятия связанных с этой деятельностью рисков и вознаграждений.	тәуекел	Дафт Р.Л. Менеджмент. – СПб: Питер, 2003. – 832 с. – 175 стр
Ресей авторлары				
15	Герчикова И.Н. (2006)	Предпринимательство – это особый вид самостоятельной хозяйственной деятельности (производственной или коммерческой), осуществляемой систематически физическими и юридическими лицами, именуемыми предпринимателями, от своего имени и на свой риск на постоянной основе.	тәуекел	Менеджмент: Учебникдлявузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2006. – 511 с. – 27 стр

Ә.-1 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
16	А.Н. Асаул, Х. С. Абаев, Д. А. Гордеев (2007)	Предпринимательство – это особый вид хозяйственной деятельности, суть которой заключается в стимулировании и удовлетворении спроса общества на конкретные потребности его членов, посредством рыночного обмена и направленной на завоевание конкурентных преимуществ через нарушение рыночного равновесия.	сұранысты ынталандыру және канағаттандыру	А.Н. Асаул, Х. С. Абаев, Д. А. Гордеев Оценка конкурентных позиций субъектов предпринимательской деятельности под ред. д.э.н, профессора, А. Н. Асаула – СПб: АНО «ИПЭВ», -2007. – 271 стр.
17	Океанова З.К. (2014)	Предпринимательство – самостоятельная, инициативная, связанная с хозяйственным риском деятельность, ведущаяся с целью получения прибыли для решения предусмотренных предпринимательской организацией задач.	тәуекел	Экономическая теория: Учебник / Океанова З.К. – 5-е изд. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2014. – 650 с. – 186 стр
18	Н.П.Котерова (2014)	Предпринимательство – это инициативная, самостоятельная, осуществляемая на свой страх и риск и под свою имущественную ответственность деятельность лиц, зарегистрированных в установленном законном порядке, которая направлена на систематическое получение прибыли от производства продукции, выполнения работ, продажи товаров, использования имущества или оказания услуг.	тәуекел	Экономика организации: учеб.для студ. учреждений сред. проф. образования / Н.П.Котерова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2014. – 288 с.
19	А.И.Агеев	Предпринимательство как экономическое явление неизбежно возникает при наличии двух взаимосвязанных обстоятельств — организационно-хозяйственного новаторства и экономической свободы. Целый ряд иных характеристик (несение риска, принятие решений, владение ресурсами, лидерство и т.д.) является либо производным, либо необязательным, либо дополняющим. Предпринимательство очевидным образом относится к классу новаторской экономической деятельности.	жаңашылдық	Предпринимательство / А.И.Агеев. – 4-е изд., расш. и доп. – М.: Институт экономических стратегий РУБИН. Москва, 2016. – 524 с. http://www.inesnet.ru/wp-content/uploads/2017/11/Blok_Predprinimatelstvo.pdf
Отандық авторлар				
20	Мейірбеков А.Қ., Әлімбетов Қ.Ә. (2003)	Кәсіпкерлік дегеніміз – адамдар мен олар құрған бірлестіктердің белсенді, дербес шаруашылық қызметі.	белсенді, дербес қызмет	Мейірбеков А.Қ., Әлімбетов Қ.Ә. Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы. – Алматы: Экономика, 2003. – 252 б. – 11 б
21	Сейдахметова А.С., Елшібекова Қ.Ж., Измаханова А.Қ. (2011)	Кәсіпкерлік қызмет – бұл инновациялық тәуекелді тәсіл негізінде, өндіріс факторларын оңтайлы үйлестіру тұрғысынан сипатталып, адамның ерекше қабілеттерін жүзеге асыру. Кәсіпкерлік – бұл өзіндік ынта-жігерге,	тәуекел, инновация	Сейдахметова А.С., Елшібекова Қ.Ж., Измаханова А.Қ. Кәсіпкерлік: оқулық. Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындарының

Ә.-1 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
		жігерлік пен инновациялық кәсіпкерлік ортаға негізделген, экономикалық белсенділіктің (біз табыс табуға бағытталған мақсатты қызмет деп сипаттайтын) ерекше түрі.(13 бет)		қауымдастығы. – Алматы: «Экономика», 2011. – 344 б. – 11 б. – 13 б.
22	Жуйриков К.К. (2016)	Предпринимательство – есть частная сфера деятельности, раздвигающая границы производственных возможностей благодаря инновационным и технологическим процессам предпринимательства в целях достижения статистической эффективности (наиболее полное удовлетворение потребностей за счет имеющихся средств, ресурсов и технологий) и достижения динамической эффективности (увеличение чистого дохода на единицу используемых средств и ресурсов).	инновациялық және технологиялық үрдіс	Менеджмент и предпринимательство / учебное пособие. К.К.Жуйриков. – Алматы: Экономика, 2016. – 280 с. -36 стр
23	Карлик А.Е., Шухгельтер М.Л. (2017)	Кәсіпкерлік – тауардың, жұмыстың және қызметтің белгілі бір түрін өндіруге және жүзеге асыруға, осы қызметтен пайда алуға бағытталған, азаматтардың және олардың бірлестігінің мақсатты қызметі.	пайда табуға бағытталған мақсатты қызмет	Карлик А.Е., Шухгельтер М.Л. микроэкономика – кәсіпорын экономикасы: Жоғары оқу орны үшін оқулық. Екінші басылым, қайта өндірілген және толықтырлған аударма – Алматы: «Экономика», 2017. – 364 б. -8 б.
24	Куратко Д.Ф. (2018)	Кәсіпкерлік – инновациялық идеялар мен креативті шешімдер қабылдау және іске асыру үшін жеткілікті энергия мен күштарлықты жұмылдыруды талап ететін көрегендік, өзгеріс және шығармашылықтың қарқынды процесі. Кәсіпкерлер - мүмкіндіктерді тани білетін және игере алатын новатор немесе әзірлеуші; бұл мүмкіндіктерді ол жұмыс істейтін / нарықтандырылған идеяларға айналдырады; уақыт, энергия, ақша немесе дағдылар арқылы құндылық қосады; бәсекеге қабілетті нарықтың тәуекелдерін осы идеяларды жүзеге асыру үшін қабылдайды.	инновация	Куратко Д.Ф. Кәсіпкерлік: теория, процесс, практика. 10-басылым. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2018 ж. – 480 б. -47 б.
25	Сакенова У.З.(2019)	Кәсіпкерлік – меншікке негізделген, несиеге алынған және басқа да мүліктерді пайдалану арқылы қолданылып жүрген заңдарға сәйкес жүзеге асырылатын бастамалық, шаруашылықтың және басқа да қызмет (5 бет). Кәсіпкер – жеке тұлға, ол: - өндірістік-шаруашылық - көтерме сауда - инновация - кеңестер беру - коммерциялық делдалдар бағалы қағаз операциялары және тағы басқа сияқты заңмен тыйым салынбаған кез-келген	астамашылдық қызмет	Кәсіпорын экономикасы: орта оқу орындарындағы студенттерге арналған оқу құралы / У.З.Сакенова – Алматы, Алманахь, 2019 – 134 б. – 5 б.

Ә.1 – кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
		қызмет түрлерімен айналысуына құқылы.	б	
26	М.В. Ахмедьярова, Е.М. Жоламанова, Т.Қ. Оралтаев (2021)	Кәсіпкерлік-жаңа идеяларды іске асыру және экономикалық нәтижеге жету мақсатында ресурстарды жаңаша ұйымдастыратын шаруашылық субъектілерінің тәуекелге байланысты бастамасы (107 бет).	тәуекел, инновация	Экономикалық теория: оқу құралы / М.В.Ахмедьярова, Е.М.Жоламанова, Т.Қ.Оралтаев / Алматы, 2021. – 283 б.

Кесте Ә. 2 - «Жастар кәсіпкерлегі» терминінің анықтамалары

№ К	Автор	Анықтамасы	Ерекшелігі	Дереккөз
1	2	3	4	5
Шетел авторлары				
1	Chigunta, 2002, p. 2	The practical application of enterprising qualities such as initiative, innovation, creativity, and risk taking into the work environment (either in self-employment or employment in small start-up firms), using the appropriate skills necessary for success in that environment and culture.	initiative, innovation, creativity, and risk taking	Chigunta F. Youth Entrepreneurship: Meeting the Key Policy Challenges. - Oxford University: Oxford Univ. Press, 2002. - 320 p.
2	Schoof, 2006	Entrepreneurship is the recognition of an opportunity to create value, and the process of acting on this opportunity, whether or not it involves the formation of a new entity. While concepts such as “innovation” and “risk taking” in particular are usually associated with entrepreneurship, they are not necessary to define the term	create value, process of acting	Schoof, Ulrich., 2006. "Stimulating youth entrepreneurship : barriers and incentives to enterprise start-ups by young people," ILO Working Papers 993881573402676, International Labour Organization.-105 p.
3	Emmanuel Kojo Oseifuah	... youth entrepreneurs are defined as young people from 15 to 35 years old who recognise an opportunity to create value or wealth in an existing or new enterprise, irrespective of the sector.	young people from 15 to 35 years old	Oseifuah, Emmanuel Kojo. "Financial Literacy and Youth Entrepreneurship in South Africa." African Journal of Economic and Management Studies 1.2 (2010): 164–182.
4	Sonia Riahi	Youth entrepreneurship benefits an economy by creating jobs, increasing competitiveness, creating innovative goods and services, creating a strong community and cultural identity, and producing income.	creating innovative goods and services	Riahi, S. 2010. Youth Entrepreneurship: Ottawa's Portfolio in Talent Development. Open Source Business Resource, (November 2010).
Ресей авторлары				
5	Мезенцева Е.В.	... автор к молодежному предпринимательству относит граждан в возрасте от 14 до 30 лет, осуществляющих предпринимательскую деятельность в форме индивидуального, коллективного или корпоративного предпринимательства, проявляющих инициативу и действующих на свой страх и риск с целью получения предпринимательского дохода для удовлетворения социальных, культурных, материальных потребностей, обеспечения достойного уровня жизни семьи.	кәсіпкерлік пайда табу мақсатындағы тәуекел	Мезенцева Е.В. Социально-экономическая оценка развития предпринимательства в молодежной среде: автореф. дис. к. э. наук. - Ставрополь: Ставроп. гос. аграр. ун-т, 2009. - 23 с.
6	Ахиярова, Н. В.	... молодежное предпринимательство есть самостоятельная деловая активность предприимчивых молодых людей, не противоречащая закону и основанная на определенных ресурсах, автономной социально-экономической инициативе, инновационности, личностных качествах и ответственности, нацеленная как на получение прибыли и достижение материального благополучия, так и на свободную самореализацию и самоутверждение молодого человека.	белсенділік	Ахиярова, Н. В. Социально управленческие проблемы государственной поддержки молодежного предпринимательства в республике Башкортостан: автореф. дис.. к. соц. н. - Уфа: Уфимский государственный нефтяной технический университет, 2009.-24 с.

Ә. 2 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
7	Петросян С.Г.	Молодежное предпринимательство в работе понимается как осуществление предпринимательской деятельности субъектами молодежного предпринимательства: особой социальной группой, характеризующейся набором специфических свойств (гибкость, адаптивность, инновационность), направленное в первую очередь на самореализацию и социальную адаптацию молодежи, а также на обеспечение молодежью рабочими местами и достойным заработком.	кәсіпкерлік қызмет	Петросян С.Г. Организационно - экономический механизм поддержки молодежного предпринимательства в России: автореф. дис.. к. э. н. - Москва: ННОУ ВПО «Московский гуманитарный университет», 2012.-24 с.
8	Иванова А.В.	... динамический процесс создания новой ценности бизнеса, основанный на целесообразной, осуществляемой на свой риск деятельности предпринимателя в возрасте от 16 до 35 лет* (или предпринимательской команды, в состав которой входит не менее 70% участников в возрасте от 16 до 35 лет), который эффективно объединяет ресурсы для использования имеющихся возможностей по удовлетворению существующих или создаваемых потребностей. Под динамическим автор понимает такое развитие процесса, которое обеспечивает создание и стабильный прирост ценности бизнеса посредством осуществления индивидом предприимчивого поведения.	жаңа құндылық құру үрдісі	Иванова, А. В. Комплексная оценка факторов развития молодежного предпринимательства в университетской среде: авто- реф. дис... к. э. наук. - Екатеринбург: Институт экономики Уральского отделения Российской академии наук, 2013. - 24 с.
9	Далибожко А. И.	...молодежное предпринимательство – это относительно самостоятельная категория деловой активности, которая предполагает достижение молодыми предпринимателями в возрасте до 35 лет, эффективно объединяющими доступные ресурсы на основе личностных качеств и профессиональных навыков, конкурентных преимуществ в ведении бизнеса	белсенділік	Далибожко А. И. Понятие молодежного предпринимательства и его место в развитии экономики страны // Вестник Белго- родского университета кооперации, экономики и права. - 2017. -№ 3. - С. 307-315.
10	Шиляева А. С.	... молодежное предпринимательство можно охарактеризовать как нормативно-определенные и неформальные общественные отношения, возникающие в результате активной и инициативной деятельности молодежи (14 – 35 лет), как хозяйствующих субъектов (индивидуальных или коллективных) в сферах производства, обмена, распределения и потребления материальных и духовных благ, зависимость от специфики социальных систем, уровня развития рыночных отношений и личностных качеств предпринимателя (возраста, накопленных знаний и опыта, ценностных ориентаций, способности рисковать и нести ответственность за результат своей деятельности).	белсенді инновациялық қызмет	Ценностные ориентации молодых предпринимателей в современной России (на примере северо-западного региона): Диссертация на соискание ученой степени кандидата социологических наук // Санкт-Петербургский государственный электротехнический университет. – 2018 - 202 стр.

Ә. 2 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
Отандық авторлар				
1	Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М., Адилова Ж.Г., Бектлеева Д.Е., Абауова Г.М.	Молодежное предпринимательство – это особый самостоятельный сегмент малого и среднего предпринимательства, представленный предпринимателями в возрасте до 30 лет, осуществляющими инициативную предпринимательскую деятельность в различных организационно-правовых формах и эффективно объединяющими факторы производства на основе своих специфических личностных качеств (гибкость, мобильность, энергичность, инновационная активность, предрасположенность к риску) для удовлетворения существующих или создаваемых общественных потребностей с целью получения предпринимательского дохода.	инициативная предпринимательская деятельность	Хусаинова Ж.С., Жартай Ж.М., Адилова Ж.Г., Бектлеева Д.Е., Абауова Г.М. Развитие молодежного предпринимательства в механизме индустриально-инновационного роста Республики Казахстан: Монография. - Караганда: ТОО Изд-во «Арко», 2020. - 388 с.

Кесте Ә.3 - «Инновациялық кәсіпкерлік» терминінің анықтамалары

№	Автор	Анықтамасы	Ерекшелігі	Дереккөз
1	2	3	4	5
Шетел авторлары				
1	Baumol	Successful productive innovation is very much an entrepreneurial act, but it is by no means the only option open for pursuit of profit, power and position. For many entrepreneurs, the productive contribution of their activities, if any, is only an incidental by-product of pursuit of their ultimate profit objective... If other avenues that are less beneficial to the economy bring the entrepreneur more quickly towards the profit goal, then the entrepreneur may have no qualms about pursuing those avenues.	gain profit, innovation	“Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive” Journal of political Economy, 98, 1990:893-921.
2	Stefan, Comes, Szabo, & Herman, 2012	The combination of entrepreneurship and innovation results in innovative entrepreneurship: new firms based on new innovative ideas.	new innovative ideas	http://www.msaes.org/article/44797_6f698044d22_cf862_ec02dd49_aafaf42c.pdf
Ресей авторлары				
3	Е.Г. Павлова	Инновационное предпринимательство предстаёт как особый новаторский процесс, приводящий к созданию лучших по своим свойствам товаров (продукции, услуг) и технологий путём практического использования нововведений; постоянный поиск новых возможностей, ориентация на инновации, готовность предпринимателя брать на себя весь риск, связанный с осуществлением нового инновационного (венчурного) проекта или с улучшением существующего, а также возникающую при этом финансовую, моральную и социальную ответственность.	инновация, тәуекел, қаржылық, моральдік және әлеуметтік жауапкершілік	Инновационный потенциал малого научно-технического предпринимательства Беларуси: социологический аспект. Монография / Е.Г. Павлова. – Минск: Право и экономика, 2009. – 141 с. https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/37281/1/Pavlova_monografiya.pdf

Ә.3 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
4	И. Р. Бугаян, Н. Ф. Каймачникова	Инновационное предпринимательство - это особый сегмент экономики, удовлетворяющий меняющиеся общественные потребности и формирующий принципиально новые объекты спроса	жаңа нысан сұранысы	Бугаян И.Р., Каймачникова Н.В. Инновационное предпринимательство в России. Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление, № 2, 2010. – с. 57
5	В.Я. Горфинкеля, Т.Г.Попадюк	Инновационное предпринимательство – это особый новаторский процесс создания чего-то нового, процесс хозяйствования, в основе которого лежит постоянный поиск новых возможностей, ориентация на инновации. (24 стр)	жаңашылдық процесс, жаңашылдық, жаңа мүмкіндіктер іздеу	Инновационное предпринимательство: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / подред. В.Я. Горфинкеля, Т.Г.Попадюк. – М.: Издательство Юрайт, 2019.-523 с.
6	Абрамов Г. А.	Инновационное предпринимательство» – коммерциализация технико-технологических нововведений, способствующая созданию принципиально новых технологий, новых товаров для новых рынков.	жаңашылдықты коммерциализациялау	Формирование институциональных механизмов развития инновационного предпринимательства. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук / Абрамов Г. А. - Санкт-Петербург, 2021. – 150 стр
Отандық авторлар				
7	Саутпаева Ш.Е.	Инновационное предпринимательство – это целенаправленная деятельность, связанная с решением противоречий (проблемы) между действительностью и возможным состоянием, предназначенная для доведения новой идеи в виде продукта или услуги до рынка, ориентированная для получения экономической выгоды.	пайда табуға бағытталған жаңа идея	Повышение экономической эффективности производства в инновационном предпринимательстве (на материалах Восточно-Казахстанской области). Саутпаева Ш.Е./ автореферат – Астана, 2006.
8	Е.М. Арын, А.Б. Утебаева	Инновационное предпринимательство позволяет извлечь предпринимательский доход в результате создания производства, использования или диффузии инновационного продукта.	инновациялық өнім	Е. М. Арын, А. Б. Утебаева Инновационный менеджмент: учебное пособие. – Павлодар: «Brand Print», 2010. – 214 стр.
9	Алинов М.Ш.	Инновационное предпринимательство – деятельность направленная на получение экономического эффекта в результате освоения и формирование рынка новых продуктов, полученных в результате инновационной деятельности (198 с).	жаңа тауар қабылдау	Инновационный менеджмент: Учебное пособие / М. Ш. Алинов. – Алматы: издательство Бастау. – 2012. – 204 стр.
10	Аймагамбетов Е.Б., Таубаев А.А.,	Инновационное предпринимательство выполняет связывающие функции между научно-технической и производственной сферами. Конечной целью инновационного	ғылыми-техникалық және өндірістік	Аймагамбетов Е.Б., Таубаев А.А., Айнабек К.С., Кайгородцев А.А. Индустриально-

Ә.3 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
	Айнабек К.С., Кайгородцев А.А. и др.	предпринимательства является развитие предприятий, способных оперативно реагировать на текущую конъюнктуру рынка и налаживать серийное производство конкурентоспособной наукоемкой продукции нового поколения и повышенного спроса на уровне мировых стандартов.	сала арасындағы байланысты рушы функция	инновационное развитие экономики Казахстана: теория и практика. Коллективная монография. – Караганда: изд-во КЭУ, 2015. – 493 с. – 173 стр.
11	Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К.	Инновационное предпринимательство это многогранный вид экономической деятельности. В качестве предпринимателя выступают физические и юридические лица, осуществляющие следующие виды инициативной деятельности, связанные с воспроизводственным циклом инновационного продукта: - создание инновационного продукта (собственно инновационное предпринимательство); - выполнение посреднических функций; - осуществление функций в финансовой сфере для обеспечения инновационной деятельности.	Инновациялық өнім жасау	Теоретико-методологические основы формирования и развития инновационного предпринимательства в Республике Казахстан: монография / Турекулова Д.М., Мухамбетова Л.К. – Алматы, 2016. – 278 с. – 60 стр
12	S. K. Kondybayeva S. K.	Innovative entrepreneurship is a special innovative process of creating something new, and economic process based on a constant search for new opportunities, and orientation toward innovation.	creating something new	Innovative entrepreneurship : educational manual / S. K. Kondybayeva; Al-Farabi Kazak national university. - Almaty : Qazaq University, 2017. - 124 p. - ISBN 978-601-04-3057-0 – 53 p.
13	Мизамбетова Ж.К., Шаяхметова Е.А., Д.Шаршанкулова	Инновационное предпринимательство как особый вид экономической деятельности является основной движущей силой инновационного процесса.	инновациялық үрдіс	Мизамбетова Ж.К., Шаяхметова Е.А., Д. Шаршанкулова Основы предпринимательской деятельности в ресторанном и гостиничном бизнесе. Учебное пособие – Алматы: ТОО «Лантар Трейд», 2018 – 220 с. – 42 стр.
14	Калиева А.Е.	Инновациялық кәсіпкерлік – бұл кәсіпкерлік қызметтің жоғары сатысы, клиенттерге олардың проблемаларын жаңа тәсілмен шешуді ұсынатын, сондай-ақ өз бизнесі үшін жаңа инновациялық мүмкіндіктерді айқындайтын, яғни ішкі проблемаларды (құрылымдық өзгерістер, бизнес пен білімнің реинжинирингі және т.б.) шешетін кәсіпкерлік қызметтің жоғары сатысы. (50 б)	инновациялық мүмкіндіктер	Инновациялық кәсіпкерлік: оқу құралы / А.Е.Калиева, П.Қ.Салибекова. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. 169 б.
15	Ставбуник Е.А.	Инновационным предпринимательством выступает такая часть инновационной системы, которая в наибольшей степени влияет на результативность принимаемых мер по созданию и реализации научно-технической и инновационной политики страны. Представители инновационного предпринимательства – это те, кто представляет собой главный индикатор восприимчивости общества к инновациям инновационное предпринимательство может сыграть ключевую роль в создании и расширении рынка труда и новых рабочих мест, а также в решении социально-экономических проблем в Казахстане и его регионах.	инновационная жүйе	Государственное управление и регулирование инновационных систем в условиях глобализации. Монография / Ставбуник Е.А. – Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, 2021. – 157 стр. – 114-115 стр.

Кесте Ә. 4 – «Стратегия», «Даму стратегиясы» ұғымдарының анықтамалары

№	Автор	Анықтама	Ерекшеліктері	Дереккөз
1	Майкл Портер	Стратегия развития — это уникальный и обоснованный план действий, созданный компанией для достижения конкурентного преимущества на рынке.	Үш негізгі стратегияны анықтайды	Porter, M. (1980). <i>Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors</i> .
2	Питер Друкер	Стратегия — это определение целей и путей их достижения, основанное на анализе внешней среды и внутренних ресурсов организации.	Мақсатты басқару тұжырымдамасын енгізді	Drucker, P. (1954). <i>The Practice of Management</i> .
3	Альфред Чандлер	Стратегия — это определение долгосрочных целей и задач предприятия, а также принятие курсов действий и распределение ресурсов, необходимых для их достижения.	Таңдалған стратегияның ұйымдық құрылымына сәйкес келу қажеттілігін баса көрсетті.	Chandler, A.D. (1962). <i>Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise</i> .
4	Генри Минцберг	Стратегия — это план, уловка, модель поведения, позиция и перспектива.	Стратегиялық ойлаудың жан-жақтылығына баса назар аударды.	Mintzberg, H. (1987). <i>The Strategy Concept I: Five Ps for Strategy</i> .
5	Гэри Хамел	Стратегия — это инновационный процесс, направленный на создание прорывных идей и разрушение бюрократии.	"Стратегиялық ниет" ұғымын енгізеді және оны үнемі жаңартып отыру қажеттілігіне назар аударады.	Hamel, G. (1996). <i>Strategy as Revolution</i> . Harvard Business Review.
6	К.К. Прахалад и Гэри Хамел	Ключевые компетенции — это гармонизированное сочетание ресурсов и навыков, которое отличает фирму на рынке.	Тұрақты бәсекелестік артықшылықтың негізі ретінде "негізгі құзыреттер" тұжырымдамасы.	Prahalad, C.K., & Hamel, G. (1990). <i>The Core Competence of the Corporation</i> . Harvard Business Review.
7	Ричард Румельт	Стратегия — это выявление ключевых проблем и принятие решительных действий для их преодоления.	Маңызды міндеттерге назар аударудың және бұлыңғыр мақсаттардан аулақ болудың маңыздылығын атады.	Rumelt, R. (2011). <i>Good Strategy Bad Strategy: The Difference and Why It Matters</i> .
8	Ким и Мауборн	«Стратегия голубого океана — это одновременное стремление к дифференциации и снижению издержек с целью открытия нового рыночного пространства и создания нового спроса. Это означает создание и освоение неконкурируемого рыночного пространства, делая конкуренцию несущественной»	Стратегиялық таңдау тұжырымдамасын ұсынды және бәсекелестік артықшылықты талдау құралдарын жасады	Ким Ч., Моборн Р. <i>Стратегия голубого океана //Как создать свободную рыночную нишу и перестать бояться конкурентов: пер. с англ. М.: НИРО. – 2005.</i>
9	Анатолий Чубайс	Стратегия развития — это процесс определения целей и путей их достижения, основанный на анализе внешней среды и внутренних ресурсов организации, с учетом ее миссии и ценностей.	Миссия стратегиясы мен ұйымның құндылықтарына сәйкес келудің маңыздылығын атап көрсетеді..	Чубайс А. <i>Инновационная экономика в России: что делать? //Вопросы экономики. – 2011. – №. 1. – С. 120-126.</i>
10	Александр Лебедев	Стратегия развития - это комплекс мер, направленных на определение и реализацию конкурентных преимуществ организации, основанных на анализе внешней среды, внутренних ресурсов и способностей	Бәсекелестік артықшылық	Чжао Ди, Лебедев А.Н. <i>Исследование корпоративных инновационных стратегий с точки зрения микроэкономики в контексте конкурентоспособности // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2023. Том 13. № 12А. С. 12-18. DOI: 10.34670/AR.2024.19.71.002</i>

ҚОСЫМША Б

Кесте Б.1 - Қазақстан Республикасының өңірлерінде туризм саласы бойынша 2017-2024 жылдары жасы 35 жасқа дейінгі меншік иелері (100%) болып табылатын жұмыс істеп тұрған заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлердің саны, бірлік

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Қазақстан Республикасы	117070	135945	159330	182074	225162	399178	812 231	804 160
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	3136	3943	5256	6450	8082	10742	19 836	20 292
Өнер, ойын-сауық және демалыс	1984	2456	3098	3260	3532	4528	9 707	9 842
Туризм	5120	6399	8354	9710	11614	15270	29 543	30 134
Абай облысы						8674	17 431	17 029
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер						216	411	447
Өнер, ойын-сауық және демалыс						92	186	213
Туризм						308	597	660
Ақмола облысы	3865	4189	4610	5110	5815	8382	19 330	18 766
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	122	142	164	199	257	309	576	583
Өнер, ойын-сауық және демалыс	62	73	105	102	117	163	305	275
Туризм	184	215	269	301	374	472	881	858
Ақтөбе облысы	6436	7140	8141	8980	10603	17690	34 570	32 556
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	157	185	235	276	340	443	807	732
Өнер, ойын-сауық және демалыс	66	80	105	113	122	164	327	342
Туризм	223	265	340	389	462	607	1 134	1 074
Алматы облысы	8846	9666	11258	12575	16290	25571	53 341	54 494
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	225	260	312	382	478	490	1 007	1 202
Өнер, ойын-сауық және демалыс	110	113	146	161	241	245	469	480
Туризм	335	373	458	543	719	735	1 476	1 682
Атырау облысы	5090	5835	6447	7345	8403	13863	28 186	25 500
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	114	147	184	235	312	413	757	752
Өнер, ойын-сауық және демалыс	102	119	107	122	129	174	357	367
Туризм	216	266	291	357	441	587	1 114	1 119
Батыс Қазақстан облысы	3822	4370	5153	5613	6069	9889	22 150	20 533
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	116	130	195	232	232	284	544	594
Өнер, ойын-сауық және демалыс	91	100	131	121	111	144	307	288
Туризм	207	230	326	353	343	428	851	882
Жамбыл облысы	4217	5333	7596	8835	10856	21654	42 021	38 610
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	93	132	185	255	253	376	707	725
Өнер, ойын-сауық және демалыс	45	56	81	65	76	100	259	252
Туризм	138	188	266	320	329	476	966	977
Жетісу облысы						9011	18 328	17 471

Б. 1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер						259	434	491
Өнер, ойын-сауық және демалыс						71	151	140
Туризм						330	585	631
Қарағанды облысы	8947	9988	11385	12853	15560	18951	38 614	37 362
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	264	319	409	495	570	537	1 019	996
Өнер, ойын-сауық және демалыс	197	238	283	297	307	278	492	513
Туризм	461	557	692	792	877	815	1 511	1 509
Қостанай облысы	4500	5087	5544	5973	6925	9520	21 157	20 835
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	50	127	163	169	246	317	625	609
Өнер, ойын-сауық және демалыс	67	86	111	100	122	131	277	288
Туризм	117	213	274	269	368	448	902	897
Қызылорда облысы	4519	5543	7675	8759	10185	18805	30 856	28 057
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	94	103	150	164	199	300	508	468
Өнер, ойын-сауық және демалыс	45	58	85	88	94	148	292	259
Туризм	139	161	235	252	293	448	800	727
Маңғыстау облысы	6291	7222	7949	8729	11766	21593	39 917	36 190
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	127	155	204	227	276	398	713	722
Өнер, ойын-сауық және демалыс	53	65	82	102	134	156	312	293
Туризм	180	220	286	329	410	554	1 025	1 015
Оңтүстік Қазақстан облысы	14303							
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	270							
Өнер, ойын-сауық және демалыс	111							
Туризм	381							
Павлодар облысы	3882	4372	4846	5408	5841	8073	18 333	18 140
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	104	117	161	195	217	310	593	564
Өнер, ойын-сауық және демалыс	105	125	139	137	153	167	359	344
Туризм	209	242	300	332	370	477	952	908
Солтүстік Қазақстан облысы	2061	2292	2654	2978	2951	3916	9 974	9 817
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	73	81	86	82	93	117	247	235
Өнер, ойын-сауық және демалыс	38	41	50	50	44	65	131	144
Туризм	111	122	136	132	137	182	378	379
Түркістан облысы		8791	11971	12685	16901	41551	74 982	75 458
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер		142	265	293	425	670	1 092	1 075
Өнер, ойын-сауық және демалыс		55	89	69	84	153	328	336
Туризм		197	354	362	509	823	1 420	1 411
Ұлытау облысы						4519	8 230	7 404
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер						116	178	147
Өнер, ойын-сауық және демалыс						82	151	148

Б. 1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Туризм						198	329	295
Шығыс Қазақстан облысы	5591	7061	7350	9152	11487	9368	19 306	18 096
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	130	183	235	317	368	313	526	486
Өнер, ойын-сауық және демалыс	116	160	166	190	177	121	319	317
Туризм	246	343	401	507	545	434	845	803
Астана қаласы	15556	19374	20786	24841	30428	45681	104 353	109 496
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	612	822	1017	1175	1417	1732	3 446	3 500
Өнер, ойын-сауық және демалыс	356	504	610	649	652	771	1 793	1 883
Туризм	968	1326	1627	1824	2069	2503	5 239	5 383
Алматы қаласы	19144	21733	25478	30721	38272	66791	142 962	148 874
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер	585	720	1014	1479	1968	2446	4 529	4 669
Өнер, ойын-сауық және демалыс	420	508	680	782	829	1057	2 435	2 476
Туризм	1005	1228	1694	2261	2797	3503	6 964	7 145
Шымкент қаласы		7949	10487	11517	16810	35676	68 190	69 472
Тұру және тамақтану бойынша қызметтер		178	277	347	431	696	1 117	1 295
Өнер, ойын-сауық және демалыс		75	128	112	140	246	457	484
Туризм		253	405	459	571	942	1 574	1 779

ҚОСЫМША В

Сауалнама

Құрметті респондент, ғылыми зерттеу аясында біз Қазақстанда жастардың инновациялық кәсіпкерлігін дамыту әлеуетін анықтау мақсатында сауалнама жүргізудеміз. Біз сізден сауалнамаға қатысуыңызды және зерттеуімізге көмектесуіңізді сұраймыз.

Сауалнама анонимді және нәтижелер жалпыланады. Сауалнаманы толтыру шамамен 5 минутты алады. Рахмет!

1. Сіздің жынысыңыз:

1.1. Ер

1.2. Әйел

2. Сіздің жасыңыз:

2.1. 18 - 22 жас аралығы

2.2. 23 - 25 жас аралығы

2.3. 26 - 30 жас аралығы

2.4. 31 - 35 жас аралығы

3. Сіздің өңіріңіз:

3.1. Абай облысы

3.2. Ақмола облысы

3.3. Ақтөбе облысы

3.4. Алматы облысы

3.5. Атырау облысы

3.6. Батыс Қазақстан облысы

3.7. Жамбыл облысы

3.8. Жетісу облысы

3.9. Қарағанды облысы

3.10. Қостанай облысы

3.11. Қызылорда облысы

3.12. Маңғыстау облысы

3.13. Павлодар облысы

3.14. Солтүстік Қазақстан

3.15. Түркістан облысы

3.16. Ұлытау облысы

3.17. Шығыс Қазақстан облысы

3.18. Астана қаласы

3.19. Алматы қаласы

3.20. Шымкент қаласы

4. Сіздің отбасылық жағдайыңыз:

- 4.1. Үйленген / тұрмыста
- 4.2. Үйленбеген / тұрмыста емес

5. Сіздің мәртебеңіз:

- 5.1. Білім алушы
- 5.2. Мемлекеттік қызметкер
- 5.3. Жұмыс істейтін маман
- 5.4. Кәсіпкер
- 5.5. Фрилансер / өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз еткен
- 5.6. Жұмыссыз

Басқа: _____

6. Сіздің орташа айлық табысыңыз:

- 6.1. 85 000 тг - 150 000 тг
- 6.2. 150 000 тг – 300 000 тг
- 6.3. 300 000 тг – 500 000 тг
- 6.4. 500 000 тг-ден көп
- 6.5. Табыс жоқ

7. Сізге ұнайтын жұмыс түрі:

- 7.1. Мемлекеттік қызмет
- 7.2. Кепілдендірілген табысы бар жалдамалы жұмыс
- 7.3. Кәсіпкерлік

Басқа: _____

8. Егер кәсіпкерлік сіз үшін қызықты болса, кәсіпкерлік қызметпен айналысуға қандай себептер түрткі болуы мүмкін еді (1-ең төменгі мән, 10-ең жоғары мән)

- 8.1 Икемді жұмыс кестесі
- 8.2 Шабыттандыратын бизнес идеяның болуы
- 8.3 Біреуге жұмыс істеуге құлықсыздық
- 8.4 Бедел
- 8.5 Жаңа кәсіппен айналысып көру
- 8.6 Өз амбицияларын жүзеге асыру
- 8.7 Әлеуметтік мәртебені жақсарту
- 8.8 Қаржылық тәуелсіздік

9. Сіз кәсіпкерлікпен айналысу үшін қай қызмет саласын таңдайсыз:

- 9.1. Қонақ үй секторы
- 9.2. Денсаулық сақтау
- 9.3. Ақпараттық технологиялар
- 9.4 Өнер
- 9.5. Логистика
- 9.6. Білім

- 9.7. Қоғамдық тамақтану
 - 9.8. Өнеркәсіп
 - 9.9. Көңіл көтеру және бос уақыт
 - 9.10. Ауыл шаруашылығы
 - 9.11. Құрылыс
 - 9.12. Сауда
 - 9.13. Көлік
 - 9.14. Туризм
 - 9.15. Қаржы – несие секторы
 - 9.16. Экскурсиялар және гид қызметтер
- Басқа: _____

10. Кәсіпкерлікпен айналысу үшін сіздің бәсекелестік артықшылығыңыз (бірнеше сипаттамаларды көрсетуге болады):

- 10.1. Аналитика
 - 10.2. Тәуекелге дайын болу
 - 10.3. Коммуникативтілік
 - 10.4. Көшбасшылық
 - 10.5. Мәселелерді шешу дағдысы
 - 10.6. Жоспарлау
 - 10.7. Стресске төзімділік
 - 10.8. Шығармашылық ойлау
 - 10.9. Жобаларды басқару
 - 10.10. Қаржылық сауаттылық
- Басқа: _____

11. Кәсіпкерлікті қолдау бойынша жұмыс атқаратын өзіңіз білетін бағдарламаларды/қорларды/ұйымдарды/ресурстарды таңдаңыз:

- 11.1. «Даму» кәсіпкерлікті дамыту АҚ
 - 11.2. «Бәйтерек» Ұлттық басқарушы холдингі
 - 11.3. «Qazaqstan Investment Corporation» АҚ
 - 11.4. «Бизнестің жол картасы – 2025» мемлекеттік бағдарламасы
 - 11.5. «Атамекен» ұлттық кәсіпкерлер палатасы
 - 11.6. Стартаптарға арналған гранттар
 - 11.7. Тәжірибелі кәсіпкерлерден кеңес алу және тәлімгерлік
 - 11.8. Кәсіпкерлік бойынша білім беру курстары мен семинарлар
 - 11.9. Кәсіпкерлерге арналған онлайн-ресурстар мен платформалар
 - 11.10. Жеке бизнес-инкубаторлар мен акселераторлар
 - 11.11. Мұндай ресурстар туралы білімім жоқ
- Басқа: _____

12. Кәсіпкерлікті қолдау бағдарламасын таңдауда маңызды критерийлерді бағалаңыз: (1-ең төменгі мән, 10-ең жоғары мән)

- 12.1 Оқу мүмкіндігі

- 12.2 Қаржыландырудың тиімді шарттары
- 12.3 Ақпараттың қолжетімділігі
- 12.4 Танымалдылығы
- 12.5 Қызметкерлердің құзыреттілігі мен біліктілігі
- 12.6 Қаржы қайтарымсыздығы
- 12.7 Салалық тиістілік
- 12.8 Ұсыныстар
- 12.9 Сүйемелдеу және нәтижеге жеткізу

13. Туризм саласында өз бизнесіңізді бастауға деген қызығушылығыңызды бес баллдық шкала бойынша бағалаңыз (1-ең төменгі мән, 5-ең жоғары мән)

14. Сізді туризм саласындағы кәсіпкерлікпен айналысуға бағыттауы мүмкін факторлар: (барлық қолайлы жауап нұсқаларын таңдаңыз)

- 14.1 Бастапқы инвестициясыз жылдам бастау
- 14.2 Инновация мүмкіндіктері
- 14.3 Отбасылық бизнес құру мүмкіндігі
- 14.4. Халықаралық бизнес
- 14.5 Жұмыстағы тәуелсіздік және икемділік
- 14.6 Саяхат
- 14.7 Жаңадан бастаған кәсіпкерлерге қаржылық қолдау

Басқа: _____

15. Жастардың туризм саласындағы инновациялық кәсіпкерлікпен айналысу жолында тұрған кедергілер: (1-ең төменгі мән, 10-ең жоғары мән)

- 15.1 Бюрократия
- 15.2 Жоғары салықтар
- 15.3 Жемқорлық
- 15.4 Нарықты танымау
- 15.5 Мемлекет көрсететін бизнесті қолдау туралы ақпараттың жетіспеушілігі
- 15.6 Мемлекеттен қолдаудың болмауы
- 15.7 Өз қабілеттеріне сенімсіздік немесе сәтсіздіктен қорқу
- 15.8 Іскерлік білімнің немесе тәжірибенің болмауы
- 15.9 Пікірлес команданың болмауы
- 15.10 Бизнесті жүргізудің қиындықтары

16. Сіздің пікіріңізше, Қазақстандағы туризмді едәуір жақсарту алатын қандай инновациялық шешімдер болуы мүмкін?

16.1 Туристерді тарихи орындар мен көрікті жерлер бойынша сүйемелдейтін голографиялық гидтерді әзірлеу

16.2 Тарихи нысандардың цифрлық көшірмелерін жасау үшін жасанды интеллект технологияларын енгізу және олар онлайн немесе VR арқылы зерттеуге мүмкіндік береді

16.3 Туристердің эмоциялары мен денсаулығын бақылайтын биосенсорларды қолдана отырып, жеке қажеттіліктерге сай маршруттар ұсынатын ақылды турлар әзірлеу

16.4 Туристердің ойлары арқылы туристік қосымшалармен және қызметтермен өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін нейроинтерфейстерді әзірлеу

16.5 Көпөлшемді турларды құруға мүмкіндік беретін 4D технологияларын енгізу, олар тек көрнекілікпен ғана емес, сонымен қатар сезім мүшелері арқылы туристік орын атмосферасын сыйлайды

16.6 Туристердің онлайн ортада өздерін көрсетіп, басқа туристермен және жергілікті тұрғындармен өзара әрекеттесуіне мүмкіндік беретін цифрлық аватарлар жасау

16.7 Саяхаттарды жоспарлау және қызметтерді брондау үшін қолданыстағы ұялы бағдарламаларды әзірлеу

Басқа: _____

ҚОСЫМША Г

Кесте Г.1 – Туризм саласындағы жастар инновациялық кәсіпкерлігі төңірегіндегі нормативтік-құқықтық актілер

№	Кәсіпкерлік	Жастар кәсіпкерлігі	Инновациялық қызмет	Туризм
1	2	3	4	5
1	Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды) (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен). II бөлім. Адам және адамзат. 26 бап. 4 тармақ	Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 9 ақпандағы № 285-V ҚРЗ.	Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.	Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі) Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.
2	Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII. 1 бөлім. 8, 10-11, 18-21, 33-34, 41, 72, 96, 110, 119 бап. 3 бөлім. 360 бап.	Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2023 - 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 247 қаулысы.	Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 қарашадағы № 1050 қаулысы	Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 қарашадағы № 1050 қаулысы
3	Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.	Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 қарашадағы № 1050 қаулысы	"Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 23 желтоқсандағы № 1385 қаулысы	"Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 23 желтоқсандағы № 1385 қаулысы
4	Мемлекеттік сатып алу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V ҚРЗ.	Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 7 маусым N 768	"Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі жалпыұлттық тұжырымдамасы туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1443 қаулысы	"Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 11 қарашадағы № 693 қаулысы
5	Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі) Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ.	Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.	"Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 11 қарашадағы № 693 қаулысы	Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 7 маусым N 768

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
6	Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.	Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211 Заңы.	Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 7 маусым N 768	Креативті индустрияларды дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 қарашадағы № 860 қаулысы
7	Қазақстан Республикасының еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29 қарашадағы № 1050 қаулысы	"Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті" коммерциялық емес акционерлік қоғамының 2023 – 2027 жылдарға арналған даму бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 26 мамырдағы № 401 қаулысы.	Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27 тамыздағы № 390 Жарлығы	Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысы.
8	"Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 23 желтоқсандағы № 1385 қаулысы	Жастар ресурстық орталықтары туралы үлгілік ережені бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2019 жылғы 19 қарашадағы № 444 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2019 жылғы 20 қарашада № 19619 болып тіркелді.	Ұлт жоспары – қазақстандық арманға бастайтын жол Мемлекет басшысының 2016 жылғы 6 қаңтардағы мақаласы.	"Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 23 тамыздағы № 625 қаулысы
9	"Қазақстан Республикасын әлеуметтік дамытудың 2030 жылға дейінгі жалпыұлттық тұжырымдамасы туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы № 1443 қаулысы	Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жыл 27 қаңтар	"Астана қаласын орнықты дамытудың 2030 жылға дейінгі стратегиялық жоспары туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 21 ақпандағы N 113 Қаулысы	Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211 Заңы.
10	"Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 11 қарашадағы № 693 қаулысы	Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.	"Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 23 тамыздағы № 625 қаулысы	Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысы.

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
11	Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 7 маусым N 768	Техникалық және кәсіптік білімі бар кадрларды даярлауды, қысқа мерзімді кәсіптік оқытуды, "Мәңгілік ел жастары-индустрияға!" ("Серпін") жобасы бойынша кадрлар даярлауды, еңбек ресурстарын және қысқартылатын жұмыскерлерді қайта даярлауды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 26 қарашадағы № 646 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 27 қыркүйектегі № 425 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2019 жылғы 27 қыркүйекте № 19415 болып тіркелді	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 24 маусымдағы № 52-VII ҚРЗ.	Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жыл 27 қаңтар
12	Креативті индустрияларды дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 қарашадағы № 860 қаулысы	2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы	Жастар ресурстық орталықтары туралы үлгілік ережені бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2019 жылғы 19 қарашадағы № 444 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2019 жылғы 20 қарашада № 19619 болып тіркелді.	Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
13	Қазақстан Республикасында шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 27 сәуірдегі № 250 қаулысы.	Кәсіпкерлік бастамаға жәрдемдесу жөніндегі шараларды ұйымдастыру және қаржыландыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің орынбасары - Еңбек және халықты қорғау әлеуметтік министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 272 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2023 жылғы 30 маусымда № 32956 болып тіркелді.	Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жыл 27 қаңтар	Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдар Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
14	Ұлт жоспары – қазақстандық арманға бастайтын жол Мемлекет басшысының 2016 жылғы 6 қаңтардағы мақаласы.	"Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 13 маусымдағы № 465 қаулысы.	Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.	Қазақстан Республикасы мәдени саясатының 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 250 қаулысы
15	"Астана қаласын орнықты дамытудың 2030 жылға дейінгі стратегиялық жоспары туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 21 ақпандағы N 113 Қаулысы	"2024 – 2026 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы" Қазақстан Республикасының Заңын іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 12 желтоқсандағы № 1108 қаулысы.	"Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.	"Қазақстан Республикасында дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 23 желтоқсандағы № 1037 қаулысы
16	"Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2030 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 23 тамыздағы № 625 қаулысы		Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2015 жылғы 30 қараша	Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы
17	Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысы.		2023 - 2029 жылдарға арналған цифрлық трансформация, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласын және киберқауіпсіздікті дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 269 қаулысы	Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығы.
18	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 24 маусымдағы № 52-VII ҚРЗ.		Ғылым туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 18 ақпандағы N 407-IV Заңы.	Қазақстан Республикасы Президентінің 2030 жылдарға дейінгі Даму стратегиясын іске асыру жөніндегі одан арғы шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 30 шілдедегі N 764 қаулысы
19	Нұрлы жол - болашаққа бастар жол Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2014 жылғы 11 қараша		Ғылым және технологиялық саясат туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2024 жылғы 1 шілдедегі № 103-VIII ҚРЗ.	ҚР туристік саласын дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 262 қаулысы

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
20	Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі Мемлекет Басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.		"Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инновацияларды ынталандыру, цифрландыруды және ақпараттық қауіпсіздікті дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 қарашадағы № 850 қаулысы	Қазақстан Республикасының Жер кодексі Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы N 442 Кодексі.
21	Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2023 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.		"Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2021 – 2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 259 қаулысы	Қазақстан Республикасының экология кодексі Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі.
22	Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі Мемлекет басшысы 2021 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы		Қазақстан Республикасының өңдеу өнеркәсібін дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысы.	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне туристік қызмет мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 30 сәуірдегі № 34-VII ҚРЗ.
23	"Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.		"Инновациялық қызмет туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2001 жылғы 8 маусым N 775	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне инновациялық саясат мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 17 қарашадағы № 407-V ҚРЗ.
24	Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2015 жылғы 30 қараша		"Индустриялық-инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 2 қыркүйектегі № 1007 Қаулысы	Туристі міндетті сақтандыру туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 31 желтоқсандағы N 513 Заңы.
25	Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2006 жылғы 1 наурыз.		"Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау туралы" Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 30 маусымдағы N 651 Қаулысы	2024 – 2026 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2023 жылғы 5 желтоқсандағы № 43-VIII ҚРЗ

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
26	Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.		Жасанды интеллектті дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 24 шілдедегі № 592 қаулысы.	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне арнайы экономикалық аймақтарды жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 27 қазандағы № 362-V ҚРЗ
27	Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 961 қаулысы		Бизнес-инкубациялауды дамытуға жәрдемдесу бойынша қызметтер көрсету, сондай-ақ "Астана Хаб" халықаралық технологиялық паркі көрсететін қызметтерді қоспағанда, осындай қызметтердің құнын айқындау қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің м.а. 2022 жылғы 26 мамырдағы № 187/НҚ бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 27 мамырда № 28239 болып тіркелді.	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі N 175 Заңы.
28	Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі Мемлекет Басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы		"Қазақстан Ғарыш Сапары" ұлттық компаниясы" акционерлік қоғамының 2023 – 2032 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 17 наурыздағы № 232 қаулысы.	Қазақстанның кейбір заңнамалық актілеріне ҚР кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 29 желтоқсандағы № 269-V ҚРЗ.
29	Қазақстан Республикасы Президентінің "Қазақстанның 2030 жылдарға дейінгі Даму стратегиясын іске асыру жөніндегі одан арғы шаралар туралы" Жарлығының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 30 шілдедегі N 764 қаулысы		Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау шараларын іске асырудың тиімділігін бағалау әдістемесін бекіту туралы Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2022 жылғы 11 сәуірдегі № 112/НҚ бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2022 жылғы 18 сәуірде № 27610 болып тіркелді	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және сақтандыру қызметі, бағалы қағаздар нарығы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 2 шілдедегі № 166-VI ҚРЗ.
30	Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі.		"Ұлттық ақпараттық технологиялар" акционерлік қоғамының 2024 – 2033 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 19 желтоқсандағы № 1145 қаулысы	Қазақстанның 2030 жылға дейінгі Даму стратегиясын одан әрі іске асыру жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 6 сәуірдегі N 310 Жарлығы.

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
31	"Самұрық-Қазына" ұлттық әл-ауқат қоры" акционерлік қоғамының корпоративтік басқару кодексін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 5 қарашадағы № 1403 Қаулысы.		Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 248 қаулысы.	Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқару деңгейлері арасында өкілеттіктердің аражігін ажырату жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 25 тамыздағы № 898 Жарлығы.
32	Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қыркүйектегі № 1021 Жарлығы.		Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 26 қыркүйектегі № 1021 Жарлығы.	"Халықаралық туризм және меймандостық университеті" коммерциялық емес акционерлік қоғамын құру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 20 наурыздағы № 129 қаулысы.
33	Қазақстан жолы - 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2014 жылғы 17 қаңтар		Салаларды технологиялық дамытуға инновациялық гранттар беру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 364/НҚ бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 2 қазанда № 21361 болып тіркелді.	Қазақстан Республикасының көлік-логистикалық әлеуетін дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 1116 қаулысы
34	"Бәйтерек" ұлттық басқарушы холдингі" акционерлік қоғамының 2024 – 2033 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 25 желтоқсандағы № 1180 қаулысы.		Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 10 қаңтардағы Жолдауы.	"Жібек Жолы: Өңірлік ынтымақтастық және даму мақсатында әлеуетті күшейту" өңірлік бағдарламасына қол қою туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 6 сәуірдегі N 252 Қаулысы
35	"2024 – 2026 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы" Қазақстан Республикасының Заңын іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 12 желтоқсандағы № 1108 қаулысы.		Технологияларды коммерцияландыруға инновациялық гранттар беру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2020 жылғы 1 қазандағы № 365/НҚ бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 6 қазанда № 21367 болып тіркелді.	"Қазақстан Республикасының ауылдық аумақтарын дамытудың 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 270 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 1 шілдедегі № 539 қаулысы
36	Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V ҚРЗ.		"Бәйтерек" ұлттық басқарушы холдингі" акционерлік қоғамының 2024 – 2033 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 25 желтоқсандағы № 1180 қаулысы.	"Kazakh Tourism" ұлттық компаниясы" акционерлік қоғамының 2022 – 2031 жылдарға арналған даму жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 29 желтоқсандағы № 948 қаулысы

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
37	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 29 желтоқсандағы № 269-V ҚРЗ.		Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V ҚРЗ.	"Ұлттық экспорттық стратегия" бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 тамыздағы № 511 қаулысы.
38	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және сақтандыру қызметі, бағалы қағаздар нарығы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 2 шілдедегі № 166-VI ҚРЗ.		Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.	Қазақстан Республикасының аумағын ұйымдастырудың бас схемасының негізгі ережелерін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 30 желтоқсандағы № 1434 қаулысы.
39	Қазақстан Республикасының әлеуметтік кодексі Қазақстан Республикасының 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Кодексі.		"Инновациялық технологиялар паркi" инновациялық кластері туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 10 маусымдағы № 207-V ҚРЗ.	"Туристiк операторлық қызметтi (туроператорлық қызмет) жүзеге асыруға лицензия беру" мемлекеттік көрсетiлетiн қызмет қағидаларын бекiту туралы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2020 жылғы 29 мамырдағы № 156 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2020 жылғы 30 мамырда № 20783 болып тіркелді.
40	Кешендi кәсiпкерлiк лицензия (франчайзинг) туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 24 маусымдағы N 330 Заңы.		"Ұлттық инновациялық қор" акционерлік қоғамын құру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 30 мамырдағы N 502 қаулысы	"Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігiнiң Туризм индустриясы комитетi" мемлекеттік мекемесiнiң ережесiн бекiту туралы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2017 жылғы 2 наурыздағы № 52 бұйрығы.
41	Сауда қызметін реттеу туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 12 сәуірдегі N 544 Заңы.			Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спорт саласын дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы 28 наурыз 2023 жыл № 251.
42	Қоғамдық бірлестіктер туралы Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 31 мамырдағы N 3 Заңы.			Қазақстан Республикасы Туризм және спорт министрлігiнiң кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 4 қазандағы № 865 қаулысы.
43	Тауар биржалары туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 мамырдағы N 155-IV Заңы.			
44	Аудиторлық қызмет туралы Қазақстан Республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы N 304-I Заңы.			
45	Қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын мемлекеттік реттеу, бақылау және қадағалау туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 4 шілдедегі N 474-II Заңы.			

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
46	Азаматтық қорғау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ.			
47	Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі N 2198 Заңы.			
48	Шаруашылық серіктестіктері туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 2 мамырдағы N 2255 Заңы.			
49	Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы N 2444 Заңы.			
50	Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 22 сәуірдегі N 220-I Заңы.			
51	Қазақстан Республикасының Патент Заңы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі N 427 Заңы.			
52	Коммерциялық емес ұйымдар туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 қаңтардағы № 142 Заңы.			
53	Концессиялар туралы Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі N 167 Заңы.			
54	Қазақстан Республикасындағы кедендік реттеу туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 26 желтоқсандағы № 123-VI ҚРЗ.			
55	Кәсіпкерлік мәселелері бойынша Кеңесші комитет туралы Еуразиялық экономикалық комиссия коллегиясының 2012 жылғы 25 қыркүйектегі № 171 шешімі.			
56	Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасы туралы Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 4 шілдедегі № 129-V Заңы.			
57	Өндірістік қызметті ұйымдастыру және халыққа қызметтер көрсету саласын дамыту үшін кейіннен меншікке өтеусіз бере отырып, мемлекеттік меншіктің пайдаланылмайтын объектілерін шағын кәсіпкерлік субъектілеріне мүлдіктік жалға (жалдауға) немесе сенімгерлік басқаруға беру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің м.а. 2015 жылғы 27 наурыздағы № 253 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2015 жылы 6 мамырда № 10955 тіркелді.			
58	Өзін-өзі реттеу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 12 қарашадағы № 390-V ҚРЗ.			

Г.1 - кестенің жалғасы

1	2	3	4	5
59	Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.			
60	Шағын кәсіпкерлікті дамыту қорын құру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 1997 жылғы 26 сәуір N 665			
61	Шағын және орта бизнесті, фермерлік шаруашылықтарды дамытуды, жұмыс орындарын құруды несиелендіру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 1998 жылғы 12 ақпандағы N 104			
62	Отандық тауар өндірушілерді қолдау жөніндегі шараларды іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 1998 жылғы 13 қараша N 1162			
63	Әйелдер кәсіпкерлігін қолдау жөніндегі шаралар туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2000 жылғы 5 қыркүйек N 1345			
64	Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы N 234 Заңы.			
65	Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2021 жылғы 25 ақпандағы № 48-нқ бұйрығымен бекітілген Кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және қорғау департаменті туралы ереже			
65		15	40	42